

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

GEÇ DÖNEM OSMANLI SELÂTİN CAMİLERİ ANA KUBBELERDEKİ
SÜSLEME PROGRAMLARI (İSTANBUL ÖRNEKLERİ)

ŞEYMA KORKMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Murat KARADEMİR

KONYA - 2019
Her Hakkı Saklıdır

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı : Şeyma KORKMAZ

Numarası : 114204001007

Ana Bilim / Bilim Dalı Sanat Tarihi / Sanat Tarihi

Programı Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐

Tezin Adı Geç Dönem Osmanlı Selatin Camileri Ana Kubbelerdeki Süsleme Programları (İstanbul Örnekleri)

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Şeyma KORKMAZ

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin

Adı Soyadı : Şeyma KORMAZ

Numarası : 114204001007

Ana Bilim / Bilim Dalı Sanat Tarihi/ Sanat Tarihi

Programı Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Murat Karademir

Tezin Adı : Geç Dönem Osmanlı Selâtin Camileri Ana Kubbelerdeki Süsleme Programları
(İstanbul Örnekleri)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan "Geç Dönem Osmanlı Selâtin Camileri Ana Kubbelerdeki Süsleme Programları (İstanbul Örnekleri)" başlıklı bu çalışma 11/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı
Dr. Öğr. Üyesi Murat Karademir
Prof. Dr. Osman Kunduracı
Dr. Öğr. Üyesi Erkan Aygör

Danışman ve Üyeler
Danışman
Üye
Üye

İmza

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	ii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
KISALTMALAR	viii
1. GİRİŞ	1
1.1. Konunun Tanımı Önemi ve Sınırları.....	1
1.2. Metod ve Yöntem.....	3
1.3. Konu İle İlgili Yapılan Çalışmalar	6
1.4. Kubbenin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi.....	7
1.5. Kubbenin Süsleme Programı Açısından Önemi	13
2. KATALOG	18
2.1. Geç Dönem Osmanlı Selatin Camileri Ana Kubbelerdeki Süsleme Programları (İstanbul Örnekleri).....	18
2.1.1. Sultan Ahmet Cami Ana Kubbesi.....	18
2.1.2. Eminönü Yeni Cami Ana Kubbesi	23
2.1.3. Yeni(Gülnuş Emetullah)Valide Cami Ana Kubbesi.....	28
2.1.4. Nur-u Osmaniye Cami Ana Kubbesi	31
2.1.5. Üsküdar Ayazma Cami Ana Kubbesi	35
2.1.6. Laleli Cami Ana Kubbesi	39
2.1.7. Yeni Fatih Cami Ana Kubbesi.....	42
2.1.8. Beylerbeyi Hamid-i Evvel Cami Ana Kubbesi.....	47
2.1.9. Şeb Sefa Kadın Cami Ana Kubbesi	56
2.1.10. Mihrişah (Halıcıoğlu) Kumbarhane Cami Ana Kubbesi	59
2.1.11. Eyüp Sultan Cami Ana Kubbesi	62
2.1.12. Üsküdar Selimiye Cami Ana Kubbesi	67
2.1.13. Nusretiye Cami Ana Kubbesi	71
2.1.14. Küçük Mecidiye Cami Ana Kubbesi	75
2.1.15. Hırka-i Şerif Cami Ana Kubbesi	79
2.1.16. Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Ana Kubbesi	85
2.1.17. Bezm-i Âlem Valide Sultan (Dolmabahçe)Cami Ana Kubbesi	88
2.1.18. Teşvikiye Cami Ana Kubbesi	91
2.1.19. Sadabad Cami Ana Kubbesi	94
2.1.20. Aksaray Pertevniyal Valide Cami Ana Kubbesi.....	98
2.1.21. Yıldız Hamidiye Cami Ana Kubbesi	102
2.1.22. Cihangir Cami Ana Kubbesi.....	107

2.1.23. Eminönü Hidayet Cami Ana Kubbesi	111
2.1.24. Büyük Ada Hamidiye Cami Ana Kubbesi.....	113
3. DEĞERLENDİRME	117
3.1. Malzeme ve Teknik.....	117
3.1.1. Alçı ve Teknikleri	117
3.1.1.1. Kalıplama Tekniği	118
3.1.2. Kalemî Teknikleri	118
3.1.2.1. Sıva Üstü Kalem işi	121
3.1.2.2. Malakari	122
3.1.3. Alçı Üzeri Boya	123
3.1.4. Ahşap Üzeri Boya	123
3.2. Süsleme	123
3.2.1. Süsleme Çeşitlerinin Değerlendirilmesi	123
3.2.2. Süsleme Tasarımının Değerlendirilmesi.....	134
4.SONUÇ	139
KAYNAKÇA.....	143
TABLolar.....	155
PLAN LİSTESİ.....	160
PLANLAR.....	161
ÇİZİM LİSTESİ	173
ÇİZİMLER.....	177
FOTOĞRAF LİSTESİ	223
FOTOĞRAFLAR	228
ÖZGEÇMİŞ	336

ÖNSÖZ

İnsanlar yaşamış oldukları mekânları kutsal saydıkları ve bu mekânlara değer verdikleri için her zaman süsleme ihtiyacı duymuşlardır. En ilkel topluluklardan en gelişmiş toplumlara, mağaralarda yaşayanlardan saraylarda yaşayanlara kadar insanoğlu kullandığı mekânı süsleme gayreti içerisinde olmuştur.

Osmanlı mimarisi içinde yer alan camiler süsleme bakımından önemli yer tutar. Camiler içinde sultanlar, sultan eşleri, şehzadeler gibi kişilerin yaptırmış oldukları selâtin camileri ise mimari ve süslemesindeki ihtişamı ile yapıldıkları şehirlerin en gözde eserlerindendir. Selâtin camilerin bir dönemini oluşturan geç dönem Osmanlı selâtin camileri de mimari ve süsleme açısından farklı bir program izlemiştir. Bu nedenle tez konusu olarak çalışılması uygun görülmüştür.

Bu çalışmayı yaparken maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Murat Karademir'e, konu seçiminde ve araştırma sırasında ortaya nasıl bir malzemenin ortaya çıkacağına dair bana yardımcı olan saygı değerli hocalarım Prof. Dr. Remzi Duran'a ve Doç. Dr. Gülay Apa Kurtişoğlu'na, kubbelerde yazı çözümleri ve çeşitlerinin okunmasında gece-gündüz zaman farklı gözetmeksizin yardımlarını esirgemeyen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'den değerli hocam Prof. Dr. Murat Sülün teşekkür ve saygılarımı sunarım. Yine motiflerin çözümlenmesinde ve açıklamalarımda yardımcı olan Necmettin Erbakan Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünden hocam Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya Şimşir'e ve Ankara Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünden değerli hocam Doç. Dr. Tolga Bozkurt'a, yürüdüğümüz hayat yolunda kendi çalışmalarını geri plana atıp çizimlerimde, tezimin şekillenmesinde ve daha sayamayacağım birçok şeyde yanımda olan sevgili eşim Dr. Mehmet Korkmaz'a ve babasıyla birlikte vakit

geçirip benim çalışmamı engellemeyen biricik oğlum Mustafa Rahmi Korkmaz'a ve prematürem Ayşe Begüm Korkmaz'a teşekkürü borç bilirim.

Şeyma KORKMAZ

KONYA-2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı: Şeyma KORKMAZ

Numarası: 114204001007

Anabilim Dalı / Bilim Dalı : Sanat Tarihi / Sanat Tarihi

Programı: Tezli Yüksek Lisans ☒

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Murat Karademir

Tez Adı: Geç Dönem Osmanlı Selâtin Camileri Ana Kubbelerdeki Süsleme Programları (İstanbul Örnekleri)

ÖZET

Kubbe, geçmişten günümüze kadar Anadolu dışı da dâhil olmak üzere pek çok yapıda kullanılmıştır. Bu kullanım alanlarından biri de camileri oluşturmaktadır.

Osmanlı geç dönemde mimari alanda olduğu gibi süsleme alanında da farklılıklar oluşmuştur. Bu dönemde süsleme anlayışı 17. Yy'dan itibaren batı etkisinde gelişme göstermiştir. Camilerin kubbe içine yapılan gerek kalemişi gerekse alçı süslemede desenler, kubbe merkezinden başlayıp kubbe göbeği, kubbe içi, kasnak ve pandantiflere kadar sanatçının ve caminin bulunduğu konumun durumuna göre bazen sade bazen de yoğun olarak işlenmiştir.

Desenler, 17. Yy'da klasik dönem süsleme motiflerinden olan rumi, hatayi ve düğümler kendini gösterirken 17. Yy'ın ikinci yarısından itibaren vazoda çiçek demetleri, S ve C kıvrımlı süslemeler, askı çelenkler, kurdeleli çiçek demekleri kullanılmıştır. 19. Yy'da karma bir üslup olan eklektik üslup meydana çıkmış, bu üslupla gotik tarzdan hint mimarisine kadar her türlü motifler tercih edilmiştir.

Diğer yandan camilerde görülen batılı süslemenin yanında geleneksel motiflerden olan rumi, hatayi ve pençlerde görülmüştür. Fakat bu motifler geç dönem camilerinde geleneksel özelliklerini yitirmiş, daha çok gri tonlarla gölgelendirilmiş şekilde batılı tarzdan olan barok, rokoko ve ampir üslubunda işlenmiştir.

Geç dönem Osmanlı selâtin camileri belli bir plan dâhilinde süsleme programı uygulandığı görülmüştür. Camilerin süsleme programları yapılan döneme göre dairesel veya dikine uygulanan dilimli kubbeye dönüştürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kubbe, Kalem işi, Süsleme

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı: Şeyma KORKMAZ

Numarası: 114204001007

Anabilim Dalı / Bilim Dalı : Sanat Tarihi / Sanat Tarihi

Programı: Tezli Yüksek Lisans ☒

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Murat Karademir

Tez Adı: Late Ottoman Selâtin Mosques Main Domes Ornament Programs
(Istanbul Examples)

SUMMARY

Dome has been used in many buildings from the past to the present, including non-Anatolian areas. One of these areas is mosques.

In the late Ottoman period, there were differences in ornament as well as in the architectural field. During this period, the understanding of ornamentation has developed in western influence since the 17th century. Penworks and plaster ornament patterns made inside the dome of mosques start at the center of the dome and extend to the dome core, inside, tambour and pendant. These ornaments vary depending on the location of the mosque and artist. On the other hand, they are also considered both dense and simple.

17th century classical period ornament patterns are seen as rumi, hatayi and tangles. In addition, after the second half of the 17th century, bouquets of flowers, S and C curved ornaments, hanged garland and ribbon flowers have been used. Eclectic style, which was a mixed ornament type, have emerged during the 19th century and all kinds of motifs from gothic style to Indian architecture have been preferred along with this style.

On the other hand, besides the western ornamentation seen in mosques, rumi, hatayi and penc which are traditional Turkish ornament patterns, have been observed. However, these motifs have lost their traditional features in the late term mosques, and they are mostly processed in the western style of baroque, rococo and empirical style shaded with gray tones.

It has been seen that the late Ottoman Selatin mosques have been decorated in a certain plan. The ornament programs of the mosques have been changed into circular or vertical sliced domes as to the period.

Keywords: Ottoman, Dome, Penwork, Ornament

KISALTMALAR

DBİA	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İ.Ü	İstanbul Üniversitesi
S.Ü	Selçuk Üniversitesi
VD.	Vakıflar Dergisi
Yy	Yüzyıl
İ.T.Ü	İstanbul Teknik Üniversitesi

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Tanımı Önemi ve Sınırları

Yüksek lisans tez çalışması olarak hazırlanan bu çalışmanın konusu “*Geç Dönem Osmanlı Selatin Camileri Ana Kubbelerdeki Süsleme Programları(İstanbul Örnekleri)*” dır.

Kubbe, geçmişten günümüze kadar Anadolu dışı da dâhil olmak üzere pek çok yapıda kullanılmıştır. Kubbenin en uygun kullanım alanlarından birini de camiler oluşturmaktadır. Camilerde uygulanan kubbeler mihrap önünden başlayarak Anadolu’da devam eden gelişimle birlikte asıl ibadet bölümü olan ana mekânın tamamen örtülmesi ile son bulmuştur.

Kubbenin tarihsel gelişim içerisinde farklı boyutlara ulaşip ibadet mekânı üzerini tamamen kapatmasına kadar geçen bu süreç içerisinde Anadolu’da uygulama alanı bulduğu Doğu’dan Batı’ya kadar olan pek çok medeniyetle birlikte Osmanlı Mimarisi’nde de uygulanmış, hem mimari hem de süsleme olarak zirveye ulaşmıştır. Fakat 17.yy dan itibaren Osmanlı Devleti duraklama dönemine girmiş, Avrupa’nın siyasi açıdan Osmanlı Devleti üzerinde etkisi artmıştır. Avrupa’nın siyasi etkisinin artması Osmanlı Devleti üzerinde siyasi etki ile birlikte sosyo-ekonomik yapısını etkilemiştir. Bu etkiler sonucunda Osmanlı Devleti’nin kültürel değerlerinde değişim yaşanmıştır. Dolayısıyla arayış içine giren Osmanlı Devleti hem mimaride hem de süslemelerde batı mimarisinin özelliklerini bünyesinde barındıranimar faaliyetleri bulunmuştur. Geç Dönem Osmanlı mimarisinde kubbeler baktığımızda klasik dönemdeki kadar büyük çapta kubbeler yapılmamıştır. Ana mekânı örten kubbelerin hem boyutu hem de kurgusudeğişmiştir. Camilerin yapıldığı konuma göre bazılarının kasnakları yüksek tutulmuş bazılarına kasnak ve pencere eklenmeyip kemer üzerine oturtulmuş, bazıları ise basık kubbe şeklinde tasarlanmıştır. Mimaride farklı kurgulanan bu kubbelerin süslemeleri de yine yapıldığı konum ve devletin sosyo-ekonomik durumuna göre şekillenmiştir. Kubbelere yapılan bu süslemelerin yapılarda oynadıkları rol ve yapıldığı döneme etkileri dikkate alınmış bu bakımdan konu olarak seçilmiştir.

Çalışma içerisine dâhil olan camilerde, bazılarının revaklı avlularının olması kubbe sayısını artırmıştır. Bu kubbelerin her birinin onarımlar neticesinde farklılık

göstermesi bakımından inceleme alanı geniş olacağı düşüncesi ile tez konusu olarak ana kubbenin anlatılması uygun görülmüştür.

Camilerle ilgilison dönemlerde yapılan restorasyon çalışmalarına bağlı olarak, kubbelerde raspa çalışması sonucunda ortaya çıkan özgün kalem işlerinden dolayı kalem işi bezemelerine yönelik ilgiler artmış ve restorasyon çalışmalarında ortaya çıkan sonuçlar “Vakıflar Restorasyon Yıllığı” adlı dergide camilerle ilgili makaleler yayınlanmıştır. Makale dışında tek bir caminin anlatımı şeklinde kitap olarak yayınlanan camilerde bulunmaktadır. Fakat yapılan bu çalışmalarda doğrudan kubbeye yönelik süslemeler değil camilerin genel özellikleri anlatılmıştır. Camilerin kubbelerinde yer alan süslemeler tek tek ele alınarak kademelendirilmemiştir. Kubbelerde bulunan süslemelerin ve kullanılan motiflerin merkezden kasnağa yani içten dışa doğru yapılan tasarımın açıklığa kavuşturulması ve süslemelerin kademelendirilerek tek tek detaylandırılması maksadıyla geç dönem selâtin cami ana kubbeleri çalışma konusu olmuştur.

Konunun sınırlandırmasında dikkate alınan bazı hususlar bulunmaktadır. Bunlar içerisinde geç dönemde inşa edilen selatin camilerinin bazılarının üst örtüsünün kırma çatı olmasıdır (Adilşah Kadın Cami, Tevkiye Cami, Emirgan Cami, Kerime Hatun Cami, Sofular Cami, Hatice Sultan Cami, Burhaniye Sultan II. Abdülhamit Cami). Restorasyon halinde olan selatin camilerinden bazısının (Kadıköy İskele Cami, Zeynep Ruhi Sultan Cami) içine girilmesine izin verilmemiştir. Çalışma sırasında restorasyonda olan Sultan Ahmet Cami, Eminönü Yeni Cami, Ayazma Cami, Teşvikiye Cami ve Hırka-i Şerif Camiine ait kubbe fotoğraflarına ulaşıldığı için çalışma içine bu üç selatin camidâhil edilmiştir. Fakat Eminönü Yeni Camiye ait fotoğrafın detayının az olması sebebiyle ana kubbesi çizime dâhil edilememiştir. Kubbe çapı küçük olan ve mescid olarak anılan (III. Mustafa) Çakmakçılar Cami yine konu içine dâhil edilmemiştir. Camilerin genel olarak süslemedeki özgünlüğü dikkate alınarak 24 adet selatin caminin anlatılması uygun görülmüştür.

Arazi çalışmasında camilerin yerlerinin birbirine olan mesafelerinin uzak olması, arazi çalışması bakımından zaman almıştır. Cami içerisinde ışıklandırmaların veya kubbe pencerelerinden güneş ışığının yansması fotoğrafların flu olmasına sebep olmuştur. Camilerin bazısının kaynak tarama sırasında ulaşılan kaynaklar içerisinde süsleme detaylarında yer alan motiflere yönelik yeterli bilgileri verilmemiştir. Arazi

çalışması sırasında çoğu camilerin restorasyon halinde olması, çalışma sırasında restorasyonu tamamlanan camilerin(Cihangir Cami ve Nusretiye Cami) ise çalışma sırasında kubbelerine yönelik raspa çalışmasında zeminde bulunan özgün kalem işlerinin ortaya çıkarılması(Nusretiye Cami), çalışma yapılan camilerle ilgili süslemelerin yeniden yazılmasına sebep olmuştur. Özgünlüğü zor anlaşılan kalem işi süslemelerin sayısının fazla olması çalışmayı sınırlandırmıştır.

1.2. Metod ve Yöntem

Tez Çalışmasının 3 aşamada araştırılması yapılmış ve çalışma 4ana başlık halinde gerçekleştirilmiştir;

Çalışmanın ilk aşamasında Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesi, Selçuk Üniversite Edebiyat Fakültesi A.M. Mansel salonu, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kütüphanesi, Ohio State University Library ve YÖK Tez Taraması kısmından ulaşılan doktora tezleri ve farklı veri tabanları üzerinden yayın taraması yapılmış, kaynaklar bulunmuştur. Bu kaynaklardan konuya yönelik bilgiler elde edilmiştir.

Konuya yönelik mevcut kaynaklar olsa da asıl anlatılmak istenilen kubbelerin süsleme programına yönelik bir çalışma bulunmamaktadır. Yapıların kubbelerinde yer alan süslemelerin geçmişten günümüze kadar pek çok onarım geçirmesi, son dönemlerde yapılan restorasyon çalışmalarında bulunan kubbede yer alan süslemelerin kaldırılıp zeminde bulunan süslemelerin ortaya çıkarılması ve konuya yönelik yayınlarda anlatılan bilgilerin yetersiz kalması sebebiyle, çalışılan konunun yayınlardan faydalanma imkânını bu açıdan sınırlandırmıştır.

İkinci aşamada, konuya yönelik arazi çalışması gerçekleştirilmiştir. İçine girilebilen camilerin ana kubbelerinin fotoğrafları çekilmiş, kubbelerin çaplarına ait ölçüler alınmış ve bu kubbelere ait fotoğraflar detaylandırılmıştır. Kaynak taramasında konuya yönelik camilerin kaynak içinde yer alan fotoğrafları ile çalışmalarımız sırasında elde edilen fotoğraflar, kubbelerin ölçüleri ve süsleme detayları karşılaştırılarak kontrol edilmiştir. Elimizde bulunan fotoğrafla mevcut bulunanlar arasındaki benzer ve farklılıklar tespit edilmiştir. Bu nedenle yapıların ana kubbesine ait farklı bulunan fotoğraflar ve restorasyonu çalışma sırasında biten camilerin kubbesinde ortaya çıkarılan özgün kalem işi süslemeler konu içine dâhil edilmiştir.

Restorasyon sırasında yüzeyde bulunan süslemeler kazınırken bir kısmı bırakılmıştır. Bırakılan bu süslemeler de konu içinde bahsedilmiştir. Arazi çalışması sırasında restorasyon halinde olan camilerin içlerine girilmesine izin verilmemesinden dolayı sık sık arazi çalışması yapılmış restorasyonu biten camilerin kubbelerinin fotoğrafları tekrar çekilmiştir.

Konu içinde yer alan camilerin ana kubbelerinde süsleme örnekleri kontrol edilirken camilerin bazılarının kubbelerinde farklı malzeme olduğu da tespit edilmiştir. Buna göre konunun sadece kalem işi örnekleri kapsamında olmadığı farklı malzemeden olan alçı süslemenin de çalışma kapsamına girdiği ortaya çıkmıştır. Bu açıdan konu süsleme, tasarım ve malzemeye yönelik değerlendirilmiştir.

Üçüncü aşamada konuya yönelik kaynakların genel değerlendirmesi yapılmış, buna göre konu içinde yer alan kısımlar çalışma içine yerleştirilmiştir. Fakat kaynak taraması sırasında elde edilen bilgilerden yola çıkarak camilerin genel mimari özelliklerine değinildiği halde süslemelerine yönelik yeterli bilgilerin olmadığını tespit edildi. Süsleme adı altında yapılan çalışmalarda dikkati çeken başka bir unsur ise motif, renk ve süsleme programının yeterince anlatılmamış olmasıdır. Bu üç aşama kapsamında sonuç olarak tez çalışmasının geç dönem selâtin camilerine yönelik sadece süsleme programı bakımından detaylı anlatılan ilk çalışma olacağı kanaatine varılmıştır.

4 ana başlığı bulanan çalışmanın;

Giriş bölümünde konunun tanımına, önemine ve çalışma sırasındaki sınırlılıklara yer verilmiştir. Konu ile ilgili izlenen metodlar ve konuya yönelik yöntemler hakkında bilgi verilmiştir. Bir sonraki başlıkta araştırma yapılan konuya yönelik yararlanılan camilerle ilgili bilimsel çalışmaların tanıtımları yapılmıştır. Yayın tanıtımlarında özellikle camiler hakkında ana kaynaklar üzerinde durulmuştur. Bundan başka Türk mimarisinde kubbenin genel tanımına ve kubbenin geç dönem Osmanlı mimarisine kadar geçen süre içindeki tarihsel gelişimine yer verilmiştir. Son başlıkta ise cami içinde kubbenin süsleme programı açısından genel bir değerlendirmesi yapılarak kubbede yer alan süslemenin amacından ve süsleme programından bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde konuyu detaylandıran ve asıl çalışma konusu olan camilerde yer alan ana kubbelerindeki motiflerin tanıtılması amacıyla katalog

bölümü oluşturulmuştur. Katalog bölümünde yer alan camiler kronolojik olarak sıralanmıştır. Sıralanan camilerde geç dönemin başlangıç eseri kabul edilen Sultan Ahmet Cami başta olmak üzere seçilen 24 adet geç dönem Osmanlı selâtin cami örneklerinin genel mimari özellikleri tanıtılmıştır. Kısa tanımlardan sonra camilerin ana kubbelerindeki süslemeler kubbe merkezinden kubbe kasnağına kadar tek tek kademelere ayrılmıştır. Bu kademelerde ise kubbe süslemesinde yer alan motifler, renkler ve kuruluş düzeni hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Her caminin kademelerinden sonra ise kubbe içindeki süslemelerin dönem içindeki genel bir değerlendirmesi yapılmış ve camiye yapılan restorasyonlar hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde konu için seçilen 24 adet geç dönem selâtin camilerinin ana kubbelerideğerlendirmeye alınmıştır. Bu değerlendirme bölümü malzeme ve teknik, süsleme olarak iki başlığa ayrılmıştır. Camilerin ana kubbelerinde süslemede kullanılan malzemelerden alçı ve kalem işinde kullanılan malzemeler değerlendirilmiştir. Malzeme ve teknik başlığının alt başlıklarına alçı ve teknikleri, kalem işi ve teknikleri, malakari konulmuştur. Bu alt başlıklar içerisinde yer alan malzeme ve teknik özelliklere göre camiler anlatılarak konu örneklendirilmiştir. Konu içinde verilen örnekler dışında Anadolu'da yer alan erken ve klasik dönemde inşa edilen selâtin camilerinden bazısının kubbelerinin yapıldıkları dönemden sonra zaman içinde geçirmiş oldukları onarımlar neticesinde ana kubbelerinde yer alan özgün örneklerin üzerine geç döneme ait süsleme yapıldığı içinbu camilerdedeğerlendirme içerisinde yer almıştır.

Süsleme adı altındaki başlıkta ise süsleme iki farklı açıdan değerlendirilmiştir. Bunlardan birincisisüsleme çeşitlerinin değerlendirmesi şeklinde camiler 17, 18 ve 19. yy olarak üç ayrı yüzyıla ayrılmış, camilerin süslemelerinin fazla olması açısından ayrıntının kolay, anlatımın anlaşılır olması için her yüzyılda yer alan camilerin ana kubbelerindeki bitkisel, geometrik süslemeye ve süslemeli yazıya ayrılmıştır. Bu süslemeler dışında kalan farklı süsleme örnekleri ise anlatılan bölümlerin sonunda ayrı bir paragrafta yer verilmiştir. Süslemenin ikinci kısmında ise süsleme tasarımının değerlendirilmesi şeklinde ayrı bir başlık konulmuş ve yüzyıllara ayrılan camilerin süslemelerinin kubbe içinde nasıl tasarlandığına, kubbede nasıl açılım programı gösterdiğine göre değerlendirmeye yer verilmiştir.

Çalışma konusunun sonuç bölümünde konuya yönelik süslemeler hakkında genel bir kanıya varılarak dönemleri ve göstermiş oldukları etkiler değerlendirilmiştir. Erken ve klasik dönemde yapılan bazı selatin camilerinin ana kubbelerinde geç dönemdeki restorasyona uygun olarak yapılan süslemeler olduğu için bu camiler değerlendirme kısmına dâhil edilerek katalog bölümünde yer alan camiler ile karşılaştırılmıştır. Buna göre çalışma süresince üzerinde durulan konu özetlenmiş, çalışma sırasında ortaya çıkan sonuçlar açıklanarak tez çalışması metin kısmı tamamlanmıştır. Tezimin son kısmını ise camilerin planları, çekilen fotoğraflar ve Autocad ortamında yapılan süslemelere ait çizimler eklenerek çalışmamız tamamlanmıştır.

Çalışmamızın amaçlarından biri de yapıların son halini fotoğraflarla belgelemektir. Yapılan bu çalışmanın bundan sonraki yapılan çalışmalara öncü olacağı kanaatine varılmıştır.

1.3. Konu İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Osmanlı Mimarisi imar faaliyetleri içinde önemli bir kısmı oluşturan selâtin camileri içinde bulunan unsurlar pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bu çalışmalardan bazılarını mihraplar, minberler, vaaz kürsüleri, hünkâr mahfilleri, kuşak yazıları oluşturur. Tez konusuyla ilgili doğrudan kaynak bulunmamaktadır. Fakat konuya yönelik batılılaşma, kubbeler, süsleme, alçı ve kalemişi ile ilgili pek çok kitap, tez, makale ve bildiriler bulunmaktadır. Bu açıdan konunun anlatılmasında bulunan bu türlü kaynaklardan yararlanılmaya çalışılmıştır.

Bu kaynaklar içerisinde Doğan Kuban’a ait “Osmanlı Mimarisi” adlı kitap yer alır(Kuban, 2007). Diğer bir kaynak ise Oktay Aslanapa’ya ait “Osmanlı Devri Mimarisi” kitabıdır(Aslanapa, 1986). Her iki kitapta da çalışma konusu içinde yer alan camiler hakkında genel bilgiler bulunmaktadır.Camilerin kalem işi süslemelerine yönelik Candan Nemlioğlu tarafından “15., 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Kalem işi”(Nemlioğlu, 1989), Ali Fuat Baysal tarafından “Edirne Osmanlı Erken Dönem Camileri Kalem işi Örnekleri ve Analizleri”(Baysal, 2013), Oktay Hatipoğlu tarafından “XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem işi Tezyinatı” adlı Doktora çalışmaları(Hatipoğlu, 2007) ve Kaya Üçer tarafından “Klasik, Barok, Rokoko, Ampir Kalem işi Üslupları” adlı Yüksek lisans tez çalışmasında, Günsel Renda’nın Röleve

ve Restorasyon adlı dergide yayınlanan “Restorasyon Çalışmalarında Kalem İşleri ve Duvar Resimlerinin Yeri” makalesinde kalem işi örneklerinden bahsedilmiştir(Üçer, 1988). Kalem işi dışında konu içinde bazı cami kubbelerinde alçı malzemenin olması sebebiyle “Beylikler Devri Mimarisi İçerisinde Alçı Süslemeler” adlı doktora(Karaçağ, 2002; 20) ve “Erken Dönem Osmanlı Camilerinde Alçı Süsleme Sanatı” adlı Yüksek lisans(Aybek, 2011; 19) tez çalışmalarında alçı ve teknik özelliklerinin anlatılması bakımında çalışmamıza kaynak oluşturmuştur. Ayrıca kaynaklarda konu ile ilgili camilerin o dönemdeki kalem işlerinin ve alçı süslemelerin durumları hakkında bilgi vermesi, kalem işlerinin ve alçı süslemelerin dün ve bugün hakkında değerlendirme yapılmasını sağlamıştır.

Camiler ile ilgili oluşturulan katalog kısmında son yıllarda yapılan restorasyon çalışmalarından sonra “Vakıf Restorasyon Yıllığı” adı altında çıkarılan dergi içinde bulunan makaleler camiler hakkında önemli kaynaklardan olmuştur. Camilerin kubbesinde yer alan süslemelere yönelik yapılan raspa çalışmaları, analiz ve değerlendirmelerin belgelenmesinde kolaylık sağlamıştır. Bunun dışında “Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi”, “Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi” ve “Üsküdar Sempozyum Bildirileri” adlı kitaplarda pek çok kişi tarafından yazılmış makalelerden yararlanılmıştır. Bu kaynaklar dışında Kaya Üçer’e ait “İstanbul’un 100 Kubbesi” adlı kitapta konu ile ilgili bazı camilere yer verilmiş, kubbeleri hakkında kısaca bahsedilmiştir(Üçer, 2010)

1.4. Kubbenin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Kubbe tanım itibarıyla farklı kaynaklarda aşağıdaki şekilde izah edilmiştir:

Doğan Hasol’a göre kubbe; küre takkesi, yarım küre veya toparlakça kümbet biçimi verilen yapı örtüsü. Bir kemerin yayının tepe noktasından inen dikin çevresinde dönmesiyle meydana gelen örtüdür(Hasol, 1998: 280).

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisinde H. Y. Ersoy’a göre; Bir kemerin eksen çevresinde döndürülmesiyle elde edilen yarı küre biçimindeki eğrisel örtü elemanı (Ersoy, 1997: 1065).

Celal Esat Arseven’e göre; Aşağıya çevrilmiş bir yarım küre şeklinde tonoz. Bir binanın üstünü örten yarım küre şeklinde üstü yuvarlak veya çok satırlı bir mahrut biçimindeki örtüdür(Arseven, 1947: 1145).

Metin Sözen; Uğur Tanyeli'ye göre; Yarım küre biçimindeki mimari örtü ögesidir (Sözen ve Tanyeli, 2005: 140).

Selçuk Mülayim'e göre; Mimaride örtü olarak kullanılan yarım küre biçiminde unsur. Sözlükte "kavisli, bombeli şey; göbek; yuvarlak dam" demektir. Kelime, İslamiyet'i kabul eden bütün milletlerin dillerine aynen veya kümbet /gümbet şeklinde girdiği gibi ıspanyolca aracılığıyla Batı dillerine geçmiştir. ıspanyolca' da, üstü yuvarlak veya piramidal çift kişilik karyola cibinliğinden hareketle yatak odasına verilen alcoba (el-kubbe) ismi kullanıldığı gibi "kemerli niş mihrap; kemerli girişe sahip genişmekân (salon vb.) bölmesi; kameriye" vb. gibi anlamlarla da Fransızca'ya (alcôve), İngilizce'ye (alcove) . Almanca'ya (Alkoven). Hollandaca'ya (alkoof) ve İsveççe'ye (alkov) geçmiştir.

Kubbenin tarihsel gelişimine bakıldığında yapılan arkeolojik araştırmalar, şehirciliğin en eski dönemlerinden itibaren Akdeniz'den Çin'e kadar hemen her çevrede kubbenin varlığını kanıtlamaktadır. Mezopotamya'daki Arpaçıya'da bulunan M.Ö. 4.yüzyıla ait yuvarlak temelli bir yapının çamurlu bir harç ile üzerinin kubbe ile kapatıldığı düşünülmektedir(Mülayim, 2002: 301). Kerpiç ve tuğlanın en önemli yapı malzemesi olduğu Kuzey Irak, Suriye, Güneydoğu Anadolu ve çevresinde dairesel mekân örtüsü olarak özellikle dinsel nitelikli yapılarda kubbenin kullanıldığı görülmektedir. Fakat burada kullanılan kubbe, taşıyıcı özelliği göstermekten ziyade duvarların üst kısmından başlayarak yukarıya doğru çıkıldıkça daralan taş halkalar şeklindedir. Bu türlü kubbelere ise “ yalancı kubbe” denilir. (Ersoy, 1997: 1065). Kaynağı Doğu'ya bağlanan bu türden yalancı kubbeler özellikle Ege ve Akdeniz şehir devletlerinde M.Ö. 4. yüzyıldan sonra ortaya çıkan yuvarlak planlı ve kubbeli binalarında öncüsü olmuştur(Ögel, 1979: 30).

Roma çağına bakıldığında kubbenin dönüm noktası denilebilecek yapısı olan “Panteon” farklı özellikleri sebebiyle bu uygulamanın öncüsü olmuştur(Kuban, 1998: 46). Daha sonraki dönemlerde merkezi planlı pek çok yapıya öncülük eden panteon kubbesiyle Hristiyanlık başta olmak üzere tek tanrılı inanç sistemine hazırlık yapan eser niteliği kazanmıştır. (Kuban, 1998: 47)

Kubbenin asıl gelişimini Doğu mimarisine bağlayan bazı kaynaklar bulunmaktadır. Bu kaynaklar kubbenin asıl örneklerinin Osmanlı mimarisine yansıdığını belirtmişlerdir. Hz. Peygamber döneminde Arapların kullandığı topak ev

adı verilen çadırların, Asya ve Avrupa'daki göçebe kavimlerin kullanmış oldukları yurt adı verilen ahşap iskeletli çadırların kubbesel yapısının olmasından dolayı kubbeye örnek teşkil ettiği belirtilmiştir(Esin, 1971: 159). Bundan başka Uygurların kullanmış oldukları stupalarda yine topak eve benzediği için türbe mimarisinde kubbeye öncülük ettiği söylenilir. 8-9. yüzyıllarda tarihlenen Tirmiz Kırkkız Türbesi türbe mimarisinde kubbeyi örneklediren en erken tarihli bir yapıdır. Yine aynı şekilde Karahanlılara ait olduğu düşünülen Degoran Camii de orta kubbesi ve köşelerde bulunan dört küçük kubbesiyle merkezi kubbeye örnek teşkil ettiği düşünülmektedir(Mülayim, 2002:302).

Kubbenin İslam eserlerine benimsetilmesi ise;İslam inancının müşahhas değil mücerret bir varlık olması İslam sanatında kullanılan şekillerin ve desenlerinde mücerret olması neticesini doğurmuştur. İslam dininin en önemli ibadeti olan namaz, cami mimarisinin doğmasına ve cami mimarisinin en güzel şekilde gelişmesine neden olmuştur. Bununla birlikte toplu bir mekân elde etme düşüncesi de bu düşünceye eklenerek gelişme göstermiştir. İslam'ın ilk devirlerinde maddi imkânsızlık ve zaman darlığı nedeniyle ancak zaruri ihtiyaçları karşılayacak sade bir şekilde yapılan mekânlar Müslümanların iktisadi güçlerinin artmasıyla birlikte dini mimaride hızlı bir şekilde kendini göstermiştir. Yeni ülkelerin fethedilmesiyle birlikte buralarda görülen dini yapılar Müslümanların gayretini daha da artırmış bu sebeple camiler eldeki imkânlar dâhilinde fethedilen ülkelerin dini yapıları ile rekabet edecek ve hatta onları gölgede bırakacak şekilde abidevi ve tezyinatlı olarak yapılmaya başlanmıştır(Çam, 1999: 88). Bu anlayış sonucu olarak Kudüs'te bulunan Kubbetü's Sahra hariç tutulursa diğer ibadet mekânlarının o dönemde hiç biri merkezi kubbeli olarak inşa edilmemiştir. Çok sayıda destek sıraları ile ayrılan nefler genellikle düz dam şeklinde yapılmıştır. Kudüs Mescid-i Aksa, Şam Emeviye Cami ve Kahire İbn Tolun Camii'nde ise mihrabın önündeki sütunlardan birkaçı kaldırılarak bu kesim birer kubbe ile vurgulanmıştır. Bu zaman içerisinde gelenek haline gelerek mihrap önü kubbeli şekilde inşa edilmiştir. İran'da 11. yüzyılda Selçuklularla ortaya çıkan mihrap önündeki maksure kubbesi ise kendi başına kubbeli bir mekân özelliği göstermektedir. İsfahan'da bulunan Cuma Camii'nin Melikşah döneminde yapılan mihrap önü kubbesiyle Terken Hatun'un onun kuzeyine yaptırdığı kubbeli yapı ile Sultan Sencer'e ait türbe dönemin en gözde kubbeli yapılarını örneklemektedir. Bundan başka

Gaznelilere ait yapılarda yine Leşker-i Bazar Ulu Camii'nde enlemesine gelişen caminin mihrap önü kubbesi kubbeli mekânlara örnek teşkil etmektedir(Mülayim, 2002: 302).

Selçuklu kümbetlerinde kubbe çok defa koni veya piramit şeklinde bir külahla dışa yansıtılarak çift çeperli olarak yapılmıştır. Timurlu yapılarında ise kubbe kasnağı yükseltilerek kubbenin derinliği arttırılmış ve dış yüzeyleri bazen çini bazen de yivli yüzeylerle gösterişli hale getirilmiştir. En gözde eser olarak karşımıza çıkan Tac Mahal da uygulanan soğan kubbe ise Hint ve Güneydoğu Asya mimarisinde yaygınlık kazanmıştır. Daha sonra da Rus ve Ortadoks kiliselerinde kullanılmıştır(Mülayim, 2002: 302).

Anadolu'da ise Anadolu Selçuklu ve Beyliklere ait yapıların kubbelerinden bazı örnekler yine merkezi kubbe tasarımının öncüsü olmuştur. Bunlar içerisinde öncü yapıların başında 12. yüzyıla ait Artuklu camileri gelmektedir. Bu camilerde yer alan kubbemihrap önünde payelerin meydana getirdiği kare üstüne yapılarakyapının önemli kısmını vurgulamaktadır. Silvan Ulu Cami'nin ise kubbeli kısmı harim kısmının diğer bölümlerinden belirgin olarak ayrılmıştır. Ancak bu ayrılış bu camiye özgü bir nitelik olarak kalmıştır. 12. yüzyılın bazı Danişmentli ve 13. yüzyılın ilk Selçuklu camilerinde, mihrap kubbesi iki yanındaki dar bölümlerle üçlü bir mekân grubu meydana getirir ki birkaç bölümlük yer kaplaması dışında cami harimi içindeki özel durumu bununla vurgulanmış olur. Bu gruplaşma doğrudan doğruya 11. yüzyılın Talhatan Baba Camii gibi Türkistan camilerinde görülen düzene bağlanabilmektedir. 12. yüzyılın Danişmentli yapısı Kayseri Ulu Cami'nde görülen ve 13.yüzyılın ilk yarısının Selçuklu yapılarından Kayseri Hunat Hatun Camiinde devam eden gelişme ve üstü açık bir bölümün bu eksen üzerindeki yeri, mihrap önü kubbesi için kare mekân hazırlanışın göstergesidir. Ayrıca Mardin Kızıltepe ve Erzurum Ulu camilerinde ve bunlarla çağdaş olan Selçuklu kümbetlerinde ölçü olarak büyüyen kubbenin gelişimi açıkça gözlenmektedir(Ögel, 1979: 26).

Konya'da 12. yüzyıl ortalarında yapıldığı bilinen en eski Anadolu Selçuklu camiisi olan Alâeddin Camii, mihrap önü kubbesi ve çok ayaklı, düz damlı plan tipi ile Büyük Selçuklu ve Artuklu camilerinde görülen şemanın devam ettiğini göstermektedir(Karpuz, 2004: 51). Niğde Alâeddin Camii'nin (1223) mihrap duvarı boyunca uzanan üç kubbesi, yapının gerek içten gerekse dıştan Anadolu

Selçuklularının mimari üslubunun bir araştırma çabası içinde olduğunu kanıtlamaktadır. Mihrap önündeki bu kubbeler, küçük birer hacim denemesi sayılırsa da yapı içini sütunlardan kurtarıp toplu ve geniş bir mekâna götürmekten uzaktır. 13. yüzyılda ulu cami tipinden ayrılan ve toplu bir mekâna yönelme düşüncelerinin ilk adımları olan ikinci bir ibadet yapısına daha rastlanmaktadır. Bundan başka Konya ve çevresinde ortaya çıkan ve küçük toplulukların ibadet ihtiyacını karşılamak üzere yapılmış olan kare planlı, kubbeli mescitlerde, küçük ölçüde fakat sağlam mekân denemeleri ve mimari gelişmeler dikkat çekmektedir. Bu yapılar, Beylikler Dönemi'nde de etkisini sürdüren ve geliştirilen plan şemaları, Osmanlı mimarisindeki kubbeli mekân gelişimine olan katkıları, yarı açık ve kapalı giriş bölümleri, kubbe geçişlerinin çeşitliliği, sade cephelerinin yanı sıra içlerindeki zengin bezemeleri ve çini mozaik mihrapları ile üzerinde durulması gereken yapılardır. Diğer önemli Selçuklu yapıları ise kapalı grubu oluşturan medreseler merkezi mekânda kubbeye örnek teşkil etmektedir. Bunlar içerisindeki örneklerden Konya Karatay Medresesi, Konya İnce Minareli Medrese, Afyon'daki Çay Medresesi ve ilk Anadolu medreselerine örnek teşkil eden Niksar'da Yağıbasan Medresesi verilebilir(Karpuz, 2004: 51).

Cami planlarında giderek genişleyen kubbe, Beylikler dönemine ait yapılarda da karşımıza çıkmaktadır. Selçuk İsa Bey camiiinde arka arkaya tekrar eden mihrap bölümündeki kubbeler Şam Emeviye camiinden gelen ve Anadolu'da Diyarbakır Ulu Cami ve Artuklu camilerine benzer tarzda yapılmış Anadolu'da bu uygulamasıyla batıya kaydırılmış bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine birçok gelişmelerin başlangıcı olan Manisa Ulu Cami, mihrap bölümü ile 6 adet serbest payeye oturan ve üç neflik bir alanı örten kubbesiyle Osmanlı camilerine örnek teşkil etmiştir. Bu uygulama özellikle erken dönem Osmanlı camilerinde karşımıza çıkmaktadır (Aslanapa, 2003: 209)

Osmanlı mimarisinde kubbeli cami grubunun ilk örneklerini Bilecik ve İznik yapılarında görmek mümkündür. Tek kubbeli klasik camilerde mekânı geliştirmek yolunda ilk araştırmalara işaret eden İznik Yeşil Cami Osmanlı mimarisinin en önemli ve abidevi yapısıdır(Aslanapa, 1985:3).İznik'te Başlayan Osmanlı mimarisi Bursa'da parlak bir gelişme göstermiştir. Bursa' da yapılan Yeşil Cami, Şahadet Cami ve Yıldırım Cami kubbeli camilerin en güzel örneklerini oluşturmaktadır. İlk dönem Osmanlı mimarisinde kubbenin durumuna göre kubbeli mekân gruplaşması

görülürken giderek bu uygulamalar bırakılarak ibadet mekânın sadece merkezi kubbeden oluşan tek kubbeli yapılara geçiş sağlamıştır(Aslanapa, 2003: 227). Bu geçiş eseri olarak da erken dönem Osmanlı mimarisinin sonu klasik dönem Osmanlı mimarisi için başlangıç kabul edilen Edirne Üç Şerefeli Camiidir. Bu camide altıgen şemaya oturan kubbenin çapı 24 metreye çıkarken yanlarına daha küçük 4 adet kubbe eklenmiş, gerçek anlamda kubbe mimarisinin bütün unsurları tamamlanmıştır. Bundan sonraki gelişme ana kubbeyle birlikte yanlara eklenen yarım kubbeler ve bunların ekleniş biçimlerinde görülmektedir. Klasik Osmanlı mimarisinin diğer eserleri ise İstanbul Bayezit camiinde Mimar Hayrettin'in ortaya koymuş olduğu şema bir tam iki yarım kubbe ile hafifçe uzunlamasına gelişmekte, Diyarbakır Fatih Paşa camii ise ortada bir tam, bunun etrafında dört yarım kubbeyle dönüşmektedir. Mimar Sinan'ın elinde şekillenen bu anlatılan ikinci plan şeması daha sonraki dönemlerde yarım kubbeler artırılarak 4, 6 ve 8 destekli tiplerle hemen her zaman merkezi plan arayışına gidildiğinin göstergesidir. Şehzade Camii'nde ana mekân dört yönden de simetrik olarak genişletilmiştir. Süleymaniye Camii'nde Bayezit Cami'nin planına bir dönüş gözlenmiş olsa da kubbelerin büyüklü küçüklü sıralanışı daha üstün bir tasarımın göstergesi niteliğindedir. Bu sistemde âleminden binanın köşelerine indirilen hayalî çizgiler büyük bir üçgen teşkil eder ve bu üçgen içerisinde yarım küre şeklindeki kubbelerin kademeli sıralanışı farklı bir düzen sergilemektedir(Ögel, 1979: 37). Klasik dönem Osmanlı camisinin yalın fakat güçlü yapısı dikdörtgen prizma şeklindeki bina gövdesiyle kubbelerin bu binaya ekleniş biçimindeki özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu kompozisyonda tek kubbenin yalnız başına yapıya hâkim olması söz konusu değildir; ayrıca eş büyüklükteki kubbelerle sağlanan bir örtü sisteminden vazgeçilmiştir. Camilerde vazgeçilen eş büyüklükteki kubbe sistemi,bedesten, han ve medrese gibi sivil yapılarda tercih edildiği görülür. Klasik dönem Osmanlı mimarisinde kubbe tekniğinin ulaştığı estetik seviye Edirne'deki Selimiye'nin kubbesiyle ölçü büyüklüğünün de zirvesine ulaşmıştır. Osmanlılar 'da ve özellikle Mimar Sinan'da kubbe, mimari kompozisyona katılan diğer elemanlarla üstün bir düzen tasarımı içinde birleştirildiğinden dolayı etkili bir görünüm kazanmıştır. Bu gelişme ilk kubbe örneklerinden itibaren hem ölçü hem de düzen fikriyle birlikte ele alınarak gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta sembolik veya yardımcı bir unsur niteliğiyle kullanılan kubbe gittikçe yapının bütününe hâkim olmuş ve aynı zamanda yeni bir

biçim kazanmıştır. Bu gelişmenin bütün İslam mimarisi içinde sadece Türk mimarisinde izlenebilmesinin sebebi, birbiri ardınca kurulan Türk devletlerinin üzerinde yaşadıkları kültürel çevreyi iyi değerlendirmiş olmalarıdır(Ögel, 1979: 40). Osmanlı mimarisinin, bu gelişmenin son devresinde kubbe tekniğini değişmez ölçü ve esaslara bağlamak suretiyle erişebileceği en son noktaya çıkardığı kabul edilmektedir. Klasik dönemden sonra serbest olmayan destekler duvar köşelerine gömülmüş ve böylece dört ayaklı baldakenler dönemi başlamıştır. Buna göre yapılan Nuru Osmaniye Camii'nde kubbe çapı, 23.70 m. ile son defa büyük bir ölçüyü tekrarlar. Bundan sonraki geç dönem yapılarında aynı şema benimsenmiş ve kubbe çapları 15 metrenin hep altında kalmıştır.

1.5. Kubbenin Süsleme Programı Açısından Önemi

Farklı medeniyetlere ait eserler, yapıldığı dönemin ve toplumun karakterini yansıtmakla beraber ait olduğu toplumun sanata bakışının değişmesine sebep olmuştur. Tarihte büyük medeniyetler kurmuş olan Türkler, sanatın her alanında engin bir mirasın sahibidir. İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte Türk ve İslam sanatının yoğrulması Türklerin kendi sanatlarına olan bakışının da değişmesine sebep olmuştur. Bu değişimden etkilenen toplumların ibadet yeri olan camiler de devirden devire bölgeden bölgeye değişiklik göstermiştir. Bu değişiklik camilerin planlarında olduğu gibi süslemelerinde de karşımıza çıkar. İster ibadet ve tefekkür, isterse ziyaret maksadıyla olsun, İslâm Dini'nin mabedi olarak camiye yönelen kişi, bir ibadethaneden daha fazla şeylerle karşılaşmaktadır. Dikkatli bir şekilde camiye bakan kişi, cami üzerinden İslâm'ın inanç ve ibadet esaslarının yanı sıra, onun toplum, tarih, ahlâk, bilim, sanat, kültür ve medeniyet tasavvuruna dair pek çok ayrıntıyı okuyabilmektedir(Kabakçı, 2013: 30). Böylece caminin kapısı artık sadece bir ibadet mahalline değil, aynı zamanda tarihin özel bir kesitine, bir medeniyet düşüncesine, bir toplum tasarımına, elbette ki sanat ve estetik anlayışının ustalıkla buluşmasını yansıtan seçkin bir mimarî esere açılmıştır.

Cami içerisinde ibadetin yapıldığı buluşma ve toplanma noktası olan cami ana mekânında dikkati çeken unsurlar bulunmaktadır. Bunların başında mihrap, minber, vaaz kürsüsü vb. gibi öğeler gelmektedir. Bu öğelerin yanında halkın dua etmek maksadıyla ellerini Sema'ya, gökyüzüne açtığı bu ulu mabedin en yüksek yeri olan

tavanlar, kubbeler önemli bir yere sahiptir. Camilerin sosyal yaşamın durak yeri olması camiye ilahilikten ziyade insanlara bulundukları mekânları güzelleştirme duygusunu da eklemiştir. Bu açıdan kubbeler süslemelerin en yoğun yapıldığı alanlardan biri olmuştur.

Camilerin kubbelerinde yer alan süsleme düzenine bakıldığında merkezden kasnağa kadar belli bir düzen bulunur. Süslemeyi yapan sanatçı güzelliğin yaratıcısı değil ancak keşfedicisi olduğuna inanır. Buna göre Allah'ın "*Cemal*" sıfatının eseri olarak var olan her çeşit güzellik, sanatkârın faaliyeti sayesinde dokunulabilir, duyulabilir ve görülebilir hale gelmektedir(Yıldırım, 2016: 186). Süslemeyi yapan sanatçı ise bu dokunabilirliği, duyabilirliği ifade edebilmek amacıyla kendi düşüncesindeki ilahı anlatmak için en etkili araç olarak sembolleri, figürleri ve tabiatçı desenleri değil bu bağlamda farklı süsleme kompozisyonu ile anlatımı seçecektir. Bu açıdan kubbe merkezinden başlayarak kubbenin kasnağına kadar her kademede farklı süsleme çeşidi kullanılmıştır. Bu süsleme çeşitlerinde kullanılan motiflerle ebedi ve ezeli olan Allah'a ulaşılmış ve O'nun varlığına dair gönderme yapılmıştır. Kubbenin merkezi bazen bitkisel süsleme, bazen geometrik süsleme bazen de doğrudan süslemeli yazı ile başlamış birbirinin arkasından devam eden kademelerle süsleme çeşitleri kubbeye yerleştirilmiştir. Böylece kubbeye bakan kişi kompozisyonun birbirinin arkasına sıralanan motiflerden oluştuğunu rahatlıkla farkedebilir.

Kubbelerde yer alan süslemeyi yapan sanatçı yapmış olduğu desenlerde Allah'ın güzelliğini anlamak amacıyla doğada varolan desenlerden uzaklaşırsa Allah'ın güzellik sıfatını o kadar hatırlatacağını kabul etmiştir. Bu açıdan sanatçıların mimari süslemede elindeki bitkisel süslemenin ana motifleri; rumi, palmet ve lotustan ibaret kompozisyonlar olmuştur. Hatayiler, pençler, güller, laleler, karanfiller vb. gibi diğer bitki motiflerinin esasını da yine bu motifler oluşturmuştur. Motiflerin abartılmadan bazen ikisinin bazen de üçünün bir arada kullanılmasıyla girift ve zengin süsleme kompozisyonları elde edilmiştir(Çam, 1999: 66). Kubbelerde çok kullanılan geometrik kompozisyonlar ise yıldız motifleridir. Bu motiflerinde yapılması gökyüzünün hatırlatılmasını sağlamaktadır. Bu da sadece İslam inancıyla değil aynı zamanda Türk kültüründe yer alan göktanrı inancı ile de bağdaştırılabilir. Gökyüzü insanları inançları gereği ruhani bir atmosfer oluşturduğu içinde Türk kültüründe yer alan gök tanrı inancının burada da bir gösterge olarak karşımıza

çıkılmaktadır(Kunduracı, 2017; 126). Yıldız motiflerinden başka zikzaklar, geçmeler, çok kollu yıldızlarda yine en çok kullanılan motifler arasında yer alır. Bütün bu motiflerin uygulandığı yerde (mihrap, minber, duvarlar, kubbe vb.) başlangıç ve bitiş noktaları belli değildir. Bunun ifadesi de âlemlerin yaratıcısına (ezeli ve ebedi),bir gönderme, sonsuzluğun ifadesi şeklinde karşımıza çıkar. Yine Türk kültüründe gökyüzünün çok katlardan oluştuğunun ifadesinin kubbede yapılan süslemelerde kademelendirmenin gökyüzündeki çok katlarla bağdaştırabiliriz(Ögel, 2010; 264: Taş, 2011; 212).Kubbe süslemesinde bir diğer önemli unsur ise süslemeli yazılardır. Kubbelerin göbeklerinde ve kubbe kasnaklarında kuşak yazısı olarak karşımıza çıkar. Kubbe göbeklerinde yer alan yazılar, bazen geçmelerle bazen bitkisel süslemeler ile birlikte işlenmiştir. Kur'an-ı Kerim de yer alan surelerden bazı ayetler özellikle kubbe göbek süslemeleri arasında yer almaktadır. Cami kubbeleri gök kubbeye benzetilerek bu kısımlara Allah'ı ve O'nun gök kubbe ile alakalı bazı fiillerini konu alan ayetler yazıldığı görülmektedir: Allah'ı tanımlayan en veciz ayetler olan Ayete'l- Kürsü ve İhlâs suresi1/12, hem Allah'ı tanımlayan hem de Kur'an'ı özetleyen Fatih suresi/1 bu alanda ilk akla gelen sure ve ayetlerdir. Geç Dönem Osmanlı Selâtin Cami kubbelerinde en sık rastlanan ayetler Fatır 35/41 ve Nur 24/35'tir. Ta. Ha 20/1-6, Necm 53/1-3, İsra 17/1'e, İhlâs Suresi/12 ise nadiren rastlanılan sureler ve ayetlerdir. Bu ayetlerden başka yüce Allah'ın son derece yakın olduğu bilincini kazandırmak amacıyla kubbelere çeşitli yakarışlar işlendiği de görülmektedir: Ya Kadîye'l-hacat ya Samî'a'l-asvat ya Mücibe'd-de'avat ya Rafî'a'dderacat (Ey ihtiyaçları karşılayan! Ey sesleri işiten, ey dualara karşılık veren, Ey dereceleri yükselten) Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii kubbesinde mevcuttur.

Ayetlerin bir diğer özelliği şunlardır: Kuşak yazılarını bir tarafa bırakırsak kısa, özlü ve net olmaları, yüce Allah'ı veciz ve sahih bir şekilde tasvir etmenin ötesinde, Kur'an'ın özeti oluşları ve İslam'ın temel inançlarının özlü biçimde yansıtılmalarıdır. Ayet tercihinde etkili olan bir başka faktör de yazı yazılacak alanların darlığı-genişliğidir. Bazı ayetler üzerinde ittifak hâsıl olması, bazı harf ve kelimelerin daha güzel istif edilebilmesi, baninin belli bir ayet ve sureyi özellikle istemesi, ayetlerin istif ve şablonlarının hazır olması da ayet tercihinde etkili olmuştur(Sülün, 2012: 683).

Osmanlı Devleti'nin 17, 18 ve 19. yy 'larında Batı'nın etkisinde kalması sanatta farklı boyut ve estetik açıdan farklı arayışlara girmesine sebep olmuştur.

Yukarıda bahsedilen düşünceler Osmanlı Devleti'ne yabancı sanatçıların girmesiyle bir nebze de olsa camilerdeki süslemelerde bazı motiflerin değişmesine ortam hazırlamıştır. Bu dönemlerde yabancı sanatçıların çalıştığı camilerde farklı motif ve kompozisyonlar oluşmuştur. Bu açıdan işlenen bitkisel motiflerden akantlar, stilize çiçekler, girlandlar vb. gibi barok, rokoko ve ampir özelliğinde olan süslemelerde ilahilik konusunu aramanın doğru olmadığı da görülür. Fakat her ne kadar süslemelerde bu etkiler görülse de geleneksel düzenden de vazgeçilmediğini açıkça gözler önüne seren süslemeleri görmek her zaman mümkün olmuştur. Bu süslemelerden özellikle kubbe göbeklerinde ve kasnaklardaki kuşak yazılarının bulunması ve bu yazıların ezeli ve ebedi olan Allah'ın varlığına, sonsuzluğuna işaret etmesi Osmanlı Devleti'nin geleneklerinden ve inancını yansıtmaktan vazgeçmediğini anlatır.

Kubbe süslemelerinin anlamlarının dışında camilerin ana kubbelerinde yer alan bu süslemelerin programlanmasındaki ana kurgu düzenine baktığımızda ise, Anadolu'nun bulunduğu konumdan dolayı hem gelenekten ayrılmadığı hemde farklı medeniyetlerin ortaya koydukları taşınmaz kültür varlıklarından etkilendiği açıktır. Bir anlamda şunu da ifade etmek gerekir ki Osmanlı Devleti'nin son döneminde yapılan camilerden olan; Hırka-i Şerif Cami, Küçük Mecidiye Camii ve Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii gibi camilerin ana kubbesinde yer alan ana kurguya baktığımızda Roma, Antik Yunan ve Avrupa resim sanatının özelliklerine benzetilmiştir. Fakat çok uzağa gitmemekle birlikte Osmanlı'nın geleneklerinden ayrılmadığının göstergesi olarak topak evlerin tünlük kısmı ile örtüştüğü görülür. Osmanlı geç dönemde camilerinin kubbelerinde yer alan süslemelerden Teşvikiye Cami gibi sekizgen formlu kubbeler, 17. ve 18. yy camilerinin ana kubbe kurgusu gibi dairevi formlu olan kubbeler, Nusretiye Cami gibi firfırlı düzende yapılan camilerin kubbelerindeki süsleme kurgusu 19. yy'da yapılan geleneksel Türkevlerinin tavansüslemeleri ile benzerlik gösterir (Kunduracı, 2017; 128). Genel olarak ifade etmek gerekirse kubbenin tarihsel gelişiminde yabancı etki olan panteona benzetilmesi, Türk ev mimarisinin başlangıcı kabul edilen topak evin kubbeye benzetilmesindeki etki, iç kurgu düzeninde de aynı şekilde hem yabancı hem geleneksel etkilerin birbiriyle örtüştüğünü gözler önüne sermektedir.

Yukarıda bahsedilen bu ifadeler dışında kubbesüslemelerinin tasarlanmasında diğer bir önemli unsur ise süslemeleri yapan sanatçı veya camiye yaptıran banidir. Yukarıda bahsedilen sanatçının taşıdığı duygu dışında kubbe süslemesinin tasarlanmasında banilerinde etkili olduğu görülür. Örneğin; Aksaray’da yer alan Pertevniyal Valide Cami, Valide Sultan’ın “Ortaköy Cami kadar olsun” ifadesiyle şekillendiğini göstermektedir. Bundan başka yine aynı Cami’nin kubbe içi süslemelerine ilişkin geçen bir diğer ifade ise “Pertevniyal Valide Cami’nin kubbe içi nakışlarının toplamı 445 arşın etmektedir. Arşını 25 kuruşa kalemkâr Andon’a yaptırılmıştır” şeklinde yer alan inşaat defteri kayıtlarda yabancı kalemkârın caminin kubbe süslemesini yaptığıdır. Bu ifadeden başka ortaya çıkan kayıtlar neticesinde Yıldız Hamidiye Cami’nin yapılmasına ilişkin kayıtlarda Nikolaki Kalfa isimindeki mimarın II. Abdülhamit’te caminin plan ve resimlerinin maketini hazırlayarak sunduğunu, bu sunumda ile birlikte camiye yapacak olan müteahhit ile 10 maddelik bir anlaşma yapıldığını ve bu anlaşmada kubbe süslemesine yönelik alınan kararda kubbe içi süslemesinin yağlı boya ve altın yaldızlı olarak Türk, Arabesk ve Gotik üslubunda kalem işleri ile bezenmesine yöneliktir (Can, 2014; 61). Yine II. Mahmut zamanında İtalya’dan sanatçılar getirtilip Süleymaniye Cami’nin kubbe süslemesi yaptırıldığı şeklinde ifade yer almaktadır (Üçer, 1988; 99). Osmanlı Geç Dönem içinde yer alan bir de asker ressamı bulunur. Bu dönemde askeri okullarda kalemkâr askerler yetiştirildiği ve gittikleri yerlerde kalem işi süslemelerini yaptıklarına dair bilgiler bulunmaktadır. Fakat süslemeyi yapan kişilerin isimleri bilinmemektedir (Üçer, 1988; 100)

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse camilerin kubbelerinde yer alan süslemeler merkezden kasnağına belli bir düzende yapıldığı, bu düzen içinde yer alan birçok faktör olduğu görülmüştür. Camilerin kubbe süslemesinin oluşmasında etki eden faktörler içinde çevre, sanatçı, camiye yaptıran banî, gelenekler ve dini faktörler bulunmaktadır. Bu açıdan camilerin kubbelerinin hem biçimsel niteliği hem de bıraktığı etki bakımından estetik ve etik duygudan yoksun düşünülmemeyeceği açıktır. Daha da ileri giderek Osmanlı Devleti’nde yer alan camilerin çoğu şimdiye kadar gelmiş çoğumedeniyetin ulaşamadığı zarafete ve ahlaki düzeye ulaşmıştır. Dolayısıyla etkisi altına aldığı tüm coğrafyalardan da etkilenmiş, etkilemiş, kendi tarzına ait, yeni özgün bir sanat anlayışının doğmasını sağlamıştır.

2. KATALOG

2.1. Geç Dönem Osmanlı Selatin Camileri Ana Kubbelerdeki Süsleme

Programları (İstanbul Örnekleri)

2.1.1. Sultan Ahmet Cami Ana Kubbesi

Çizim No:1

Fotoğraf No: 1-2-3-4-5

İnceleme Tarihi: 20 Ekim 2016, 18-21 Nisan 2018

CAMİ:

Cami, 17. yy başında Hipodrum'un güney ve doğu yönündeki alan üzerine inşa edilen külliye'nin bir parçasıdır. Külliye, cami ile birlikte hünkâr kasrı, türbe, darûlhadis medresesi, darûlkurra, darüşşifa, imaret, dükkânlar, hamam, kira odaları, evler ve mahzenler olarak geniş bir programla gerçekleştirilmiştir(Ahunbay, 1994: 55).

Cami, külliye'nin ilk yapısı olması itibariyle yapım tarihi Topkapı Sarayı arşivinde ve Hadikat'ül Cevami'de geçtiği şekliyle 1609-1617 yılları arasında inşa edilmiştir(Öz, 1938: 26). Caminin mimarı birçok kaynakta mimar Sedefkâr Mehmet Ağa olarak geçmektedir(Gökyay, 1988: 113; Çobanoğlu, 2003: 430).

Osmanlı mimarisinde özel bir yeri olan cami, 6 minaresi 16 şerefesi ile en fazla minareye ve şerefeye sahip olan bir selâtin camidir. Caminin harim kısmı 64x72 metrelik bir alanı kaplamaktadır. Harim kısmının üst örtüsü ortada bir kubbe ve bu kubbeyi destekleyen 4 fil ayak ve pandantiflerle tamamlanmıştır. 5 metre çapında bu ayaklara boyuna yivler yapılarak ayakların ağır görüntüsü hafifletilmiştir. Sivri kemerli dört yarım kubbe üzer çeyrek kubbe ile genişletilmiş böylece cami içerisine büyük bir hacim verilmek istenmiştir(Yetkin, 1970:208).

Sultan Ahmet Cami, Osmanlı mimarisi içerisinde 4 ayağa oturan kubbe düzeninin mekân gelişimi açısından son noktasına eriştiği yapıdır. Yapının mimarisine özenildiği gibi iç mekân açısından oldukça göze çarpar. Duvarlarını süsleyen çini panolarda mavi rengin ağırlıkta kullanılması caminin aynı zamanda "Mavi Cami" ismiyle anılmasını sağlamıştır. Öte yandan caminin kubbesi, kasnakları, pandantifleri, kemerleri ve fil ayaklarına yapılan kalemî süslemelerde camiyi oldukça görkemli hale getirmiştir. Ancak 19. yy sonlarında yapılan onarımda çivit mavisinin egemen

olduğu kalem işleri kaldırılmış, araştırmalar sonucu bulunan klasik dönem motif ve izlerine dayanılarak yenilenmiştir(Ahunbay, 1994: 58).

Yapım Tarihi: 1607-1617(Çobanoğlu, 2003:430).

Bani: Sultan I. Ahmet (Çobanoğlu, 2003:430).

Mimarı: Sedefkâr Mehmet Ağa(Çobanoğlu, 2003:430).

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 24 m. Yüksekliği 43 m.(Ahunbay, 1994: 58).

Hattatı: Seyyid Kasım Gubarî?(Özkafa, 2008: 64)

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Rumi, karanfil, hatayî, süslemeli yazı, penç, saz yolu

Uygulama Tekniği: Sıva üzeri kalem işi ve malakârî

Caminin kubbesine ait kalem işi süslemeler merkezden kasnağa doğru 10 kademede incelenmiştir. Kubbe, pendentifler ve yarım kubbeler ile bütün bir kompozisyon oluşturmaktadır.

1. Kademe: Kubbe merkezine küçük bir daire yerleştirilmiş, bu yerleştirilen daire içerisinde simetri ekseninde kesişerek kapalı form oluşturan rumîler, yine bir daire etrafında eşit aralıklarla sıralanmaktadır. Rumîlerin alt fonunda kemer formu verilmiş sapsar başka bir dairenin etrafını çevrelemektedir(Fotoğraf: 3).

2. Kademe: Kapalı form rûmilerden sonra içten dışa doğru sıra ile sarı, bordo, beyaz, bordo ve sarı renklerden oluşan 5 sıra bordürlerle bir sonraki kademeye geçiş sağlamıştır(Fotoğraf: 3).

3. Kademe: Merkezden kapalı form oluşturan rûmilerle başlayan süsleme, 5 sıra bordürlerden sonra bu kademede süslemeli yazıya geçmiştir. Fatır suresinin 41. ayeti celî sülûs ve celî muhakkak karışık olarak istiflenmiştir. Sıva üzerine kalem işi tekniğiyle yapılan Arapça bu ayet, lacivert zemin üzerine altın renginde yazılmış ve kubbe merkezine daire olarak yerleştirilmiştir(Fotoğraf: 3).

Metin:

إِنَّ اللَّهَ يُمِصُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أُمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنْ بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ

حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾

Türkçe Anlamı:

41/“Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri, yok olup gitmesinler diye (kurduğu düzende) tutuyor. Andolsun eğer onlar (yörüngelerinden sapıp) yok olur giderlerse, O’ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, Halîm’dir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir.) çok bağışlayandır.”(Fatır /41. Ayet)(Kur’an-ı Kerim: 438).

4.Kademe: Kubbe, göbek kısmından itibaren etek kısmında bulunan kuşak yazısına kadar kubbenin içi 1/16 nispetinde tasarlanmış, kubbenin etek kısmına doğru genişleyen bordürler kubbeyi dilimlere ayırmıştır. Her bir bordür içine kubbe etek kısmında yer alan geniş kısımların içinden itibaren orta bağ rumilerin oluşturduğu kompozisyonda başka dalların yine rumilerle yukarıya ve yanlara doğru dallarla bağlanmasıyla kompozisyon tamamlanmıştır. Bu kompozisyonda dilimlerin içlerinde zemin rengi bordo iken süslemeler bej rengindedir. Orta bağ rumilerin iç kısımları ise mavi renk ile hareketlendirilmiştir(Fotoğraf: 4).

5. Kademe: Bu kademedede kubbe eteğinde bulunan kuşak yazısının alt ve üst kısmında yazı ile birlikte kubbe eteğini çevreleyen birer sıra bordür yapılmıştır. Bu alt ve üst kısımda yer alan bordürlerin iç kısımları dalları birbirlerini alt üst şeklinde kat ederek ilerleyen karanfil motifleri, hataîler ve yapraklardan oluşan bir kompozisyon işlenmiştir. Bu motiflerin yaprakları sarı karanfillerin ise açık olanların orta kısımları sarı dış kısımları mavi, karanfiller ise sadece mavi olarak renklendirilmiştir. Motiflerin zemin rengi kubbe eteğinde zaman içerisinde tahribata uğradığı için tam olarak belirlenemediği gibi aynı motiflerin payelerdeki kuşak yazılarının üst kısımlarında da devam etmesi sebebiyle oradan anlaşıldığı üzere daha önceden bordo renkte olduğu tahmin edilmiştir. Burada yer alan bordürün bir kısmında geçmiş döneme ait zencerek motifinin yapıldığı kalem işi örneği de bulunmaktadır. (Fotoğraf: 4-5).

6.Kademe: Caminin kubbe eteğinde ayet kuşağı bulunur. Bu ayet kuşağının uzunluğu 52 metre kadar olan bu kuşak, harim zeminine olan 30 metrelik yüksekliğiyle İstanbul selâtin camileri içindeki en yüksek kuşaktır(Fotoğraf: 1). Kuşağın kalınlığı ise 90 cm. kadardır; ancak yazı bu kadar yüksekte olunca haliyle ince gözükmetedir. Yazı ise sıkışık olmayan bir istif düzeniyle ve genellikle tek satır üzerine yazıldığı için gayet kolay seçilmektedir(Özkafa, 2008: 73).

Caminin ana kubbesi eteğini süsleyen bu ayet, Nur Suresi 35 ve 36. ayettir (Kur'an-ı Kerim: 353) Nur Suresinin bu iki ayeti genellikle kubbe ve kubbe kasnaklarında en çok tercih edilen ayetlerdendir. Çünkü söz konusu ayetlerin içerisinde “gökler” anlamına gelen “*semâvat*” kelimesi geçmektedir. Ayetlerde bunun yanı sıra, Allah'ın nûrunu cam bir fanus içindeki kandile, bunu da inci gibi parlayan bir yıldızla teşbih eden sembolik anlatımlar mevcuttur. Ayrıca, ayette geçen “*içlerinde Allah'ın adının anılmasına ve yüceltilmesine izin verilen evler*” şeklindeki ifadeyle cami ve mescitlere de işaret edilmektedir. Dolayısıyla; gökler, yıldızlar, içerisinde gece gündüz Allah'ın tesbih edildiği evler vb. kubbeye, camiyle bağlantı kurulabilecek kavramları içeren bu ayetlerin de mekânla uyum içinde olduğu görülmektedir(Özkafa, 2008: 74).

Metin:

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ
كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيُّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ
تَمْسَسْهُ نَارٌ تُوِّرُّ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾

فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿٣٦﴾

Türkçe Anlamı:

Rahmân ve Râhim olan Allah'ın adıyla

35/” Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre;içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nûr üstüne nûr. Allah dilediği kimseyi nûruna iletir. Allah insanlar için misaller verir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”(Nur /35. Ayet)(Kur'an-ı Kerim: 353).

36/ ‘‘O Nur’aAllah’ın yüceltilmesine ve içlerinde kutlu isminin zikredilmesine izin verdiği evlerde (mescidlerde) kavuşulur. Sabah akşam O’nun şanını yücelterek tesbih ederler.’’(Nur/36. Ayet) (Kur’an-ı Kerim: 353).

7. Kademe: Kubbe kasnak kısmına ait kademedir. Kubbe kasnağında 4 tanesini sağır olmak üzere 28 adet pencere bulunmaktadır. Pencerele vitraylarla süslü iken günümüzde aslına uygun olarak değiştirilmiştir. Pencere dışında kalan üst kısımlar ve pencere araları rumili bitkisel kompozisyonlar oluşturularak bütün alanlar boşluk kalmayacak şekilde doldurulmuştur. Burada yer alan renkler kubbede yer alan dilimli süslemedeki renklerle aynıdır(Fotoğraf: 1- 5).

8. Kademe: Kubbe kasnak kısmı korkuluk altında yer alan üç sıra halinde yapılan bordürlerdir. İlk sırada yer alan bordür içine hançer yapraklardan oluşan aralarına karanfil ve hatayilerin yerleştirildiği süsleme yer almaktadır. Zeminde mavi renk kullanılırken hançer yaprakları sarı, karanfil ve hatayiler kırmızı, sarı ve yeşil renklerden oluşmaktadır(Fotoğraf: 5).

İkinci sırada yer alan bordür içine yine hançer yapraklar ve hatayi ve pençlerin oluşturduğu bir süsleme yapılmıştır. Bu süslemede zemin rengi bordo, çiçekler sarı, konturları ise bej rengine boyanmıştır.

Üçüncü sırada yer alan bordür hatayi süslemeleri ve hançer yapraklarından oluşan saz yolu üslubunda süsleme yapılmıştır. Zemin rengi mavi yapılan bordürde desen sarı, kırmızı ve yeşil renklerden oluşmaktadır. Bu üç sıra bordürler saz yolu üslubunda yapılmıştır(Fotoğraf: 5).

Değerlendirme: Klasik Osmanlı mimarisinin sonu Geç Dönem Osmanlı Mimarisinin başlangıcı kabul edilen Sultan Ahmet Cami, ihtişamı ve süslemeleri ile döneme damgasını vuran bir eser olma özelliğini kazanmıştır.

Cami, içerisinde yer alan çini, ahşap, mermer süslemelerin yanında kalem işi süslemeleri ile de oldukça dikkat çekicidir. Cami içerisinde yer alan kalem işleri zaman içerisinde bozulmalara uğramış bu nedenle bozulan kalem işlerinin üzeri sıvanarak kapatılmış, yerine ana hatlarıyla klasik desenlere benzemekle beraber boyutları değiştirilerek detayları yok edilmiş ve devrine uymayan renklerle boyanmış kalem işleri yapılmıştır. 1976’da başlayan çalışmalarda bunlardan bir miktar örnek bırakılmış, diğerleri kazınarak tespiti yapılan özgün desenler ve renkler uygulanmıştır. Bu çalışma iki değişik aşamada gerçekleştirildiğinden uygulamada bazı farklılıklar göze

çarpmaktadır. Desenlerde kırmızı ve açık mavi renklerin hâkim olduğu görülmektedir(Çobanoğlu, 2003: 500).

16. yy'ın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan özellikle Osmanlı çinilerinde karşılaşılan saz yolu ekolü bu dönemde Sultan Ahmet Camisi çinilerine de yansımakla kalmamış kalem işi süslemelerinde de yerini almıştır. Günümüzde restorasyon programına dahil edilen caminin süslemelerinin diğer Geç Dönem Osmanlı camilerinde olduğu gibi özgün süslemelerinin ortaya çıkarılması, özgün görünen kısımların ise aslına uygun renk ve motiflerin yapılması beklenir. Taşınmaz kültür varlıklarında bulunan kalem işi süslemelerin tarihlendirilmesi ve özgünlüğünün tespiti oldukça zordur. Zaman içerisinde süslemede meydana gelen bozulmalar neticesinde sık sık tamir edilerek özgün durumlarından farklı bir hale gelmiştir(Demiriz, 1989: 322). Sultan Ahmet Camii, kubbe iç yüzeyine sıva üzerine kalem işi ve malakârî¹ şekilde yapılmış olan süsleme, kubbe merkezi, orta kısım ve kasnakta bulunan pencere çevrelerinde zaman içinde de bozulmalar meydana gelmiştir. Bu sebepten dolayı onarım faaliyetleri gösterilmiş, son olarak İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü tarafından kapsamlı bir restorasyon programına dahil edilmiştir. 2017 Temmuz ayında başlanılan restorasyon çalışması günümüzde halen devam etmektedir. Restorasyon kapsamında kubbede ve caminin diğer yerlerinde ahşap ve sıva yüzeylerinde bulunan mevcut kalem işlerindeki bozulmalar raspa edilecek, özgün kalem işleri temizlenecek ve ihya edilecek, özgün sıvalar sağlamlaştırılacaktır(Sanal: 2019).

2.1.2. Eminönü Yeni Cami Ana Kubbesi

Çizim No: -

Fotoğraf No:6-7-8-9

¹ Yıldız Demiriz'in, "Mimar Sinan'ın Yapılarında Kalem İşleri" isimli makalede sonunda tartışma konusu olan kalemişi ve malakari süsleme arasındaki farka Prof. Dr. Semavi Eyice "Ben, malakârî ve kalem işi süsleme hususunda bir iki noktaya işaret etmek istiyorum. Malakârî, oldukça az örnekleri bulunan ve oldukça nazik bir süsleme tarzıdır. Bunun çok güzel bir örneği, İstanbul Belediye Sarayı'nın tam otoparkının ve havuzunun olduğu yerde bir medrese vardı, Ebu'l-Fazıl Mahmut Efendi Medresesi. Bunun dersane kubbesi tamamen malakârî s ü s l e m e y l e b e z e n m i ş t i . Bir başka müşahedemi daha arz edeyim. Bu kalem işlerinde hüküm vermek, gerçekten çok zor; çünkü bunlar devamlı değişmiş. Nitekim Sultan Ahmet Camii'nde kubbeden parçalar indirildiğinde görülüyor ki, yazılar dahi, birkaç tabaka halinde üst üste yazılmış ve üstteki tabakalar alttaki tabakalar uymuyor, renkler de değişecek. " şeklinde ifade kullanmıştır.

İnceleme Tarihi: 18 Nisan 2018-22 Ocak 2019

CAMİ:

Eminönü ilçesinde, Eminönü Meydanı'nda, Mısır Çarşısı'nın hemen yanındadır.

Yeni Cami Külliyesi, Sultan III. Murat'ın hanımı ve Sultan III. Mehmet'in annesi olan Safiye Sultan'ın oğlu Sultan III. Mehmet döneminde kendi adına 1598 yılında devrin baş mimarı Davut Ağa'ya yaptırılmaya başlanmıştır. İlk tasarımı medrese, imaret ve ribatların da var olduğu bilinen külliyenin inşasına gerekli işlemler yapıldıktan sonra yapıya caminin inşası ile başlanmıştır. Fakat 1598 yılında baş mimar Davut Ağa'nın ölümü üzerine yerine Suyolu Nazırı olan Dalgıç Ahmet Ağa tayin olmuştur. İnşaata kalınan yerden devam eden Mimar Dalgıç Ahmet Ağa yapıyı birinci sıra pencere üstüne kadar yükseltmiş, bu sırada Sultan III. Mehmet'in vefatı üzerine Safiye Sultan'ın Eski Saray'a gönderilmesi sonucu cami inşaatı yarım kalmıştır(Tekindağ, 1974: 167). 1660 yılında meydana gelen büyük İstanbul yangını sonrasında Hatice Turhan Valide Sultan harabeye dönen alanları gezmiş ardından yarım kalan caminin inşa edilerek tamamlanmasına karar verilmiştir. 1661 yılında Mimarbaşı Meremetçi Mustafa Ağa'nın sorumluluğunda yarım kalan cami inşaatına başlanmış 1665 yılında tamamlanan cami ibadete açılmıştır(Çobanoğlu, 2012: 475; Kuban, 1994: 464; Şafak, 2000: 87)

Külliye bütünlüğü halinde inşa edilen cami merkezî plana sahiptir. 35,50 x 40,90 m. ölçüsünde dikine düzenlenen dikdörtgen planlı harim ortada dört kollu ayaklar üzerinde sivri kemerlere oturan ve pendentiflerle geçişi sağlanan 16,20 m. çapında bir kubbe ile örtülüdür. Bu ana kubbe dört yönde yarım kubbelerle yanlara doğru genişletilmiştir. Kuzey yönü hariç diğer yönlerde yarım kubbeler yanlardaki ikişer çeyrek kubbe ile (eksedra) kademelendirilmiştir. Kuzey yönündeki yarım kubbe ise üç eksestra ile kuzeye doğru bir kademe daha genişletilmiş, böylece mekânın dikine düzenlenmesi sağlanmıştır. Caminin kuzeyinde kare planlı revaklı avlu bulunur. Bu revaklı avlu ortasında sekizgen planlı mermer bir şadırvan vardır. Yeni Cami'de üçer şerefeli iki minare bulunmaktadır. Caminin kuzeyinde iki yanda dışa taşkın yerleştirilmiş bulunan minarelere yan kapı önlerindeki revaklı bölümden çıkış sağlanmaktadır(Aslanapa, 1986: 404; Çobanoğlu, 2013: 439).

Yapım Tarihi: İlk inşa temeli 1598- Cami tamamı 1661-1665(Aslanapa, 1986: 404).

Bani: İlk İnşa temeli Safiye Sultan – Cami Tamamı Hatice Turhan Valide Sultan(Çobanoğlu, 2013: 439).

Mimarı: İlk İnşa Davut Ağa-Mimar Dalgıç Ahmet Ağa- Cami devamı Mimarbaşı Meremetçi Mustafa Ağa(Çobanoğlu, 2013: 439).

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 16.20 m. Yüksekliği 36 m.(Çobanoğlu, 2013: 439).

Hattatı: Teknecizâde İbrahim Efendi²

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Rumi, şemse salbek, zencerek, süslemeli yazı, hatayi, mukarnas

Uygulama Tekniği: Siva üstü kalem işi

Kubbeye ait kalem işi süslemeler inceleme kapsamında merkezden kasnağa doğru 9 kademeye ayrılmaktadır;

1.Kademe: Kubbe avize bağlantı yeridir. Bu kısma altın varaklı, süslemesi olmayan daire yerleştirilmiştir. Dairenin etrafına geometrik geçmelerden oluşan yıldızlı süsleme yapılmıştır. Süslemede desen rengi beyaz iken zemin rengi bordo renge boyanmıştır(Fotoğraf: 8).

2.Kademe: Kubbede geometrik süslemeden sonra süslemeli yazıya yer verilmiştir. Bu kademede kubbe göbek kısmını bu süslemeli yazı kaplamaktadır. Besmele ile başlayan hat, Fatır Suresi 41. ayet ile devam etmiş, kubbe göbeğinde daire oluşturmaktadır(Fotoğraf: 8).

Metin:

إِنَّ اللَّهَ يُمَسِّكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنْ بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ
حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾

Türkçe Anlamı:

² Camide yer alan çinideki yazılı süslemelerin bu hattata ait söylenir. Fakat kubbe göbeğinde yer alan hat sanatının aynı sanatçıya ait olup olmadığı bilinmemektedir.

41/“Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri, yok olup gitmesinler diye (kurduğu düzende) tutuyor. Andolsun eğer onlar (yörüngelerinden sapıp) yok olur giderlerse, O’ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, Halîm’dir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir.) çok bağışlayandır.”(Fâtır /41. Ayet)(Kur’an-ı Kerim: 438).

Zemin rengi siyah yapılan alanda hat, altın yaldızla yazılmıştır. Hattın içerisinde yer alan harflerden ‘‘Elif’’ ve ‘‘Lam elif’’ gibi bazı uzun harfler uzatılarak kubbede yer alan geometrik süslemeyi çevreleyen sade bordüre birleştirilmiştir. Yazıda yer alan harekeler ise yazının içerisine yerleştirilmiş, yazıdan ayrı tutulmamıştır.

3.Kademe: Süslemeli yazıdan sonra kubbe göbek çevresine 17 adet daire şeklinde sıralanmış tığlardan oluşan rumili süsleme yapılmıştır. Bu rumili süslemede rumilerin rengi beyaz kullanılırken zemin rengi bordo olarak boyanmıştır. Tığların uç kısımların da yine zemin rengi gibi bordo renk kullanılmıştır(Fotoğraf: 7-9).

4.Kademe: Kubbe göbek ve etek kısmı arasında kubbenin iç kısımlarına yapılan süslemeli kademedir. Bu kademedeki 17 adet kartuş yapılmıştır. Kartuşların zemini yeşil renge boyanarak üstlerine beyaz renkte rumi motifleri işlenmiştir. Bu süslemeden sonra 34 adet şemse salbek motifi yapılmış her bir şemse salbekmotifinin üst kısımlarında boşluk bırakılırken alt kısımlarda yer alan salbekler bir sonraki kademedeki yer alan şemse salbek motifinin salbeklerine bağlanmıştır. Burada bulunan şemse salbeklerin zemin rengi açık mavi iken içerisine işlenen rumi kompozisyonu ise beyaz renktedir. Şemselerin kontur çizgileri ve salbekler bordo renge boyanmıştır(Fotoğraf:9).

Şemse motiflerinden sonra kubbe yukarısında yer alan kartuşlar ve süslemesi ikinci sıra olarak tekrar edilmiştir

Kubbe içine yapılan dördüncü sıra şemse salbek motifleridir. Bu sırada bulunan 34 adetşemse salbek motifi beyaz renkte zemin rengi ise bordo renkte yapılmıştır. Kontur çizgileri ve salbekler önceki sırada yapılan şemse salbekler gibi bordo renktedir(Fotoğraf: 9).

Kubbe içinde beşinci sırada yapılan şemse salbek motifleridir. Buradaki şemse salbek motifi zemin rengi yeşil iç kısımlarına yapılan rumili süslemeler ise beyaz

renktedir. Kontur çizgileri ve salbekler yine önceki şemseler gibi bordo renktedir(Fotoğraf: 9).

5.Kademe: Kubbe etek kısmının üstünde yer alan kademedir. Bu kademedeki yer alan süslemeler ile 3. kademedeki yer alan süsleme aynıdır.

6.Kademe: Kubbe etek kısmının oluşturduğu kademedir. Bu kademedeki ince bir bordür yapılmış, bordür içi zencerek motifi ile doldurulmuştur. Yapılan bu motifin zemin rengi bordo zencerek motifi ise sarı renktedir.

7.Kademe: Kubbe etek kısmı ile kasnak kısmı arasında kalan kısımdır. Buraya iki sıra halinde mukarnas dizisi bulunmaktadır.

8.Kademe: Kubbe kasnak kısmıdır. Kubbe kasnağına 24 adet pencere yapılmış, her bir pencere arasına kitap süslemelerinde yer alan baklava diliminde süslemeler yapılmış bunların dışında kalan kısımlar köşebentlerle doldurulmuştur. Bu köşebentlerin içlerine ise rumili kompozisyonlar yapılmıştır. Mavi ve bordo rengin ağırlıkta olduğu bu süslemeler yine bordürlerle çerçevelendirilmiştir. Bordür içleri ise hatayi motifi ve yapraklardan oluşan saz yolu üslubunda süsleme ile doldurulmuştur.

9.Kademe: Kubbe kasnak kısmı pencere korkuluk altına ait kademedir. Bu kademedeki iki sıra halinde mukarnas dizisi yapılmıştır(Fotoğraf: 7-9).

Değerlendirme: Geç Dönem Osmanlı Mimarisi içerisinde değerlendirmeye alınan Yeni Cami, kubbe süslemesi bakımından klasik özellikleri ağırlıktadır. Kubbedeki yer alan süslemeler klasik özelliklerden rumiler, kıvrım dallar, mukarnas dizileri ve özellikle geç döneme ait boşluk kalma korkusu olmadan yapılmıştır. Çünkü kubbedeki yer alan motiflerin aralarında boşluklar yer almaktadır.

Yeni Cami, Geç Dönem Osmanlı Mimarisi selâtin camisi olarak yapılsa da kubbesinde yer alan kalem işi süslemesi bakımından geç dönemde yapılan diğer camilere nazaran daha sadedir. Geç dönem Osmanlı mimarisi içerisinde önemli camiler arasında yer alan Yeni Cami, yapıldığı dönemden itibaren şehirde meydana gelen nüfus artması, plansızlık ve ihmal gibi pek çok sebepten dolayı tahribata uğramış ve zaman içinde belirli aralıklarla restore edilmiştir. Son olarak 2017 yılında İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyon programına dahil edilmiştir. 5 Haziran 2018 tarihinde bitmesi planlanan caminin 22 Ocak 2019 yılında yaptığımız arazi çalışmasında halen restorasyonda olduğu görülmüştür. Caminin kubbesine ait

kalem işleri restorasyon sırasında incelenen de cami içerisine kurulan iskelelerden istenilen düzeye tam olarak ulaşılammıştır.

2.1.3. Yeni(Gülnuş Emetullah)Valide Cami Ana Kubbesi

Çizim No:2

Fotoğraf No:10-11-12-13-14

İnceleme Tarihi:20 Nisan 2018

CAMİ:

Üsküdar İskelesi'nin karşısındaki Mihrimah Sultan caminin kuzeybatısında bulunan külliye, güneydoğuda Hâkimiyet-i Milliye Caddesi, kuzeydoğuda Balaban caddesi, batıda İmam Nasır Sokağı ile sınırlandırılmıştır(Akbulut, 2003: 15).

Klasik Osmanlı mimarisinin son ve Lâle Devri'nin en önemli örneği olan külliye III. Ahmed'in annesi Gülnûş Emetullah Sultan tarafından yaptırılmıştır (Özgüleç, 2013: 318). Külliye, diğer Valide Sultan külliyelerinden ayırt edilebilmesi için bu isimle anılmıştır. Cami, sıbyan mektebi, imaret, türbe, hazire, sebîl, çeşmeler, abdest muslukları, helâlar, su haznesi, gusûlhâne, meşruta, dükkânlar ve hünkâr kasrından meydana gelen külliyenin inşasına 1708 tarihinde başlanmış, 1711 tarihinde ibadete açılmıştır. Caminin inşa kitabesi 1710 tarihini göstermektedir(Orman, 2013: 433).

Caminin mimarı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır(Özgüleç, 2013: 331). Fakat bazı kaynaklar Mimar Bekir Ağa'nın subaşılığı sırasında yapıldığını ifade ederken bazı kaynaklar Lale Devri baş mimarı Kayserili Mehmet Ağa'nın mimarbaşılığı döneminde yapıldığını ifade etmektedir(Erdoğan, 1962: 1; Neftçi, 2010: 140).

Külliyenin merkezinde, dış avlunun ortasında ve yükseltilmiş bir platform üzerinde yer alan cami, dış avlu duvarlarına paralel uzanır(Özgüleç, 2017: 307). Yapının yerden yükseltilmesi ilkesi Hekimoğlu Ali Paşa (1734-35), Laleli (1763), Üsküdar Ayazma (1761) gibi 18.yüzyıl camilerinin temel özelliklerinden biri haline gelmiştir. Camide karşımıza çıkan anıtsal merdivenler, yapıları olduğundan daha yüksek göstermekte ve yapının perspektif içinde algılanmasına yol açmaktadır(Canca, 2004: 92).

Plan olarak Mimar Sinan'ın yapmış olduğu Şehzade Cami ile benzerlik göstermektedir. Caminin üzeri dördü serbest, ikisi kuzey ikisi de güney benden duvarları içerisinde yer alan sekiz büyük ayakla taşınan merkezi bir kubbe ve bu kubbeyi dört yönde destekleyen yarım kubbelerle örtülmüştür(Kuban, 1994: 464). Klasik Osmanlı mimarisinde olduğu gibi caminin önünde revaklı bir şadırvan avlusu bulunmaktadır. Caminin kubbesi dışarıdan basık şekilde inşa edilmiştir. Kuzeyinde iki tane minaresi bulunmaktadır(Haskan, 2001: 379)

Yapım Tarihi:1708-1711

Bani: Sultan III. Ahmet AnnesiGülnûş Emetullah Valide Sultan(Özgüleç, 2013: 318).

Mimarı: Kayserili Mehmet Ağa?(Erdoğan, 1962: 1; Neftçi, 2010: 140).

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 17.50 m.

Hattatı: Bursalı Hezarfen Mehmed Efendi, Şair Taib, Bursalı Mehmed Efendi? (Gündoğdu, 2013: 116)

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Şemse, saadet düğümü, rumi, süslemeli yazı, penç, hatayi,

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalem işi

Kubbede yer alan kalem işi süslemeler merkezden kasnağa doğru 6 kademe halinde incelenmiştir;

1.Kademe: Kubbenin merkezi olan bu kademeyi küçük dairesel bir bordür çevrelemektedir. Bu bordürün iç kısmında siyah zemin üstüne beyaz renkte tek bir dal üzerine yapılan rumi motifi işlenmiştir(Fotoğraf: 12).

2.Kademe: Rumili süslemeden sonra süslemeli yazıya geçilmektedir. Bu kademedede Sultan Ahmet Cami, Eminönü Yeni Cami, Ayazma Cami vb. gibi camilerin kubbelerinde kullanılan Fatır Suresi 41.ayet bu caminin kubbe merkezinde de yazılmıştır(Fotoğraf: 12).

Caminin inşa dönemindeki hat özelliklerini büyük ölçüde yansıtan Yeni ValideCamii kubbe yazısı celî sülüs hat ile yazılmıştır. Yazının zemin rengi siyah iken yazı beyaz renktedir. Hattın harf gözleri kırmızı ile doldurulmuştur. Lâmelif'in Elif'i ile Kef'in serenin ortadan kırılması ve merkeze doğru düz bir çizgi halinde ilerlemesi oldukça ilginçtir. Ayet besmele ile başlar(Özkafa, 2016: 337).

Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ اللَّهَ يُمَسِّكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أُمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّن بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ

حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla

41/“Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri, yok olup gitmesinler diye (kurduğu düzende) tutuyor. Andolsun eğer onlar (yörüngelerinden sapıp) yok olur giderlerse, O'ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, Halîm'dir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir.) çok bağışlayandır.”(Fatır /41. Ayet)

3.Kademe: Bu kademedeki iki sıra sarı renkte sade bir bordür ortasında siyah zemin üzeri beyaz renkle yapılmış rumi motifi yer alır ve bu motif süslemeli yazıyı dairesel olarak çevreler(Fotoğraf: 12).

4.Kademe: Kubbenin göbek kısmı süslemeli yazı ve ince bir bordür ile süslemesinin ardından, kubbenin göbek kısmından itibaren her bir pencere alınlıklarına denk gelecek şekilde 1/24 nispetinde dilime ayrılmıştır(Fotoğraf:11). Kubbenin iç kısmında yer alan bu süslemeler tek hat üzerinde bir sırada üç iri şemse ve bir sırada iki iri şemse motiflerinden oluşmaktadır(Fotoğraf: 14). Şemseler birbirlerine bir sırada saadet düğümleri bir sırada gülçelerle bağlanarak nöbetleşe şeklinde düzenlenmiştir. Şemse motiflerinin bazılarının iç yüzeyine lacivert zemin üzerine hatayi ve penç motiflerinden oluşan kompozisyonlar yapılırken kırmızı zemin olan şemselerin içine ise rumi motiflerden oluşan kompozisyonlar işlenmiştir. Bu kompozisyonlarda şemselerin kenar konturlarını düğüm motifleri çevrelemiştir(Fotoğraf: 11-13-14).

5.Kademe: Bu kademedeki kubbe 24 adet pencereden oluşur. Pencere içleri renkli cam ile süslenirken pencerelerin alınlıkları lacivert zemin üzerine beyaz renkte ayrılma rumiler yapılmıştır. Pencerelerin çevresi ise içlerinde hatayi ve pençlerin

oluşturduğu zeminde kırmızı rengin hâkim olduğu kenar suyu ile süslenmiştir(Fotoğraf: 11-13).

6.Kademe: Kubbe kasnağından sonraki kubbe korkuluk altında bulunan kademedir. Burada stilize çiçekten oluşan bir bordür yapılmıştır. Pencere gezinti korkuluklarının alt kısımlarına üç sıra mukarnas yapılmıştır(Fotoğraf:11-13).

Değerlendirme: 20. yüzyıl başlarında camiye gösteren bir fotoğraftaki bezemeler günümüz bezemeleri ile aynı özellik taşımaktadır(Nemlioğlu, 2007: 477).

Üsküdar'ın Osmanlı Dönemi yapılarından az sayıda da olsa özgün kalem işi örnekleri günümüze kadar ulaşabilmiştir. Sıva ve ahşap üzerine uygulanmış olan bezemeler bu malzemelerin uzun süre kalıcı olmamaları ya da onarımlarının zorluğu nedeniyle üstleri boyanarak tahrip edilmiştir. Süslemelerde kullanılan motiflerden hatayiler, pençler, rumiler klasik dönem özelliklerinde yapılmıştır. Camide restorasyon sırasında kullanılan renkler özgün olmasa da yapı süsleme açısından dönem özelliklerini yansıttığı söylenebilir.Yeni Valide Cami yapıldığı dönemden itibaren cami genelinde ve kubbede pek çok kez onarım geçirmiştir. Günümüzde İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü tarafından 2013- 2015 yılları arasında restorasyon programına alınmış ve restorasyonu tamamlanmıştır. Kubbede yer alan süslemeler mevcut bulunanların aslına uygun olarak tekrar elden geçmiştir.

2.1.4. Nur-u Osmaniye Cami Ana Kubbesi

Çizim No:3

Fotoğraf No:15-16-17-18-19-20-21-22-23-24

İnceleme Tarihi: 15 Ekim 2012(restorasyon halinde iken)-18 Nisan 2018

CAMİ:

Nur-u Osmaniye Külliyesi, İstanbul'un Fatih ilçesinde, Eminönü bölgesinde Çemberlitaş semtinde Çemberlitaş'ın kuzeybatısında Kapalı Çarşının girişinde yer almaktadır.

Külliye; medrese, kütüphane, imaret, türbe, muvakkithane, sebil, halk çeşmeleri, sıra dükkânlar, meşrutalar ve cami ile bir bütünlük oluşturmaktadır. Külliye'nin arazisinde, caminin yerinde daha önce Şeyhülislam Hoca Saadeddin Efendi'nin zevcesi Fatma Hatun'un kendi adıyla anılan mescidi bulunmaktaydı. Külliye'nin arazisindeki hafriyat çalışmaları Sultan I. Mahmud'un emriyle 7 Ekim

1748 tarihinde başlamış, 19 Ocak 1749 tarihinde de temel atılarak inşaat başlanmıştır. 1754'te Sultan I. Mahmud'un vefat etmesiyle inşaat durmuş, Sultan III. Osman tahta geçtikten sonra külliye tamamlanmıştır. 5 Aralık 1755 tarihinde ise açılışı yapılmıştır (Köse, 2012: 26; Çılı ve Dabanlı, 2013: 2; Suman, 2011: 145).

Nur-u Osmaniye Cami, namaz mekânının ana strüktürü tek kubbeyle örtülü klasik dörtgen baldakendir. Dikdörtgen yerine bir elips havası veren poligonal avlu cami tasarlanırken barok modellerden esinlendiğini göstermektedir. Avlunun bu şekline başka bir camide rastlanılmamaktadır. Bu caminin bir diğer unsuru ise poligonal yapılan avlunun ortasında şadırvan olmamasıdır(Kuban, 1954: 27). Nur-u Osmaniye Cami'nde herhangi bir barok yapılanmaya özenilmemiş, kendine özgü Türk baroku denilen ilk süsleme tarzına gidilmiştir. Planlanmasına ve ayrıntılarına egemen olan eğrisel biçimler, katlı silmeler ve payandalı sürekli duvarlar barok üslubun açık özelliklerini yansıtmaktadır. Fakat genel olarak bakıldığında bu eğrisel yapılar aslında Osmanlı mimarisinden çok da uzak görülmemektedir. Büyük camilerin en büyük özellikleri altyapının doğruları ile örtü sistemlerinin eğrileri arasındaki karşıtlığın yarattığı gerilimdir. Başka bir deyişle Sinan'ın elinde büyük Osmanlı Cami zaten barok özellikler taşır. Fakat bu eğrisel biçimin özel bir üsluplaşmasından değil, mekânın dinamizminden elde edilen ve sadece Osmanlı mimarisine özgü bir mekân zenginliğidir. Nur-u Osmaniye Cami'nde getirilen ise, bir mekânsalın değil, eğrisel ayrıntıların, yüzeysel sürekliliklerin ve biçimsel gerilimlerin vurgulandığı bir biçimsel baroktur(Kuban, 1994: 101). Tamamen mermer kaplamalı camide, süslemeye çok fazla yer verilmiştir. Dalgalı yay kemerler, deniz kabukları, akant yaprakları ve değişik sütun başlıkları, Avrupa'dan farklı anlayışla yeni bir Türk barok üslubunun doğuşunu haber vermektedir(Aslanapa, 1986: 457). Fakat bu kadar yoğun süslemeye rağmen kubbede boşluk korkusu oluşmamış diğer geç dönem camilerine göre daha sade yapılmıştır. Süslemelerin çoğunda süslemeli yazıya yer verilmiştir.

Yapım Tarihi: 1748-1755(Köse, 2012: 26; Çılı ve Dabanlı, 2013: 2; Suman, 2011: 145).

Bani: Sultan I. Mahmut- Sultan III. Osman(Köse, 2012: 26; Çılı ve Dabanlı, 2013: 2; Suman, 2011: 145).

Mimarı: Mimar Mustafa Ağa ve yardımcısı mimar Simeon Kalfa(Kuban, 1994: 101)³

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 25.40 m yükseklik 40.70 m(Köse, 2012: 26; Çılı ve Dabanlı, 2013: 2; Suman, 2011: 145).

Hattatı: Camide birden fazla hattatın varlığı tespit edilmiştir(Özsayiner, 2012: 116)

KUBBE:

Kullanılan Motifler: S ve C kıvrımlı barok süslemeler, süslemeli yazı, geçmeler, silmeler

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalem işi

Kubbe merkezden kasnağa doğru 7 kademe süsleme oluşturur;

1.Kademe: Kubbede yer alan ilk kademedeki geometrik geçmelerden oluşan bir süsleme bulunmaktadır. Bu süslemeler bir sonraki kademedeki yer alan süslemeli yazının bazı harflerinin kubbe avize bağlantı noktasına doğru uzatılmasından oluşmaktadır. Kubbe göbek kısmında zemin rengi lacivert, geçmelerin aralarında yer alan beş kollu yıldızların iç kısımları ise bordo renktedir(Fotoğraf: 17-18).

2. Kademe: Kubbenin göbek kısmında süslemeli yazının olduğu kademedir. Bu kademedeki genellikle cami kubbelerinde tercih edilen ayetlerden Tevbe Suresi 112. ayet kubbeye dairesel olarak yerleştirilmiştir(Fotoğraf: 17).

Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ

الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

³ “Cami inşaatını gören Le Roi adlı Fransız mimarın yapının mimarından bir Rum olarak bahsetmesi dışında bu mimara ilişkin hiçbir bilgi yoktur.” şeklinde mimarla ilgili yorum geçmektedir. Fakat risale de Simeon Kalfa’ nın çalıştığından bahsetmektedir.

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla

112/O tövbe edenler, o ibadet edenler, o hamd edenler, Allah'ın rızası için sefer edenler, o rükû edenler, o secdeye kapananlar, iyilikleri yayanlar, kötülükleri önleyenler ve Allah'ın hudutlarını bekleyip koruyanlar yok mu? İşte o müminleri müjdele! (Tevbe Suresi 112. Ayet)(Kur'an-ı Kerim: 204).

Kubbede yer alan bu hat sanatında yazılar geçmeler ile beyaz renktedir. Zemin rengi ise laciverttir(Fotoğraf: 17-18).

3.Kademe: Süslemeli yazıdan sonra kubbe göbek kısmında ince bir bordür yer alır. Bordür içine iki yuvarlak birisi uzun olan süsleme dizisi yapılmıştır. Bu süsleme dizisi beyaz renkte iken kenar kısımları bordo renktedir(Fotoğraf: 17-18).

4.Kademe: Kubbede göbek kısmının tamamlandığı kademedir. Bu kademe barok özellikte yaprak sırtlı S ve C kıvrımlarından oluşan bitkisel karakterli süsleme yer almaktadır. Bu süslemeler iki farklı başlıklı olarak 11 adet yapılmıştır. Son yıllarda yapılan restorasyonda kubbe altında yer alan bu süslemenin ortaya çıkarılması ile önceki kubbeye ait benzer süslemeden bir motifte bu kademe de bırakılmıştır(Fotoğraf: 18-19-20)(Çizim: 5).

5.Kademe: Kubbede etek kısmının bulunduğu kademedir. Camide kubbenin içinde süslemeye yer verilmemiştir. Kubbe etek kısmına yapılan süsleme bir önceki kademe de yapılan süsleme ile benzer özelliktedir. Burada da kubbe eteğine iki farklı başlıktan oluşan 35 adet yerleştirilen barok tarzda bitkisel karakterde S ve C kıvrımlarından oluşan süslemeler yapılmıştır. Motiflerde kullanılan renkler caminin mermer ağırlıkta olan süslemesine uyumlu tarzda pastel tonlarında gri, kırmızı ağırlı gölgelendirilmiş süslemelerdir. Restorasyon sırasında önceki süsleme motifinden bir bölüm bırakılmıştır.(Fotoğraf: 16-21-22-23)(Çizim: 6).

6.Kademe: Kubbe kasnak kısmına ait kademedir. Kubbe kasnağında 4 tanesi sağır olmak üzere 35 adet pencere bulunmaktadır. Pencereelerde renkli camlar kullanılmış, pencere kemerleri ve aralarında kalan boşluklar iki renkli mermer görünümündedir. Bu kemerli görünüm iki pencere arasında sütun süslemelerle desteklenerek mimari bir görünüm kazandırılmıştır(Fotoğraf: 16-23-24).

7.Kademe: Kubbe kasnak kısmında pencere korkuluk altına ait kademedir. Bu kademe de restorasyon öncesinde püskül motifinin yapıldığı bir bordür görülürken restorasyon sonrasında bu desenden bir kısmı bırakılmış geriye kalan kısmı mermer silme şeklinde ortaya çıkarılmıştır(Fotoğraf: 23).

Değerlendirme: Geç Dönem Osmanlı Mimarisi içerisinde farklı üslup ve süsleme özellikleri ile karşımıza çıkan Nur-u Osmaniye Camisi barok süslemesinin ortaya çıkaran ilk eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Nur-u Osmaniye Cami kubbesi Geç Dönem Osmanlı Mimarisi barok dönem özelliğini yansıtmaması camiyi süsleme bakımından ihtişamlı hale getirmiştir. Fakat kubbede bulunan süsleme boşluk korkusu olmadan tasarlanmıştır. Yani kubbede süslemenin olmadığı kubbe içinin boş bırakıldığı görülmektedir.

Geçmiş yıllarda yapılan restorasyonlarda kubbede yer alan süslemeler son olarak Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü tarafından 2010-2012 yılları arasında restorasyon kapsamına alınmış ve restorasyon sırasında yapılan raspa çalışması sonrasında özgün kalem işlerinin varlığı ortaya çıkmıştır. Bu netice sonrasında tüm yapıda kalem işlerinin dönemsel katmanları projelendirilerek, kontrollü bir ayıklama işlemi planlanmıştır. Belli noktalarda, bölgelerde sonraki dönem katmanları kısmen korunmuş ancak ilk dönem bezeme programının ortaya çıkarılması için Bilim Kurulu karar almıştır. Sonuç olarak cami içerisinde yer alan kalem işlerinden özgün olanlar ortaya çıkarılmış, önceki yapılan kalem işi süslemelerinin de bir kısmı bırakılmıştır(Alioğlu ve Aydemir, 2012: 78; Durak, 2012: 104).

2.1.5. Üsküdar Ayazma Cami Ana Kubbesi

Çizim No:4

Fotoğraf No: 25-26-27-28-29

İnceleme Tarihi: 18 Nisan 2018

CAMİ:

Üsküdar'da Şemsipaşa ile Salacak semtleri arasında, Marmara'ya hâkim bir tepede, Kız Kulesi'nin hemen karşısında yer almaktadır.

Ayazma Cami, sıbyan mektebi, hamam, büyük bir çeşme ve bir muvakkithane ile birlikte yapılmıştır. Fakat zaman içerisinde tahribata uğrayan yapıların yerine yeni yapılar inşa edilmiştir(Ayverdi, 1960: 1506).

Cami kapı üzerindeki kitabelere göre Sultan III. Mustafa tarafından, 1174(1760-61) yılında, annesi Mihrişah Emine Sultan ile ağabeyi Şehzade Süleyman adına yaptırılmıştır(Eyice, 1991: 230). Topkapı Sarayı Müzesi arşivindeki inşaat defterine (no.1137) göre inşaata 19 Receb 1171 'de (29 Mart 1758) başlanılmış 1174 Cemaziyelevveli sonlarında(Ocak 1761) bitirilmiştir(Aktuğ, 1995: 79). Yine Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde bulunan 5446 numaralı ve 1172/1758-59 tarihli bir belgeden de caminin, yerleştiği arazide evvelce Ayazma Sarayı ve Bahçesi'nin bulunduğu anlaşılmaktadır(Eyice, 1993: 471).

Cami, plan olarak Nur-u Osmaniye cami gibi fakat daha küçük ölçüde yüksek kemerlere oturan merkezi kubbe ile örtülü harim ve üç bölümlü son cemaat mahallinden oluşmaktadır. Son cemaat mahallinde yarım daire şeklinde on basamaklı bir merdivenle ulaşılır. Yarım daire biçiminde çok basamaklı geniş bir merdivenle çıkılan son cemaat revakı ortada bir ayna tonoz ve iki yanda birer kubbe ile örtülüdür. Sütunlar arası kapatılarak büyük pencereler açılmıştır. Cami içinde hünkâr mahfiline bağlanan hünkâr dairesi doğu tarafa doğru çıkıntılı olarak yapılmıştır(Aslanapa, 1986:395; Eyice, 1991: 230).

Yapım Tarihi: 1760-1761(Eyice, 1991: 230).

Bani: Sultan III. Mustafa (Eyice, 1991: 230).

Mimarı: Bilinmiyor. Fakat caminin 'Bina Nazırı' Beykoz'daki ünlü çeşmeyi yaptıran İshak Ağa'dır (Tüzen ve Bayram, 1991: 200; Öz, 2015: 7).

Kubbenin Ölçüsü: Çapı12.50 m(Ayverdi, 1960: 1506).

Hattatı: Bilinmiyor

KUBBE:

Kullanılan Motifler: S kıvrımlar, stilize çiçekler ve stilize yaprak motifleri, perde motifi, yıldız motifi

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalem işi

Osmanlı mimarisi süsleme özellikleri dikkate alındığında kayda değer süslemeye sahip olan cami kubbesi, merkezden kasnağa doğru 11 kademe oluşturmaktadır;

1. Kademe: Caminin kubbe merkezi başlangıç noktasını mavi ince bir bordür çevrelemektedir. Bu bordürden sonraki kısmı geometrik geçmeler oluşturur. Bu geçmeler beyaz renkte yapılırken zemin kırmızı renkte yapılmıştır. Yapılan geometrik

süsleme bir sonraki kademedede yer alan yazının lamelif'in elif'i kef'in sereni kırılmış elif ve lam harflerinin üst kısımları uzatılmış kırmızı zeminde birbirlerini alt üst kat eden çizgilerle geometrik şekle dönüşmüştür. Geometrik motif bitişini belli etmek amacıyla beyaz bir bordürle süsleme kısmı yazıdan ayrılmıştır(Fotoğraf: 27).

2.Kademe: Bu kademedede süslemeli yazı kullanılmıştır. Camilerin kubbesinde en çok tercih edilen ayetlerden biri olan Fatır Suresi 41. ayet yine bu camide de kubbe merkezine yerleştirilmiştir(Özkafa, 2017: 338)(Fotoğraf: 27)

Metin:

إِنَّ اللَّهَ يُمَسِّكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أُمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنْ بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ
حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾

Türkçe Anlamı:

41/“Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri, yok olup gitmesinler diye (kurduğu düzende) tutuyor. Andolsun eğer onlar (yörüngelerinden sapıp) yok olur giderlerse, O’ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, Halîm’dır. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir.) çok bağışlayandır.”(Fatır /41. Ayet) (Kur’an-ı Kerim: 438).

Zemin rengi mavi yapılmıştır. Celî sülüs hattıyla yazılan yazı diğer camilerden farklı olarak yazıların hareketlerinin yazının hemen üstüne konulmasıdır. Merkezi daireye yakın kısımlara ise hareke konulmayarak dikey harflerin ritmik çizgilerine dikkat çekilmiştir(Özkafa, 2017: 338).

3.Kademe: Süslemeli yazıdan sonraki kademedir. Bu kademedede siyah zemin üzerine beyaz renkte dendan motifleri işlenmiştir(Fotoğraf: 28).

4.Kademe: Dendan motifinin ardından kırmızı zemin üstüne beyaz renkte yapılmış kıvrım daldan oluşan bir bordür çevrelenir(Fotoğraf: 28).

5.Kademe: Kubbe göbek kısmını tamamlayan kademedir. Bu kademe 10 adet birbirine karşılıklı bakan S kıvrımlarından oluşan desenlerin üst kısmı ve aralarına stilize çiçekler yapılmıştır. Bu süslemelerde motiflerin içlerinde kalan boşluklar gri renktedir. S kıvrımlar ise kırmızı renkte olup gri renklerle gölgelendirilmiştir. Aralarda yer alan çiçek motiflerinde ise kırmızı ve yeşil renkler kullanılmıştır(Fotoğraf: 27-28).

6.Kademe: Kubbenin merkezinde yer alan geometrik, bitkisel ve süslemeli yazı ile sıralı bezemenin ardından kubbe içine 20 adet açık ve koyu kırmızı tonların kullanıldığı sekiz kollu yıldızlardan oluşan kandil bağlantı motifleriyle doldurulmuştur(Fotoğraf: 26-27).

7.Kademe: 5. kademe de yapılan süslemenin aynısı etek kısmında da kuşak halinde devam etmiştir. Motifler aynı olduğu gibi renklerde aynı şekilde işlenmiştir(Fotoğraf: 29).

8.Kademe: 4. kademede yer alan bordür aynı şekilde bu kademede de tekrar edilmiştir.

9.Kademe: Kubbenin kasnak kısmını oluşturan kademedir. Bu kademede 20 adet sivri kemerli pencereler bulunur. Pencerelerin her biri renkli camlarla süslenmiştir. Her bir pencerenin çerçevesi koyu kırmızı, açık kırmızı ve tekrar koyu kırmızı olmak üzere zikzak motifi ile 3 sıra halinde çevrelenmiştir(Fotoğraf: 29).

10.Kademe: Kubbe kasnak kısmında pencere korkuluklarının alt kısmında üç sıra bordür bulunur. Bu bordürler kıvrım dallar, zikzak desenleri ve tekli çintemani deseninden oluşmaktadır(Fotoğraf: 29).

Değerlendirme: Ayazma Cami'nde de barok özellikleri mimariden çok ayrıntılarda karşımıza çıkar. Klasik süsleme özelliklerinden olan rumi, hatayi tarzı süslemenin yerini bu camide tamamen S ve C kıvrım dallar, perde motifleri gibi örnekler almıştır.Cami, yapıldığı dönemden itibaren çeşitli restorasyonlar geçirmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü kubbeyi onarmış, akıntıları gidermiş ve iç dekorasyonunu 1989 yılının sonunda aslına uygun olarak yenilemiştir(Tüzen ve Bayram, 1991: 204). Günümüzde ise Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü tarafından ‘‘Ayazma Cami 2013-2015 yılları Uygulama (restorasyon) ve Çevre Düzenleme İşi’’ adı altında Prof. Dr. Gönül Cantay, Prof. Dr. Oğuz Ceylan, Prof. Dr. Feridun Çılı, Doç. Dr. Ahmet Güleç’in bulunduğu uzman kurulun denetimi altında 2014 yılında başlanılan restorasyon çalışması halen devam etmektedir.

Türk mimarisinde artık yabancı üslubun karıştığı bir dönemin örneği olmakla birlikte, normal ölçüleri aşan yüksekliği ile bir kat daha gösterişli bir görünüme sahiptir. Marmara ve Boğaz’ın girişine hâkim oluşu ile şehrin Anadolu Yakasına değişik bir güzellik kazandırmaktadır.

2.1.6. Laleli Cami Ana Kubbesi

Çizim No:5

Fotoğraf No:30-31-32-33-34-35-36

İnceleme Tarihi: 18 Nisan 2018

CAMİ:

Aksaray'dan Beyazıt'a çıkan Ordu Caddesi ile Fethi Bey Caddesinin kesiştiği köşede yer almaktadır.

Laleli Külliyesi, cami, imaret, çarşı, dükkânlar, çeşmeler, sebil, türbe, medrese, han ve mumhaneden oluşmaktadır. Daha sonra külliye bir de muvakkithane ilave edilmiştir(Aslanapa, 1986: 463).

Adını Laleli Baba denilen bir veli türbesinden alan külliye inşasına hassa baş mimarı Kara (Hacı) Ahmet Ağa tarafından başlanmış ve Mehmet Tahir Ağa tarafından tamamlanmıştır. 1782'deki yangında külliye'nin bazı dükkânları yanmış, harap olan cami 1197(1783) ve 1262 (1846) yıllarında tamir edilmiştir. Külliye yapılarından medrese günümüze ulaşmamıştır(Çobanoğlu, 2003: 86; Kuban, 1954: 30).

Laleli Cami, merkezi kubbeli bir harim ve revaklı şadırvan avlusundan oluşmaktadır. Merkezi mekânı örten ana kubbe giriş yönünde ikisi serbest, dördü yan duvarlara, diğer ikisi de mihrap duvarına gömülü sekiz sütunla taşınır. Sekiz ayağın taşıdığı merkezi kubbesi olan Cami barok üslubun en önemli temsilcisidir(Ersoy, 1989: 92; Neftçi, 2002: 15; Arel, 1975: 96).

Laleli Cami, zemine bir kemer sistemiyle oturtularak yükseltilmiştir. Bu yüksek su basmandan dolayı bina bir kat daha yükseltilmiş şeklinde görünüm kazanmıştır(Kuban, 1954: 30).

Yapım Tarihi:1759-1763(Çobanoğlu, 2003: 86; Kuban, 1954: 30).

Bani: Sultan III. Mustafa(Ersoy, 1989: 92; Neftçi, 2002: 15; Arel, 1975: 96).

Mimarı: Mimar Mehmet Tahir Ağa(Çobanoğlu, 2003: 86; Kuban, 1954: 30).

Kubbenin Ölçüsü: Çapı12.50 m. (Ersoy, 1989: 92; Neftçi, 2002: 15)

Hattatı: Bilinmiyor

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Hatayî, saadet düğümü, süslemeli yazı, tığ, altı yapraklı çiçek.

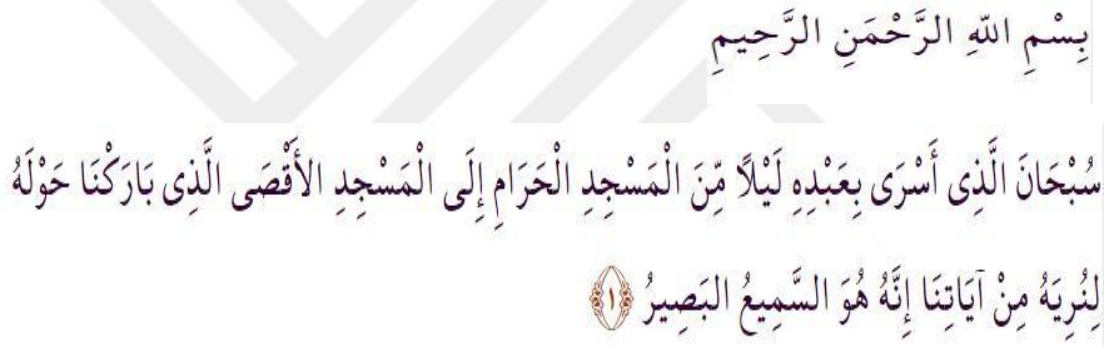
Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalem işi

İlk barok dönem uygulamalarından olan camide döneme özgü farklı süsleme türleriyle karşılaşılmaktadır. Kubbede bulunan süsleme merkezden kasnağa kadar 6 kademedен oluşmaktadır;

1.Kademe: Kubbe merkezi beyaz bir bordür ile tek sıra halinde çevrelenmiştir(Fotoğraf: 33).

2.Kademe: Bu kademe de 1.kademedен hemen sonra süslemeli yazıya geçilmiştir. Bu kademede bir daire içerisine istifli bir şekilde kubbede tercih edilen ayetlerden olan İsra Suresi 1. ayet yazılıdır. Kubbede yer alan bu ayet besmele ile başlamaktadır(Fotoğraf: 32-33).

Metin:

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1/'Bir gece kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.'' (İsra/1. Ayet)(Kur'an-ı Kerim: 281).

Zemin rengi siyah olan yazının kendisi altın rengi ile yazılmıştır. Burada istifli yazılan yazının “Elif” ve “Lam” harfleri kubbe merkezine doğru uzatılarak dikine çizgisellik yakalanırken “Ayn” ve “Ye” harfleri ile de dikine olan çizgileri kesen iki sıra daire elde edilmiştir. Ayetin hareketleri ise kubbe merkezine en yakın harflerden elde edilen dairesel şekilde çizgi dışında diğer sıraların her birinde kullanılmıştır.

Kubbede yer alan bu ayet, bismelenin uzatılması ile dairesel bir çizgi oluşturarak son bulmuştur.

3.Kademe: Süslemeli yazıdan sonraki kademedir. Bu kademe beyaz renkte yapılmış sade süslemesiz bir bordür çevrelemektedir(Fotoğraf: 32-33).

4.Kademe: Bu kademe de bitkisel süslemeye geçilmiştir. Kubbe göbeğinde yer alan bu motif başlık formları tığlarıyla klasik bir biçim sergilemektedir. Bu tığların iç kısımları hatayiler, pençler ve küçük çiçek motifleriyle doldurulmuştur. Başlıkların dış konturları ‘‘saadet düğümü’’ dediğimiz 15. yy cilt kapaklarında görülen biçimleri sergilemektedir. Saadet düğümleri sarı renkte yapılırken iç dolguların zemini kırmızı renkte, şemselerin ve tığın iç kısımları mavi renkte yapılmıştır. Hatayi, penç ve küçük çiçekler ise kırmızı zemin üzeri beyaz renkte yapılmıştır. Bu kompozisyon kubbe göbeğine boğumlu dönüşler yaparak yerleştirilmiştir(Neftçi, 2002: 47)(Fotoğraf:32-33)(Çizim: 9).

5.Kademe: Bu kademe, 4. kademe de yapılan süslemenin tekrarı niteliğindedir. 4. kademe de yer alan süsleme kubbe göbeğinde boğumlu dönüşüm oluştururken burada ise kubbenin eteğinde kuşak şeklinde sıralanmıştır(Fotoğraf:34-35-36)(Çizim: 10).

6.Kademe: Kubbe eteğinden hemen sonraki kademedir. Bu kademe 3. kademe ile aynıdır. Beyaz renkte sade bordür kubbe eteğini çevrelemektedir.

7.Kademe: Kubbe kasnağına ait bir kademedir. Kubbe kasnağında 24 adet pencere bulunmaktadır(Demir, 2010: 14). Pencerelelerin her birinin çevresi altı yapraklı çiçeklerden ve düğümlerden oluşmuş bir bordür ile çevrenmiştir. Zemin rengi kırmızı olan bordürün düğümleri ve altı yapraklı çiçekler beyaz renkte, altı yapraklı çiçeklerin altında kalan kısımlarda ise mavi renktedir. Pencereleler ise renkli camlarla hareketlendirilmiştir(Fotoğraf: 31-36)(Çizim: 11).

8.Kademe: Kubbe kasnağının altında kalan pencere korkuluklarının olduğu bölümdür. Bu kısmın alt kısmı beyaz bordür ile çevrenmiştir.

Değerlendirme: Laleli Camisi’nin günümüzdeki kalem işi bezemeleri daha önce de değinildiği gibi, özgün değildir. Ancak, klasik dönem yapılarında olduğu gibi bezeme kubbe, yarım kubbe ve tromp yüzeylerinde bulunmaktadır. Bu bağlamda kalem işi bezemenin cami içindeki geleneksel konumu korunmuştur. Nuru Osmaniye Camisi’nin bir kırılma noktası niteliğindeki tasarımının ardından gelen en büyük yapı

olması itibariyle Laleli Camisi, günümüze kadar yapıla gelmiş araştırmalarda genellikle bir kıyas unsuru olmuştur. Klasik Osmanlı mimarlığından miras alarak taşıdığı öğeleri batı ile etkileşim sonucu sahip olduğu yeni özellikleriyle Laleli Camisi 18. yüzyılın melez bir yapısıdır. Tüm bunların sonucunda Laleli Camisi, 18. yüzyılda klasik Osmanlı mimarlığındaki yenilenme sürecinin bir aşaması ve gelecek yüzyılda yaşanacak olan değişimin önemli bir basamağıdır.

2.1.7. Yeni Fatih Cami Ana Kubbesi

Çizim No:6

Fotoğraf No:37-38-39-40-41-42

İnceleme Tarihi: 18 Nisan 2018

CAMİ:

Cami Fatih Sultan Mehmet tarafından 1451 - 1481 tarihleri arasında yaptırılan külliye'nin bir parçasıdır(Eyice, 1994: 265). Önceleri caminin yerinde harap olmuş bir kilisenin (Havariyun Kilisesi) varlığından söz edilmektedir. Türkleşen İstanbul'da, Medreseler, tabhane, darüşşifa, çarşı ve hamamdan oluşan ilk büyükkülliye'nin ilk büyük camisi ve böylece ilk Selâtin Cami olması nedeniyle önemlidir. Bu denli önemli eserin yapılmasına Mimar Atik Sinan tarafından 1462 yılında başlanmış ve 1470 yılında tamamlanmıştır(Eyice, 1995: 244; Kunter ve Ülgen, 1938: 91).

1509 yılında meydana gelen ve 'küçük kıyamet' adı verilen büyük depremde Fatih Cami kubbesinin hasara uğradığı, hatta sütun başlıklarının parçalandığı ve kubbenin çarpıldığı, külliye'nin darüşşifa, imaret ve medrese gibi yapıların da özellikle kubbelerinde büyük hasarlar olduğu bilinmektedir. 1557 ve 1754 depremlerinde yeniden hasar gören cami onarılmışsa da 1766 depremine dayanamamış, büyük kubbesi tamamen çöktüğü gibi duvarları da tamir edilemeyecek derecede yıkılmıştır (Güleç, 2013: 112).

Sultan III. Mustafa, Haşim Ali Bey'i bina emini tayin ederek önce türbe ve külliye binalarını yaptırmış, Fatih Cami'nin yeni bir plana göre aynı yerde inşasına ise 1767'de önce Sarım İbrahim Efendi, daha sonra da İzzet Mehmet Bey nezaretinde girişilerek 1771 yılında cami ibadete açılmıştır(Erdoğan, 1962: 161). Fatih Camii'nin yeniden inşası sırasında baş mimar olarak ise karşımıza öncelikle Mehmet Tahir Ağa

çıkılmaktadır. Cami inşasına başlandığı sırada kendisine 1768'de cami Kürsü Şeyhi Abdülkadir Efendi tarafından sof ferace giydirildiği rivayet olunur. Fakat aynı tarihte İbrahim Ağa ve Abdi Ağa'nın isimleri baş mimar olarak geçmektedir. Bu nedenle Fatih Camii inşasında baş mimarın kim olduğunu ya da hangi dönemlerde kimlerin baş mimarlık yaptığını kesin olarak söylemek mümkün olmamaktadır. Mehmet Tahir Ağa'nın Kalfa Kör Yani ile birlikte bugünkü Fatih Camii'ni inşa ettiği belirtilmesine rağmen Mehmet Tahir Ağa'nın bütün inşa süresince baş mimar olup olmadığı bilinmemektedir(Şahin, 2002: 132).

Cami plan itibarıyla Şehzade Cami'ne benzemekle beraber asıl Sultan Ahmet Cami'yi örnek almıştır. Yirmi iki kubbe ile örtülü revaklı avludan asıl camiye girilmektedir. Dört büyük ayağa oturan merkezi kubbe dört yarım kubbeye desteklenmektedir. Köşelerdeki dört küçük kubbe ve yarım kubbelerin giriş ve mihrap tarafında ikişer yanlarda ise üçer adet eksedraları ile cami tamamen Sultan Ahmet Cami'ye benzemektedir. Bu devirde yapılan genel camilerin planına nazaran bu camide mihrap kısmı dışarıya çıkıntı yapmamaktadır. Bu da eski bir örneğe göre yapılmış olduğunu ve klasik özelliklerden de bünyesinde bulundurduğu aşikârdır(Kuban, 1954: 31)

Yapım Tarihi: 1767-1771(Güleç, 2013: 112).

Bani: Sultan III. Mustafa(Erdoğan, 1962: 161).

Mimarı: ''Yeni Fatih Cami' Mimar Mehmet Tahir Ağa(Şahin, 2002: 132).

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 26 m. (Erdoğan, 1962: 161).

Hattatı: Bilinmiyor

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Rumi, hatayi, palmet, mermer taklidi dekoratif süsleme, eski antikite tarzı süslemeler, düğümlü geçmeler, akant yaprakları, kıvrım dallar, süslemeli yazı.

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalem işi

Kubbe merkezden kasnağa doğru 8 kademedan oluşmaktadır;

1.Kademe: Merkezi kubbenin merkezinde hat uçlarının meydana getirdiği geometrik geçmelerden oluşan bir kurgu yer almaktadır. Bu süslemede geçmeler birbirlerini kesmeden alt üst kat ederek altı kollu yıldız motiflerine dönüşmüştür. Yıldızların iç kısımları sarı renkte, diğer kısımların araları ise bordo renkte

süslenmiştir. Geçmelerin konturları ise yazının devamını niteliğinde beyaz renkte yapılmıştır(Fotoğraf: 39).

2.Kademe: Bu kademeyi geometrik geçmenin kurgusunu sağlayan süslemeli yazı oluşturmuştur. Celî sülüs hattıyla süslenen bu süslemeli yazının zemini koyu mavi siyah konturlar çekilmiş süslemeli yazı ise beyaz renkte yapılmıştır. Yazıda bazı harflerin bazılarının uçları uzatılarak dikine uzanan yazıyı yatay olarak daire şeklinde kesmektedir. Kubbenin merkezinde yer alan bu süslemeli yazı Ta Ha Suresi birden altıya kadar olan ayetlerdir(Özkafa, 2016: 326)(Fotoğraf: 39).

Metin:

طه ﴿١﴾ مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى ﴿٢﴾ إِلَّا
تَذِكْرَةً لِّمَن يَخْشَى ﴿٣﴾ تَنْزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ
وَالسَّمَاوَاتِ الْعُلَى ﴿٤﴾ الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ
اسْتَوَى ﴿٥﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى ﴿٦﴾

Türkçe Anlamı:

1/6 Tâ Hâ (Ey Muhammed!) Biz, Kur'an'ı sana sıkıntı çekesin diye değil, ancak(Allah'ın azabından) korkacaklara bir öğüt (bir uyarı) olsun diye indirdik. (O) yüksek gökleri yaratanın katından peyderpey indirilmiştir. Rahmân, Arş'a kurulmuştur. Göklerdeki, yerdeki bu ikisi arasındaki ve toprağın altındaki her şey, yalnızca O'nundur. (Tâ Hâ Suresi/1-6) (Kur'an-ı Kerim: 311)

3.Kademe: Süslemeli yazıdan sonraki kademedir. Bu kademedeki içten başlayarak kırmızı, sarı ve yeşil renkten oluşan üç sıra sade süslemesiz bir bordür çevrelenmiştir(Fotoğraf: 39-40).

4.Kademe: Kubbe göbek kısmını tamamlayan kademedir. Burada 24 adet büyüklü küçüklü olmak üzere örgülü tepelik rumilerin oluşturduğu bir süsleme

kompozisyonu yapılmıştır. Bu süslemenin iç kısmı hatayi-rumi tomurcuğu ve yapraklaşmış rumi motiflerinin kıvrık dallara sarılmasıyla oluşan sarılma rumiler ile tamamlanmıştır. Rumilerin dalları alt üst şeklinde ilerlerken 24 adet süslemeyi birbirine bağlamaktadır. Süslemede her bölümün ortası kırmızı motifler yeşil ve sarı renge boyanmıştır(Fotoğraf: 39-40)(Çizim: 12).

5.Kademe: Bitkisel süslemeden sonraki kademedir. Bu kademe her sırasında 24 adet olmak üzere iki sıra halinde 48 adet kandillik bağlantı motifleri yapılmıştır. Motiflerin restorasyon öncesindeki raspa sonucu bulunan renklerinde siyah konturları orta kısımlarında kırmızı renkleri görülürken restorasyon sonucunda kandillik bağlantı motiflerinin her biri yeşil ve sarı renkle renklendirilmiş, siyah konturları belirginleştirilmiştir. Yapılan her bir kandillik motiflerinde boyalar kullanılırken motifin içinden uçlara doğru koyudan açığa gölgelendirme yapılarak boyama çalışmalarında dönem özelliği yansıtılmaya çalışılmıştır(Fotoğraf:38-40).

6.Kademe: Kubbede yer alan pencere üstü kubbe etek süslemesinin olduğu kademedir. Burada kubbe göbeğine yapılan süslemenin benzeri bir süsleme yapılmıştır. Süslemede pencerelerin üst kısımlarına 24 adet büyük, pencere aralarına 24 adet küçük örgülerin yapıldığı bu kompozisyonun içlerine rumi-palmet ve kıvrım dallardan oluşan bir bitkisel bezeme işlenmiştir(Fotoğraf: 41-42)(Çizim: 13).

7.Kademe: Bu kademe kubbe kasnağının bulunduğu kademedir. Kubbe kasnağında 24 adet pencere bulunmaktadır. Pencerelerin her birinin arasında kalan yüzeylerde renkli mermer taş taklidi kırmızı, sarı ve yeşil renklerden oluşan dekoratif süsleme yapılmıştır(Cantay, 2013: 102)(Fotoğraf: 38-41)

8.Kademe: Merkezi kubbeye geçiş kubbe dolaşmalık altını oluşturan kısımdır. Bu kısmı iki sıra bordür oluşturmaktadır. Üstteki bordür akant yapraklarıyla süslenirken alt kısımda yer alan bordürde taş taklidi silme demetlerinin kalem işine uygulanmış hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki bordür de siyah ve beyaz renktedir(Fotoğraf: 41)

Değerlendirme: Fatih Cami ve Sultan I.Mahmut Kütüphanesi 2007-2012 onarımı adı altında başlanılan projede kalem işlerine ait farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bu tez konusu kapsamında incelenen Fatih Cami'nin ana kubbesindeki kalem işi süslemelerde üç döneme ait birbirlerine benzer şekilde yapılmış süslemelerle karşılaşılmıştır. Fakat Fatih Cami bütününde tüm yüzeylerde, bilim kurulu toplantı

kararları gereği, 2.raspa sonrası ortaya çıkarılan, yapıya hâkim ve okunabilen özgün bezeme örneğinin cami genelinde uygulanmasına karar verilmiştir. Restorasyon sonrasında mevcut yapılan süslemelerdeki motifler incelendiğinde özgün bezeme, boyama tekniği ve desen özellikleri bakımından klasik dönem bezemelerinden ayrılır. Klasik dönemin rumileri yapraklaşmış ve geniş desen dallarına dolanarak kıvrılmış, gölgede kalan zeminlerde koyudan açığa geçişli boyanmıştır. Böylelikle bezeme zeminden ayrılmış, derinlik kazanmıştır. Desenlerin bütününde ışık etkisi yaratmak amacıyla yeşil, kırmızı ve sarı renklerden oluşan gölgelendirme yoluna gidilmiştir. Bu açıdan klasik dönem özelliklerinden ayrılmaktadır. Fatih Camii ve Sultan I.Mahmut Kütüphanesi 2007-2012 onarımı adı altında başlanılan proje kapsamında cami harîm mekânı, son cemaat yeri ve revaklı avlusu, şadırvan, hünkâr kasrı giriş saçağı ve rampası ile I. Mahmut Kütüphanesi'nde restorasyon ve konservasyon çalışmaları yapılmıştır. Camide bulunan mevcut bezemelerin, raspaları, özgün sıvada yapılan raspa sonrası tüm bezeme katmanı örneklerinin bu çalışma sonrası ortaya çıkarılması, özgün sıvanın sağlamlaştırılması, özgün malzemesiyle onarılması, özgün sıvada bezemenin canlandırılması ve eksiklerin tümlenmesi konularına yer verilerek camide bulunan kalem işi süslemeleri en ince detayına kadar ele alınmıştır. Kubbede yer alan kalem işi süslemelerin üst örtüden dolayı su aldığı ve bu sebeple hem özgün horasan sıvasında hem de önceki onarımlarda çimento ile tamir görmüş yüzeylerde büyük tahribat gördüğü gözlenmiştir. Bu sebeple toplantı kararıyla yapıda mevcut, yapıya zarar veren çimentolu sıvaların çıkarılmasına karar verilmiştir.

Fatih Cami, harim kısmı olmak üzere revaklı şadırvan avlusu son cemaat yerinde yapılan raspa sonucu iki farklı döneme ait bezeme örnekleri ile karşılaşılmıştır. Bulunan 2.raspa özgün örnekleri, yapının mevcut bezemelerinin özgün örneklerle yer yer benzer yapıldığını göstermiştir. Renk kalitesi ve uygulama tekniği ile birbirlerinden ayrılmışlardır. Fatih Camii bütününde tüm yüzeylerde, bilim kurulu toplantı kararları gereği, 2.raspa sonrası ortaya çıkarılan, yapıya hâkim ve okunabilen özgün bezeme örneğinin cami genelinde uygulanmasına karar verilmiştir(Doğan, 2013: 22).

Sonuç olarak süslemede klasik dönem motiflerinin kullanıldığı fakat uygulama olarak farklı yöntemlerin kullanılmasından dolayı Prof. Dr. Gönül Cantay tarafından

Fatih Cami III. Mustafa dönemine ait süslemeye sahip olduğunu bunun da “Türk Baroğu” şeklinde ifade edileceğini söylemiştir(Cantay, 2013: 102).

2.1.8. Beylerbeyi Hamid-i Evvel Cami Ana Kubbesi

Çizim No:7

Fotoğraf No:43-44-45-46-47-48-49-50-51

İnceleme Tarihi:18 Nisan 2018

CAMİ:

Beylerbeyi Cami, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Beylerbeyi İskelesi'nin önündeki meydanın doğusunda, tam deniz kıyısında yer almaktadır. Caminin bulunduğu yerde daha önce İstavroz Sarayı'nın hırka-i şerif dairesi bulunmaktaymış. Bu saray 18. yüzyılın ortalarında yıktırılmış ve daha sonra yerine I. Abdülhamid tarafından 1774-1789 yılları arasında Beylerbeyi Camii yaptırılmıştır(Batur, 1994: 203). Camiye ait üç tane kitabe bulunmaktadır. Bu kitabelerden dış kapı üzerinde yer alan kitabede caminin I. Abdülhamid'in annesi Rabia Sultanın anısına yaptırıldığı belirtilmiştir(Aslanapa, 1986: 479). Caminin Mehmet Tahir Ağa'nın Hassa baş mimarlığı zamanında yapıldığı söylenir. Dönemin bina emini ise Mustafa Efendi'dir (Üçüncüoğlu, 1975: 219).

Cami sunî dolgu kalın alüvyon tabakaları üzerine inşâ edilmiştir. Temel altına kısa ahşap kazıklar çakılmış “ızgara” sistemiyle yapılmıştır. Caminin iki kasnaklı bir kubbesi beş yarım kubbeli ana mekân 14,60 x 14,60 metre ebatlarında kare bir plana sahiptir. Caminin kubbesi 13,90 metre çapındadır. Bu kubbe dış ebatları 17,00 x 17,00 metre olan kâgir duvarlar üstüne oturtulmuştur(Bülbul, 2002: 119).Avlu duvarlarında ve sekizgen kasnak seviyesine kadar çıkan mahfillerdeki pencereler dikdörtgen, yan kanatları taşıyan sütunlar arasındaki kemerler ise yuvarlaktır. Sivri kemer hemen hiç kullanılmamıştır. Nur-u Osmaniye Cami'nde ve Laleli Cami'nde görülen çok basamaklı merdiven bu yapıda da uygulanarak zeminden yükseltilmiş olan ana mekâna böylece abidevi bir cephe hazırlanmıştır. Deniz yönündeki cepheyi iki yandan yükselerek vurgulayan minareler narin gövdeli, tek şerefeli ve klasik sivri külahlıdır. Ancak minare pabuçları, diğer geç dönem camilerinde olduğu gibi, altta şişkin ve yukarı doğru daralarak gövdeye bağlanan oval bir form gösterir. Alt yapının köşelerine yerleştirilmiş olan silindirik gövdeli ağırlık kuleleri bir hayli küçültülmüştür

(Mülayim, 1992: 75; Koçu, 1961: 2676). Geç dönem Osmanlı camilerinde görülen başlıca özellikleri bünyesinde taşıyan bu öncü yapı genellikle barak etkiler göstermekte ve 18. yüzyıl sonlarına doğru beliren üslup değişikliklerini plan, mimari kütle ve tezyinatında sergilemektedir(Engin, 1987: 121).

Yapım Tarihi: 1774-1778(Batur, 1994: 203).

Bani: I. Abdülhamid (Annesi Rabia Sultan adına)(Aslanapa, 1986: 479).

Mimarı: Mehmet Tahir Ağa(Üçüncüoğlu, 1975: 219).

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 13.90 m. (Üçüncüoğlu, 1975: 219).

Hattatı: Mehmet Esat el Yesari Efendi. Fakat onarım sonrası 1945 yılında hattat Halim Bey ve iki talebesi tarafından yenilenmiştir(Özkafa, 2008: 200).

KUBBE:

Kullanılan Motifler: S ve C kıvrımlar, lotus, palmet, barok üslupta çiçekler ve dallar, şemse motifi, süslemeli yazı

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalem işi

Kubbede bulunan kalem işi süslemeler merkezden kasnağa doğru 10 kademededen oluşmaktadır.

1.Kademe: Kubbe merkezine ilk olarak süslemeli yazı yapılmıştır. Hat sanatı bakımından oldukça vasıfsız mahiyette bir kubbe yazısının olması, Beylerbeyi Camii gibi bir selâtin camii için büyük talihsizliktir. Yazı sadece estetik bakımdan zayıf olmayıp aynı zamanda imlâ hatası da barındırdığı söylenir(Özkafa, 2016: 340) Kubbede celf sülüs hattı ile “Ya kaadiyül Hâcat, ya Samîül Esvat, ya mücibü Deavat, ya Refüdderecat” yazılıdır(Özsayiner, 1987: 22)(Fotoğraf: 45-46).

Metin:

يا مجيب الدعوات يا رافع الدرجات يا قاضي الحاجات يا سامع الاصوات

Türkçe Anlamı:

Ey dualara icabet eden, ey dereceleri yükselten, ey hacetlerimizi gideren, ey seslerimizi işiten (Allah'ım)!

Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii kubbe yazısındaki Râf' kelimesinde Fe harfinden sonra ya harf fazladan yazılmış ve kelime Râfî' şeklinde yanlış olmuştur. Kubbe merkezine yerleştirilen bu yazıda zemin rengi beyaz yazılar ise siyah renktedir.

2. Kademe: Süslemeli yazıdan sonraki kademe olan bu kademede kubbe etrafını ince bir bordür çevreler. Bu bordürün içinde lotus-palmet dizisi işlenmiştir. Zemin rengi açık pastel tonda yapılırken motifler bordo renktedir(Fotoğraf: 45-46).

3.Kademe: Süslemeli yazıdan sonra ikinci bordürdür. Burada bordürün içi barok üslubunda çiçek, yaprak ve saplardan oluşan bitkisel süsleme ile bezenmiştir(Fotoğraf: 45-46)

4.Kademe: Kubbe göbek kısmını tamamlayan kademedir. Burada uç kısımları başlıklı şekilde yapılmış iç kısımlarında ortada bir madalyon iki yanında simetrik ekseninde iki C kıvrımının karşılıklı bakan ve her bir C kıvrımının etrafında beşer adet tepelik formlarından oluşan motif üst kısımlarında ve yanlarında S kıvrımlarına sarılmış stilize yapraklardan bir kompozisyon oluşturur. Motiflerde tepelikler ve yapraklar sarı renkte C ve S kıvrımları mavi renkte yapılmıştır. Zemin rengi bordo yapılan bu süslemelerde derinlik yaratmak maksadıyla ortadaki madalyonun dışında kalan yerler yeşil renk ile gölgelendirilmiştir(Fotoğraf: 45-46).

4.Kademe: Kubbenin içine ait kademedir. Burada kubbe içine 20 adet şemse salbek motifi yapılmıştır. Her bir şemse motifinin içine merkezde palmet motifi ve palmet motifinin iki yanında etrafında tepelik motiflerinin yapıldığı C kıvrımları, alt ve üst kısımlarında S kıvrımları ve stilize yaprakların oluşturulduğu kompozisyon bulunmaktadır. Zemin rengi bordo yapılan kompozisyonda C ve S kıvrımları mavi, tepelik rumi ve stilize yapraklar sarı renktedir(Fotoğraf: 44-49).

5.Kademe: Kubbenin eteğinde yer alan bezemedir. İki farklı başlıklı yapılan bezeme münavebeli olarak sıralanarak kubbe etek üstünü çepeçevre dolanmaktadır. Bu başlıklı süslemenin iç yüzeyi S ve C kıvrımlarından oluşan yaprak ve saplara bezenmiştir. Bezemelerin renklerinde ışık-gölge kullanılmıştır(Fotoğraf: 47-48).

6.Kademe: Kubbe kuşağında yer alan bordürdür. Bu bordürün iç yüzeyine bir madalyonun etrafında dairesel ekseninde tepelik motiflerinin yan yana sıralanmasıyla oluşturulmuş merkezi motifin etrafında simetrik olarak stilize yaprak S ve C kıvrımları ve birer palmetten oluşan kompozisyon yapılmıştır. Bu kompozisyon kubbe kuşağı boyunca devam etmiştir(Fotoğraf: 48-50).

7.Kademe: Kubbe kuşağında yer alan ikinci bir bordürdür. Bu bordürde iki renkten oluşan mermer taklidi bir süsleme yapılmıştır.

8.Kademe: Kubbe kasnağına ait kademedir. Caminin kubbe kasnağında daire kemerlere oturan 20 adet pencere bulunmaktadır. Pencereilerin üst kısımlarında ortada madalyonun iki yanında birbirlerine karşılıklı bakan C kıvrımları, bunun üst kısımlarında tepelik motifleri, iki yanında ve üst kısımlarında S kıvrımları devam ederek pencere üstünde bir kompozisyon oluşturmuştur. Kompozisyonun köşelerinde kalan boşluklar ise duvar örgüsü şeklinde köşebent ile doldurulmuştur. Zeminde kiremit rengi bulunan süslemelerin motifleri olan S ve C kıvrımları mavi, tepelikler sarı renktedir. Her bir pencere aralarına şemse motifleri yapılmıştır. Bu şemselerin iç yüzeyi ortadamadalyon, iki yanında birbirine karşılıklı bakan birer C kıvrımı, C kıvrımlarının sırt kısımlarında ikişer adet stilize yaprak motifi yapılmıştır. Bu alanın dışında kalan şemselerin üst ve alt kısımdaki boşluklar ise stilize çiçek ve yapraklarla doldurulmuş, şemse etrafına C ve S kıvrımları çerçeve şeklinde işlenmiştir. Şemselere yapılan bu süslemeler diğer süslemeler ile aynı renktedir(Fotoğraf: 44-47-51)(Çizim:15).

9.Kademe: Kubbe kasnağı alt kısmı silme ile çevrelenir. Silme yapılan kısmın altında kubbeye ait kuşak yazısı kubbeyi çepeçevre dolanmaktadır. Kubbe kuşağında yer alan bu yazı Esmâ-î hüsnâ'dır. Esmâ-î Hüsnâ hattında zemin rengi siyah yazılar altın renginde yazılmıştır(Fotoğraf: 44-50).

Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهِيمُنُ
الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ الْغَفَّارُ الْقَهَّارُ الْوَهَّابُ الرَّزَّاقُ الْفَتَّاحُ
الْعَلِيمُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الْخَافِضُ الرَّافِعُ الْمُعِزُّ الْمُدِلُّ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ الْحَكَمُ الْعَدْلُ
اللطيفُ الْخَبِيرُ الْحَلِيمُ الْعَظِيمُ الْغَفُورُ الشَّكُورُ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ الْحَفِيزُ الْمُقِيتُ الْحَسِيبُ
الْحَلِيلُ الْكَرِيمُ الرَّقِيبُ الْمُجِيبُ الْوَاسِعُ الْحَكِيمُ الْوَدُودُ الْمَجِيدُ الْبَاعِثُ الشَّهِيدُ الْحَقُّ

الْوَكِيلُ الْقَوِيُّ الْمَتِينُ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ الْمُحْصِي الْمُبْدِئُ الْمُعِيدُ الْمُخَيِّ الْمُمِيتُ الْحَيُّ
الْقَيُّومُ الْوَاحِدُ الْمَاجِدُ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الصَّمَدُ الْقَادِرُ الْمُقْتَدِرُ الْمُقَدِّمُ الْمُؤَخِّرُ الْأَوَّلُ
الْآخِرُ الظَّاهِرُ الْبَاطِنُ الْوَالِي الْمَتَّعَالُ الْبَرُّ التَّوَّابُ الْمُتَّقِمُ الْعَفُوُّ الرَّؤُفُ مَالِكُ الْمُلْكِ

ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ الْمُقْسِطُ الْجَامِعُ الْغَنِيُّ الْمَغْنَى الْمَانِعُ الضَّارُّ النَّافِعُ الثَّوَرُ الْهَادِي
الْبَدِيعُ الْبَاقِي الْوَارِثُ الرَّشِيدُ الصَّبُورُ.

قَالَ اللَّهُ الْعَلِيُّ الْأَعْلَى وَ لِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى وَقَالَ جَلَّتْ ذَاتِهِ الْعُلْيَا قُلِ ادْعُوا اللَّهَ
أَوْادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى.

Türkçe Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Er-Rahman: Sevdiğini, sevmediğini ayırdetmeyerek bütün mahlûkatını sayısız nimetlere gark eden. Hayatları için lüzumlu olan bütün rızıkları veren.

Er-Rahîm: Pek ziyade merhamet edici.

El-Melik: Bütün mahlûkatın hakikî sâhibi ve mutlak hükümdârı.

El-Kuddüs: Hatadan, gafletten, aczden ve her türlü eksiklikten çok uzak ve pek temiz.

Es-Selâm: Her çeşit arıza ve hâdiselerden salim kalan; Her türlü tehlikelerden kullarını selâmete çıkaran.

El-Mü'min: Gönüllerde îman ışığı yakan, uyandıran; Kendine sığınanlara aman verip onları koruyan.

El-Müheymin: Gözetici ve koruyucu.

El-'Azîz: Mağlûb edilmesi mümkün olmayan gâlib.

El-Cebbar: Kırılanları onaran, eksikleri tamamlayan; dilediğini zorla yaptırmaya muktedir olan.

El-Mütekebbir: Her şeyde ve her hâdisede büyüklüğünü gösteren.

El-Halik: Her şeyin varlığını ve varlığı boyunca görüp geçireceği halleri, hâdiseleri tayin ve tespit eden ve ona göre yaratan, yoktan var eden.

El-Bari': Eşyayı ve her şeyin âzâ ve cihazlarını birbirine uygun bir halde yaratan.

- El-Musavvir: Tasvîr eden, her şeye bir şekil ve hususiyet veren.
- El- Gaffar: Mağfireti pek bol olan.
- El-Kahhar: Her şeye, her istediğini yapacak surette gâlib ve hâkim.
- El-Vehhab: Çeşit çeşit nimetleri devamlı bağışlayıp duran.
- Er-Rezzak: Yaratılmışlara, faydalanacakları şeyleri ihsân eden.
- El-Fettah: Her türlü müşkülleri açan ve kolaylaştıran.
- El-‘Alîm: Her şeyi çok iyi bilen.
- El-Kabid: Sıkan, daraltan.
- El-Basît: Açan, genişleten.
- El-Hafid: Yukarıdan aşağıya indiren, alçaltan.
- Er-Rafi’: Yukarı kaldıran, yükselten.
- El-Mu’izz: İzzet veren, ağırlayan.
- El-Müzill: Zillate düşüren, hor ve hakîr eden.
- Es-Semî’: İyi işiten.
- El-Basîr: İyi gören.
- El-Hakem: Hükmeden, hakkı yerine getiren.
- El-‘Adl: Tam adaletli.
- El-Lâtîf: En ince işlerin bütün inceliklerini bilen, nasıl yapıldığına nüfuz edilemeyen enince şeyleri yapan.
- El-Habîr: Her şeyin iç yüzünden, gizli taraflarından haberdar olan.
- El-Halîm: Hilm (suçluların cezasını vermeye gücü yetip dururken bunu yapmamak, onlar hakkında yumuşak davranmak ve cezalarını geriye bırakmak) sahibi olan.
- El-‘Azîm: Bütün büyüklüklerin sahibi.
- El-Gafur: Mağfireti çok.
- Eş-Şekûr: Kendi rızası için yapılan iyi işleri, daha ziyadesiyle karşılayan.
- El-‘Aliyy: Her hususta, her şeyden yüce olan.
- El-Kebîr: Çok büyük.
- El-Hafîz: Yapılan işleri bütün tafsîlâtıyla tutan, her şeyi belli vaktine kadar âfât ve belâlardan saklayan.
- El-Mukît: Her yaratılmışın azığını ve gıdasını tayin eden, azıkları beden ve kalblere gönderen.
- El-Hasîb: Herkesin hayatı boyunca yapıp ettiklerinin, bütün tafsîlât ve teferruatıyla

hesabını iyi bilen; her şeye ve herkese her ihtiyacı için kâfi gelen.

El-Celîl: Ululuk ve heybet sahibi.

El-Kerîm: Keremi, lütuf ve ihsânı bol.

Er-Rakîb: Bütün varlıklar üzerinde gözcü, bütün işler murakabesi altında bulunan.

El-Mücîb: Kendine dua edip yalvaranların isteklerini işitip cevap veren, onları cevapsız bırakmayan.

El-Vasî': Geniş ve müsaadekâr.

El-Hakîm: Bütün işleri hikmetli.

El-Vedüd: İyi kullarını seven, onları rahmet ve rızasına erdiren, sevmeye ve dostluğu kazanılmaya biricik lââyık olan. Hem seven hem sevilen.

El-Mecîd: Zâtı şerefli, ef'âli güzel olan, her türlü övgüye lââyık bulunan.

El-Ba'is: Ölüleri diriltip kabirlerinden kaldıran; gönüllerde saklı olanları meydana çıkaran.

Eş-Şehîd: Her zamanda hâdiselerin dış yüzünü bilen ve her yerde hâzır ve nâzır olan.

El-Hakk: Varlığı hiç değişmeden duran.

El-Vekîl: Usulüne uygun şekilde, kendisine tevdi edilen işleri en güzel şekilde neticelendiren.

El-Kaviyy: Çok kuvvetli.

El-Metîn: Çok sağlam.

El-Veliyy: İyi kullarına dost olan, yardım eden.

El-Hamîd: Bütün varlığın diliyle biricik övülen, medhedilen.

El-Muhsî: Her şeyin sayısını bir bir bilen.

El-Mübdî: Mahlûkatı maddesiz ve örneksiz olarak ilk baştan yaratan.

El-Mu'id: Yaratılmışları yok ettikten sonra tekrar yaratan.

El-Muhyî: Hayat veren, can bağışlayan, sağlık veren.

El-Mümît: Canlı bir mahlûkun ölümünü yaratan.

El-Hayy: Diri; her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten.

El-Kayyûm: Gökleri, yeri, her şeyi ayakta tutan.

El-Vacid: Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan; istediğini istediği vakit bulan.

El-Macid: Kadr ü şânı büyük, kerem ve semâhati bol.

El-Vahid: Tek.

Es-Samed: Hâcetlerin bitirilmesi, ızdırapların giderilmesi için tek merci', ihtiyaç ve

dileklerde kendisine müracaat edilen, arzu ve bütün istekler kendisine sunulan.

El-Kadir: İsteddiğini istediğı gibi yapmaya gücü yeten.

El-Muktedir: Kuvvet ve kudret sahipleri üzerinde istediğı gibi tasarruf eden.

El-Mukaddim: İsteddiğini ileri geçiren, öne alan.

El-Muahhir: İsteddiğini geri koyan, arkaya bırakan.

El-Evvel: Her varlıktan mukaddem olan, başlangıcı olmayan.

El-’Ahir: Sonu olmayan.

Ez-Zahir: Âşikâr olan, kat’î delillerle bilinen.

El-Batın: Gizli olan; duyu organları ile idrâk edilemeyen.

El-Valî: Mahlûkatın işlerini yoluna koyan.

El-Müte’alî: Yaratılmışlar hakkında aklın mümkün gördüğü her şeyden, her hâl ve tavırdan pek yüce ve pek münezzeh.

El-Berr: Kulları hakkında kolaylık isteyen; iyilik ve bahşîşi çok olan.

Et-Tevvab: Tevbeleri kabul edip, günahları bağışlayan.

El-Müntakim: Suçluları, adaleti ile müstehak oldukları cezaya çarptıran.

El-’Afüvv: Affi çok.

Er-Ra’uf: Çok şefkat sahibi.

Malikü'l-Mülk: Mülkün sahibi ve hükümdarı.

Zü'l-Celâli ve'l-İkram: Hem büyüklük sahibi hem fazl-ı kerem.

El-Muksit: Bütün işlerini denk, birbirine uygun ve yerli yerinde yapan.

El-Cami’: İsteddiğini, istediğı zaman, istediğı yerde toplayan.

El- Ganiyy: Çok zengin ve her şeyden müstağni.

El-Mugnî: İsteddiğini zengin eden.

El-Mani’: Bir şeyin meydana gelmesine müsâade etmeyen.

Ed-Darr: Elem ve zarar verici şeyleri yaratan.

En-Nafi’: Hayır ve menfaat verici şeyleri yaratan.

En-Nur: Âlemleri nurlandıran; istediğı sîmalara, zihinlere ve gönüllere nûr yağdıran.

El-Hadî: Hidayeti yaratan.

El-Bedî’: Örneksiz, misalsiz, acîb ve hayret verici âlemler icad eden.

El-Bakî: Varlığının sonu olmayan.

El-Varis: Servetlerin geçici sahipleri elleri boş olarak yokluğa döndükleri zaman servetlerin hakikî sahibi.

Er-Raşîd: Bütün işleri ezelf takdirine göre yürütüp, bir nizam ve hikmet üzere âkıbetineulaştıran.

Es-Sabûr: Bir işi, vakti gelmeden yapmak için acele etmeyen⁴.

En güzel isimlerin kendisine ait olduğu, zâtı Yüce olan Allah buyurdu ki: De ki: İster Allah deyin, ister Rahmân deyin, hangisini derseniz deyin, en güzel isimler O'nundur(Kur'an-ı Kerim: 110).

Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii'nin kubbe kasnağındaki kuşak yazısının ilk olarak Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi tarafından celî sülüsle yazıldığı; ancak bu yazıların 1945 yılındaki tamirde Halim Efendi tarafından yenilendiği bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Ancak, 1983 yılında çıkan bir yangında ahşap olan kubbesi büyük ölçüde hasar görmüştür. Bu yangında yanan kubbeyle birlikte kasnaktaki yazılar da büyük ölçüde zarar görmüş olmalıdır ki; yapılan tamiratta bu yazıların kötü bir şekilde restore edildiği, Halim Efendi elinden çıktığı düşünülemeyecek kadar bozuk yazılardan anlaşılmaktadır(Özkafa, 2008: 200). Bu sebepten dolayı sanatsal açıdan değerlendirme yapılacak derecede iyi olmadığı da anlaşılmaktadır.

Değerlendirme: Geç dönem Osmanlı selâtin camisi olan Hamid-i Evvel Cami, 1894 senesinde depremde ahşap olan kubbesinde oynamalar meydana gelmiştir. Daha sonra 1913 senesinde rıhtımda kazıklar çakılıp betonarme döşenmişoluşan hasarlar en aza indirilmeye çalışılmış, fakat beden duvarlarının nemlenmesine ve kalem işlerinin bu nemden dolayı bozulmasına neden olmuştur. 1945 yılında ahşap olan kubbesinde düzenlemeler yapılmış, cami içinde yazılar ve kalem işleri onarılmıştır. 1950 yılında tekrar esaslı bir onarım geçirmiştir. 13 Mart 1983 yılında yan tarafında bulunan yalıda çıkan yangının camiye sıçramasıyla ahşap kubbesi tamamen çökmüştür. Enkaz kaldırma çalışmalarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarım çalışması yapılmış, çöken kubbe meşe ağacından tekrar yapılmış eskiye ait fotoğraflardan kalem işleri işlenmiştir. Fakat yapılan onarımda kalem işlerinin rengi ve tarzı konusunda S. Hakkı Eldem Anıtlar Yüksek Kurulu'na yazı gönderdi ise de istenilen sonuca ulaşılammıştır(Bülbül, 2002: 119).

Cami son olarak 2014 yılında iş adamı Seher ve Mehmet Ali Aydınlar tarafından Kerem Aydınlar sevabına restore edilmiştir.

⁴ Esma-î Hüsna(Allah'ın güzel isimleri)

Sonuç olarak ilk yapıldığı dönemden itibaren diğer camiler gibi pek çok kez onarım geçirmiş, fakat deniz kenarında olması, deprem ve yangın gibi sebeplerden dolayı bu onarımlarda istenilen özgünlük yakalanamamıştır. Günümüzde camide mevcut bulunan kalem işleri hakkında caminin yapıldığı döneme ait kalem işi süslemeleri yorumlarını zorlaştırmaktadır.

2.1.9. Şeb Sefa Kadın Cami Ana Kubbesi

Çizim No:8

Fotoğraf No:52-53-54-55-56

İnceleme Tarihi: 18 Nisan 2018

CAMİ:

Eminönü ilçesinde, Atatürk Bulvarı'nın Zeyrek kesiminde, Mağazalar Sokağı ile Hacı Kadın Caddesi'nin sınırladığı alan üzerinde bulunmaktadır.

"Zeyrek Camii" olarak da bilinen yapı I.Abdülhamid'in altıncı hanımı Fatma Şebsefa Hatun tarafından 1774-1789 yılları arasında oğlu Şehzade Mehmed'in anısına yaptırılmıştır(Suner, 1994: 141). Külliye cami, sıbyan mektebi, dükkânlar ve iki çeşmeden oluşmaktadır. İnşa edildiği dönemde bir set üstünde yer alan cami zaman içinde cadde kotunun yükselmesiyle alçakta kalmıştır. Arazinin eğimine uygun biçimde kademelendirilen avlu duvarındaki iki girişten Atatürk Bulvarı üzerindeki mermer anıtsal kapı yuvarlak kemerli olup birer pilastır ve sütunla şekillenmiş, silmelerle profillendirilmiştir. Hacıkadın caddesi üzerindeki yuvarlak taş kemerli diğer kapı ise kotun yükselmesi sonucu gömülmüştür(Erzincan, 2010: 397).

Harim on altı pencereli kasnakla yükseltilmiş tromplu bir kubbeyle örtülüdür. Sekizgen kasnakta köşelerdeki trompların arasına tuğla bir kemer içine alınmış ikiz pencereler açılmıştır. Harim duvarlarındaki iki sıralı pencereler batı ve doğu duvarlarında dörder tane olup alttakiler mermer söveli, üsttekiler beşik kemerli olarak tasarlanmıştır. Mihrap duvarında ise altta düz mermer söveli, üstte beşik kemerli ikişer pencere, mihrap nişinin üzerinde alçı revzenli yuvarlak bir pencere vardır(Suner, 1994: 141).

Tuğla-taş örgülü duvarlarla tek kubbeli camide köşelerdeki takviye kuleleri de tuğla-taş örgülüdür. Yüksekte kalan camiye merdivenle çıkılır. Yüksek kare kaide

üzerinde yükselen barok taş külahlı minare, son cemaat revakının doğusunda dışı çıkıntılıdır(Aslanapa, 1986: 485).

Yapım Tarihi: 1774-1789(Suner, 1994: 141).

Bani: Fatma Şebsefa Hatun (I. Abdülhamid'in altıncı hanımı)(Suner, 1994: 141).

Mimarı: Bilinmiyor

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 10.50 m.

Hattatı: Bilinmiyor

KUBBE:

Kullanılan Motifler: S ve C kıvrımları, akant yaprağı, çiçek ve yaprak motifleri, süslemeli yazı, kesik çizgi ve noktalar, kartuşlar

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalem işi

Caminin kubbesi dönem özelliği yansıtan süsleme ile merkezden kasnağa doğru 7 kademedan oluşmaktadır:

1.Kademe: Avize bağlantı kısmıdır. Buraya dilimli yapraklardan oluşan çiçek motifi yapılmıştır(Fotoğraf: 54-55).

2.kademe: Süslemeli yazının bulunduğu kademedir. Bu kademe Fatır Suresi 41. ayet kubbeye daire olarak istiflenmiştir. Hattın zemin rengi lacivert yazılar ise açık mavi renktedir(Fotoğraf: 54-55).

Metin:

إِنَّ اللَّهَ يُمِصُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنْ بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ
حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾

Türkçe Anlamı:

41/“Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri, yok olup gitmesinler diye (kurduğu düzende) tutuyor. Andolsun eğer onlar (yörüngelerinden sapıp) yok olur giderlerse, O’ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, Halîm’dir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir.) çok bağışlayandır.”(Fatır /41. Ayet) (Kur’an-ı Kerim: 438)

Yazıda ‘‘Elif’’ gibi bazı dik harfler kubbe avize bağlantı yerine doğru uzatılmış, ‘‘Nun’’ harfi ile birlikte bazı harfler bu uzatılan harfleri yatay kesmesiyle istif yapılmıştır. Harflerin hareketleri ise yazı içerisine yerleştirilmiştir.

3.Kademe: Süslemeli yazıdan sonra iki sıra bordür yapılmıştır. Yazıdan hemen sonra yapılan bordür sade, süslemesiz ve açık mavi renktedir. Bu bordürden sonra yapılan diğer bordür ise kesik çizgi ve noktalardan oluşmaktadır(Fotoğraf: 54-55).

4.Kademe: Kubbe göbeğini tamamlayan kademedir. Bu kademedeki iki farklı başlıktan oluşan süsleme münavebeli olarak kubbe göbeğini çepeçevre dolanmaktadır. Büyük olan başlıklı süslemenin iç yüzeyine, ortada rokoko tazında yapılmış bir akant yaprağı, bu akant yaprağının iki yanından yukarıya doğru kıvrılan dalda çiçek ve yapraklar yukarı kısımda tek bir çiçekle birleştirilerek kompozisyon tamamlanmıştır. Başlıklı bu süslemenin etrafı ise S ve C kıvrımları ile çerçevelenmiştir. Çerçeve dışında kalan iki süsleme arasına ise yine akant yaprakları yerleştirilmiştir. Küçük olan başlıklı süslemenin iç yüzeyi ise iki sıra S ve C kıvrımlarından oluşan bir çerçeve ile kartuş yapılmış, bu kartuşun ortasına akant yaprağının işlenmesiyle kompozisyon tamamlanmıştır. Her iki süslemenin de zemini yeşil motifler kahve tonlarında gölgelendirilmiş, kartuşların içi ise lacivert renge boyanmıştır(Fotoğraf:54-56)(Çizim: 16).

5.Kademe: Kubbenin etek kısmının üstüne yapılan süslemeye ait kademedir. Bu kademe de kubbe göbeğine yapılan süsleme ile benzer şekilde iki başlıktan oluşan süsleme bulunur. Süslemede büyük olan başlıklı süslemenin iç yüzeyine 4. kademedeki süslemeden yapılmış, küçük başlıklı süslemenin iç yüzeyinin ortasına küçük bir kartuş yapılmış, kenar kısımlar S ve C kıvrımları ile çerçevelendirilmiştir. Kartuşun üst kısmına akant yaprağı işlenmiştir. Buradaki motiflerde kullanılan renkler 4. kademe yer alan motifler ile aynı renktedir(Fotoğraf: 57-58)(Çizim: 17).

6.Kademe: Kubbenin etek kısmıdır. Burada bir akant yaprağının altından çıkan kıvrımların iki yana açılması oluşan kompozisyon bulunur. Bu kompozisyonun etrafı renkli gölgelendirmelerle çerçeve haline getirmiştir. Çerçeve içi zeminde yeşil renk kullanılmış, yapraklar ise kahve tonları ile gölgelendirilmiştir. Akant yaprağının alt kısmında yer alan kıvrımların altı ise lacivert renge boyanmıştır(Fotoğraf: 58).

7.Kademe: Kubbe kasnağını oluşturan kademedir. Bu kademedeki kasnağa yerleştirilmiş 16 adet pencere bulunmaktadır. Pencere renkleri camlarla

hareketlendirilirken dış çevreleri sarı ve bordo renkten oluşturan tığlarla ve tepelik motifi ile çerçevelenmiştir(Fotoğraf: 53-57).

Değerlendirme: Geç Dönem Osmanlı mimarisi içinde önemli bir yere sahip olan camide kalem işi süslemelerde kullanılan motifler dönem özelliğinden olan barok ve rokoko tarzındadır. Süslemelerde kullanılan akant yaprakları rokoko tarzını yansıtır. Zaman içinde restorasyonlar neticesinde renklerin orijinallığı konusunda yorum yapmak olanaksızdır.

2.1.10. Mihrişah (Halıcıoğlu) Kumbarhane Cami Ana Kubbesi

Çizim No:9

Fotoğraf No:60-61-62-63-64-65-66-67

İnceleme Tarihi:14 Haziran 2019

CAMİ:

Beyoğlu ilçesine bağlı Hasköy'ün Halıcıoğlu semtinde bulunan cami III. Selim'in annesi olan Mihrişah Valide Sultan tarafından 1794 yılında yapımına başlanılan cami 1803-1804 tarihleri arasında tamamlanmış 26 Eylül 1804 tarihinde ibadete açılmıştır. Cami bölgede III. Selim tarafından yaptırılan kışlanın bir parçasıdır. Kışladan geriye kalan bazı küçük bölümlerle Halıcıoğlu veya Mihrişah Sultan Camii de denilen cami, halen Kumbarahane Caddesi üzerindedir. Bu sebeple günümüzde bu cadde ismi olan Kumbarhane ismiyle de anılmaktadır(Göncüoğlu, 1998: 353).

Cami, fevkani ve tek kubbeli cami enine gelişen dikdörtgen planlıdır. Duvarları almaşık örgülü ve sıvalı olan yapının kubbesi ahşap iskeletli ve içeriden bağdadi sıvalı, dışarıdan kurşun kaplıdır. Yüksek tutulan bodrum katı üç taraftan mermer sütunlu ve yuvarlak kemerli galerilerle kuşatılmıştır. Harim bu galerilere oturtulan çıkmalarla genişletilmiştir. Mihrişah Sultan Camiinde fevkani tasarımın tercih edilme sebebi, haliç kıyısında yer alan ve Osmanlı döneminde Haliç'in doldurulması sonucu oluşmuş sağlam olmayan ve nemli bir zemin üzerine oturan bu yapıda bodrum kat harimim zemindeki nemden soyutlamakta, bir tür havalandırma meydana getirmektedir. Bu yönü ile Mihrişah Sultan Cami aynı kıyı şeridinde yer alan Sokullu Mehmet Paşa Cami'nin mirasçısı olarak görülmektedir. Diğer taraftan harimi örten kubbenin ahşap iskeletli olarak tasarlanması da yapının üzerine oturduğu zeminin denizden dolma olması ile açıklanabilmektedir(Sanal, 2018) Başlangıçta tek minareli olarak yapılan

camii Sultan III. Selim tarafından kısa bir süre sonra ikinci minare yaptırılmıştır. 19 Ocak 1942 tarihinden II. Dünya Savaşı sonlarına kadar askeri amaçla kullanılan caminin üst örtüsünün kurşunları 1960'lı yılların başlarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yenilenmiş ve minareleri de onarılmıştır(Göncüoğlu, 1998: 353).

Mihrişah (Halıcıoğlu) Camii, askeri kompleksler içerisinde yer alan camiler grubuna girmektedir. Bu sebepten dolayı büyük ölçüde özgünlüğünü yitirmiştir.

Yapım Tarihi: 1794(Göncüoğlu, 1998: 353).

Bani: Sultan III. Selim Annesi Mihrişah Valide Sultan(Göncüoğlu, 1998: 353).

Mimar: Bilinmiyor

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 13 m.

Hattat: Bilinmiyor

KUBBE:

Kullanılan Motifler:S ve C kıvrımları, stilize çiçek ve yapraklar, süslemeli yazı, saadet düğümü, hatayi.

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalem işi

Küçük ölçekli olarak inşa edilen Mihrişah Valide Sultan Caminin ana kubbe içi kalem işi süsleme merkezden kasağa doğru 5 kademe ile incelenmiştir;

1.Kademe: Kubbede yer alan avize bağlantı kısmının ardından sapağı alt kısımlarından birbirlerine bağlanmış iki farklı türde hatayi motifinin 8 er adet olmak üzere 16 adet bu hatayi motifleri kubbe göbek kısmının başlangıç noktasına yerleştirilmiştir. Motiflerin sapağı genellikle alt üst şeklinde yerleştirilir. Fakat burada üç motifin sapağı alt ve üst şekilde ayrı tutulmuştur. Buda restorasyon sırasında yapılan bir bozulma olduğu akla gelir. Motiflerin sapağının alt kısımları siyah, motifler beyaz motif zemini ise bordo renktedir(Fotoğraf: 62-63).

2.Kademe: Kubbe göbek kısmında süslemeli yazının bulunduğu kademedir. Bu kademe süslemeli yazı olarak kubbeye yerleştirilen hat besmele, Fatih Suresi ve Sadaka'llahu'l Aziymu'l Cebbar şeklindedir(Fotoğraf: 62).

Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ۝ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ۝ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ
نَسْتَعِينُ ۝ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ
عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ۝

Türkçe Anlamı:

1-7/ “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla

Bütün hamdler, övgülerâlemlerin Rabbi Allâh’adır.O rahmândır, rahîmdir. Din gününün, hesap günününtek hâkimidir.(Haydi, öyleyse deyiniz): “Yalnız Sana ibadet eder, yalnız sendenmedet umarız.”Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet. Nimet ve lütfu namazharetliklerinin yoluna ilet. Gazabauğrayanların ve sapkınlarınkine değil.”(Fatiha Suresi 1-7. Ayet) (Kur’an-ı Kerim: 001)

Azim ve Mutlak olan Allah ne güzel ne doğru söyledi⁵.

Kubbe göbek kısmında yer alan hattın bazı harfleri kubbe merkezine doğru uzatılarak aralarında birleşerek düğümler oluşturmuş ve uzatılan harfin kolları kubbe merkezinde hatayı süsleme etrafında 16 kollu yıldız şekline dönüşmüştür. Hattın harekeleri yazı içine yerleştirilirken diğer camilerde görülmeyen bir uygulama olarak yazı içine yapraklar, çiçekler, ortabağ rumiler ve saadet düğümü dediğimiz süslemeler işlenmiştir. Süslemeli yazının zemininde siyah renk kullanırken yazılar beyaz, bazı harflerin içleri ve aralarına yapılan yapraklar, çiçekler, rumiler ve saadet düğümlerinin içleri bordo renge boyanmıştır(Fotoğraf: 62-63).

3.Kademe: Kubbe göbek kısmını tamamlayan kademedir. Süslemeli yazıdan sonra yazı etrafını ince sade bir bordür çevreler. Bordürden sonra kubbe göbek kısmında daire etrafını çevreleyen iki farklı başlıktan oluşan 8 er adet olmak üzere toplamda 16 adet bir süsleme yapılmıştır. Bu başlıkların kenarları S ve C kıvrımlarından oluşurken başlıkların üstleri ve aralarına tek dal üstünde küçük çiçekler ve yapraklar yapılmış, iç yüzeyineise kıvrımlar, helezonlar ve yine tek dal üzerine yapılmış küçük çiçekler ve yapraklar işlenmiştir. Başlıklarda kullanılan renkler

⁵ Meali’nde Marmara Üniversitesi İlahiyat Bölümünden Prof. Dr. Murat Sülün’den yardım alınmıştır.

kahverengi, mavi ve yeşildir. Çiçeklerin dalları kahverengi yaprakları yeşil, çiçekler ise pembe ve sarı renktedir(Fotoğraf: 62-63-64)(Çizim: 18).

4.Kademe: Kubbe içinde süsleme bulunmayan camide bu kademe etek kısmını oluşturmaktadır. Kubbe eteğine yapılan süsleme 3. kademedeki süsleme ile benzerdir. Burada da iki farklı başlıktan oluşan süsleme kubbe etrafını çepeçevre dolanmaktadır. Başlıkların kenarları ve iç yüzeyi S ve C kıvrımlardan tek dal üstüne yapılmış küçük çiçek ve yapraklardan oluşmaktadır. Kullanılan renkler 3. kademedeki renklerle aynıdır(Fotoğraf: 65-66)(Çizim: 19).

5.Kademe: Kubbe kasnağına ait kademedir. Caminin kubbe kasnağı basık şekilde düzenlenmiştir. Kasnakta birbirlerine ikişer ikişer yaklaştırılmış 8 adet pencere bulunmaktadır. Pencerele özgün olmayan renkli camlarla süslenmiştir(Fotoğraf: 61-65).

6.Kademe: Kubbe kasnak altına bordür şeklinde yapılmış süslemenin olduğu kademedir. Bu kademedeki bordür içi birine sırt sırta yaslanmış S kıvrımlardan oluşur. S kıvrımların alt kısımlarının aralarına üç yapraklı stilize yaprak motiflerinden oluşurken üst kısımları ise stilize çiçek şeklindedir. Bordür zemininin rengi bordo renkte iken motifler bej ve açık kahverengi boyalıdır(Fotoğraf: 66-67).

Değerlendirme: Mihrişah Valide Sultan Cami yapıldığı günden itibaren kışlaya bağlı bir cami olması, haliç kıyısında yer alması vb. gibi sebeplerden dolayı çok fazla tahribata uğramış, bu nedenle pek çok kez restorasyon geçirmiştir. Süsleme bakımında oldukça sadedir. Sultan Abdülaziz veya II. Abdülhamid dönemlerinde camiye muvakkithanenin eklendiği söylenmektedir. Uzun bir süre ilgilenilmeyen cami, avlu tavanında çatlakların olması, boyalar ve sıvalarının dökülmesi nedeniyle 2010 yılında restorasyon projesine dahil edilmiştir(Sanal, 2018). Kadioğlu inşaat firması tarafından restorasyona alınan caminin aslına uygun olarak restore edildiği bu sırada da camiye ait bir de su sarnıcının bulunduğu söylenilmektedir(Sanal, 2018).

2.1.11. Eyüp Sultan Cami Ana Kubbesi

Çizim No:10

Fotoğraf No:68-69-70-71-72-73-74-75-76

İnceleme Tarihi:20 Ekim 2017

CAMİ:

Eyüp Sultan Külliyesi, Eyüp ilçesinin merkezinde yer almaktadır.

Eyüp Sultan Camisi, ilk kez Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'un fethinden hemen sonra 1459 yılında yaptırılmış olup III. Murat zamanında ise genişletilmiştir(Ayvansarayî, 1987: 333; Ayverdi, 1966: 348; Tanman, 1994: 237).

Eyüp Sultan Külliyesi'nin ilk yapılaşmasında kaynakların belirttiği gibi türbe ve cami olmak üzere medrese imaret ve hamam gibi fonksiyonel yapılar yer almaktaydı. Türbe yine kaynaklardan öğrenildiği üzere külliyenin inşasında varlık sebebi olmuştur(Cantay, 2000: 158). E. H Ayverdi'nin yapmış olduğu restitüsyon çalışmasında Fatih döneminde yapılan caminin harim bölümüyle enine dikdörtgen bir plan şemasına sahip olduğu belirtilmiştir. Fakat zaman içerisinde cami temellerinde sıkıntı çıkması sebebiyle III. Selim döneminde 1798-1800 yılları arasında cami temele kadar yıktırılarak bugünkü plan şemasıyla yeniden inşa ettirilmiştir(Bayındır, 2002: 605; Aslanapa, 1986, 420; Uğurlu, 2012: 160).

Cami, Türk mimarisinde batı sanat tesirlerinin hâkim olduğu bir dönemde yapılmış olmasına rağmen klasik sanat geleneğine belli bir dereceye kadar bağlı kaldığını göstermektedir. Cami ana mekânı altısı yuvarlak kesitli payeler ile ikisi kibledeki mihrap çıkıntısının köşeleri olmak üzere sekiz destekli tipte yapılmıştır. Bu durum, Mimar Sinan'ın bazı eserlerinde kullandığı sistemin burada son uygulandığını gösterir. Payelerin başlıkları barok üsluptadır. Minber de aynı üslupta motiflerle bezenmiştir. Ortada bulunan 16 m. çapındaki kubbe sekiz taraftan eksedrarlarla desteklenmiştir. Köşelerde ise dört küçük kubbe vardır. Ana mekânı üç taraftan ince desteklerle ayrılan mahfiller ve bunların üstünde yer alan galeriler çevirir. Hünkâr mahfili sağdaki galerinin kible tarafındaki köşesindedir(Eyice, 1995: 9). Dış görünüşü bakımından bu devrin diğer camilerine nazaran daha sade görünüme sahiptir. III. Ahmet devrine ait minarelerin klasik formları ve istalaktitleriyle camiye yabancı bir hava katmıştır(Kuban, 1954: 34).

Bugünkü durumu ise türbe ile başlayan restorasyon çalışması cami ile devam etmektedir. İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü tarafından yürütülen restorasyon çalışması 08.08.2017 yılında başlanılmış 20.12.2018 yılında Röleve, Retitüsyon ve Restorasyon Proje kapsamında tamamlanmıştır.

Yapım Tarihi: 1798-1800(Bayındır, 2002: 605; Aslanapa, 1986, 420; Uğurlu, 2012: 160).

Bani: Sultan III. Selim (ilk İnşa Fatih Sultan Mehmet)(Bayındır, 2002: 605; Aslanapa, 1986, 420).

Mimarı: Caminin ilk yapımında veya yeni inşasında görev alan mimarlar hakkında bilgimiz yoktur. E.H. Ayverdi tarafından yayımlanan ve yapının inşa ve tamir safhalarını içeren “Ruzname”de, caminin yıkılmak sûretiyle yenilenmesine karar veren bir “mimarlar heyeti”nden bahsedilmekte, ancak herhangi bir isim verilmemektedir(Ayverdi, 1989: 351).

Öte yandan Hadika’da, bina nazırı olarak ‘Uzun Hüseyin Efendi’nin adı geçmektedir

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 16 m.(Ayverdi, 1989: 351).

Hattatı: Bilinmiyor

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Rumi, hatayi, şemse salbek, örgü motifi, süslemeli yazı

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalemişi

Cami kubbe merkezinden başlayarak kasmağa doğru 8 kademedan oluşan süslemeye sahiptir. Bunlar;

1.Kademe: Açık mavi zemin üstüne beyaz renkte hatayi motifleri işlenmiştir. Bu beyaz hatayi motiflerini merkezde dört adet sarı renkte orta bağ rumiler kesmektedir. Yapılan bu bitkisel süslemeyi süslemeli yazıdan ayırmak amacıyla bitkisel süsleme etrafı beyaz sade bir bordürle tamamlanmıştır(Fotoğraf: 70-71).

2. Kademe: Bitkisel süslemeden sonra süslemeli yazıya geçilmiştir. Burada kubbe merkezine dairesel olarak istiflenmiş ayet yer almaktadır. Camilerin çoğunda genellikle kubbe merkezinde kullanılan Nur Suresi 35. ayet bu camide de kullanılmıştır. Hattın zemini koyu lacivert yapılırken kendisi altın renginde işlendiği için oldukça dikkat çekicidir(fotoğraf: 70-71).

Metin:

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ
كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ
تَمْسَسْهُ نَارٌ نُّورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ

عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾

Türkçe Anlamı:

35/’’ Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nûr üstüne nûr. Allah dilediği kimseyi nûruna iletir. Allah insanlar için misaller verir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir. ‘’(Nur /35. Ayet) (Kur’an-ı Kerim: 353).

Hattın bazı harfleri uzatılmış bazı harfler ise uzatılan bu harfleri yatay olarak kesmiştir.

3.Kademe: Süslemeli yazıdan sonra kubbeyi dairesel çevreleyen bordür bulunmaktadır. Bu bordürün iki kenarına örgü motifi yapılmış, bordür iç yüzeyi ise sarı renkte ortabağ rumilerin içinden iki yana açılan beyaz renkte yapılmış ruminin kolları kıvrım yaparak bir sonraki ortabağ ruminin içinde çıkarak helezon şeklinde kıvrım oluşturmuştur. Bu bordürün zemini yeşil renge boyanmıştır(Fotoğraf: 71-72).

4.Kademe: Bordürden sonraki kademe iki farklı tıgı başlık 12 şer adet olmak üzere toplamda 24 adet olmak üzere kubbe göbeğini çevreler. Başlıkların tıgıları rumilerlesüslenirken iç yüzeyleri hatayi motifleri ve rumilerle doldurulmuştur. Başlıkların tıgıları ve kenar çerçeveleri mavi, motifler beyaz, zemin yüzeyi bordo renktedir. Motiflerin aralarında kalan boşluklar mavi renktedir(Fotoğraf: 70-72).

5.Kademe: Kubbe içine ait kademedir. Caminin kubbe içine dairesel düzende 24 adet şemse salbek motifi yapılmıştır. Şemselerin salbekleri kubbe eteğinde ve kubbe göbeğinde bulunan başlıkların tıgılarına denk gelecek şekilde düzenlenmiştir.

Şemse salbeklerin iç yüzeyi hatayi kompozisyonu ile doldurulmuştur. Zemin rengi yeşil yapılan şemse salbeklerin içindeki hatayi kompozisyonlarında beyaz, sarı, mavi renkler kullanılmıştır. Şemse salbeklerin kontur çizgisi ise bordo renktedir(Fotoğraf:69-73)(Çizim: 21).

6.Kademe: Kubbe eteğinin üst kısmında yer alan süslemedir. Bu kademe 4. kademe ile benzerdir. Kubbe eteğine yerleştirilen iki farklı başlıktan oluşan 24 adet süsleme kubbeyi çevreler. İç yüzeylerinde hatayi kompozisyonlarının bulunduğu başlıkların zemini mavi renge boyalıdır. Hatayi motifleri ise beyaz, aralarında kalan boşluklar ise sarı ve koyu mavi renktedir. Başlıkların tığları ve konturları bordo renge boyalıdır(Fotoğraf: 69-74-75)(Çizim:20).

7.Kademe: Kubbe etek süslemesidir. Başlıklı süslemenin altında yer alan bordürde 12 adet kartuşlu bir düzenleme bulunmaktadır. Bu kartuşların aralarına büyük başlıkların alt kısmına denk gelecek şekilde düzenlenmiş 8 kollu yıldız motifi yerleştirilmiş, iç kısmına papatya motifi konulmuştur. Kartuşların iç yüzeyi ise yine hatayi kompozisyonları ile doldurulmuştur. Bordürün zemini bordo renkte iken kartuşlar ve 8 kollu yıldızın zemini mavi renktedir. Motifler ise beyazdır(Fotoğraf: 74-75).

8.Kademe: Kubbe kasnağına ait kademedir. Kubbe kasnağında 12 adet pencere bulunmaktadır. Pencerelelerin köşelerine ve pencere aralarında kalan boşluklara köşebentler yapılmıştır. Köşebentlerin iç yüzeyi rumi kompozisyonları ile doldurulmuştur. Pencere aralarında yer alan köşebentlerin zemini yeşil motifler beyaza boyalı iken pencere köşelerindeki kısımların zemin rengi mavi motifler beyazdır. Bazı motiflerin iç kısımlarındaki boşluklar ise bordo ile renklendirilmiştir. Pencere ve pencere aralarında kalan boşluk alanların etrafını bitkisel süslemeli bordür çevreler(Fotoğraf: 69-76).

Değerlendirme: Eyüp Sultan Cami kubbe süslemelerinde yer alan motifler klasik özelliktedir. Cami'nin ilk yapılanının 1766 depremindensonra ağır hasar alması sonucu, yaklaşık 20 yıl sonra ikinci yapının yeniden inşa edildiği bilinmektedir. 1800 yılında tamamlanan ikinci yapı 1865 yılında bironarım geçirmiştir. Bu onarımın daha çok tefrişat ve süslemelerdeki yenilemeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. 1899 yılında yapılan onarımın ise 1894 tarihinde meydana gelen büyük deprem sonrasında yapıldığı, muhtemelen tehlike arz ettiği için, bazı yerlerin zorunlu olarak tamirinin

gerçekleştirildiği görülmektedir(Derin, 2016; 189). Yapıldığı dönemden itibaren pek çok kez onarım geçiren caminin son onarım sırasında gerek duyulan mevcut durumunun tespitine yönelik iç ve dış lazer taramaları yapılmıştır. Bu verilerle iki ve üç boyutlu çizimler gerçekleştirilmiş, BimTaş AŞ. Tarafından 2012 yılında lazer tarama ve röleve projesi arasında yer almıştır(Sanal; 2019).

2.1.12. Üsküdar Selimiye Cami Ana Kubbesi

Çizim No:11

Fotoğraf No:77-78-79-80-81-82-83-84

İnceleme Tarihi: 21 Nisan 2018-15 Haziran 2019

CAMİ:

İstanbul'un Anadolu yakasında Haydarpaşa Limanı ile Harem arasında, Üsküdar ilçesine bağlı mahalle olan Selimiye, sekiz tepeden oluşan Üsküdar'ın Kadıköy tarafında kalan tepesi üzerine yayılmıştır. Bu bölge adını, aynı yerde III. Selim tarafından yaptırılmış olan kışladan ve camiden almıştır(Çoruhlu, 1994: 512).

Selimiye Cami, III. Selim tarafından bir okul, bir muvakkithane, çeşme ve sebille birlikte, kapı kitabesine göre 1804-05'te yaptırılmıştır. *Hadikatü'l-Cevâmi'de* caminin yapımına 1801-02'de başlandığı ve inşaatın 5 Nisan 1805'te bitirildiği belirtilmektedir(Batur, 1994: 512; Aslanapa, 1986: 425).

Yapının mimarı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak hassa başmimarı Mehmed Arif Ağa zamanında başlanmış, Ahmed Nûreddin Ağa'nın başmimarlığı döneminde tamamlanmıştır. Bina emini bir görüşe göre Uzun Hasan Efendi'dir. Diğer bir görüşe göre ise Hüseyin Efendi'dir. Taşeran olarak Foti Kalfa inşaatı yürütmüştür(Pamukçıyan, 1990: 85; Ramazoğlu, 2003: 190).

Selimiye Camii, geniş bir avlunun ortasında yer almaktadır. Avlunun dört yanında birer giriş bulunmaktadır. Bunlardan biçimi ve ölçüsüyle en belirgin olan kuzey girişine, sokak kotu aşağıda kaldığı için her iki yandan birer rampa ile çıkılmaktadır. Yapının esas girişine, kuzey tarafından on basamakla çıkılarak ulaşılmaktadır⁶.

⁶Cine5, ‘‘Büyük Selimiye Cami, Üsküdar’’, Kubbe Altı Hik yelerinden 9. Bölümde yer almıştır.

Selimiye Cami, ibadet mekânı 15 m x 15 m ölçülerinde kare planlı, tek kubbeli merkezi bir mekândan ve buna kuzey tarafından eklenen mahfilden meydana gelmektedir(Ramazanoğlu, 2009: 434; Ramazanoğlu, 2003: 190). Cami yapısı bakımındanNur-u Osmaniye'de başlayan akıma bağlanır. Caminin belirgin askı kemerleri, kasnak pilastrlarının kıvrımlı profili, dolgu duvarlarını bölen ve belli bir yapısal gerekçenin oluşturmadığı korniş ve pilastrlar, daha eski örneklerle dayanan uygulamalardır. Buna karşılık, son cemaat yerinin köşk şeklinde bir hünkâr mahfeliyle bütünleşmesi ve yapıya dıştan bitişen bir kanat şeklini alması yenidir. Bu buluş, daha sonraki 19.yy camilerinin ortak ve ayırıcı özelliği haline gelmiştir(Arel, 1975: 90).

Yapım Tarihi: 1801-1805(Batur, 1994: 512; Aslanapa, 1986: 425).

Bani: III. Selim Sultan(Batur, 1994: 512; Aslanapa, 1986: 425).

Mimarı: Yapının mimarına ait kesin bir bilgi bulunmamaktadır(Pamukçıyan, 1990: 85; Ramazanoğlu, 2003: 190).

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 14,60 m, yüksekliği kubbe tepesinde 25,70 m(Batur, 1994: 512)

Hattatı: Bilinmiyor

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Rumi, hatayî, penç, saksıda naturalist çiçek demetleri, şemseler, 6 kollu yıldız motifleri

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalem işi

Yapıda kalem işi bezeme, harim kısmında, mermere hâkk olunmuş yazı kuşağından itibaren yukarıya doğru bütün cephelerin yüzeylerinde, mihrap önü kubbesi ve duvarlarında, pandantiflerde, kubbe kasnağında ve kubbede, hünkâr mahfil tavanında ve son cemaat yerinde bulunmaktadır. Özellikle harîm de kalem işi bezeme, bütün yüzeylerde çok yoğun bir şekilde hiç boşluk bırakılmadan uygulanmıştır. Kubbede bulunan bu kalem işleri merkezden başlayarak kasnağa doğru 10 kademedan oluşmaktadır;

1. Kademe: Siyah zemin üzerine beyaz renkte yapılmış rumi motifleri 4 adet tepelik 4 adet orta bağ olmak üzere münavebeli olarak daire etrafında sıralanmıştır(Fotoğraf: 79-80).

2.Kademe: Bu kademede bordo zemin üstüne beyaz renkte işlenmiş rumi motifleri yer almaktadır. Bu kademede rumilerin dalları birbirlerini alt üst kat ederek

ilerlerken kolları orta bağ rumilerle kendini tamamlamıştır(Fotoğraf: 79-80)(Çizim: 22).

3.Kademe: Siyah zemin üzerine beyaz renkte işlenmiş rumi motifinden oluşan bu bordür ince bir pervaz olarak yerleştirilmiştir. Bordürün iç ve dış kısmında ince beyaz renkte sade birer bordür yapılır ki bu sade bordürler içteki süslemeli rumili bordürü belirginleştirir(Fotoğraf: 79-80)(Çizim: 22).

4.Kademe: Süslemeli yazının bulunduğu kademedir. Tuğrakeş ve hattat İsmail Hakkı Altunbezer'in, aynı zamanda Üsküdar'ın en güzel kubbe yazılarından biri de Üsküdar Büyük Selimiye Camii kubbe yazılarıdır. Siyah zemine sarı yıldız ile yazılan bu yazıda Altunbezer, büyük bir hüner sergilemiştir. Düzenli, dengeli bir istifle ve olgun harflerle yazılmış olan bu yazının zeminindeki dökülmeler, yazının güzelliğini ortaya çıkarmaktadır. Malesef bu önemli kubbe yazısında da muhtemelen yukarıda belirtilen dökülmelerden dolayı hattat imzası bulunmamaktadır(Özkafa, 2016: 342). Celi sülüs hat ile istifli bir şekilde yazılmış olan ayet diğer camilerin bazılarındaki gibi kubbe ayetlerinden olan Nur Suresi 35. ayettir(Fotoğraf: 79).

Metin:

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ
كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ
تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيمٌ

Türkçe Anlamı:

Rahmân ve Râhim olan Allah'ın adıyla

35/' Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili şudur: Duvar da bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız.

Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nûr üstüne nûr. Allah dilediği kimseyi nûruna iletir. Allah insanlar için

misaller verir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”(Nur /35. Ayet) (Kur’an-ı Kerim: 353).

Süslemeli yazının iç ve dış kısmını diğer süslemelerden ayıran ve yazının renginden olan altın yaldızlı renk ile ince bir bordür daire oluşturmuştur.

5.Kademe: Süslemeli yazıdan sonraki kademedir. Mavi zemin üzerine beyaz olarak yapılmış olan rumi motiflerin araları sarı renk ile hareketlendirilmiştir. Bu motiflerle oluşturulan bordür kubbenin merkezdeki göbek kısmını tamamlamaktadır. Diğer kademelerdeki gibi iç ve dış kısmı beyaz sade ince bir bordürle diğer süslemelerden ayrılmıştır(Fotoğraf: 81)

6.Kademe: Bu kademe kubbenin göbek kısmını tamamlayan süsleme ile etek kısmı arasında kalan kısmın arasındaki boşluğa yapılan 1/16 nisbetinde desendir. Zemin rengi bordo motifler beyaz renkte işlenirken motif araları mavi ile hareketlendirilmiştir. Desen birbirine bakan dendanlarla oluşturulmuş ve birbirine, rûmi kompozisyonlu birer düz şeritle bağlanmıştır. Aradaki boşluklarda, klâsik Türk cilt sanatının asli bezeme unsurları olan şemse ve salbek kullanılmıştır. Şemşe motifine bordo kontur çekilirken zemin rengi bulut mavisi motifler ise yine beyaz renkte işlenmiştir. Ayrıca salbek uçlarına birer altı köşeli yıldız işlenmiştir. Altı köşeli yıldızlarda derinlik yaratmak maksadıyla içten dışa doğru lacivert bir zemin dışarıya doğru bordo kontur çekilmiştir(Fotoğraf: 78-82-83)(Çizim: 23).

7.Kademe: Bu kademe kubbenin etek kısmını oluşturan kademedir. Buraya tek sıra kahverengi mermer görünümlü bir bordür yapılmıştır. Bordürün alt kısmı ise yine tek sıra halinde silme ile tamamlanmıştır(Fotoğraf: 83).

8.Kademe: Kubbe kasnağı bezemelerinin en üstünde yer alan bir bordürdür. rumi tepelik motifinin kullanıldığı bu ince bordürün zemini kırmızı, motifler ise beyaz renktedir(Fotoğraf: 83-84).

9.Kademe: Kubbenin kasnak kısmını oluşturan kademedir. Bu kademe kubbe kasnağında pencereler bulunmaktadır. Camiye genel olarak bakıldığında bu pencereler camiye 4. katı oluşturmaktadır. Kubbe kasnağına açılmış olan bu alçı pencereler bitkisel süslemelerden hatayi, penç ve yaprak desenli bir pervaz ile çevrelenmiştir. Pencerelerin üst kısımlarına karşılıklı simetri olarak yapılmış saksıdan çıkan naturalist üslupta lale, karanfil ve yaprak motifleri işlenmiştir. Bu motiflerin zemin rengi yeşil, motifler ise yine beyaz renktedir. Pencere aralarında kalan dar uzun dikdörtgen alan

bezemesinde ise, cilt kapağı anlayışında rumî kompozisyonlu şemse ve köşebentler kullanılmıştır. Köşebentlerin zemin rengi pencere üstlerindeki motiflerin rengi ile aynı yeşil renkte rumi motifleri beyaz renkte yapılmıştır. Şemse motifleri 6. kademede yer alan şemse ile aynı renktedir(Fotoğraf: 84).

10.Kademe: Kubbeyi bir anlamda tamamlayan kademedir. Bu kademede kubbe gezinti kokulukları ve bu korkulukların alt kısmında silme ile süsleme tamamlanmıştır(Fotoğraf: 78).

Değerlendirme: Üsküdar Selimiye Camisi kalem işi bezemeleri, kubbede yoğun şekilde karşımıza çıkar. Harimin duvarlarında yer alan yoğun süsleme ve uygulanan kompozisyonlar, yapının ait olduğu döneminin anlayışındadır. Caminin kuzey kapısı mihrap, minber ve kürsüsünde bulunan taş süslemeler, dönemin etkili üslûbu olan barok karakterli unsurları içermekte iken, kalem işi bezemeleri aynı üslûp özelliklerini taşımamaktadır. Özellikle kubbe, pendentif, kemerler ve son cemaat yerinde bulunan kalem işi bezemeleri, Türk sanatında neo-klâsik anlayışın işçilik ve desen bakımından kötü numuneleri olup, caminin kalem işi bezemeleri, sonradan yenilendiği için renkleri tam olarak dönemine değindiği söylenemez. Kışla cami olarak da anılan Selimiye cami, sadece askeri amaçla değil süsleme ve büyüklüğü bakımından da normal zamanda ibadet için kullanıldığı her yönüyle kendini göstermektedir.

Caminin tamamı 1999-2002 yılları arasında restore edilmiştir. Yakın zamanda Vakıflar Genel Müdürlüğü gözetimi altında 2004-2005 yılları arasında restorasyonuna yer verilmiştir.

2.1.13. Nusretiye Cami Ana Kubbesi

Çizim No:12

Fotoğraf No:85-86-87-88-89-90

İnceleme Tarihi: 18 Nisan 2018-14 Haziran 2019

CAMİ:

Beyoğlu ilçesinde, Tophane Senti'nde, Meclîsi Mebûsan Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Dikey çizgilerin hâkim olduğu bir yapı olarak şehrin Boğaziçi'ne bağlandığı kesimde yer almaktadır.

19. yüzyıl Osmanlı selâtin camilerinden olan Nusretiye Caminin bulunduğu yerde daha önce, Sultan III. Selim tarafından yaptırılmış Tophane-i Amire-i Arabacılar

Kışlası Camii bulunuyorken, bu caminin 1823 yılında yanmasıyla bugünkü cami inşa edilmiştir. Halk arasında “Tophane Cami” adıyla da tanınmış olan Nusretiye Camii’nin inşası 1823-1826 yılları arasında yapılmıştır(Aslanapa, 1986: 510; Öz, 2015: 50). Caminin açılışından bir süre sonra baş gösteren Yeniçeri Ayaklanması, Sultan II. Mahmud tarafından organize ve sert bir devlet müdahalesiyle bastırılmış; “Hayırlı Olay” anlamına gelen “Vaka-i Hayriye” adıyla tarihe geçen bu müdahale sonrasında Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır. Bu tarihi olayı temsil etmesi amacıyla camiye “(Kutsal) Zafer” anlamına gelen “Nusretiye” ismi verilmiştir(Patacı, 2017: 1699).

Nusretiye Cami, ilk yapıldığında etrafını pencereci yüksek bir avlu duvarının çevrelediği görülmektedir. Bu da 1855'e doğru çekilen fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) caddenin düzenlenmesi sırasında bunlar şimdiki yerlerine kaldırılmış, avlu duvarı yıktırılarak yerine üzerinde dökme demir bir parmaklığın bulunduğu alçak bir duvar yapılmıştır (Eyice, 2007: 275; Suner, 1994: 105).

Bir su basman seviyesi üzerinde yükselen cami, üzeri kubbe ile örtülü harim ve son cemaat mahalinden oluşmaktadır. Harimden dışarı taşan mihrap kısmı üzeri yarım kubbe ile örtülüdür. Caminin ana mekânın iki yanında birer kanat halinde dışa taşan hünkâr kasrı yer almaktadır. Caminin ikişer şerefeli iki adet zarif bir şekilde yapılmış minaresi bulunmaktadır.

Cami merkezi kubbe dört büyük kemere dört köşesi ile oturmaktadır. Dıştan dekoratif düzenlenmiş dört büyük kemer üzerine oturan ve pendentiflerle geçişi sağlanan kubbe yine dıştan bir dizi âlemle çevrelenerek etkili bir görünüm kazanmıştır. Köşelerde armudi formu ağırlık kuleleri yer almıştır. Harim çapraz tonoz örtülü birimlerle kuzeye doğru genişletilmiştir(Kural, 1977: 338; Aslanapa, 1986: 430).

Nusretiye Cami’nde yer alan ve Keçecizade İzzet Molla, Yaserizade Mustafa Efendi ve Sultan II. Mahmud’un da hat hocası olan Mustafa Rakım Efendi gibi ünlü Osmanlı hattatlara ait celî ta’lik ve celî sülüs hatlar ise geleneksel Türk-İslâm sanatını yansıtan süslemeler olarak önemlidir(Özkafa, 2008: 246).

Yapım Tarihi: 1823-1826(Aslanapa, 1986: 510; Öz, 2015: 50).

Bani: Sultan II. Mahmut(Patacı, 2017: 1699).

Mimarı: Krikor Amira Balyan⁷

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 7.5 m- yüksekliği 33 m(Patacı, 2017: 1699).

Hattatı: Keçecizade İzzet Molla, Yaserizade Mustafa Efendi ve Sultan II. Mahmut'un hocası Mustafa Rakım Efendi(Özkafa, 2008: 246).

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Askı çelenkler, akant yaprakları, stilize çiçek ve yapraklar, konsollar

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalem işi

Yapıda yer alan kalemişi süslemeler, ana kubbede, pendentiflerde üst pencere çevresi bulunmaktadır. Harim kısmını örten ana kubbede yer alan kalemişi süslemeler merkezden kasnağa doğru 5 kademedan oluşmaktadır:

1.Kademe: Ana kubbenin merkezinde yer alan süsleme diğer camilerin geleneksel üslubundan farklıdır. Genellikle kubbe merkezi dairesel bir hat ile kendini gösterirken burada ahşap tavan göbeğinin altın yıldız ile boyanmış stilize çiçek ve yaprakların kullanıldığı bir bezeme yapılmıştır. Bu bezeme zemini orta kısımda siyah renkte iken dış kısmında bir sonraki bordür süslemeden önce zemin rengi bordo tercih edilmiştir(Fotoğraf: 87).

2.Kademe: Bu kademe altın yıldızlı rölyef süslemeden sonraki kademedir. Kubbe göbeğini oluşturan bu kademedde merkezde yer alan rölyef süslemeyi kıvrımlardan oluşan dalgalı bir tavan görünümünde bir süsleme yapılmıştır. Bu süslemede kıvrımların olduğu kısımlar yeşil, dalgaların uçları bordo renge boyanmıştır(Fotoğraf: 86-87).

⁷ Pek çok kaynakta Krikor veya Gregor olarak da bilinmektedir.Balyan ailesinin ilk kuşağının en önemli kişiliği olan Krikor Amira Balyan (1764-1831), Meremetçi Bali Kalfa'nın oğlu olarak Üsküdar'da doğmuştur; Sultan III. Selim'in özel danışmanlığını yapmış; saray çevresinde nüfuz sahibi bir kişi olmuştur. Sultan II. Mahmud'un da şahsi dostu olduğu ifade edilen Krikor Kalfa, onun tahta çıkışıyla, kendisine verilen bir beratla bu dönemde de imtiyaz sahibi olarak yaşamıştır. Özellikle yabancı elçiler ile olan ilişkilerin sürdürülmesinde etkili olmuştur. Krikor Amira Balyan'ın gençlik çağı ve öğrenim durumuna ait kesin bilgiler bulunmamakla beraber, C. Esat Arseven mimarın Paris'te mimari tahsili gördüğünü yazmıştır.Nusretiye Camii, Krikor Amira Balyan'ın olgunluk dönemi eseri olarak tanınmaktadır. Fakat bazı kaynaklar ise Nusretiye Cami'nin Krikor Amira Balyan'a ait olmadığını ifade eder. Özellikle (Can, 2010: 99) Nusretiye Camii'nin inşası döneminde 1822'de Krikor Amira Balyan'ın Kayseri'ye sürgüne gönderildiğinden ve birkaç yıl orada kaldığından yola çıkarak onun, caminin inşası ile ilişkisi olmadığını ileri sürmüştür. Diğer taraftan 1824'te Hassa başmimarı görevindeki Mehmed Rasim Ağa'nın ölümüyle yerine Seyyid Abdühalim Efendi göreve geldiğinden, Nusretiye Camii 1825-1827 yılları arasında bu mimarın döneminde inşa edilmiş bir yapı olduğunu ifade etmiştir.

3.Kademe: Dalgalı tavandan sonraki kademedir. Burada 10 adet orta kısımlarına stilize çiçek motifinin yapıldığı askı çelenkler (girland) bulunmaktadır. Askı çelenklerin her birinin arasından bir sonraki kademe yer alan süslemenin tepesiyle birleştirilmiştir. Askı çelenklerde gri tonları ağırlıktadır. Ortalarına yapılan stilize çiçekler ise kahverengi, yaprakları ise yeşil renktedir(Fotoğraf: 86-87)(Çizim: 24).

4.Kademe: Kubbe içinde yer alan süslemenin bulunduğu kademedir. Burada kubbede yer alan pencerelerin aralarına sütunlu dekoratif süsleme yapılmıştır. Bu sütunlu süslemelerin her birinin üstüne S kıvrımları yapan iri akant yaprakları yerleştirilmiştir. Her pencerenin üstüne yapılan stilize çiçek ve akant yaprağı ile S kıvrım yapan akantlar bir araya getirilmiştir. Bu kompozisyonun üst kısmına vazo formu verilen bir süsleme yapılmış, vazo formlu süslemeden çıkan stilize çiçek ve yaprakların etrafını akant yaprakları çerçevlendirmiştir. Vazo formu oluşturulan kısmın iki yanından açılan yapraklı kollardan sonra çiçekli askı çelenkler yapılmış ve kubbe de yer alan 10 adet vazo formlu akantlardan oluşan süslemeler arasına bu askı çelenklerin yerleştirilmiştir(Fotoğraf: 86-88-89). Kubbe içinde restorasyondan önce yer alan motiflerden de bir adet şemse motifi bırakılmıştır. Şemse motifinin zemininde açık mavi, kırmızı ve oksit sarı kullanılmış, kullanılan motifler genelde batı tarzında yapılmış olmakla birlikte, temelde rumiye benzeyen motif kullanılmış, fakat gerek boyama tekniği gerek desen, gerekse işçilik bakımından klâsik anlayıştan çok uzak olup, tamamen batılı bezeme unsurlarına benzetilmiştir(Fotoğraf: 90)(Akturan, 2013: 129). Kubbede yer alan diğer pencerelerin üst kısımlarına ise sadece stilize çiçek ve yapraktan oluşan iri bir motif yapılmıştır(Fotoğraf: 88)(Çizim: 24-25).

5.Kademe: Bu kademe kubbe gezinti korkuluklarının altında yer alan sade bir bordüre yer verilmiştir. Bordürün altında konsollar yapılmıştır. Bu konsolların yüzeyinde yine birer adet akant yaprağı işlenmiştir. Bu yüzeyler kubbe göbeğinde yer alan süsleme gibi altın rengine boyanmıştır(Fotoğraf: 88).

Değerlendirme: Nusretiye cami inşa edildiği dönem itibariyle II. Mahmut'un reformlarının yapıldığı dönemde yapılmış olması, yapının yeni biçim aldığını açıkça göstermektedir. Caminin mimarisini etkileyen batı tarzı süslemeler, barok süslemeden kopmayan fakat yeni bir biçimle ampir denilen üslubun yapının kalemişi süslemelerinde motif, renk, desen ve bezeme açısından etkili olmuştur.

Nusretiye cami, kısa süreli bir restorasyona tabi tutulmuştu. Fakat restorasyon sırasında kalem işi süslemelerde raspa çalışması sırasında özgün bezemenin zeminde olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple alınan karar doğrultusunda kubbede mevcut bulunan kalem işi süslemeler sökülerek zeminde yer alan kalem işi süslemeler gün yüzüne çıkarılmıştır(Sanal, 2019). Yukarıda kademelendirilerek anlatılan kalem işi süslemeler restorasyon sonrasında zeminden ortaya çıkarılan kalem işi süslemelerdir. Caminin dış süslemelerinin bazılarında barok süslemelerle kendini gösterirken, iç süsleme olarak ampir etkiler daha ağırlıktadır. Ampir üslubun etkisini özellikle barok süslemede meydana gelen S kıvrımlarının azaldığını daha simetri düzgün bir işleniş şeklinde kendini gösterir. Kubbede bahsedilen şemse motifi restorasyon öncesinde yer alan süslemeden bir parçadır. Kısaca şöyle denilebilir ki yenilikçi padişah olan II. Mahmut'un yönünü batıya çevirmiş olduğu bununla beraber köklü reform hareketlerini aynı zamanda imar faaliyetlerinde de göstermek istediğini ortaya koyan Nusretiye cami kendinden söz ettirmeye değer tarzda bir yapıdır.

2.1.14. Küçük Mecidiye Cami Ana Kubbesi

Çizim No:13

Fotoğraf No:91-92-93-94-95-96-97-98

İnceleme Tarihi: 18 Nisan 2018

CAMİ:

“Çırağan Cami” olarak da bilinen Küçük Mecidiye Cami, İstanbul Boğazı'nın Rumeli Yakasında, Ortaköy yakınında, Çırağan Sarayı'nın karşısında ve Yıldız Sarayı'nı çevreleyen korunun boğaz girişi yanındadır. Camiye küçük denilmesinin nedeni Sultan Abdülmecid yaptırdığı pek çok camiye mecidiye ismini vermesinden kaynaklanmaktadır(Eyice, 2002: 527; Aslanapa, 1986: 522; Batur, 1994: 314).

Mecidiye Cami, 19. yüzyıl camileri içinde, plan şemasına getirdiği yenilikler açısından özel bir yere sahiptir. Kuzeyinde duvarlarla çevrili küçük bir avlusu bulunan ve iç zemin kotu yüksek tutulan camiye, avludan dört basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Yaklaşık 12,50x12,50 m. ölçülerindeki kare plânlı harim yaklaşık tek kubbe ile örtülüdür. Kubbe kasnaksız olarak doğrudan askı kemerlerine oturmaktadır. Harimin önünde, son cemaat yeri bulunmamaktadır. Caminin kuzeyi bir giriş holü ile kuzey-güney kenarları yarım daire plânlı iki yan mekândan oluşan üç bölüm halinde

düzenlenmiştir. Bu yan mekânların içerisinde birer merdivenle hünkâr kasrı ve mahfiline çıkılmaktadır. Hünkâr kasrının doğu kenarına bitişik olarak tek şerefeli minare ve batı kenarına eklenen bir yan giriş mekânı, caminin simetrisi bozan birimlerdir(Deniz, 2015: 105; Deniz, 2017: 53). Yapıda, harim dışında kalan mekânlar basık tuğla tonozlu veya ahşap çatılı olarak yapılmıştır. Kubbe ve tonozlar kurşun kaplıdır. Cami İstanbul'daki camide uygulanan nadir uygulamalardan biri olan kubbede künk sistemine sahiptir(Yücel vd. , 2014: 8).

Küçük Mecidiye Cami'nin saray halkı tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Osmanlı arşivlerinden elde edilen bilgiler, Sultan Abdülmecid 'in cuma namazını kılmak için sık sık bu camiyi ziyaret ettiğini belgelerde ifade edilir.

Yapım Tarihi: 1848(Eyice, 2002: 527; Aslanapa, 1986: 522; Batur, 1994: 314).

Bani: Sultan Abdülmecid(Eyice, 2002: 527; Aslanapa, 1986: 522; Batur, 1994: 314).

Mimarı: Caminin mimarı olarak Garabed Amira Balyan (1800–1866) ve Nigoğos Balyan'ın (1826–1858) adı öne çıkmaktadır(Batur, 1994: 35; Can, 2007: 39)⁸.

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 12,50 m(Deniz, 2015: 105; Deniz, 2017: 53).

Hattatı: Kazasker Mustafa İzzet Efendi(Batur, 1994: 35; Can, 2007: 39).

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Akant yaprakları, papatya, penç, gülçe, istiridye, fiyonklu kurdeleler, askı çelenkler

Uygulama Tekniği: Alçı süsleme-kalıplama tekniği

Cami kubbesi diğer cami kubbelerinden farklı tasarlanmıştır. Kubbe içi paftalara ayrılmış ve bu pafta içlerine süslemeler işlenmiştir. Kare bir mekân üzerinde yükselen kubbe merkezden kasnağa doğru 9 kademeye ayrılır;

1.Kademe: Kubbenin merkezinde birbirine eşit olarak yapılmış sekiz adet akant yapraklı olan bu desen kalıplama tekniği ile alçak kabartma olarak yüzeye

⁸ Cami ile ilgili Balyan ailesi mimarlarından her ne kadar iki isim karşımıza çıksa da çoğu kaynak bunun doğru olmadığı görüşündedir.

işlenmiştir. Bu kabartma akant süslemenin zemini siyah renkte yapılırken desenin kendisi altın yıldız ile hareketlendirilmiştir(Fotoğraf: 93).

2.Kademe: Süslemeli yazının bulunduğu kademedir. Bu kademedeki celi sülüs ile yazılmış hat akant yaprağı etrafında daire oluşturmaktadır. Kazasker Mustafa Efendi'ye ait olan bu hat Nur Suresi 35. ayettir. Zemini siyah yapılmış yazı, altın varak ile yazılmıştır(Fotoğraf: 93).

Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ
كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيُّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ
تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ

عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾

Türkçe Anlamı:

Rahmân ve Râhim olan Allah'ın adıyla

35/'' Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili şudur: Duvardabirhücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız.

Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nûr üstünenûr. Allah dilediği kimseyi nûruna iletir. Allah insanlar için misaller verir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir. '(Nur /35. Ayet)(Kur'an-ı Kerim: 353).

3.Kademe: Süslemeli yazıdan sonraki kademedir. Bu kademedeki yazının etrafı beyaz renkte dairesel bir kabartmalı pervaz ile sınırlandırılmıştır(Fotoğraf: 108).

4.Kademe: Kubbe içi bu kademedeki itibaren dar bir biçimde başlayarak bitimine kadar genişleyen alt kısımda oval oluşturan on iki eşit paftaya bölünmüştür. Paftaların içerisine rokoko tarzında süsleme istifleri, ampir süsleme özelliklerini taşıyan yarım daire formunda çelenkler, palmetler, papatya ve küçük yapraklar

kullanılarak kompozisyon oluşturulmuştur. Kompozisyonda ayrıca vazo ve vazunun içerisinde; gülçe, papatya ve küçük yapraklardan oluşmuş bir buket kalıplama tekniği ile alçak kabartma olarak yüzeye çalışılmıştır. Desen on iki pafta üzerinde tekrar edilmiştir. Paftaların dışında kalan yerler sarı renkte boyanırken paftaların dış kenar kabartmaları beyaz renge, içleri ise açık renkte boyanmıştır(Öztürk, 2009: 53)(Fotoğraf: 92-94).

5.Kademe: Bu kademede paftaların bittiği kısımların iki yan kısımlarına fiyonk görünüm kazandırılan ampir üslubunda kurdeleler yapılmıştır. Bu kurdelelerde paftanın dış kısımları gibi kabartmalı ve beyaz renktedir(Fotoğraf: 95-96).

6.Kademe: Bu kademe de her bir paftanın arasına denk gelecek şekilde daire şekli verilmiş on iki adet pafta bulunmaktadır. Bu paftaların içine madalyon tarzında altı yapraktan oluşan akant yapraklı bir süsleme yerleştirilmiştir. Bu süslemede yine diğer süslemeler gibi kalıplama tekniği ile alçak kabartma (rölyef) olarak yüzeye uygulanmıştır. Dairelerin dışında kalan üst kısım boşluklar ise ince kıvrım daldan oluşan bitkisel bir süsleme ile doldurulmuştur(Fotoğraf: 95-96).

7.Kademe: 4. Kademede başlayan on iki paftaya ayrılmış kısımların uç taraflarına paftaların oval kısımlarına zıt olacak şekilde yarım daire $\frac{1}{2}$ oranında yapılmış on iki adet paftaya ayrılmıştır. Bu paftaların iç kısımları içerisinde rokoko tarzında süsleme ve ince yapraklı desen çalışması simetrik olarak uygulanmıştır. Yarım daire formunda yapılmış paftaların aralarında kalan boşluklar ise istiridye motifleri ile hareketlendirilmiştir. Paftaların çevresinde kalan boşluklar diğer kademdekiler gibi sarı renge boyanmıştır. Paftanın zemini açık yeşil, motifler ve paftayı çevreleyen form ise beyaz renktedir(Fotoğraf: 94-97).

8.Kademe: Kubbe etek kısmının altında beden duvarına bağlanan kısımdır. Kubbenin içine yapılan paftaların sayısı ile aynı tutulan, zemini yeşil renkli paftaların etrafı beyaz renkte kornişlerle çerçevelenmiştir ve ikişer adet konsol ile paftalar birbirinden ayrılmıştır. Konsolların üstü akant yapraklarıyla bezenmiştir. Bu kısımda yer alan bu dikdörtgen paftaların iç kısımları ise yeşil zemin üstüne beyaz renkte stilize çiçeklerden oluşan yarım çelenk formu ve fiyonk şeklinde kurdelelerle süslenmiş her paftanın içine ikişer olacak şekilde ampir üslubunda desenler işlenmiştir(Fotoğraf: 97-98).

9.Kademe: Son kademede pandantiflere geçişi sağlamak için süsleme detayı beyaz renkte bir silme ile ayrılarak kubbede bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır(Fotoğraf: 92).

Değerlendirme: 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı süsleme sanatı içerisinde yer alan barok, rokoko ve ampir üslubunun etkileri bu yapıda kendini göstermektedir. Kubbede başlıca kullanılan motifler arasında akant yaprakları, çiçekler(papatya, gülçe, penç vb.) istiridye formunda kullanılan süslemeler ve kıvrım dallar gelmektedir. Paftaların içerisine yapılan bu alçı süslemeler yoğun tutularak kompozisyon oluşturmuştur. Rokoko tarzında yapılan bu kompozisyonlar özellikle Geç Dönem Osmanlı mimarisinde oldukça sık görülür ve batılı anlayıştan uzaklaşan ‘‘Türk Rokokosu’’ şeklinde kendini gösterir(Aksu, 2008: 159; İnce, 2002: 504).

Küçük Mecidiye (Çırağan) Camisi, yapıldığı dönemden itibaren pek çok kez onarım geçirmiştir. İlk tamir ve onarım faaliyetleri Abdülmecid döneminde başlamıştır. Fakat bu dönemde yapılan onarımda kubbeye herhangi bir müdahale yapılmamıştır. Sultan Abdülaziz döneminde kubbe kemeri, payelerde olan cıvatalar değiştirilmiş, horasan harcı ile derzler yenilenmiştir. Kubbenin iç kısmında yer alan süslemeler, kabartmalar tamir edilmiştir. Sultan Abdülhamit devrinde kubbe eteklerinin dökülmesi sonucunda bu kısımların bakım ve onarımları yapılmıştır. 1909 yılında kubbede bulunan paftaların bakım ve onarımları yapılmıştır(Deniz, 2017: 53)

Son olarak 2015 yılında tamamlanan restorasyonda günümüzde ibadete açık olarak kullanılmaktadır.

2.1.15. Hırka-i Şerif Cami Ana Kubbesi

Çizim No:14

Fotoğraf No:99-100-101-102-103-104-105

İnceleme Tarihi: 18 Nisan 2018

CAMİ:

Fatih Semtinde, Muhtesip İskender Mahallesi, Akseki Caddesi’nde yer almaktadır.

Hırka-i Şerif Cami, 19.yy camileri içerisinde yapılma amacının farklı olması itibariyle özel bir yere sahiptir. Hz. Peygamber tarafından Veysel Karani’ye hediye

edilen “Hırkası”nın muhafaza edilmesi ve halkın ziyaret etmesi gayesi ile yapılmıştır(Apa, 2007; Bozkurt, 2007: 192; Çetinaslan, 2012, 210).

Hırka-i Şerif Cami’nin inşasına ilişkin ilk bilgiler 21 Eylül 1782 tarihli Mimar Mehmet Tahir’e ait Hırka-i Şerif’in muhafazası için yeniden kâgir bir hücre yapılacağına dair bilgilerdir. 1847 yılı sonlarına doğru Hırka-i Şerif’in konulduğu hücre ve etrafındaki Veysel Karanî’nin soyundan gelen Üveysilerin oturması için tahsis edilen binaların tamiri gerektiğinde, bu görev dönemin Ebniye Müdürü Seyyid Abdülhalim Efendi’ye verilir. Seyyid Abdülhalim Efendi’nin 3 Şubat 1848 tarihinde hazırladığı keşif raporuna göre; sultanların Hırka-i Şerif ziyaretlerinde kullandıkları Daire-i Şahane, mescid ve Hırka-i Şerif hücresi tamamen yıkılarak yerine yenisinin yapılması planlanır. Keşfi tamamlanan caminin 1848 yılında temeli atılır(Can, 2002: 75; Can ve Şahin, 2015: 18; Şahin, 2015: 35). Böylece 1851 yılında tamamlanan cami, Sultan Abdülmecid isteği üzerine amacına ulaşmış olur.

Cami plan olarak 11,50 m. çapındaki bir kubbenin örttüğü sekizgen prizma biçimindeki harimin kible tarafına zemin katı hırka-i şerifin muhafazasına, üst katı ziyaret edilmesine mahsus yine sekizgen prizma biçimindeki kitle yerleştirilmiştir. Yapının kuzeyine de zemin katta harim girişiyle ziyaretçi giriş ve çıkış mekânlarını, üst katta hünkâr kasrına ait mekânları barındıran, yani ara doğru harim kitlesinden taşan ve toplam beş adet girişe sahip olan kanat oturtulmuştur(Tanman, 1998: 378; Ögel, 1989: 65). Yapının üst kısmını meydana getiren kubbe ve tonozlar tuğla örgülü olup dıştan kurşunla kaplanmıştır. Hünkâr dairesinin iki köşesinde tek şerefeli minareleri yer almaktadır(Aslanapa, 1986: 441; Tanman, 1994: 96).

Yapım Tarihi: 1848-1851(Can, 2002: 75).

Bani: Sultan Abdülmecid(Can, 2002: 75; Can ve Şahin, 2015: 18; Şahin, 2015: 35).

Mimarı: Seyyid Abdülhalim Efendi(Can, 2002: 75)

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 11.50 m(Can, 2002: 75).

Hattatı: KazaskerMustafa İzzet Efendi(Derman, 2006: 307).

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Akant yaprakları, gülçe, papatya, yıldız motifi, bereket boynuzu, süslemeli yazı.

Uygulama Tekniği: Alçı süsleme- kalıplama tekniği

Kubbe merkezden başlayarak kasmağa doğru 9 kademe oluşturmaktadır;

1. Kademe: Kubbenin merkezini oluşturan ilk kademedir. Bu kademe Küçük Mecidiye Cami'nde görüldüğü gibi merkezde sekiz adet akant yapraklarından oluşan alçı malzemeden alçak kabartma tekniğinde yapılmış bir süsleme bulunmaktadır. Bu süsleme, Küçük Mecidiye Cami'inin kubbe merkezinde yer alan akant yapraklarından farklıdır. Buradaki akant yapraklarının uçları daha sivri tutulmuş ve renk olarak gölgelendirme şeklinde bir altın varak süsleme değil yoğun şekilde yapılmış bir altın varak şeklindedir. Zemin rengi siyah tutulan süslemenin etrafına 16 adet beş kollu yıldız motifi yerleştirilerek ince bir bordür ile süsleme tamamlanmıştır. Zemin rengi siyah tutulurken kabartma olmayan yıldız motifleri ve burada bulunan bordür altın rengine boyanmıştır(Fotoğraf: 101).

2.Kademe: Süslemeli yazının olduğu kademedir. Bu kademedeki diğer geç dönem camilerinin bazılarının kubbelerinde de kullanılan Nur Suresi 35. ayet kullanılmıştır. Celi sülüs hat ile yazılan, besmele ile başlayan ayetin içinde yer alan ‘‘Elif’’ harfleri ve bazı harflerin üst kısımları beş kollu yıldızlara doğru uzatılmıştır. Hattın hareketleri yazıdan ayrı tutulmayıp yazı içerisine yerleştirilerek bu şekilde istif sağlanmıştır. Merkeze daire şeklinde yerleştirilen bu hat süslemenin zemin rengi siyah(Tanman, 1994: 96)⁹ yapılırken hattın kendisi yıldız motifleri gibi zemine altın yaldızla yazılmıştır(Fotoğraf: 101).

Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ
كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ
تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ

عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾

⁹ Yazının zemin rengini makalede yeşil olarak söylenmiştir. Bu sebepten dolayı zemin renkleri zaman içinde yapılan restorasyonlar neticesinde değiştirilmiş olacağı düşüncesini akla getirmektedir.

Türkçe Anlamı:

Rahmân ve Râhim olan Allah'ın adıyla

35/'' Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili şudur: Duvardabir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nûr üstüne nûr. Allah dilediği kimseyi nûruna iletir. Allah insanlar için misaller verir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir. ''(Nur /35. Ayet) (Kur'an-ı Kerim: 353).

Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ye ait olduğu söylenilen(Derman, 2002: 304) hattın zaman içerisinde dökülmüş, bu kubbe yazısının aslı adı geçen hattat tarafından bir defa yazıldıktan sonra o devirde yeniden yapılan veya tamir edilen camilerle yerine göre büyütülerek varak altınla tekrar işlenmiştir(Tanman, 1994: 380).

3.Kademe: Bir akant yaprağından çıkan ve akantın iki yanına doğru helezonik şeklini oluşturan dalların kendinden sonra gelen aynı motif ile birleşmesinden oluşmuş çiçek çelengi ile bu kısım süslemesi tamamlanmıştır. Buradaki süsleme bir önceki kademe renginden ayrı tutulmayıp aynı şekilde zemin rengi siyah motifler ise altın rengi ile işlenmiştir(Fotoğraf: 101).

4.Kademe: 3. kademedeki yapılan süsleme ile benzer özellik gösteren bu kademe, benzer şekilde birbirlerine sap kısımlarından birleşerek zıt duran iki akant yaprağının alt kısımdakinin iki yanına doğru helezonik şeklini oluşturan dallar diğer kompozisyondaki helezonlarla birleşmiş, böylece kompozisyonda bütünlük sağlanarak çember tamamlanmıştır. Oluşturulan bu süsleme alçak kabartma tekniğinde, altın varaklarla hareketlendirilmiştir. Burada zemin yeşil renge boyanmıştır. İki beyaz silme arasına yerleştirilen bu kompozisyon, diğer süslemelerden ayrı tutulmuş ve kubbe merkezindeki göbek kısmı bu bordürle sonlandırılmıştır. Bundan sonraki kademelerde ise kubbe etek kısmına kadar bir sıra dar bir sıra geniş olacak şekilde yapılmış paftalara ayrılmış, süslemeler ise bu paftalar içerisine yerleştirilmiştir(Fotoğraf: 101-103).

5.Kademe: Bu kademe bir büyük bir küçük sıra halinde olmak üzere 16 adet paftaya ayrılmıştır. Büyük olan paftaların içlerine üç yapraktan çıkan iki yana simetrik halde açılmış kıvrım dallardan oluşan motif yapılmıştır. Motifin dallardaki kıvrım

hareketi ‘‘S’’ ve ‘‘C’’ şeklinde olup dönem özelliğine ait barok ve rokoko tarzı özellikleri yansıtmaktadır. Paftaların zemini yeşil renge boyalı iken alçak kabartma tekniğinden alçı malzemeden yapılmış motifler ise beyaz rengin altın yıldızlarla hareketlendirilmesi şeklindedir. Paftaların kenarlarına yumurta dizisi şeklinde ince bir çerçeve yapılmıştır(Fotoğraf: 100-102).

Küçük olan paftaların içlerine dalların ve yaprakların simetrik iki yana ‘‘C’’ şeklinde kıvrım yapan ters bir palmetten çıkan simetrik iki sapın ‘‘S’’ şeklinde kıvrılarak yüz yüze kesiştiği ve ortasına yine ters biçimde çiçeğin yerleştiği bir motif bulunmaktadır. Kıvrık halde dalların ‘‘S’’ biçimli sapların tepe noktasına 6 yapraklı 2 adet çiçek motifi yapılmıştır. Bu paftasında diğer pafta gibi zemini yeşil renkte motifler altın yıldızlarla hareketlendirilmiştir. Paftaların kenarlarına aynı yumurta dizisi şeklinde çerçeveden yapılmıştır(Fotoğraf: 102).

6.Kademe: Bu kademe kubbe göbeğinden sonra ikinci sırada yer alan paftalardır. Bu paftalarda 5. kademe yer alan paftalar gibi bir büyük bir küçük şeklinde 16 adet olup diğer paftalardan daha büyük boyutta yapılmıştır.

Büyük olan paftaların içlerine yapılan süslemede ortada ayaklı bir saksı bulunmaktadır. Bu saksıdan dışarı doğru taşan naturalist çiçekler (gülçe, papatya vs.) yerleştirilmiştir. Saksının ayağının alt kısmında bir asma yaprağı ve bu asma yaprağının iki yanına simetrik ayrılmış ikişer asma yaprağı, dallar ve birer tane üzüm salkımı ile birlikte kompozisyon oluşturur. Asma dalları ve yapraklarının alt kısmında akant yaprakları bulunur. Bu kompozisyonun etrafı akant yapraklarından iki yana doğru simetrik olarak yukarıya açılan ‘‘S’’ ve ‘‘C’’ kıvrımlarından oluşan birer dal bulunur. Bu dalların üzeri yapraklar ve çiçeklerle süslenmiştir. Akant yapraklarından alt kısma doğru ise yine birer dal uzatılarak kompozisyon tamamlanmıştır(Fotoğraf: 102)

Küçük paftaların içine yapılan süsleme, bir akant demetinden çıkan iki yana doğru simetrik spiral kıvrım yapan dallar yapılmıştır. Bu dalların uçlarına, aralarına bereket boynuzu motif yerleştirilmiştir. Diğer paftalarda kullanılan renkler aynı şekilde bu paftalarda da tekrar etmiştir(Fotoğraf: 100-103).

7.Kademe: Kubbe içinde son sırayı oluşturan paftalardır. Büyük olan paftaların içine orta kısımda, sap kısımlarından birbirine zıt şekilde yerleştirilen yaprakların üstte olan yaprağın iki yanından çıkan dallar ve yapraklar, biri içe diğeri

dış tarafa olmak üzere ikişer spiral kıvrım oluşturur. Bu kıvrımların ortalarına birer adet çiçek yapılmıştır. Çiçekler arasında alt kısma uzanan yarım çelenk şeklinde naturalist çiçekler (gülçe, papatya) yerleştirilerek kompozisyon tamamlanmıştır.

Küçük paftaların içine yapılan süslemede ise ters bir çiçek ve bu çiçeğin saplarından iki yana doğru kıvrılarak açılan çiçekli dallar yapılmıştır. Bu çiçeğin üst kısmından çıkan ve aynı şekilde kıvrılan çiçekli dalların birleşmesinden oluşur. Alt kısımdaki dallardan iki yana doğru uzun çiçekler uzanmaktadır(Şahin, 2015: 73) Diğer paftaların renkleri ile aynı renkler kullanılarak kubbede bütünlük sağlanmıştır. Paftaların dışında kalan kısımlar ise beyaz renkte yapılmıştır(Fotoğraf: 100-105).

8.Kademe: Kubbenin etek kısmını oluşturan kısımdır. Burada beyaz alçıdan yapılmış silme bulunur.

9.Kademe: Kubbe kasnağının bulunduğu kademedir. Bu kademe de sekizgen kasnak içlerine sekiz adet yarım daire formu pencere yapılmıştır. Pencere kemerlerinin üstlerine üç dilimli bir yapraktan iki yana doğru kemerin hizasından açılan yapraklarla süslenmiştir. Orta kısımda ise naturalist çiçeklerden oluşan bir demet yapılmıştır. Kubbe kasnağında bulunan sekiz adet pencere aralarında kalan boşluklara siyah zemin üzerine altın varakla Sultan Abdülmecit tarafından caminin inşasından bir yıl önce yazılmış sekiz adet Allah, Muhammed, dört halife ve Hasaneyn levhaları asılmıştır. Altın varak çerçeveli madalyon şeklindeki levhalardan Hz. Hüseyin’e ait levhada Sultan Abdülmecit’in imzası bulunmaktadır(Revnakoğlu, 2011: 101). Sekizgen köşelerin her birinde doğru kıvrılan birer küçük akant yaprağı yerleştirilmiştir(Fotoğraf: 105).

Değerlendirme: Hırka-i Şerif cami kubbenin içi süslemeleri, batı sanatının Osmanlı mimarisine yansımaları göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Söz konusu kubbede tercih edilen paftalara ayırmalar, üç sıra halinde düzenlenen paftaların içinde yer alan bitkisel süslemelerden akant yaprakları, asma dalları, naturalist tarzda yapılmış çiçek motifleri rokoko ve ampir özellik göstermektedir. Ampir özelliği yansıtan bir diğer unsur ise süslemelerin alçı kabartma şeklinde yapılmış olmasıdır. Yine süslemelerde yer alan akant yapraklarının Küçük Mecidiye Cami’nden farklı olarak daha sertleşmiş ve yaprakların uç kısımlarının daha sivrileştirilmiş şekilde işlenmesi ampir etkilerinin yoğunlaştırılmış halidir.

Hırka-i Şerif Cami, yapıldığı dönemden itibaren pek çok onarım geçirmiştir. İlk olarak 1864 yılında başlanılan onarım faaliyetleri belirli dönemlerde günümüze kadar gelmiştir. Cumhuriyet döneminde yapılan onarım çalışmalarında kubbe eteğinde bulunan alın ortadan kaldırılmış, kurşun örtü saçak dilmesi ile sonlanmıştır. Günümüzde 18 Nisan 2018 tarihinde inceleme yapıldığı tarihte cami, restorasyon halindeydi. Kubbe fotoğrafları restorasyon sırasında çekilmiştir.

2.1.16. Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Ana Kubbesi

Çizim No:15

Fotoğraf No:106-107-108-109-110-111-112

İnceleme Tarihi: 18 Nisan 2018- 14 Haziran 2019

CAMİ:

Boğaziçi'nin Rumeli Yakasında, Beşiktaş ilçesinde Ortaköy İskele Meydanı'nın kuzey ucunda ve sahildedir.

Ortaköy Camii, Dolmabahçe Sarayı'nın yapıldığı ve kentin anıtsal dokusunun Boğaziçi'ne doğru uzandığı yıllarda, bu açılışı simgeleyen yapılardan biridir. Caminin bulunduğu yerde daha önce, Vezir İbrahim Paşa'nın damadı Mahmud Ağa'nın yaptırdığı bir mescit olduğu söylenir (Batur, 1994: 143).

Bugünkü Cami, Sultan Abdülmecid tarafından 1848-1854 yılları arasında yaptırılmıştır. Caminin mimarı hakkında eskiden beri süregelen Balyanların ismi geçmekte iken günümüzde cami hakkındaki arşiv araştırmaları sonucunda Ortaköy Cami'nin yapımı, Sultan Abdülmecid tarafından Osmanlı Devletinin mimari teşkilatı Hassa Mimarları Ocağı'nın devamı olan Ebniye Müdürlüğü'ne verilmiştir. Ebniye Müdürlüğü makamında o dönemde mimar olarak görev yapan kişinin Seyyid Abdülhalim Efendi olduğu belirlenir. Keşif defterlerinde yer alan mühürlerinde Seyyid Abdülhalim Efendi'ye ait olması bu bilgiyi doğrulamaktadır (Can ve Tunç, 2016: 198).

Ortaköy Cami, boğaza doğru küçük bir rıhtım üzerine oturmaktadır. Caminin iç zemin kotu yaklaşık 2.00 m. kadar yükselmiştir. Plan olarak 12.25x12.25 ölçüde kare planlı kubbe ile örtülü ana ibadet mekânı ve bu ana mekâna kuzeyden birleşen doğu-batı yönlü uzanan hünkâr kasrı ve mektep binalarından oluşmaktadır. İç mekâna giriş, kuzey cephe ortasında yer alan iki kollu bir merdivenle sağlanmıştır. Bu cami, Osmanlı camilerinin geleneksel son cemaat yerinin harim içine alınmış bir örnektir.

Çünkü camiye girişte yer alan ve geleneksel olarak cami dışında son cemaat yeri olarak bulunması gereken mekân, burada daha çok hünkâr kasrının giriş holü işlevini yüklenmiş görünmektedir. Hünkâr kasrının iki yanına zarif minareler yerleştirilmiştir. Hünkâr kasrı iki katlı olarak inşa edilen caminin demir parmaklıklar yapılmış küçük bir avlusu bulunur(Gündüz, 2007: 408; Ersen ve Koçak, 2014: 370; Esen, 1991: 229).

Yapım Tarihi: 1848-1854(Can ve Tunç, 2016: 198).

Bani: Sultan Abdülmecid(Can ve Tunç, 2016: 198).

Mimarı: Seyyid Abdülhalim Efendi(Sönmez, 1998: 212).

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 12.25 m(Gündüz, 2007: 408).

Hattatı: Kubbede süslemeli yazı bulunmamaktadır.

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Akant yaprakları, sütun, sütun başlıkları, konsollar, perde motifleri, boncuk motifleri.

Uygulama Tekniği: Sıva üstü boya

Ortaköy Cami kalem işi bezeme anlayışı, diğer Geç Dönem Osmanlı camilerinden farklı olarak işlenmiştir. Caminin kubbesine baktığımızda Dolmabahçe Camisi hariç diğer çağdaşı olan hiçbir cami ile benzer süslemeye sahip değildir. Batı tarzı resim anlayışıyla yapılmış bezemeler, camiye bir saray havası vermiştir. Böyle bir değerlendirmeye alınan cami hiç boşluk bırakılmadan işlenen perspektif ve gölgelendirmeler yapılan kubbe süslemesi çeşidine göre kademelendirilmiştir. Buna göre kubbe merkezden kasnağa doğru 5 kademe halinde incelenmektedir;

1.Kademe: Kubbenin merkezinde yer alan ilk kademedir. Avizenin bağlantı kısmını oluşturan bu bölümde 8 yapraklı uçları dışarıya doğru kıvrım yapan akant yaprakları bulunmaktadır. Hırka-i Şerif Camii kubbe merkezinde yer alan akant yaprakları ile benzer özelliğe sahip olan bu altın yıldız ile boyanmıştır(Fotoğraf: 108).

2.Kademe: Bu kademe 1/16 nispetinde perde şeklinde dilimlere ayrılmış süsleme kubbe merkezinden eteğine doğru genişleyerek kubbede göbek kompozisyonu oluşturmuştur. Dilimlerde kartuşlarda ve içlerinde yukarıdan aşağıya doğru genişleyen üç sıra rokoko tarzında dört yapraklı yonca şeklinde bir süsleme motifi yerleştirilmiştir. Motiflerden iki sırasının içleri biri ortada dördü onun çevresine yerleştirilmiş beşer adet boncuklar ile doldurulurken bir tanesinin içi boş bırakılmıştır.

Bu boyalı süslemede sarı renk ağırlıkta kullanılırken ışık-gölge etkisiyle üç boyutlu bir etki yaratılmıştır(Fotoğraf: 107-108-109)(Çizim:30).

3.Kademe: Kubbe göbeği dilimli kısımdan sonra üst kısımlara dilimlerden oluşan bir sıra bordür yapılmıştır. Bu bordür içi geç dönem rokoko tarzı bir motif ile doldurulmuştur.

4.Kademe: Merkezden kubbe eteğine doğru genişleyen kubbe bezeme tasarımı, bu kademedeki beş dilimli ikili açıklık şeklinde oluşturulmuş pencere, aynı zamanda bir iç balkon olan ve üstü bu balkondan çıkan yeşil mermer görünümlü sütunlardan oluşan 16 bölümlü bir bezemeye sahiptir. Üç boyutlu etki yaratılarak derinlik sağlanan bu süsleme de pencere aralarından gökyüzü ve bulut desenleri izlenmektedir(Fotoğraf: 110)(Çizim: 30).

5.Kademe: Pandantiflerle hemen hemen aynı süslemeye sahip olan bu kademe bir kırmızı bir yeşil olarak sıralı perdeli sütunlarla desteklendirilmiş pencere desenleri yapılmıştır. Pencere açıklıklarından bir önceki kademedeki olduğu gibi gökyüzü ve bulutlar görünür. Derinlik hissi verilen bu pencere süslemelerinin aralarında kalan kartuşlu dilimlere ise yine sütunlu mimari tarzda süslemeler yapılarak burada da üç boyut etkisi yaratılmıştır. Mimari süslemeli alanların iki yanında yer alan kısımlar ve bu süslemenin dışında kalan diğer boşluklar ise bitkisel süslemeler ve rokoko, ampir tarzına uygun farklı süslemeler ile doldurulmuştur(Fotoğraf: 111).

6.Kademe: Pencere bulunmayan kubbede etek kısmı altına alçıdan yapılmış konsollar sıralanmıştır. Bu kısımdan sonra pandantiflere geçilmiştir(Fotoğraf: 112).

Değerlendirme: Geç Dönem Osmanlı camilerinden olan Ortaköy(Büyük Mecidiye) Cami, kubbede bulunan kalemişi bezemelerin genelinde, rokoko ve ampir tarzında süslemeler görülmektedir. Kubbede kıvrılarak yapılan (kumaş kıvrımları) perdelerin kullanılması, sertleşmiş akant yaprakları, kubbe eteklerinde yer alan konsollar, sütun, sütun başlıklı süslemeler, gökyüzü açıklıkları ampir özelliğinin bir yansıması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kubbede genel olarak sarı, yeşil, kırmızı, mavi ve kahverengi renklerine yer verilmiştir. Fakat özellikle 1986 yılında çıkan yangında kalem işlerinin fazlaca zarar görmesi renklerin orijinali konusunda kesin bilgi vermemektedir.

Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami, yapıldığı dönemden günümüze kadar bulunduğu yerin özelliğinden dolayı pek çok onarım geçirmiştir. 1960'larda binada

oluşan çatlamlar sonucunda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan restorasyon çalışmasında zemin takviye edilmiş, kubbe tamir yapılmıştır. Kubbedeki desenlerin kopyaları rahmetli Kayhan Bey tarafından çıkarılmıştır. Fakat restorasyon yapılırken yerine silkilen desen kaydırılmış, dilimler arasında farklar meydana gelmiştir. Bu kaydırılan desenler Kaya Üçer tarafından yapılan çalışmada tespit edilmiştir(Üçer, 1988: 74; Üçer, 2010: 77). 1979 yılında iç sıva ve bezemeleri yenilenmiştir. 1986 yılında büyük bir yangın sonunda harap olan cami tekrardan onarım geçirmiştir. Son olarak 2011 yılında yapılan restorasyon çalışmasında cami köklü bir restorasyon programına alınarak yenilenmiştir.

Osmanlı mimarine genel olarak baktığımızda Dolmabahçe Camisi harici başka bir camide görülmeyen bir süslemeye sahip olan Ortaköy Cami saray mimarisi süslemesinden camiye uyarlanmış hali olarak da görülebilir.

2.1.17. Bezm-i Âlem Valide Sultan (Dolmabahçe)Cami Ana Kubbesi

Çizim No:16

Fotoğraf No:113-114-115-116-117

İnceleme Tarihi: 22 Nisan 2018

CAMİ:

İstanbul'da Kabataş ve Beşiktaş semtleri arasında yer almakatadır.

Bezm-i Âlem Valide Sultan Cami, Sultan Abdülmecid'in annesi tarafından 1854 yılında yapımına başlatılmış, fakat caminin inşası sırasında ölümü üzerine oğlu Sultan Abdülmecid tarafından tamamlanmıştır. Cami, Dolmabahçe Sarayı'nın saat kulesi yönündeki avlu kapısının tam karşısına düştüğü için yapıldığı günden beri Dolmabahçe Cami adıyla anılmış ve literatüre de bu şekilde geçmiştir. Caminin mimarı, Dolmabahçe Sarayı'nın da mimari olan Garabet Balyan'dır(Kuban, 2007: 634).

Cami planı, tek kubbeli bir mekân ve ona giriş tarafında yapıştırılan bir köşk kısmından meydana gelmektedir. Caminin pencereleri taşıyıcı kemerlerle aynı merkezli çemberler gibi tasarlanmış ve bir tekerlek hissi veren görüntü yaratmıştır. Pencereli kasnağı kaldırıp, kubbe pendentifleri yapının dışında da gösterilmiş ve kubbeyi zengin bir kornişle kemere ve pendentifler üzerine oturtulmuştur. Süslü köşe kuleleriyle biten üstyapı giriş tarafından kubbe açıklığının üç katı genişliğinde 58 m

cepheli iki katlı bir Hünkâr Kasrı ile birleştirilmiştir. Caminin bünyesinden ayrı tutulan minareler kasrın iki köşesinde yükselmektedir. Ampir üsluptaki sekizgen planlı ve kubbeli muvakkithanesi ise meydan düzenleme çalışmaları esnasında cadde üzerinden kaldırılarak deniz tarafındaki halen bulunduğu yere nakledilmiştir.

1948-1961 yılları arasında Hünkâr Kasrı ile birlikte Deniz Müzesi olarak kullanılan cami, müzenin yeni binasına taşınması üzerine tekrar ibadete açılmıştır(Erturul, 1994: 502).

Yapım Tarihi: 1854(Kuban, 2007: 634).

Bani: Sultan Abdülmecid(Kuban, 2007: 634).

Mimarı: Garabet Balyan(Kuban, 2007: 634).

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 18 m.(Erturul, 1994: 502).

Hattatı: Kubbe içi ve pandantiflerde süslemeli yazıya yer verilmemiştir.

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Stilize çiçekler, akant yaprakları, helezonik kıvrımlar ve dallar, mimari öge şeklinde dekoratif süslemeler, sekiz kollu yıldızlar

Uygulama Tekniği: Sıva üstü boya

Caminin harim kubbe içi süslemesi 5 kademedan oluşmaktadır. Bunlar;

1.Kademe: Kubbe avize bağlantı noktası başlangıç kısmıdır. Burada sekiz adet akant yaprağı kubbe başlangıç kısmına yerleştirilmiştir.

2.Kademe: Kubbenin avize bağlantısından hemen sonra yapılan süslemedir. Buradaki süsleme silinmiş tam okunamamakla birlikte silik izlerinden ve fotoğraflardan anlaşıldığı üzere 16 adet paftaya ayrılmış bölümde içleri birbirinin aynı mavi renkli kıvrımlı çizgiler işlenmiştir(Fotoğraf: 115-116).

3.Kademe: Kubbenin içinde büyük bir kısmı oluşturan bu kademedan kubbe 32 adet kare kare paftaya ayrılmış, paftalarda yer alan karelerin içi merkezden kubbenin eteğine doğru perspektif hissi uyandırmak amacıyla küçükten büyüğe doğru sıralanmış, her bir karenin içine çiçek motifleri işlenmiştir. Bu çiçekler gölgelendirilerek boyanmıştır(Fotoğraf: 115-116).

4.Kademe: Kubbe içi paftaları ayrılmış bölüm sonrasında yer alan kademedir. Burada mermer görünümü kazandırılan kemer açıklığı olan mimari öge tarzında dekoratif bir bezemeye yer verilmiştir. Kemer aralarındaki alınlık hissi verilmiş

paftada, bezemeler sanki mermerden rölyef gibi işlenmiştir. Bu mermer hissi verilmiş olan mimari unsur resmini, kubbe eteğinden çıkan somaki mermer taklidi bezemeli sütun betimlemesiyle birleştirilmiştir. Bu sütunlar, üstteki kemerli bölümü taşıyor gibi bir kompozisyon tasarlanmıştır. Sütunların aralarına üçgen, baklava ve altıgen şekilli paftalar, akant yaprağı, stilize bitkisel motifler ve kıvrımlı yaprakların oluşturduğu unsurlarla bezenmiştir(Hatipoğlu, 2007: 74)(Fotoğraf: 117).

5.Kademe: Kubbede etek altına iki sıra halinde bordür yapılmıştır. Bu bordürün birisi yumurta dizisini oluştururken diğeri dişli bir friz görüntüsü taşımaktadır.

Ampir ve barok özellikleri bünyesinde barındıran bu süslemelerde yeşil ve kiremit kırmızı renkler ağırlıkta kullanılmıştır.

Değerlendirme: Bezm-i Âlem Valide Sultan Cami, Geç Dönem Osmanlı selâtin cami kubbeleri içerisinde kubbe içinin hiç boşluk kalmadan yapılan tasarımlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolmabahçe Sarayı ile aynı yıllarda inşâ edilmiş olan cami, sarayın bir parçası gibi görülmüştür. Ortaköy Cami'nde olduğu gibi Dolmabahçe Cami kalem işi bezemelerinde de sarayın etkisi görülmektedir.

Yabancı etkinin açıkça izlenebildiği cami harim kubbesinde özellikle de perspektif etki, Avrupa resim sanatında "trompe-l'oeil" adı verilen resim sanatında mimari öğelerin bir perspektif ile kullanılarak derinlik ya da yükseklik hissini vurgulandığı bir resim tekniği uygulanması (Bu teknikte resimde üç boyut veya fotografik bir gerçeklik etkisi yaratılmaya çalışılır. Kökeni antik Yunan'a dayanan bu resim tekniği erken dönemlerde perspektifin uç noktası olarak, resme adeta gerçekmiş etkisi vermek için kullanılmış, mimaride kullanım alanı bulması ise perspektif teorilerinin geliştiği özellikle Manyerizm ve Barok sanat dönemlerinde olmuştur. Mimaride duvar resmi, kubbe ve tavan süslemesi olarak kullanılan bu resimler mekânda derinlik ve genişlik etkisi yaratmak amacıyla uygulanmışlardır)Osmanlının Avrupa ile etkileşimi gözler önüne sermektedir(Özel, 2010: 45).

Bezm-i Âlem Valide Cami, yapıldığı dönemden sonra çok fazla zaman geçmeden çeşitli onarımlar geçirmiştir. Bu onarımlarda tramvay yolunun geçmesinden dolayı yapının avlusunda bazı değişiklikler yapılmıştır. Farklı dönemlerde çekilen fotoğraflarda yapıda meydana gelen değişimler izlenmiştir. Son olarak yapıda 2007

yılında restorasyon proje kapsamında İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bazı kısımları onarılmıştır.

2.1.18. Teşvikiye Cami Ana Kubbesi

Çizim No:17

Fotoğraf No:118-119-120-121-122-123

İnceleme Tarihi: 22 Nisan 2018-15 Haziran 2019

CAMİ:

İstanbul'un Şişli ilçesinde camiye adını verildiği Teşvikiye Caddesi'nde yer almaktadır.

Cami, bulunduğu yer itibarıyla daha önceden 1794-1795 yılları arasında III. Selim tarafından burada yaptırılan bir cami olduğu söylenmektedir. Sonraki yıllarda harap olan bu caminin yerine 1854 yılında Sultan Abdülmecid tarafından şimdiki cami yaptırılmıştır(Batur, 1994: 257; İnci, 1985: 226).

Teşvikiye Cami, kaynaklarda belirtildiğine göre ilk mimarı Krikor Amira Balyan'dır. Yapıldığı dönemden sonra Sultan Abdülhamid döneminde 1877 ve 1891-92 yıllarında iki defa onarım görmüştür. Bu iki onarımdan 1877 yılında Küçük Yorgi Kalfa, 1891-92 yılında yapılan onarım çalışmasında ise Yuvar Efendi ismi geçmektedir(Bilgicioğlu, 2011: 576).

Teşvikiye Camii, diğer birçok 19. yy camileri gibi yalnızca dış avlusu ve eğimli bir arazide inşa edildiği için güney kesiminde alt katı olan fevkani bir camidir. Plan şeması ve üslup açısından III. Selim döneminden çok, bir geç 19. yy yapısı olarak yorumlanabilecek özelliklere sahiptir. 13x12 m boyutunda, kareye yakın dikdörtgen biçiminde bir harim bölümü ile yaklaşık 24x15 m boyutunda zemin katının bir bölümü son cemaat yeri olarak ayrılmış bir hünkâr mahfilinden oluşmaktadır. Caminin harim kısmı oldukça küçük yapılmıştır. Harim bölümün üst kısmı sekiz dilimli bir kubbeyle örtülmüştür. Caminin diğer kısımları kagir yapılmasına rağmen kubbesinde ahşap malzeme kullanılmıştır.

Osmanlı mimarisinde genel olarak bakıldığında camilerin kubbelerinde kasnak kısmının olmasına rağmen bu camide kasnak ögesi yoktur ve kubbe alt yapıya doğrudan bağlanmaktadır. Geç dönemde yer alan selatin camilerinde bu uygulamayı bazı camilerde görmek mümkündür. Köşelere sekizgenin eteğini oluşturmak üzere

diyagonal birer köşe lentosu yerleştirilmiş, üçgen köşe alanları düzlem olarak kapatılmış ve eli böğründe benzeri eğrisel konsol öğeleri destek figürü olarak yerleştirilmiştir. Osmanlı mimarlığında başka örneği olmayan bu uygulama ve destek öğelerinin figüratif biçimleri sonraki yılların neogotik yaklaşımların anımsatılabilmektedir(Batur, 1994: 258).

Yapım Tarihi: 1854(Batur, 1994: 257; İnci, 1985: 226).

Bani: Sultan Abdülmecid(Batur, 1994: 257; İnci, 1985: 226).

Mimarı: Krikor Amira Balyan(Bilgicioğlu, 2011: 576).

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 10 m.

Hattatı: Caminin kubbesinde süslemeli yazıya yer verilmemiştir.

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Kıvrım dallar, sekiz yapraklı çiçek motifleri, istiridye motifi

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalem işi

Kubbe merkezden kasnağa doğru 4 kademe halinde inceleyebiliriz;

1.Kademe: Kubbe merkezini oluşturan ilk kademedir. Bu kademede kubbe çevresini daire şeklinde bir bordür çevrelemektedir. Bordür içine daire içinde sekiz yapraklı bir çiçek motifi yerleştirilmiştir. Onun iki yanına üst üste ikişer adet beş yapraklı motifler yapılmıştır. Sekiz yapraklı çiçeğin ve bordürün devamını sağlayan ikinci sırada yer alan beş yapraklı motiflerin zemini kırmızı renge boyanmıştır. Çiçek motiflerinden sonra ortası geniş iki yanı dar olarak yapılan zincir yer almaktadır. Zincirin geniş kısmı içine ise birbirine ters olarak yapılmış palmet motifi bulunmaktadır. Bu motiflerde gri renk kullanılarak gölgelendirme yapılmıştır(Fotoğraf: 119-120).

2.Kademe: Bordürden sonra dilimlendirme yoluna gidilen kubbede dilimin kubbe merkezine yakın olan üçgen kısmına yapılan süslemenin olduğu kısım bu kademeyi oluşturmaktadır. Burada yer alan süslemenin orta kısmına bir istiridye motifi yapılmıştır. İstiridye motifinin içine üst üste yapılmış üç tane inci işlenmiştir. İstiridye motifinin altından iki yana açılan ve yukarıya doğru kıvrılarak yükselen kıvrım dallardan oluşan süsleme yapılmıştır. Yine istiridye motifinin alt kısmından başlayan ve dilimin üçgenine yerleşecek şekilde tamamlanan dallar ve yapraklardan oluşan

bitkisel süsleme yapılmıştır. Motiflerde gri renkler kullanılarak gölgelendirme yapılmış zemin rengi ise beyazdır(Fotoğraf: 119-123).

3.Kademe: Bu kademe kubbenin dilimin alt kısmında geniş kısımlara yapılan süslemeyi oluşturan kademedir. Burada yer alan süsleme birbirine simetri olarak yapılmış bitkisel süslemelerden meydana gelmektedir. Süslemede motifler orta kısımdan üst ve alt olmak üzere ayrılmıştır.

Alt kısma ayrılan dallar ve yapraklardan birbirine simetri oluşturan iki ayrı helezon oluşturmıştır. Helezonların içi yukarıdan gelen başka bir dala ait yaprak motifi ile doldurulmuştur. Helezonların zemini yeşil renk iken dallar ve yapraklar diğer kademedeki gibi gri renk ile gölgelendirilmiştir(Fotoğraf: 122).

Üst kısma ayrılan dallar ve yapraklar yine birbirine simetri oluşturarak yukarı doğru kıvrımlar yapmaktadır. Yukarı kısımda yaprakların uç kısımları içe doğru kıvrılarak kompozisyon tamamlanmış ve motifin bittiği yaprağın üst kısmı tepelik yapılırken alt kısma yaprak uçlarının bittiği kısma ters bir palmet yerleştirilmiştir. Bu alan kırmızı renge boyanmıştır(Fotoğraf: 122).

4.Kademe: Kubbedilimlerin aralarını bölen bordürlerin oluşturduğu kademedir. Bu kademe beş adet bordür yer alır. Ortadaki geniş tutulan bordürün içine yapılan süsleme 1. kademe yer alan merkezdeki bordür ile aynıdır. Bu bordürün iki yanında yer alan ikişer bordürün içlerine ise gölgeli şekilde bitkisel karakterli süslemelerden yapılmıştır(Fotoğraf: 120-121).

Değerlendirme: Geç dönem Osmanlı camileri içerisinde farklı bir uygulama alanı oluşturan camide kubbede yer alan kalem işi süslemeler dönemi ile örtüşmektedir. Süslemelerde kullanılan motifler kıvrım dallar, yapraklar ampir üslubun yansıması ve istiridye motifinin kullanılması ‘Türk Rokoko’su olarak karşımıza çıkmaktadır.

Teşvikiye Cami diğer Geç dönem Osmanlı camilerinden farklı bir tasarıma sahiptir. Dıştan sekiz dilimli olarak yapılan caminin kubbesi, içteki süslemesi de sekiz dilime ayrılarak tasarlanmıştır. Kubbe merkezinde süslemeli yazıya yer verilmemiştir. Merkezde kalın bir bordürle başlayan süsleme, aynı bordür süsleme ile kubbeyi sekiz dilime ayırmaktadır. Aralarda kalan dilimlerin arasında yer alan boşluklar üçgen dilimleri oluşturur. Bu üçgen dilimlerin üst yani sivri kısmında ve aşağıya doğru genişleyen alt kısımda olmak üzere iki yerde bitkisel süsleme bulunur. Üçgen

dilimlerin orta kısımlarına süsleme yapılmamıştır. Her bir dilim aralarında yer alan bordürlerde merkezdeki daire şeklinde yapılan bordür ile aynı süslemeye sahiptir.

Teşvikiye Cami, yapıldığı dönemden itibaren pek çok onarım geçirmiştir. Sultan Abdülhamid döneminde başlayan onarım çalışması günümüzde de devam etmiştir. 15 Nisan 2018 tarihinde restorasyon halinde iken minaresinde yangın çıkan caminin halen restorasyonu devam etmektedir(Sanal; 2019). Mayıs 2019 yılında tamamlanma kararı yazılan caminin 15 Haziran 2019 tarihinde yapılan arazi çalışmasında halen restorasyon halinde olduğu tespit edilmiştir.

2.1.19. Sadabad Cami Ana Kubbesi

Çizim No:18

Fotoğraf No:124-125-126-127-128-129-130-131

İnceleme Tarihi: 21 Nisan 2018-14 Haziran 2019

CAMİ:

İstanbul tarihi yarım adası dışında inşa edilmiş bir Geç Dönem Osmanlı Camisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Cami, Kâğıthane Deresi kıyısına inşa edilmiştir.

Sadabad Cami, Lale Devri'nde 1722 yılında inşa edilmiştir. Daha sonra III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde onarım geçirmiştir. Son olarak ise Sultan Abdülaziz döneminde 1862 yılında yeniden yaptırılmıştır. Mimarı Balyan ailesi üyesinden Sarkis Balyan ve kardeşi Agop Balyan olduğu söylenir. Günümüzde kullanılan yapı son olarak Sultan Abdülaziz'in yaptırdığı camidir(Batur, 1994: 386). Fakat Sultan Abdülaziz döneminde yapılan bu cami eski inşa edilen camilerle aynı yerde inşa edilmediği de tespit edilmiştir(Alioğlu, 2015: 389).

Sadabad Cami, diğer kaynaklarda sadabad ismi dışında Çağlayan kasrı ile birlikte yapıldığı için “Çağlayan Cami” (Öz, 2015: 117) ve Abdülaziz tarafından yaptırıldığı için de “Aziziye Cami” isimleri ile de kullanılmaktadır(Alioğlu, 2015: 389).

Cami, diğer Geç dönem Osmanlı cami planları gibi kare bir mekân üzeri kubbe ile örtülü olarak inşa edilmiştir. Kare mekânının kuzey yönüne yapılan iki katlı bir hünkâr kasrı, hünkâr kasrından camiye giriş kısmını karşılayan son cemaat yerinin bir hol alanına dönüşmesi şeklinde tasarlanmıştır. Simetri özelliği gösteren camide

simetriyi bozan iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi batı tarafına inşa edilen tek minaredir. Bir diğeri ise doğu kısmına yapılan hünkâr kasrına ait hünkâr girişidir. Cami cephelerine iki sıra ve her sırada üçer açıklık şeklinde yapılmış geniş pencereler mekânı oldukça aydınlık göstermektedir.

Sadabad Cami, süreç içerisinde uygulanan restorasyonlar neticesinde biçimsel özellikler, malzeme ve yapım tekniği yönünden bazı kayıplara uğramıştır. Bunlardan birisi de bu tez konusu içerisine dâhil olan kubbede yaşanmıştır. Daha önceki yüzyıllara ait fotoğraflarda kubbesinin kasnak üzerine oturtulmuş şekli görülürken 19. yy a ait restorasyon neticesinde kubbe kasnağının kaldırıldığı anlaşılmıştır (Alioğlu, 2015: 394).

Yapım Tarihi: 1862 (Batur, 1994: 386).

Bani: Sultan Abdülaziz (Alioğlu, 2015: 389).

Mimarı: Sarkis Balyan ve kardeşi Agop Balyan (Batur, 1994: 386).

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 12.50 m

Hattatı: Abdülfettah Efendi¹⁰

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Rumi, gül, papatya, sümbül, akant yaprağı

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalem işi

Cami plan olarak geç dönem Osmanlı cami planlarına uygun olarak inşa edilmiş olsa da içinde yer alan kalem işi süslemeleri bakımından kendine özgü bir süsleme kademesine sahiptir. Bu açıdan bakıldığında cami kubbe süslemesi merkezden kasnağa doğru 6 kademeye ayrılmaktadır;

1.Kademe: Caminin avizesinin bağlandığı ilk kademedir. Kubbe merkezinde altın yaldızdan alçak kabartma olarak yapılmış sekiz yapraktan oluşan akant motifi bulunur (Fotoğraf: 126-127).

2.Kademe: Kubbe merkezinden akant yapraklı süslemeden sonraki kısımdır. Bu kademede süslemeli yazı bulunmaktadır. Kubbe göbeğinde daire şeklinde celi sülüs hatla yazılmış Bakara Suresinin 255. ayeti olan Ayete'l Kürsi bulunmaktadır (Fotoğraf: 126-127).

¹⁰ Kapı üzerinde yer alan kitabesinde bu ismin yer alsa da cami içerisinde yer alan kubbe içindeki hattın kime ait olduğu konusunda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

255/'' Allah o İlahtır ki Kendisinden başka ilah yoktur. Haydır, kayyümdur kendisini ne bir uyuklama, ne uyku tutamaz. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. İzni olmadan huzurunda şefa'at etmek kimin haddine? Yarattığı mahlûkların önünde ardında ne var, hepsini bilir. Mahlûklar ise O'nun dilediğinden başka, ilminden hiçbir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez, O öyle ulu, öyle büyüktür.'' (Bakara Suresi 255. Ayet) (Kur'an-ı Kerim: 41).

Altın renginde yazılmış olan bu hat zemin rengi petrol yeşilinden yapılmıştır. Süslemeli yazı diğer Geç dönem Osmanlı camilerinde daire şeklinde bir bordürle çevrelenirken bu camide süslemeli yazıdan sonra sekiz kollu bir yıldız ile süslemeli yazı tamamlanmıştır. Sekiz kollu yıldızın süslemeli yazı dışında boş kalan sekiz köşesine ise sekiz adet ortabağ rûmî motifi işlenmiştir. Bu motiflerde süslemeli yazının rengi ile aynıdır.

3.Kademe: Kubbe merkezinden etek kısma kadar uzanan süslemenin yer aldığı geniş ve dar dilimlerden oluşan kademedir. Bu kademedeki kubbe merkezine süslemeli yazıdan hemen sonra yapılan sekiz kollu yıldızın her bir köşesinden kubbe eteğine doğru sekiz adet geniş dilimler yapılmıştır. Sekiz kollu yıldızın köşelerinin

aralarında kalan boşluklar ise sekiz adet dar dilimleri oluşturmaktadır. Böylece kubbede boşluk bırakılmaksızın alan süsleme doldurulmuştur.

Geniş dilimlerin ortasında barok bir çerçeve içinde yeşil somaki mermer taklidi motif, Dolmabahçe Cami'ndeki aynı anlayışın ürünüdür. Bunun üstünde yeşil çizgiyle sınırlandırılmış alanın içine tamamen natüralist üslûpta gül, papatya, sümbül gibi çiçeklerden ve yapraklardan oluşan bezeme yer almış ve bu çiçeklerin tasarımı her dilimde değişmiştir. Bu bezemelerin etrafına barok karakterli, yaprak "S" ve "C" kıvrımlarından oluşan, gölgelendirilerek renklendirilmiş bir bezeme işlenmiştir. Dilimlerde kahverengi, yeşil, oksit sarı, bulut mavisi ve beyaz gibi çok renk kullanılmıştır(Fotoğraf: 128-129).

Dar dilimin içinde ise, stilize çiçek ve yaprakların oluşturduğu bir dal, alttan çıkarak kıvrımlı şekilde uca doğru inceltilerek bitirilmiştir(Hatipoğlu, 2007: 76). Dar dilimlerde zemin rengi bulut mavisi iken çiçek motiflerinde kahverengi, sarı ve beyaz gibi renkler kullanılmıştır(Fotoğraf: 130).

4.Kademe: Dilimlerden sonraki kademedir. Bu kademedeki dilimlerin alt kısımlarına yatay olarak altıgen şekilde yapılan 1/16 nispetinde birbirine eklenen bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümlerin içleri stilize çiçek ve yaprak motifleri ile doldurulmuştur. Orta kısımda bir çiçek motifin iki yanına açılan yapraklar bulunur. Burada bir önceki kademedeki dar dilimlerin içi gibi zemin rengi bulut mavisi boyanmıştır. Çiçekler ise yine farklı renklerden gölgelendirilerek yapılmıştır(Fotoğraf: 131).

5.Kademe: Kubbe içi süslemesinin tamamlandığını belli eden kısımdır. Bu kademedeki kubbede kasnak olmaması sebebiyle etek kısmı ince içi kahverengi desenlerden oluşan bir bordür ile çevrelendirilmiştir(Fotoğraf: 131).

6.Kademe: Kubbede yer alan son kademedir. Bu kısımda 5. kademedeki gibi kubbeyi çevrelendiren ince bir bordür yer alır. Bordür içi kahverengi renkte yumurta dizisi motiflerinden oluşur(Fotoğraf: 131).

Değerlendirme: Geç Dönem Osmanlı Camisi olan Sadabad Cami, mimari özellikleri ile barok, rokoko ve ampir üslubun etkisinde kalmıştır. Kubbesinde yer alan süslemeler motiflerde cami özellikleri gibi barok, rokoko ve ampir üslubun etkisindedir. Fakat zaman içerisinde yapılan restorasyonlar neticesinde motiflerin ve renklerin özgünlüğü konusunda yorum yapmak oldukça zordur. Diğer Osmanlı

camilerinde olduğu gibi Sadabad Cami'nin de belirli dönemlerde kubbesi zarar görmüştür. 1939 yılında yaşanan depremde camiye ait kubbe âlemi düşerek kubbeyi delmiştir.

Sadabad Cami, geçmişten günümüze kadar pek çok onarım geçirmiştir. İlk olarak Sultan III. Selim ve II. Mahmut döneminde başlayan restorasyon çalışmaları, daha sonraki dönemlerde plan, malzeme ve yapım tekniğinde değişikliğe uğrayarak devam etmiştir. Son olarak cami 2013 yılında İstanbul Özel İl İdaresi tarafından restorasyon projesine dahil edilerek yenilenmiştir(Sanal; 2019). Bu açıdan süslemelerde farklılaşma yaşandığı düşünülür.

2.1.20. Aksaray Pertevniyal Valide Cami Ana Kubbesi

Çizim No:19

Fotoğraf No:132-133-134-135-136-137-138-139

İnceleme Tarihi: 18 Nisan 2018

CAMİ:

İstanbul'un Fatih ilçesi, Aksaray Meydanı'nda ve meydanın kuzeybatı köşesinde yer almaktadır.

Valide Cami, inşasından önce caminin bulunduğu arsa üzerinde Kâtip Cami bulunmakta imiş, fakat caminin inşası için önceden inşa edilen bu caminin arsası yeterli olmadığı için cami etrafında yer alan bir takım dükkânlar satın alınarak Valide Cami arsası genişletilip bir külliye kompleksi halinde inşa edilmiştir. Cami hakkında inşa kayıtları Topkapı Sarayı Arşivinde yer almaktadır(Yavaş, 2007: 437).

II. Mahmud'un eşi ve Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan tarafından 1869-1871 yılları arasında yaptırılan bu külliye; cami, mektep, türbe, türbedar odası, kütüphane, muvakkithane, karakol, altı adet çeşme ve yedi adet dükkândan oluşmaktadır. Mimarı hakkında eski kayıtlarda Montani Efendi İsmi geçmekte iken günümüzde belgelerin ortaya çıkarılması ile birlikte mimarının Balyan ailesinden Sarkis Balyan ve Agop Balyan olduğu anlaşılmaktadır(Batur, 1994: 360; Yavaş, 2007: 437).

Cami, plan olarak incelendiğinde 19. yy camilerinde olduğu gibi dıştan beş basamaklı merdiven ile ulaşılan tek katlı bir hole açılır. Bu holden de harim mekânına açılan ve son cemaat yeri işlevi gören bir ara mekâna geçilmektedir. Son cemaat yeri

bir köşke dönüşmüş giriş bölümü ve geleneksel harimden oluşmaktadır. Pertevniyal Valide Sultan'ın "Ortaköy Cami kadar olsun" şeklindeki isteği üzerine hemen hemen onun boyutundadır. Harim, 10x10 m ölçülerinde kare bir mekâna oturan yüksek kasnaklı kubbe ile örtülüdür. Kubbenin büyük olmayan çapına karşılık daha geniş bir merkezi mekân elde edilmiştir(Aslanapa, 1986: 555; Göncüoğlu vd., 2013: 131)

Valide Cami, İstanbul camilerinin içerisinde bezeme bolluğu ve çeşitliliği bakımından oldukça dikkat çekicidir. Osmanlı mimarisi süslemeleri bakımından geleneklere bağlı kalınan kısımlar olduğu gibi neogotik tarzda ve hint mimarisini hatırlatan bazı öğelerin bulunması eklektik üslubunda yapılmış olması ünik bir eser olarak kendini göstermektedir.

Yapım Tarihi: 1869-1871(Batur, 1994: 360; Yavaş, 2007: 437).

Bani: Sultan Abdülaziz Annesi Pertevniyal Valide Sultan(Batur, 1994: 360; Yavaş, 2007: 437).

Mimar: Sarkis Balyan ve kardeşi Agop Balyan(Batur, 1994: 360; Yavaş, 2007: 437).

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 10 m

Hattat: Mehmed Rif'at Efendi(Özkafa, 2008: 304)¹¹

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Rumi, palmet, yıldız formları, naturalist çiçekler, mimari öğeler, süslemeli yazı, mukarnas, zencerek

Uygulama Tekniği: Sıva üstü boya

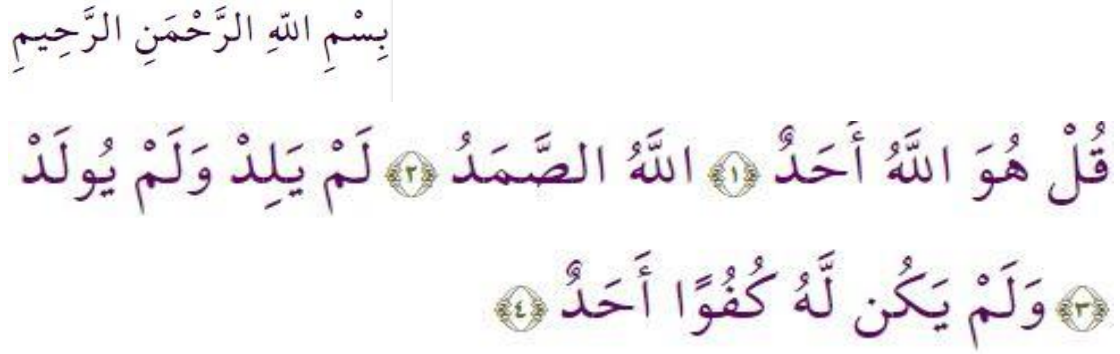
Caminin kubbe süslemesi merkezden başlayıp kasnağa doğru 8 kademeye ayrılarak değerlendirilmiştir;

1.Kademe: Kubbe merkez noktası avize bağlantı yerine ait kademedir. Burada madalyon şeklinde yapılmış altın yaldızla boyanmış üzeri rumi motifleriyle bezenmiş süslemeler bulunmaktadır. Rumi dalları birbirini alt üst kat ederek ortabağ rumileri oluşturmuştur. İnce bir altın yaldızlı pervaz ile süslemeli yazıdan bu kısım ayrılmıştır(Fotoğraf: 134).

¹¹ Caminin kuşak yazısında bu hattatın ismi geçmekte fakat kubbeye yer alan yazının kime ait olduğu konusunda bilgi ve hattat imzası bulunmamaktadır.

2.Kademe: Süslemeli yazının bulunduğu kademedir. Bu kademe diğer pek çok camide görüldüğü gibi kubbe merkezine daire şeklinde yerleştirilmiş celi sülüs hat ile yazılmış Besmele ve İhlâs Suresi yer almaktadır(Fotoğraf: 134).

Metin:

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1/4De ki: O,Allah'tır, gerçek İlahtır ve Birdir. Allah Samed'dir. Ne doğurdu ne de doğuruldu. Ne de herhangi bir şey O'na denk oldu(İhlâs Suresi 1/4)(Kur'an-ı Kerim: 604).

Hattın hareketleri yazının içine yerleştirilmiş şekildedir. Yazı altın renginde iken zemin rengi koyu yeşildir. Kubbede yer alan bu hat sanatının hangi hattata ait olduğuna dair herhangi bir imza bulunmamaktadır.

3.Kademe: Süslemeli yazıdan sonraki kademedir. Bu kademedeki kubbeyi eteğe doğru dilimlendiren süslemenin başlangıcını oluşturmaktadır. Bordür görünümü sağlayan bu süsleme aslında dilimlere ait süslemenin başlangıç kısımlarının uzatılmasıyla iç ve dış kısımlarına rumi motiflerinin doldurulmasından oluşmaktadır. Burada iç kısımlarda yer alan rumi motiflerinde zemin rengi yeşil rumiler kahverengi renkte yapılırken dış kısımda kalanlar ise ortada bir orta bağ rumi ve bunun iki yanına açılan kanatlı ve sencide rumilerden oluşan bir kompozisyon yapılmıştır. Bu kompozisyonda zemin rengi kırmızı iken motifler beyaz renktedir . bu motifler aynı zamanda kahverengi ile gölgelendirilmiştir(Fotoğraf: 135).

4.Kademe: Kubbe merkezinde göbek kısmı oluşturan süslemeden sonra16 dilime ayrılmış bölümler yer almaktadır. Bu bölümlerin her birinin içi mavi renkte yapılmıştır. Gökyüzüne açılan pencere açıklığı hissi verilen bu süsleme kubbeye

derinlik kazandırmıştır. Dilimlerin her birinin çevresi kahverengi renktedir. Dilimlerin içine bir vazo içerisinde yapılan naturalist çiçeklerden ve yapraklardan oluşan bir süsleme işlenmiştir. Bu vazoların alt ve üst kısmına denk gelen yerlere ise mimarı unsur olan bezemeler yerleştirilmiştir. Dilimlerin her birinin arasından kubbenin etek kısmına kadar olan alanlara hiç boşluk bırakılmaksızın rumi motifleri doldurulmuştur. Buradaki süslemelerin zemini yeşil rumi motifleri ise kahverengi ve mavi renklerin tonlarında yapılmıştır(Fotoğraf: 133-135-136).

5.Kademe: Kubbe etek kısmının üstüne yapılan süslemedir. Bu kademedede yer alan süsleme dilimli kemer formunun üstünde simetri ekseninde yer alan ortabağdan çıkarak sağ ve sol yönde ayrılan rumiler üst kısımda tepelik rumi ile sonlanmıştır. Dilimli kemer formunda yapılmış olan süslemenin altında ise bir büyük bir küçük yapılmış palmet şeklinde süsleme, iç yüzeylerine rumi motiflerinin işlenmesiyle bu bütüncül kompozisyon kubbe etek kısmının üstünü çepeçevre dolanmaktadır(Fotoğraf: 137-138).

6.Kademe: Kubbe etek kısmına ait kademedir. Burada kubbe eteği 16 adet paftalara ayrılmış, her bir paftanın içine yatay ekseninde şemse salbek motifi yapılmıştır. Şemse salbek motifinin iç yüzeyi yine rumi motifler ile bezenmiştir. Paftaların çevresine ise lotus-palmet dizisi işlenmiştir. Paftaların zemin yüzeyi yeşil renginde şemseler kahve tonlarında gölgelendirilmiş, çerçeve zemini ise bordo lotus-palmet dizisi sarı renktedir. Bu alanın alt kısmına iki sıra halinde mukarnas dizisi yapılmıştır(Fotoğraf: 138-139).

7.Kademe: Kubbe kasnağının olduğu kademedir. Caminin kubbe kasnağı geç dönem Osmanlı camileri içerisinde oldukça yüksek yapılmıştır. Kasnakta 16 adet sivri kemerli pencereler bulunmaktadır. Pencere içlerine karşılıklı olarak madalyon yapılmıştır. Madalyonun iç yüzeyinde, ortada iç içe sekiz kollu yıldız deseni ve sekiz kollu yıldızın köşelerine ters oturtulmuş 8 adet tepelik rumiler, bu tepelik rumilerin alt kısımlarının yine rumi motifi ile birbirlerine bağlanması kompozisyonu tamamlamıştır. Madalyonların zemini ve sekiz kollu yıldızın içi mavi renkte, bunun dışında kalan kısımlar kırmızı, tepelik rumi motifleri ise sarı renktedir.

Madalyonların dışında kalan alanlar ise rumili süslemeler ile bezenmiştir. Bu alanın zemin rengi yeşil, rumili süslemeler ise sarı ve gri tonlarındadır.

Kubbe kasnağında yer alan pencerelerin üst kısımları tepelik ve ortabağ ruminin merkez oluşturduğu sağ ve sol yanlara rumilerin kollarının ayrıldığı bir kompozisyon yapılmıştır. Pencerelerin aralarında kalan boşluklara ise ters şekilde iki kat oluşturan tepelik rumilerin merkez oluşturduğu sade rumili kompozisyonla bezenmiştir. Bu kompozisyonda diğer süslemelerdeki gibi mavi, kırmızı ve sarı tonlarındadır(Fotoğraf: 133-139).

8.Kademe: Kubbede kasnağında gezinti korkuluklarının altında zencerek motifinin yapıldığı bir bordür yer alır. Bu bordür zemini kırmızı zencerek ise sarı ve beyaz tonlarındadır. Bordürün altında üç sıra mukarnas dizisi yer almaktadır(Fotoğraf:135)

Değerlendirme: Kubbe süslemesi bakımından Geç dönem Osmanlı mimarisinde oldukça dikkat çekicidir. Caminin kubbesinde yer alan süslemeler Osmanlı mimarisinde süsleme bakımından yabancı olmadığımız motiflerden olan rumiler, palmetler, yıldızlar kullanılmıştır. Fakat burada kullanılan motifler klasik üsluptan farklıdır. Geç dönemde çoğunlukla kullanılan motif gölgelendirme işlemi burada da yapılmıştır.

Pertevniyal Valide Cami, 2007-2008 yılları arasında restorasyon geçirmiştir. Fakat bulunduğu araziden dolayı cami çok fazla hasara uğramaktadır. Bu sebepten dolayı Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2011 yılında tekrar tamamlama adı altında restorasyon projesine dahil edilmiştir. Restorasyonda caminin kalem işlerine konservasyon projeleri hazırlanmış ve bu doğrultuda müdahale kararları alınmıştır. Kalem işlerinde çimento sıvaların alındığı geniş yüzeylerde horasan sıva ve tezyinat altı sıvası yapıldıktan sonra mevcut kalem işlerinin boya kaybı olan yüzeylerin ve eksik konturların dönem onarımı olduğu anlaşılın diye her rengin bir ton açığıyla ve trateggio yöntemiyle rötuş yapılarak tamamlanması sağlanmıştır(Çebi, 2010: 73). Uygulanan bu müdahaleler artık tüm dünyaca kabul gören bir çalışma olması bakımından önem taşımaktadır. Bu bilinçli restorasyonlar neticesinde caminin ilerleyen dönemlerinde daha az hasar kaybına uğraması umulur.

2.1.21. Yıldız Hamidiye Cami Ana Kubbesi

Çizim No:20

Fotoğraf No:140-141-142-143-144-145-146

İnceleme Tarihi: 18 Nisan 2018-15 Haziran 2019

CAMİ:

Beşiktaş İlçesi'nde, Barbaros Bulvarı'nın kuzey kesiminde, Yıldız Sarayı yolu üzerindedir. Asıl adının “Hamidiye” olmasına karşılık daha çok “Yıldız Cami” olarak bilinmektedir.

Yıldız Hamidiye Cami, diğer Geç dönem Osmanlı camilerine göre yapılışında farklı bir amaç güdülmüştür. II. Abdülhamid 1876'da tahta çıktıktan kısa bir süre Dolmabahçe Sarayı'nda kalır ve ardından Yıldız Sarayı'na yerleşir. Ağabeyi V. Murad'ın tekrar tahta geçirileceği endişesiyle, saraydan uzaklaşmamak için cuma selâmlığında kullanılmak üzere Yıldız Sarayı'nın Koltuk Kapısı'nın girişi önündeki yüksek set üzerine yeni bir cami yapılmasını ister(Can, 2013: 540). Bu nedenle rum bir mimar olan Nikolaidis Jelpuylo'ya görev verilir. Kısa süre içerisinde caminin plan ve resimlerinin hazırlanması ile cami inşaatına başlanır. 1881 yılında yapımına başlanılan caminin inşaatı 1885 yılında bir Cuma selamlığı ile açılmıştır(Can, 2011: 25).

Yıldız Hamidiye Cami, plan olarak bakıldığında Geç dönem Osmanlı camilerinde geleneksel son cemaat yerinin işlevinin değişmesine bağlı olarak giriş bölümlerin hünkâr köşkü biçimine dönüşmesinin son örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Yıldız Sarayı'nın bulunduğu alanda yer alan cami, dikdörtgen plânlı harim ve harimin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerine bitişik prizmatik dikdörtgen kitleler halindeki hünkâr dairesi katlarından meydana gelmektedir. Harime, iki yanda hünkâr dairesi merdivenleriyle kuşatılmış haldeki dikdörtgen plânlı ara bölümden girilir. Üzeri düz tavanla örtülü caminin, girişe yakın yerleştirilmiş küçük bir kubbesi vardır. Dıştan yüksek bir kasnakla belirtilen bu kubbe, iç mekânda birbirlerine dilimli kemerlerle bağlanan ahşap sütun çiftiyle desteklenmiştir. Kubbe, iki yanında, kuzey ve güneyine yerleştirilmiş birer çift yüksek kolonla desteklenmiştir. Bunlar, aslında taşıyıcı işlevi olmayan veya sınırlı olan, dekoratif kolonlardır. Caminin geleneksel tasarımında hiç görülmediği biçimde taç kapı motifi mihrap cephesinde de kullanılmıştır. Böylece bu taç kapılar tarihi işlevlerinden farklı olarak kubbeyi ortlayan simetri öğeleri olmuşlardır. Yapının kuzeybatı köşesinde, tek şerefeli bir minare yükselmektedir(Batur, 1994: 514; Can, 2013: 540; Aslanapa, 1986: 550).

Yapım Tarihi: 1881-1885(Can, 2013: 540).

Bani: Sultan II. Abdülhamid(Can, 2013: 540).

Mimarı: Rum Nikolaidis Jelpuylo(Can, 2011: 25).

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 10 m.

Hattatı: Ebûzziya Tevfik¹² ve Abdülfettah Efendi¹³

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Rumi, kufi yazı, saadet düğümü, stilize çiçek ve yaprak motifleri, yıldız motifleri

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalem işi, tuval bezi üstü kalem işi

Cami kubbe süslemesi merkezden kasnağa doğru 11 kademeye ayrılarak incelenmiştir;

1.Kademe: Caminin kubbesinin göbek kısmında avize bağlantı yerinin bulunduğu yeri içine alan kademedir. Burada kubbenin başlangıç yerinde 16 kollu iki kademeli formda yapılmış yıldız formu bulunmaktadır. Bu yıldız motifi sarı ve bordo renkte boyalı iken zemin rengi mavi renktedir. Yıldız formlu süslemeden sonra iki sıra halinde farklı süsleme özelliklerinden bordür yapılmıştır. Bu bordürler yazılı süslemeyi geometrik süslemeden ayırmıştır. Yıldız motifinin akabinde yapılan bordür sarı ve bordo renklerin çizgisel halde münavebeli şekilde işlenmesi ile oluşurken bir diğer bordür ise rumî motifinden oluşmaktadır(Fotoğraf: 142).

2.Kademe: Süslemeli yazının bulunduğu kademedir. Yıldız Hamidiye cami, diğer Geç Osmanlı selâtin cami kubbelerinde uygulanan kubbe düzeninden farklı olmasını hat sanatında da göstermiştir. Diğer Geç Dönem Osmanlı selâtin camilerinin çoğunda caminin kubbe göbeğine dairesel olarak uygulanan süslemeli yazılarda celi sülüs hat kullanılırken bu camide örgülü kufi yazı çeşidi kullanılarak geçmişe dönüş simgelenmiştir. Kubbede besmele ve Necm Suresinin ilk üç ayetinin yazılı olduğu hat altın yaldızlı varak ile boyanırken zemin rengi mavi olarak boyanmıştır(Fotoğraf: 142).

Metin:

¹² Camiye ait kufi yazıların hattatı olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.

¹³ Camiye ait Celî Sülüs yazıların hattatı olduğu belirtilmiştir.

Türkçe Anlamı:

1/3 Necm’’ Kayan yıldızla yemin olsun ki Arkadaşınız Muhammed yanılmadı, sapmadı, aldanmadı. O kendi heva ve hevesiyle konuşmuyor.’’(Necm Suresi 1/3) (Kur’An-ı Kerim: 525).

Kubbe göbeğine ait bu hat sanatının II. Abdülhamid tarafından gazeteci Ebuzziya Tevfik’e yazdırıldığı söylenir(Can, 2014: 58). 1980 yılında hattat Mahmud Öncü tarafından yenilenmiştir.

3.Kademe: Süslemeli yazıdan sonra iki sıra bordürün bulunduğu kademedir. Burada süslemeli yazıdan bir önceki kademe yapılan bordür gibi sarı ve bordo renklerden oluşan bir sarı bir bordo olarak nöbetleşerek devam eden bordür yapılmıştır. Bir diğerinde ise geometrik süsleme bulunmaktadır. Bu bordürlerden ikincinin süslemesi sarı, zemin rengi ise bordodur(Fotoğraf: 142-143).

4.Kademe: Kubbe göbeğini tamamlayan kademedir. Bu kademe kubbe göbeğinin dairesel çevreleyen rûmili süsleme bulunur. İkili geçme deseni yeşil zemin üzerine bordo ile çalışılmıştır. Bordo rengin dış çevreleri gri renk ile gölgelendirilmiştir. Göbeğin etrafını dolanan süslemede ardışık yerleştirilmiş 32 adet tepelik motifinden oluşan kapalı formda rûmiller kısa dallar üzerine yerleştirilmiş ve birbirinin içinden geçerek tepelik ile sonlandırılmıştır(Fotoğraf: 142-143).

5.Kademe: Kubbe göbek kısmının ardından kubbe etek kısmına kadar kubbe arasında kalan boşluk kısmı oluşturan kademedir. Bu kademe kubbeye gökyüzü görünümü verilmek amacıyla zemin mavi renge boyanmış üstüne altın yaldızla yıldız motifleri serpilmiştir(Fotoğraf: 141-142-143).

6.Kademe: Kubbenin etek kısmından bir önce yıldız motiflerinin bittiği kısımda kubbe göbeğini tamamlayan rûmili süslemeye benzer yine zemin rengi yeşil

motifler bordo olarak boyanmış rûmi kompozisyonu işlenmiştir. Bu kompozisyon kubbenin çapını tamamen çevrelemektedir(Fotoğraf: 144-145).

7.Kademe: Rumili süslemenin ardından kubbenin etek kısmına bir sıra bordür yapılmıştır. Bu bordür 3. kademedeki yapılan süsleme ile aynıdır.

8.Kademe: Kubbe kasnak kısmında 16 adet pencere bulunmaktadır. Her pencere arasında üst kısımlara sekiz kollu yıldız motifi yapılmış ve iç kısmına sekiz yapraklı çiçek motifi yerleştirilmiştir. Sekiz kollu yıldızın alt kısmından yıldızın kolundan çıkan kolların uzatılarak pencere aralarında saadet düğümü ve geçmeler yapılmıştır. Bu alanda yer alan bu süslemenin zeminine ise mavi renkte serbest rumi kompozisyonları işlenmiştir(Fotoğraf: 141-145).

9.Kademe: Kubbenin kasnaktan sonraki kısmını oluşturmaktadır. Burada yer alan bordür 32 adet büyüklü küçüklü paftalara ayrılmıştır. Her bir paftanın içine stilize çiçek motifleri işlenmiştir(Fotoğraf: 146).

10.Kademe: Camiye farklı özellik katan bir kısımdır. Kubbe kasnağından sonra oluşan bu kademedeki süslemeli yazıya yer verilmiştir. Örgülü kûfi hat çeşidi ile yazılmış olan bu yazıda sürekli tekrarlanan bir ibare olan ‘‘El-hamdü lillahi ‘âlâ ni‘meti’l-îslâm’’(İslam nimetinden ötürü Allah’a hamd olsun)yazılmıştır. Yazılı süslemeler kare ve dikdörtgen paftalara ayrılmış kısımların içine yerleştirilmiştir. “*El-hamdü lillah*” kısmı kare, “*âlâ ni‘meti’l-îslâm*” kısmı dikdörtgen çerçeveler içine yazılmış vaziyetteki ibarenin zemin boşluklarındaki ve yoğun bir süsleme vardır. Her bir yazılı süsleme arasına ise saadet düğümü denilen motifler yapılmıştır. Dolayısıyla bu kuşakta, yazı ve süsleme daha iç içe durumdadır. Yazı çeşidi de örgülü kûfi olunca, yazı diğer motifler arasında adeta kaybolmuştur. Ancak yazı panolarının zemin rengi kırmızıya yakın renkte ve harfler de altın yıldızla boyanmış olduğu için yazılar biraz kendini gösterebilmektedir(Özkafa, 2008: 328)Fotoğraf: 146).

11.Kademe: Kubbe kasnağındaki süslemeli yazılı alandan sonra kubbe ile tavanı birbirine bağlayan kısmı oluşturan kademedir. Bu kademedeki üç adet bordür bulunur. Birinci bordür rumi tepelik motiflerinden oluşmaktadır. İkinci bordür karşılıklı yapılan stilize yapraklardan oluşmaktadır. Son olarak kubbeyi tamamlayan ve tavana bağlayan bordür ise rûmi bezemeli bir pervaz ile tamamlanmıştır. Camiyi bütünüyle çevreleyen bu pervaz camide bütünlük sağlamıştır. Birinci ve ikinci

bordürlerde zemin rengi bordo motiflerde sarı renk kullanılırken camiye çevreleyen bu rûmi kompozisyonu ise zeminde bordo motifler ise mavi renktedir(Fotoğraf: 146).

Değerlendirme: Yıldız Hamidiye Camisi diğer Geç dönem Osmanlı camilerinden farklıdır. Caminin harim mekânını tam olarak kapatmayan kubbe süslemesi bakımından da saray süslemelerini hatırlatır tarzda yapılmıştır(Hatipoğlu, 2007: 93; Fırat, 2015: 15). Kubbe içinde yer alan süslemeler neo-klasik üslubu oldukça belli etmektedir. Yıldız Hamidiye Camii süslemelerinde yoğun olarak kullanılan süslemeler rumi motiftir. Fakat rumi motifleri burada klasik tarzdan uzak bir formda tasarlanmıştır. Genel hatları ile rumi denilse de aslında bir yaprak görüntüsünde oldukları görülmektedir. Gövdeler iri ve yaprak gibi dilimlenmiş ve tek bir motif olmalarına rağmen oldukça hareketli yapıda işlenmiştir.

2013 yılında yapılan restorasyon çalışmasında kalem işlerine ait bozulmalarda duvar aralarına mikro enjeksiyon yöntemi ile sağlamlaştırma işlemleri yapılmış cami içinde yapılan araştırmalar sonucu elde edilen veriler doğrultusunda özgün olmayan son dönem kalem işinin mekanik ve kimyasal yöntemlerle itinalı bir şekilde raspa edildiğini belirtilmiştir (Sanal, 2019). Raspa sonrası çimento esaslı imitasyonlar duvar yüzeylerinden uzaklaştırılarak, kâğıt hamuru ile tuz alma işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu raspa çalışması sırasında bir sürprizle karşılaşılır. Camideki kalem işlerinin ölü noktalarına, 1900 yılında kalem işlerini yapan İtalyan ve Rum ustaların imzalarını gizledikleri ortaya çıkmıştır. Camideki mukarnasların üst kısmında kalem işlerini yapan 7 ustanın imzası bulunmuştur(Sanal, 2019). Buda caminin gizli kalmış ustalarına bir nebze de olsa ışık tutmaktadır.

Yıldız Hamidiye Cami, Geç dönem Osmanlı mimarisi selâtin camileri arasında önemli bir yere sahiptir. Yapıldığı dönemden itibaren farklı zamanlarda restorasyona uğramıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen son restorasyon projesi 2017 yılında tamamlanarak cami ibadete açılmıştır.

Caminin kubbesine ait arşiv belgeleri ve restorasyon projelerinden yararlanılarak kubbeye yapılan kalem işi süslemeler hakkında bilgi sağlanmıştır.

2.1.22. Cihangir Cami Ana Kubbesi

Çizim No:21

Fotoğraf No:147-148-149-150-151-152-153-154-155

İnceleme Tarihi: 22 Nisan 2018-14 Haziran 2019

CAMİ:

Fındıklı Yokuşu'nun kuzeyindeki Pürtelaş Mahallesi'nde olup adını verdiği semtte Marmara'ya ve Boğaziçi'ne hâkim bir tepede yer almaktadır.

Cami, adını Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olan oğlu genç yaşta ölen Şehzade Cihangir'den almaktadır.

Cami, ilk defa 1559-60 yıllarında Mimar Sinan tarafından yapılmış, yangınlar geçirmiş, tamirler görmüş nihayet kapısı kitabesinde belirtildiği gibi beşinci yangından sonra 1889-90'da Sultan II. Abdülhamit zamanında son kez yeniden yapılmış olup, Sinan eserinden bir iz kalmamıştır. İlk yapıldığında kare bir planda olup, tek kubbeli ve tek minarelidir. Zaman içerisinde sürekli yenilenen cami planı ve süsleme özellikleri günümüzde son olarak II. Abdülhamit tarafından yaptırılan camidir(Arlı, 1994: 431).

Cihangir Cami, mimarı balyan ailesi üyesinden Sarkis Balyan olduğu söylenirse de mimarı hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte sadece bir kaynakta Sarkis Balyan'ın adı geçmektedir. P. Tuğlacı'nın Balyan ailesine mensup mimarların eserlerine ilişkin incelemesinde Cihangir Cami yer almamaktadır(Sezgin, 1979: 204; Arlı, 1994: 431).

Cihangir Cami, eğimli bir arazi üzerine tek kubbeli kare planlı olarak inşa edilmiştir. Camide son cemaat yeri ortada aynalı tonoz iki yanında kubbe ile kapatılmıştır. Camide kubbe dört köşeye oturtulduğundan dolayı duvarlar taşıyıcı özelliğini kısmen kaybetmiş, bu nedenle çok sayıda pencere açılabilmiş ve özellikle üst kısımlarda yelpaze biçimi yayılan pencere düzeni gerçekleştirilebilmiştir(Altun, 1993: 539).

Yapım Tarihi: 1889-1890(Arlı, 1994: 431).

Bani: Sultan II. Abdülhamid(Arlı, 1994: 431).

Mimarı: Sarkis Balyan?(Sezgin, 1979: 204; Arlı, 1994: 431).

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 14 m yüksekliği 20.50 m

Hattatı: Mustafa İzzet, Hafız Ahmed Sünbülî, Sami, Rakım, Hasan Rıza, Sabri, Şefik, Muhammed Fehmi, Muhammed Nazif, Nazif, Arif, Mehmed Tahir, Seyyid Ali, Alâeddin, Hasenî, Cerî, Mısırîzade Ali Rıza Üsküdarî, Şevki(Altun, 1993: 539).

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Küçük stilize yapraklar, kıvrımlar, çelenkler, stilize çiçekler, zikzaklar, kıvrılan kumaş parçaları, vazoda çiçek motifleri.

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalem işi

Cami kubbe süslemesimerkezden kasnağa doğru 5 kademeye ayrılmaktadır;

1.Kademe: Kubbenin ilk kademesi avize bağlantı yerine ait olan kademedir. Burada yapılan süsleme, 8 adet stilize yaprak motifleri işlenmiştir. Bu stilize yaprakların zemin rengi yeşil yapılırken motifler açık yeşil boyanmış ve beyaz renk ile gölgelendirme yapılarak yapraklara hacim kazandırılmıştır(Fotoğraf: 149-150).

2.Kademe: Kubbe merkezinde başlangıç yerine yapılan stilize yaprak motifinin etrafına daire şekilde oluşturulmuş, birbirlerine köklerinden zıt bağlanmış desenlerle oluşturulmuş yapraklardan oluşan bezeme yapılmıştır. 8 adet yapılan stilize yapraklar ile aynı renk bu bordürde de uygulanmıştır(Fotoğraf: 149-150)(Çizim: 41).

3.Kademe: Geç dönem Osmanlı camilerinin birçoğunda bu kademedede genellikle süslemeli yazı bulunurken bu camide kubbede süslemeli yazıya yer verilmemiştir. Kubbe göbek kısmını tamamlayan bu kademedede 1/8 nisbetinde dilimlere ayrılmış stilize yapraklardan ve her bir yapraklı süslemenin alt kısmında kare formunda geometrik süslemeler işlenerek daire tamamlanmıştır. Kubbe göbek kısmına ait bu kademedede stilize yaprakların olduğu kısım zemin rengi açık mavi yapraklar koyu mavi yapılmış, beyaz renk ile hareketlendirme sağlanmıştır. Geometrik süslemenin olduğu kısım kahverengi renkte yapılmış, süslemenin iç kısımları ise açık pastel tonlarla doldurulmuştur(Fotoğraf: 149-150)(Çizim: 41)

4.Kademe: Kubbenin göbek kısmından sonra etek kısmına kadar kubbe içini kaplayan kademedir. Bu kademedede kubbe içi gri bir pervaz ile 8 adet dilime bölünmüştür(Fotoğraf: 148).

Her bir dilimin üst kısımlarına yarım çelenk şeklinin verildiği naturalist üslupta çiçek ve yapraklardan oluşan süslemeler yapılmıştır. Süslemelerde yapraklar yeşil renkte çiçekler ise mavi ve kırmızının tonlarında soluk renkte işlenmiştir. Dilimlerin iç kısımları zemin rengi açık kahve tonunda pastel renk olarak boyanmıştır. Dilimlerin alt kısmına ait süslemelerde iki kulplu, kulplarında püskül motifinin yapıldığı bir vazodan çıkan stilize çiçeklerden oluşmaktadır. Burada vazoonun rengi sarı içindeki yapraklar

yeşil çiçekler ise açık koyulu renklerden oluşan kırmızı olarak boyanmıştır. Vazonun alt kısmı ise burğu şeklinde yapılmış sopaya sarılan kıvrımlardan oluşan kırmızı kumaş parçası ile kompozisyona hareketlilik sağlanmıştır. Bu kompozisyonun alt kısmına ise barok özelliklerden olan birbirlerine simetri yapraklardan oluşan helezonlar yapılmış, helezonların orta kısımları ise çiçek motifi ile tamamlanmıştır. Vazonun alt orta kısmında olan bu yapraklardan oluşan helezonlar iki yana açılan dallar ve yapraklarla da vazodan ayrı bir kompozisyon oluşturmuştur. Helezonların oluşturduğu bu kompozisyonda gri renk kullanılmış motiflere beyaz renk ile gölgelendirme yapılarak hareketlilik sağlanmıştır(Fotoğraf: 151-152-153-154).

5.Kademe: Kubbe etek kısmını oluşturan kademedir. Burada kubbenin etek kısmına bir bordür yapılmıştır. Bordür içine kırmızı renkte zikzaklı geometrik süsleme yapılmış araları ise bitkisel motiflerle bezenmiştir(Fotoğraf: 155).

Kubbe kasnağı ve kasnak penceresine yer verilmeyen kubbede etek kısmından sonra pandantiflere geçilmiştir.

Değerlendirme: Geç dönemde Osmanlı mimarisi içerisinde yer alan Cihangir Cami, gerek plan gerekse süsleme özellikleri ile gayet ölçülü yapılmış bir eserdir. Kubbe içerisinde yer alan kalem işlerine baktığımızda kullanılan motiflerin hemen hemen hepsi bitkisel karakterlidir. Belli bir kompozisyonda olmayan süslemeler, barok anlayışı ile çizilmiş, küçük stilize yapraklar, kıvrımlar, çelenkler, rozet ve çiçekler halinde kullanılmıştır. Bunlar çoğunlukla da simetrik olarak düz şeritlerle ayrılmış ve birleştirilmiştir.

Cami incelendiği tarihte restorasyon halinde idi. Genel olarak yapılan restorasyonlarda aslına uygun olarak restore edildiği söylenilse de kalem işleri süslemeler mimari yapılarda en çok bozulmayı yaşayan öğeler olması bakımından da kesin yorum yapmayı olanaksızlaştırır. Bu açıdan Cihangir Camisinin geçmiş yıllara ait kubbe fotoğraflarından da iki farklı süslemeye ait fotoğraf karşılaşılmış, özgün süslemesinin bugüne ait süsleme karakterinin olduğu belirtilmiştir(Türker, 2015: 116).Son olarak İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kapsamlı restorasyon programına alınan caminin Ekim 2018 yılında restorasyonu tamamlanarak ibadete açılmıştır. Restorasyonu tamamlanan cami için tekrar arazi çalışması yapılmış yapının son hali fotoğraflarla belgelenmiştir.

2.1.23. Eminönü Hidayet Cami Ana Kubbesi

Çizim No:22

Fotoğraf No:156-157-158-159-160-161

İnceleme Tarihi: 18 Nisan 2018

CAMİ:

Hidayet Cami, Eminönü'nde Yalıköşkü Caddesi Birlik Sokağı'nda yer almaktadır.

Cami, ilk olarak II. Mahmut tarafından 1809 yılında yaptırılan ahşap bir mescit iken, zaman içinde bu mescitin yerine II. Abdülhamid tarafından 1887 yılında mimar Alexandre Vallaury'ye bugünkü cami yaptırılmıştır. Caminin II. Mahmut'a yaptırılan mescide ait kitabesi bugün avlu giriş kapısı üzerindedir(Öz, 2015: 71).

Hidayet Cami, İstanbul'daki oryantalist denemelerden biridir. Diğer cami yapılarından, İslami yapılara verdiği referanslarla ayrılmaktadır. Merdivenle çıkılan birinci katta, bir açık son cemaat yeri ya da giriş sofası ve kubbeli bir harimden oluşur. Kareye yakın planlı ana mekân, mihrap duvarının köşelerinde eksedrarlarla genişletilmiştir. Kubbe eteği pencere dizisiyle delinmiş, Klasik Dönem Osmanlı mimarlığı için alışılmamış sivrilikte bir kubbe, geçiş elemanı olmaksızın kare mekânı sınırlayan duvarların üzerine oturmaktadır(Saner, 1994: 71; Kuban 2007: 641; Sanal, 2019).

Hidayet Cami, Vallaury'nin bilinen tasarımları içinde başarılı örnekler arasında saymak oldukça güçtür. Cami bir dönem depo olarak da kullanılmıştır.

Yapım Tarihi: 1887(Öz, 2015: 71).

Bani: Sultan II. Abdülhamid(Öz, 2015: 71).

Mimarı: Mimar Alexandre Vallaury(Sanal, 2019)

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 12 m.

Hattatı: Kubbede süslemeli yazıya yer verilmemiştir. Diğer kısımlarda yer alan süslemeli yazıların hattatı bilinmemektedir.

KUBBE:

Kullanılan Motifler: rumi, tepelik, sekiz yapraklı çiçek motifi

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalemişi

Kubbe süslemesi merkezden başlayarak kasnağa doğru 5 kademe halinde incelemek mümkündür;

1.Kademe: Kubbeye ait ilk kademe avize bağlantı yerine aittir. Burada avize bağlantı yerinin olduğu kısım sade bırakılıp sarı renktedir. Sonraki kısımda ise 20 adet tepelik motifinin alt kısımlarından birbirlerine bağlanması ile dairesel bir süsleme yapılmıştır. Zemin rengi açık mavi tepelik motiflerinin iç kısımları koyu mavi konturlar ise beyaz renktedir(Fotoğraf: 158).

2.Kademe: Kubbede diğer motif ile tepelik motifini birbirinden ayıran kısma beyaz renkte sade bir bordür çekilmiştir. İki ayrı başlıktan oluşan 20 adet motif yerleştirilmiştir. Başlığın birini rumi tepelik oluştururken birini ise iki adet ruminin ortada birleşmesinden oluşmuştur. Renkler motiflerde bej iken aralarında kalan boşluklar koyu mavi, sarı ve bordo renktedir(fotoğraf: 158).

3.Kademe: Kubbe göbek kısmını tamamlayan kompozisyonudur. Burada 10 adet kubbe göbeğine dairesel olarak yerleştirilen orta bağ ruminin kollarının iki yana ayrılması ile tepelik motifleri ile birbirine bağlanan kompozisyonların üst kısımları yine tepelik motifleri ile tamamlanmıştır. Bu kompozisyonların orta kısımları bordo renkte yapılırken rumilerin dalları ve tepelikler bej renginde yapılmış olup araları sarı renk ile doldurulmuştur(Fotoğraf: 158).

4.Kademe: kubbe göbek kısmını tamamlayan kubbede yer alan süslemeyi göbek kısmına yapılan süslemeden ayıran bordürdür. Burada ‘‘S’’ şeklinde doldurulan bordürün aralarına benekler konularak hareketlilik sağlanmıştır. Bordürde zemin rengi bej yapılırken ‘‘S’’ kıvrımlar koyu kahve benekler ise kırmızıdır(Fotoğraf: 158).

5.Kademe: Kubbe göbek kısmından etek kısmına kadar olan kubbedeki boşluk kısmı dolduran süslemenin olduğu kademedir. Burada kubbe 1/40 nispetinde dilimlere ayrılmıştır. Dilimlerin her birinin içine, tepelik rumilerin birbirine bağlandığı ve rumi motiflerin kollarının uzatılarak bir sonraki bağlantıda kompozisyon oluşturan süsleme yapılmıştır. Zeminde mavi renk kullanılan kompozisyonların motifleri beyaz yapılırken motif araları kırmızı renklerle doldurulmuştur(Fotoğraf: 157-159-160).

Dilimlerin etek kısmına uzanan yerlerine 20 adet pencere açılmış, pencere pervazları kırmızı renk ile hareketlendirilmiştir. Pencere aralarında kalan boşluklara ise dilimlerden uzatılan motifler doldurulmuştur. Pencere aralarında yer alan süsleme ise iki yanda rumilerin kıvrımlarıyla oluşan kompozisyonlar ortada tepelik rumide birleşmiştir. Orta kısmına ise yapraklarının uzunlukları birbirinden farklı bir çiçek motifi yerleştirilmiş, bu çiçeğin altında ise ortabağ rumi ve onun kolundan çıkan

rumile işlenmiştir. Yapılan bu kompozisyonun alt kısmına yine sekiz adet tepelik motifinin dairesel yerleşimi yapılmış ortasına ise stilize çiçek motifi yerleştirilmiştir. Bu kompozisyonların hepsinin etrafı ise S ve C kıvrımları ile çerçevelendirilmiştir. Kullanılan renkler genel olarak motiflerde bej iken zemin mavi, motif araları bordo ve turkuaz rengindedir. Dilimlerin araları ise sarı renktedir(Fotoğraf: 159-160-161).

Değerlendirme: Geç Dönem Osmanlı mimarisi içerisinde alışılmışın dışında tasarlanmış bir cami olan Hidayet cami, kare mekân üzerine yükselen basık kubbesi ve kubbe eteğine açılan pencereleri ile oryantalist üslubun belirleyici özelliklerini ortaya çıkarmaktadır. Süsleme özelliklerinden kubbede rumi motifleri ağırlıktadır. Fakat burada kullanılan rumi ve tepelik motifleri klasik anlayıştan uzak olduğu açıkça bellidir. Diğer yandan, statik kütle, oranlar, alt yapı-kubbe ilişkisi ve tasarıma egemen olan dekorasyon anlayışı dikkate alındığında, Hidayet Camini Vallaury'nin bilinen tasarımları içinde başarılı örnekler arasında saymak oldukça güç görünmektedir.

Hidayet Cami Geç Dönem Osmanlı mimarisi içerisinde plan ve süsleme bakımından diğer Geç Dönem Osmanlı camilerinden ayrılmaktadır. Cami İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü tarafından 2005 yılında restorasyon planına dahil edilmiş, 2007 yılında restorasyonu tamamlanmıştır(Sanal,2019). 2017 yılında ise minaresinde meydana gelen sıkıntılardan dolayı sadece minaresi retore edilmiştir.

2.1.24. Büyük Ada Hamidiye Cami Ana Kubbesi

Çizim No:23

Fotoğraf No:162-163-164-165-166-167-168

İnceleme Tarihi: 22 Nisan 2018- 15 Haziran 2019

CAMİ:

Hamidiye Cami, Büyükkada'da, Maden Mahallesi'nde, Ada Camii Sokağı'nda yer almaktadır.

Cami II. Abdülhamid tarafından 1892 yılında yaptırılmıştır. Caminin mimarına ait herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

“Servili Cami” ismi ile de anılan Hamidiye Cami, cephelerinde bilhassa ampir üslubunun ağırlıklı olduğu görülen cami, fevkani olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul mimarisinde hâkim olan Batı üslûbunda yapılmıştır(Eyice, 1997: 464; Öz, 2015: 14).

Cami, yüksek bir bodrum üzerinde inşâ edildiğinden son cemaat yerine mermer basamaklı çift taraflı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Kapalı mekân olan ve pencerelerden ışık alan son cemaat yeri ahşap bir tavanla örtülmüştür. Son cemaat yerinden bir merdivenle çıkılan kadınlar mahfili, kârgir ve üstü kurşun kaplı bir tonozla örtülmüş olup sol tarafı harîm bölümünün zemininden çıkan bir sütunla desteklenen bir çıkma halinde ana mekâna uzanmıştır. Caminin mihrabı dışarıya yarım yuvarlak bir çıkıntı teşkil eden, kârgir duvarlı, Kareye yakın dikdörtgen planlı harim bölümü, içeriden bağdadi sıvalı, dışarıdan kurşun kaplı ahşap bir kubbeyle örtülüdür. Kare mekânın duvarları ile kubbe eteği arasında kalan köşe üçgenleri kalem işleri ile süslü tavan birimleri ile örtülmüştür(Okçuoğlu, 1994: 543)

Caminin kuzeybatısındaki ince uzun minare, prizmatik bir kaide ile yapı kitlesine bağlanır. Girişi dışarıya açılmaktadır. Silindirik biçimindeki gövdesinin üzeri pilastrlarla çevrelenmiştir. Şerefesi ve külâhı taştandır(Sanal, 2019).

Yapım Tarihi: 1892(Eyice, 1997: 464; Öz, 2015: 14).

Bani: Sultan II. Abdülhamid(Eyice, 1997: 464; Öz, 2015: 14).

Mimarı: Bilinmiyor

Kubbenin Ölçüsü: Çapı 11 m.

Hattatı: Bilinmiyor

KUBBE:

Kullanılan Motifler: Sekiz kollu yıldız, akant yaprakları, stilize çiçekler, zencerek, süslemeli yazı.

Uygulama Tekniği: Sıva üstü kalem işi

Hamidiye Cami kubbesinde yer alan kalem işleri merkezden başlayarak kubbe kasnağına doğru 5 kademeye ayrılmıştır;

1.Kademe: Kubbenin merkezi, avize bağlantı yeridir. Burada sekiz kollu yıldız motifi işlenmiştir. Motif zemini lacivert motif ise altın varaktır(Fotoğraf: 164).

2. Kademe: Kubbede sekiz kollu yıldızdan sonra süslemeli yazıya yer verilmiştir. Burada kubbe göbeğine besmele ile başlayan İhlâs Suresi dairesel olarak yerleştirilmiştir(Fotoğraf: 164).

Metin:

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1/4De ki: O,Allah'tır, gerçek İlahtır ve Birdir. Allah Samed'dir. Ne doğurdu ne de doğuruldu. Ne de herhangi bir şey O'na denk oldu. (ihlâs Suresi)(Kur'an-ı Kerim: 604).

Süslemeli yazıda zemin rengi lacivert iken yazılı süsleme altın yaldızlı varak süslemeye sahiptir. Süslemeli yazıda hattın hareketleri yazının içine yerleştirilmiş, "Allah" ismi celili hattın üst kısımlarına gelecek şekilde yapılmış "elif" harfleri uzatılmıştır.

3.Kademe: Süslemeli yazıdan sonra kubbe göbeğini tamamlayan kademedir. Bu kademeye ince bir bordür yapılmıştır. Bordür içlerine antikite şeklinde motifler yerleştirilmiştir. Motifler gri renkte yapılmış beyaz konturlar ile gölgelendirme yapılmıştır(Fotoğraf: 164).

4.Kademe: Kubbe göbek kısmında kubbenin etek kısmına kadar olan kısım 1/10 nispetinde kalın süslemeli bordürlerle ayrılmıştır. Her bir dilimin içine dar kısımlarda stilize yaprak motifleri ve dallar yapılmıştır. Dalların uzantılarından aşağıya doğru dilimlere çerçeve yapılmıştır. Dilimlerin orta kısımlarına dek gelen yerler kandil bağlantı noktalarıdır. Bu noktalara yine kıvrım dallardan oluşan stilize yapraklar işlenmiştir. Motiflerin renkleri pastel tonlarda mavi, kırmızı ve sarıdır(Fotoğraf: 168).

Dilimlerin geniş kısımlar ortada bir akant yaprağının iki yanından yanlara doğru kıvrımlar yapan yaprak motifleri işlenmiştir. Bu yaprakların arkasından çıkan kollar ve yapraklar yukarı doğru S kıvrımlar oluşturarak akant yaprağı etrafında

çerçeve oluşturur. Yapılan bu kompozisyonda motifler gri ve tonlarında gölgelendirilmiş, zemin rengi ise bordo renktedir(Fotoğraf: 166)

Kubbede yer alan dilimlerin aralarına ise zemini kahverengi renkte motiflerin sarı olarak işlendiği zencerek motifi yapılmıştır. zencerekleri düğüm oluşturduğu yerlere ise stilize çiçekler yerleştirilmiştir. Her bir dilimin bittiği noktada bu bordür aralarına beyaz üzeri gri renk ile gölgelendirilen gülçeler yapılmıştır(Fotoğraf: 164-165).

5.Kademe: Kubbe etek kısmına üç sıra halinde bordürlerin yapıldığı kademedir. Bu kademede çizgiler ve üstlerine stilize çiçekler yapılmıştır. Çizgiler mavi renkte iken çiçekler bordo renktedir. Kubbe kare mekânın üstüne yapıldığı için kubbe geçişleri olan pandantifler bu camide yoktur(Fotoğraf: 165).

Değerlendirme: Büyük Ada Hamidiye Cami, yapıldığı dönemden sonra İstanbul'da meydana gelen büyük depreme maruz kalmıştır.1960 yılında küçük çaplı restorasyonlar geçirmiştir. Caminin minare külâhı 1894 depreminin ardından İstanbul minarelerinin çoğu gibi ağır hasar görmüş bu nedenle yeniden inşa edilmiştir. 1999-2001 yılları arasında yine restorasyon uygulamasına alınmış, son olarak 2005-2010 yılları arasında çevre düzenlemesi ile birlikte restorasyon yapılmıştır.Cami daha büyük İstanbul depremine maruz kalmış hasar görmüş ancak hemen onarılmıştır. 2005-2010 yılları arasında Hamidiye Camii Derneği tarafından gerçekleştirilen proje ile avlusu yanındaki evin bahçesi ile birleştirilerek büyütülmüş, avluda bulunan biçimsiz binalar yıktırılmış, yerine hizmet binası yaptırılmış. Tuvaletler günün ihtiyaçlarına uygun olarak tekrar düzenlenmiştir ve yer altına alınmıştır. Şadırvanın yeri değiştirilmiş bir peyzaj çalışması yaptırılarak, cami ve çevresi bugünkü halini almıştır(Sanal, 2019). Caminin kalem işlerinin “Voskalyos Taş Sanatı ve Restorasyon” isminde firma tarafından yenilenmiştir.

Cami neo-klasik ve karma bir üslupta inşa edilmiştir. Süslemelerine baktığımızda bu karma üslubu görmek mümkündür. Yapıya ait restorasyonun fazla olması sebebiyle kullanılan renklerin özgün olduğunu söylemek olanaksızdır.

3. DEĞERLENDİRME

3.1. Malzeme ve Teknik

Osmanlı mimarisinin içinde mimari öğeler kadar bezemede önemli yer tutmaktadır. Osmanlıların mimari tezyinatta kullandıkları malzemelerin birçoğunun çeşitleri günümüze ulaşan arşiv kaynaklarında kayıtlıdır. Geç Dönem Osmanlı selâtin camileri ana kubbeleri olarak ele aldığımız konu kubbe içine yapılan süslemelerde alçı(kalıplama tekniği) ve kalemişi uygulanmıştır. Bu süslemelerden iki camide (Hırka-i Şerif ve Küçük Mecidiye Cami) alçı malzeme kullanılarak kalıplama tekniğinde süsleme yapılmıştır. Bunun dışında kalemişi uygulanan kubbelerin bazılarının göbeklerinde bulunan süslemeli yazıları çevreleyen silindirik bordürlerde yine alçı malzemedendir Alçıdan yapılan süslemenin ana malzemesi yine alçıken kalemişi süslemenin ana malzemeleri arasında kalemişinin uygulandığı zemin ve boyalardır. Bu malzemeler dışında fırçalar, altın, miksiyon, vernik, kömür, kâğıt diğer önemli malzemeler arasında yer almaktadır.

Camilerin büyük çoğunluğunda uygulanan kalemişinin tekniği, sıva üstü kalem işi tekniğidir. Yer yer bazı camilerin kubbelerinde malakari tekniği de görülür. Bunun dışında saraya yakın yapılan selâtin cami örneklerinin bazılarında da kubbeyi tamamen kaplayan süslemede boya uygulanmıştır.

3.1.1. Alçı ve Teknikleri

Doğada alçı taşı olarak bulunan alçı, ısıtılarak suyundan ayrıştırılıp öğütülerek toz haline getirilir. Elde edilen toz halindeki alçı belli oranlarda su ile karıştırılarak sıvı hale getirilir ve katılaşmadan istenilen şekil verilir. Ayrıca katılaştırma sürecini hızlandırmak ve yavaşlatmak, direnci arttırmak için de bazı maddelerle birlikte kullanılabilir.

Alçı bilhassa taş malzemenin az bulunduğu yörelerde mimari süslemeyi oluşturan ana ve vazgeçilmez bir malzeme olmuştur. Kolay elde edilen ve hemen her bölgede doğal kaynakları bulunan bu malzemenin kolay işlenebilmesi, her türlü şekil çıkartmaya uygun oluşu, düz yüzeylerin dışında her türlü profile uygulanabilmesi vazgeçilmez oluşunun ilk akla gelen sebepleridir. Ayrıca, ucuz bir malzeme olması ve boyanıp renklendirilmeye de imkân tanınması dolayısıyla, yapıların hemen her yerinde ve farklı amaçlarla çağlar boyu kullanılmıştır(Aybek, 2011: 20).

Alçının dört adet tekniği bulunmaktadır. Bunlar;

1. Kalıplama tekniği
2. Kazıma tekniği
3. Ajur tekniği
4. Malakari'dir.

Konu içinde yer alan 24 adet selâtin camiden Küçük Mecidiye Cami ve Hırka-i Şerif Cami kubbe içleri alçı malzemeden kalıplama tekniği kullanılarak süslenmiştir(Fotoğraf 92-100).

3.1.1.1. Kalıplama Tekniği

Kalıplama tekniğinde kullanılmak istenen yere uygun bir biçimde, (bu profilli ya da düz yüzeyli bir bordür olabileceği gibi, bir mukarnas parçası v.s. de olabilir) hazırlanan ahşap kalıbın yüzeyine, aktarılmak istenen süsleme oyulduktan sonra sıvı haldeki alçı, bu kalıbın içine dökülerek şekillendirilir. Katılaştıktan sonra kalıptan çıkarılan parça istenilen yüzeye harç yardımıyla yapıştırılır. Alçı süsleme, daha çok kalıplara dökülen parçaların bir araya getirilmesi ile oluşturulur. Bu tez konusu içinde yer alan Küçük Mecidiye Cami ve Hırka-i Şerif Cami'nde alçı malzemede kalıplama tekniği kullanılmıştır(Fotoğraf 92-99; 100-105). Kalıplama tekniği kullanılan bu camilerde yüzeye alçak kabartma(rölyef) şeklinde motiflerin çivilerle sabitlenerek oturtulması sağlanmıştır(Sav, 2017: 216). Bu iki cami dışında Erken Dönem Osmanlı selatin cami örneklerinden olan Bergama (Yıldırım) Ulu Cami'nin kubbesinin geç dönemde yapılan onarım neticesinde süslemesinin değişmesi üzerine İstanbul'da yer alan bu iki cami örneğine benzer şekilde alçı malzemeden kalıplama tekniği ile süslenmiştir(Fotoğraf 170,171,172,173,174,175).

3.1.2. Kalemîşi Teknikleri

Mimari eserlerde çini ve hüsn-ü hatla yapılan süslemenin yanı sıra genellikle iç dekoru tamamlamak, bazen de giriş bölümlerinde ihtişamı artırmak amacıyla binaların el değmeyecek kadar yükseklikteki kısımlarını bezemek için sıva üzerine doğal boyalarla yapılan ve kalemîşi adı verilen bu süsleme çeşidi kullanılmıştır(Nemlioğlu, 1989: 14). Kalem işi sanatı, genel bir ifadeyle, “sivil ve dinî mimarimizin iç duvarlarını, kubbelerini ve tavanlarını sıva, ahşap, taş, bez ve deri gibi malzeme üzerine, renkli boyalar, bazen de altın varak kullanılarak ince “kıllı kalem” şeklinde tabir edilen fırçalarla yapılan nakışlardır” diye açıklanmaktadır. Bu genel

tarifin ardından, bu sanata neden bu isim verilmiştir veya kalem kelimesinin kaynağı nedir gibi bir takım sorular ortaya çıkmaktadır. Kâğıt üzerine yazı veya çizim için kullandığımız bir araç olan kalemin tanımını ele aldığımızda, C.Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi'nde "Boya ile bir satıh üzerine nakış yapmaya mahsus ucu sivri ve kalem gibi uzunca tüy veya tahta çubuk" şeklinde açıklamaktadır(Arseven, 1966: 911). Bu tarife göre yontma işlerinde kullanılan ucu sivri ya da keskin âlete kalem denildiği gibi yazı yazma işlemi için, Japonlar ve Çinliler gibi Uzakdoğu milletlerinin kullandıkları fırçaya ve kadim Avrupalıların kullandıkları kaz tüyüne de kalem adı verilmiştir. Avrupalılar, kazkanatlarında bulunan iri ve sert tüylerin saplarını yontup sivrileştirdikten sonra, kamyş kalemler gibi uçlarının yarılması suretiyle yaptıkları bu kalemlere " tüy kalem" veya kısaca " tüy" manasına gelen " plume" şeklinde ifade etmişlerdir. Tüy kalem aynı zamanda Eski Türklerde, minyatürleri, nakış resimleri yapan ressamın ve müzehhiplerin resim çizmek için kullandıkları, tüyden yapılmış fırçanın da adıdır. Dolayısıyla bir zemin üzerine resim, şekil, yazı, nakış vb. uygulamalar için kullanılan "fırça" kültürümüz içerisinde " kıllı kalem" diye tabir edilmiştir. Sonuç olarak, kıllı-tüy kalem ile yani fırçayla yapılan bu işleme eski tabirle " kalemkâri" günümüz Türkçesiyle " kalem işi" denilmiştir (Doğanay, 2002: 80).

Kalem işinde kullanılan malzemeler içinde kalem işinin işlendiği zemin ve boyalar önemli yer tutar. Bunun dışında fırçalar, altın, miksiyon, vernik, kömür, kâğıt diğer malzemeler arasındadır.

- Boyalar; Zengin malzeme üzerine uygulanan bezemelerin 1894'te organik boyaların keşfedilmesine kadar tabii maddelerden elde edilen boyalarla yapılmış olmaları günümüze kadar değerinden pek fazla bir şey kaybetmeden kalmalarını sağlamıştır. Eskiden geleneksel sanatlar içerisinde doğal kaya ve topraklardan, bitkilerden, hayvanlardan ve madenlerden elde edilirken günümüzde kimyasal boyalar tercih edilmektedir. Kimyasal boyalarda su bazlı ve sentetik olmak üzere iki farklı çeşit kullanılmaktadır. Su bazlı boyalar; tutkallı guaj, akrilik, kazein tutkallı boyalardır. Sentetik boyalar ise; yağlı boya cinsinden boyalardır(Baysal, 2013: 82; Nemlioğlu, 1989: 20)
- Fırçalar; Kalem işi isminde de anlaşıldığı üzere fırça ile yapılan bir sanattır. Farklı hayvanlardan elde edilen fırçaların kullanım durumlarına göre farklı ebatları bulunmaktadır. Motifler için renk fırçası, düz çizgi ve cetvellerin çekilmesi için

yassı kıl fırçalar, motifler renklendikten sonra kenarlarına tahrir çekilmesi için tahrir fırçaları kullanılmaktadır(Baysal, 2013: 82).

- Miksiyon; Altın varak uygulanacak yerin zemin yüzeyine yapılan ince sıvı bir malzemedir. Su bazlı ve solvent bazlı olmak üzere iki çeşidi bulunur¹⁴.
- Altın; kalemişinin tekniklerinde sık karşılaşılan altın malzeme özellikle konu içinde yer alan sıva üstü teknikte süslemeli yazılarda ve alçı süsleme yapılan kubbelerin göbek çerçevelerinde kullanılmıştır. Bunun dışında Nusretiye Cami'nin kubbe göbeğinde yer alan süslemede tamamen altın varak kullanılmıştır.
- Vernik; ahşabın görüntüsünü kapatmayan şeffaf, parlak görünüm veren bir malzemedir. Ahşap üstü kalemişi tekniğinde daha çok kullanılmaktadır(Sanal; 2019)
- Kömür; Motifi, zemine geçirmede (silkelemede) kömür tozu kullanılır. Belirli ağaçlardan hazırlanan közde ateşi sönen kömürleşmiş odun parçaları önce iri parçalara daha sonra da dövülerek toz hâline getirilirler. Toz hâline gelen kömür ince bir elekten geçirilerek elenir. Ardından Amerikan bezi, patiska gibi bir bez içerisine konarak ağzı sıkıca bağlanır. Bu işlemlerden sonra toz çıkını kullanıma hazır hâle gelir(Baysal, 2013: 83).
- Kağıt; Tasarım ve uygulama safhasında kullanılan eskiz kağıdıdır.

Farklı teknikler uygulanarak yapılan kalem işi süsleme uygulanan yüzeye göre gruplara ayrılır. Bunlar;

1. Sıva üstü kalem işi,
2. Ahşap üstü kalem işi,
3. Deri ve bez üzerine kalem işi,
4. Taş üzerine kalem işi
5. Malakari'dir.

Kaba sıva üstüne yüzeyi düzeltmek için kırıtlı kireç sıvası yapılır. Bu sıva içine konan malzeme kırıtlı, kireç, mermer tozudur. Yapılan bu karışımmala perdahu yapılarak düzeltilir. Bu sıva üstü kalem işi tekniğinin zeminidir. Ahşap üstü kalem işi tekniğinde ise ahşap ana malzemedir. Alçı, deri ve tuval yardımcı malzemelerdir. Ahşap üstüne deri gerilerek yapılan kalem işleri de mevcuttu. Traşlanan deri ahşap

¹⁴ Mimari restoratör Uğur Sarigül'den bilgi alınmıştır.

yüzey üstüne gerilerek tatbik edilir, üst yüzeyi terbiye edilerek kalem işi yüzeye işlenir(Üçer, 1988;106).

Konu içinde yer alan camilerde uygulanan kalemişi, sıva üstü kalem işi tekniğidir. Fakat bazı camilerin kubbelerinin belirli alanlarında malakari tekniği ile de karşılaşmıştır. Konu içinde yer alan selâtin camilerinden 22 adet caminin kubbe içi kalem işidir. Bu 22 cami içinden de Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami, Bezm-i Âlem Valide Sultan Cami, Sadabad Cami, Pertevniyal Valide Cami ve Yıldız Hamidiye Cami'nin kubbe süslemesi de hiç boşluk kalmayacak şekilde tasarlanmış olsa da kalem işi tabiri kullanılmaktadır(Üçer. 1988: 43-68). Konu içerisinde kalemişinden en çok sıva üstü kalemişi ve malakari tekniği uygulandığı için bu uygulama teknikleri üzerinde durulacaktır.

3.1.2.1. Sıva Üstü Kalem işi

Kalemişinin ömrü, üzerine işlendiği yüzeyin ömrüne de bağlıdır. Kubbelerde genellikle sıva üzerine boyalama söz konusudur. Bu ise içinde bulunduğu yapının genel durumuna bağlı olmasının sonucunu getirmektedir(Demiriz, 1998: 373)

Sıva üzeri kalem işi tekniğinde sıva zemin, kireç ile badana yapılır veya alçı ile kaplanır. Nakışların uygulanacağı alanlar ölçülere göre taksimatı yapılarak kâğıtlar üzerinde taslakları hazırlanır. Çizimleri yapılan bu taslaklar iğne ile üzerleri tek tek delinerek uygulamaya hazır kalıp hâline getirilir. Daha sonra kömür tozu, eskiz kâğıtlarının üzerine hafifçe bastırılarak siyah tozun kâğıt üzerindeki deliklerden zemine geçirilmesi sağlanır. Bu işleme “silkeleme” denir. Zemine geçirilen desenler uygun fırça ve boyalarla kestirme diye tabir edilen yani sıva üzerine uygulanan kömür tozlu desen boya ile çizgi halinde renklendirilir. Ardından bu çizgilerin içleri farklı renklerle doldurulur. Renklendirme işlemi tamam olduktan sonra tahrirleri çekilerek kalem işi uygulaması tamamlanır. Sıva üzeri kalem işi tekniğinde süslemenin uygulanacağı alan, kalın ve ince olmak üzere iki kat sıva ile kaplanır ve bu alanın kuruması beklenir. Sıva kuruduktan sonra bezeme işlemi yapılır. Bu teknikte boyalar yüzeyde kaldığı için hafif kazıntı ve dökülmelerde motifler bozulabilir(Baysal, 2013: 65). Tez konusu kapsamında incelenen camilerin kubbelerinde bulunan kalem işi süslemeler genellikle sıva üstü tekniğinde yapılmıştır. Sultan Ahmet Cami, Eminönü Yeni Cami, Yeni Valide Cami, Ayazma Cami, Laleli Cami, Nur-u Osmaniye Cami ve

Hamid-i Evvel Cami'nin kubbelerine ait kalem işi süslemelerinin sıva üstü tekniğinde yapıldığı söylenir(Üçer, 1988: 105). Bunun dışında Geç Dönemde yabancı sanatçılar tarafından yapılmış Bezm-i Alem Valide Sultan Cami, Pertevniyal Valide Cami, Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami gibi camilerde de klasik tarzda sıva üstü kalem işi diyebileceğimiz şekilde bir süsleme değil saray süslemelerini andıran tarzda süslemeler yapılmıştır. Bu süslemelere tam olarak klasik anlayışla yapılan kalem işi dışında sıva üstü boya ifadesi kullanılmıştır. Tez konusu kapsamı geç dönem ana kubbe süslemeleri olması nedeniyle Anadolu'da yer alan Erken ve Klasik Dönem selatin camilerinden bazıları olan Kütahya Ulu Cami, Edirne II. Bayezit Cami, İstanbul Şehzade Cami ve Süleymaniye Cami'nin kubbelerinde yer alan kalem işi süslemelerde yine sıva üstü kalemişi tekniğindedir. Fakat Edirne II. Bayezit Cami ve Süleymaniye Cami ana kubbelerinde yer alan kalem işi süslemeleri Bezm-i Âlem Valide Sultan Cami, Pertevniyal Valide Cami ve Ortaköy Cami gibi kubbe içi doldurularak süslenmiş, boşluk bırakılmamıştır.

3.1.2.2. Malakari

Malakari süsleme sıva üstünün bir koludur. Bu süslemede zemine ince bir sıva çekilir. Desen yapılacak olan kısma ise 5-6 cm yi bulan ikinci bir sıva yapılır. Desen sıva üstüne silkilir ve oyulmak suretiyle desen işlenmektedir. Desen kabartma olarak çıkar ve zemin çökertilir. Çökertilen zemin ana zemin ile aynı hizaya getirilir. Zemin üstü güçlendirilmek için kemik ve boncuk tutkal sulandırılarak sürülür. Sulu boya ve kazeinli boya üstüne işlenir. (Üçer, 1988: 102).

Malakari sözcüğü mala- işi anlamındadır. Yapımında malaya benzer bir alet kullanıldığı için bu isimle anılmaktadır. Osmanlı Mimarisi'nde duvar ya da üst örtünün iç yüzeyinde alçı ile yapılan alçak kabartma tekniğindeki bezemedir. Genellikle kabartmalı kısımlar beyaz bırakılarak zemin boyanırken ender olarak aralarına çini yerleştirilmektedir(Sözen; Tanyeli, 2005: 153). Malakari tekniğinin yapılışında horasan harçlı zemin üzerine; 1- 2 mm inceliğinde alçı sıvanır. Kuruduktan sonra üzerine kullanılacak renkler, desenlerin taksimatına göre o alanlara sürülür. Daha sonra 3-4 mm kalınlığında sirke ile çürütülmüş alçı sıvanır ve hemen desenler tozlanıp özel hazırlanmış bıçaklar ile eğimli kesilerek desenler kabartmalı olarak ortaya

çıkartılmış olur. Hafif kabartmalı olarak yapılan bu süsleme daha çok motifleri belirginleştirmek için kullanılmıştır(Renda, 1982; 79).

Malakarının yine kendi içinde dört ayrı tekniği bulunmaktadır. Bunlar;

1. Normal malakari
2. Rölyef malakari
3. Hendese malakari
4. Müzeyyen malakari'dir(Sanal,2019)

Konu içinde yer alan Sultan Ahmet Cami'den bahsederken Y. Demiriz'in "Mimar Sinan Camilerinde Kalem İşi" adlı makalesinde kalem işi teknikleri tartışma konusu olmuştur. Buna göre S. Eyice Sultan Ahmet Cami'nin kubbe sıvalarını incelediğini ve zemin yüzeyinde kalem işinden ziyade yer yer malakari tekniğininde uygulandığını açıklamıştır(Demiriz, 1989: 315). Bu ifadelerle göre Sultan Ahmet Cami kubbesinin bazı kısımlarında malakari süsleme tekniğinin kullanıldığını da söylemek mümkündür.

3.1.3. Alçı Üzeri Boya

Alçı kubbede önemli malzemeler arasında yer almaktadır. Geç Dönem Selâtin camilerinden iki tanesinin kubbesi alçı malzeme ile bezenmiştir. Bu bezemelerde ise belirginliği artırmak maksadıyla altın yaldız kullanılmıştır. Küçük Mecidiye Cami'nde sadece avize bağlantı yerinde karşımıza çıkan bu süsleme, Hırka-i Şerif Cami'nde kubbe içinde yer alan paftaların içlerine yapılan alçı kalıplama tekniğindeki süslemelerin yüzeyleri gölgeli şekilde altın yaldız ile boyanmıştır.

3.1.4. Ahşap Üzeri Boya

Kubbe süslemelerinde ahşap malzemelerin nadir kullanıldığı yapılar bulunmaktadır. Bunlardan birini ve en güzel örneğini oluşturan Nusretiye Cami kubbesinde yer alan ahşap malzeme kubbe göbeğindedir. Kubbe göbeğinde yer alan ahşap malzeme üzeri yine belirginliği artırmak amacıyla tamamen altın yaldız ile boyanmıştır.

3.2. Süsleme

3.2.1. Süsleme Çeşitlerinin Değerlendirilmesi

Geç Dönem Osmanlı selatin cami kubbeleri süslemelerinin rahat değerlendirilebilmesi açısından camiler 17, 18 ve 19. yüzyıl şeklinde tarihlere

ayrılarak gruplandırılmıştır. Bu gruplandırmalar içerisinde camilerin kubbelerine ait süslemeler bitkisel, geometrik süsleme ve süslemeli yazı olarak bölümlenmiş, kullanılan motifler ve süslemeli yazıda yer alan yazı çeşitleri ve sureler buna göre değerlendirmeye alınmıştır. Bunun dışında kalan süsleme çeşitleri ise bitkisel, geometrik süsleme ve süslemeli yazıdan sonra anlatılmıştır. Katalog kısmında yer alan camiler dışında Erken ve Klasik Dönem Osmanlı selatin camilerinin bazısının(Bergama Ulu(Yıldırım) Cami, Edirne II. Bayezit Cami, Kütahya Ulu Cami, Şehzade Cami ve Süleymaniye Cami) Geç Dönemde onarım geçirmesi sebebiyle ana kubbelerinde yer alan süslemeleri Geç Dönem özelliği göstermektedir. Bu sebepten dolayı katalog kısmında yer alan camilerle birlikte karşılaştırma yapılarak bu camilerin süsleme özelliklerinden bahsedilecektir.

17. yüzyılda yapılan selâtin camilerinden Sultan Ahmet Cami(1607-1617) ana kubbesi ve Eminönü Yeni Cami (1661-1665) ana kubbesinde kullanılan süslemelerden;

Bitkisel süslemeler; Sultan Ahmet Cami ana kubbesi, avize bağlantı yeri, kubbe içinde yer alan dilimlerin içi, kubbe kasnağındaki pencere üst ve aralarındaki boşluklar ortabağ, tepelik ve ayırma rumilerin dallarının birbirlerini alt üst şeklinde kat ederek oluşturulduğu kompozisyonlar işlenmiştir. Sultan Ahmet Cami'nin kubbe kuşak yazısının alt ve üst kısmına ait bordür, kubbe kasnağı gezinti korkuluk altına yapılan bordürde saz yolu üslubu denilen hatayi, penç ve karanfillerden oluşan süslemeler yapılmıştır(Fotoğraf 3-4-5).

Eminönü Yeni Cami'nde ise kubbe içine yapılan şemse motifleri ve kartuşların iç yüzeyine rumi kompozisyonları işlenmiştir(Fotoğraf 8-9).

Geometrik Süslemeler; Sultan Ahmet Cami ana kubbesinde geometrik süslemeye yer verilmemiştir. Fakat kubbe kuşak yazısının alt ve üst kısmında yer alan, hatayi, penç motiflerinden oluşan bordürün bir kısmında restorasyon sırasında bırakılan geçmiş yıllara ait zencerek motifi yer almaktadır. Yeni Cami'nde ise kubbe başlangıç noktasında iç içe geçmelerden oluşan, bu geçmelerin beş ve altı kollu yıldızların oluşturduğu geometrik bir kompozisyon yapılmıştır. Yeni Cami kubbe eteğinde yer alan bordürün iç yüzeyine zencerek motifi işlenmiştir(Fotoğraf 8-9).

Süslemeli Yazı(Hat); Sultan Ahmet Cami'inde süslemeli yazı, kubbe göbeğinde, kuşakta ve pendentiflerin ortasına yapılan madalyonların içinde karşımıza

çıkılmaktadır. Bu yazılar celi sülüs ve celi muhakkak hattıyla yazılmıştır. Tez konusu kapsamındaincelenen kubbe göbeğinde yer alan süslemeli yazıda yazılar birbirine istifli halde yapılmıştır(Fotoğraf 3-5). Eminönü Yeni Cami'inde de süslemeli yazı kubbe göbeğinde ve pandantiflerin ortasına yapılan madalyonların içinde karşımıza çıkmaktadır(Fotoğraf 7-8-9). Her iki caminin de kubbe göbeğinde Fatır Suresi 41. ayet yazılmıştır(Fotoğraf 3-8). Sultan Ahmet Caminin kuşak yazısı Nur Suresi 35 ve 36. ayettir.

Her iki caminin ana kubbesine genel olarak baktığımızda sıva üstü kalemişi tekniği ile yapılan bu süslemeler klasik dönemde kullanılan motifler olan rumi, hatayi, pençler, karanfiller, lalelerden çok da farklı olmamıştır. Her iki cami kubbe içi süsleme kuruluş düzeni birbirinden farklıdır. Sultan Ahmet Cami ana kubbesi süsleme kuruluşu kubbe merkezinde bitkisel ve yazılı süsleme ile devam edip kubbe içi dilimlere ayrılırken Eminönü Yeni Cami ana kubbesi geometrik süsleme ile başlayıp süslemeli yazı ve kubbe içi şemse ve kartuşların sıralı dizilmesi ile tamamlanmıştır. Her iki camiinde kullanılan kalemişi süslemelere ait renkler ise yine birbirinden farklıdır. Sultan Ahmet Cami ana kubbesinde koyu mavi, bordo, sarı ağırlıklı renkler kullanılırken Eminönü Yeni Cami ana kubbesinde açık mavi, açık yeşil ve bordo renkler ağırlıktadır. Her iki camiinde de rumi motifleri beyaz renktedir.

18. yüzyılda yapılan camiler batıya etkisinin kendini gösterdiği fakat klasik süslemelerden de tam anlamıyla vazgeçilmeyen bir döneme ait süsleme örnekleri ile karşımıza çıkmaktadır. 18. yüzyıl içerisinde değerlendirmeye alacağımız Geç Dönem Osmanlı selâtin camileri Yeni (Gülnuş Emetullah) Valide Cami(1708-1711), Nur-u Osmaniye Cami(1748-1755), Ayazma Cami(1760-1761), Laleli Cami(1759-1763), (Yeni) Fatih Cami(1767-1771), Beylerbeyi Hamid-i Evvel Cami(1774-1778), Şeb Sefa Kadın Cami(1774-1789), Mihrişah Halıcıoğlu Cami(1794) ve Eyüp Sultan Cami(1798-1800)'dir. Bu camilerin ana kubbesinde;

Bitkisel Süslemeler; Yeni (Gülnuş Emetullah) Valide Cami, Laleli Cami, Yeni Fatih Cami ve Eyüp Sultan Cami ana kubbelerinde Osmanlının Klasik Dönem özelliği gösteren süslemelerden, rumiler, hatayiler, pençler vb. gibi motiflerle karşılaşmaktayız. Yeni (Gülnuş Emetullah) Valide Cami ana kubbesi 18. yy camileri içerisinde kubbesinin iç kısmı süslemeler ile doldurulmuş tek selâtin camidir. Yukarıda isminden söz ettiğimiz diğer camilerin kubbe iç kısmına yapılan süslemeye

Yeni (Gülnuş Emetullah) Valide Caminin kubbesi kadar yer verilmemiştir. Süsleme bulunan kısımlar kubbe göbeğinde ve kubbe eteğinin üst kısmına yapılan kubbeyi çepeçevre dolanan birbirini tekrar eden motiflerden oluşmaktadır. Yeni (Gülnuş Emetullah) Valide Cami'nin kubbe merkezinde süslemeli yazının hemen sonrasında bordür içerisinde tekli daldan oluşan rumi motifi yer almaktadır. Kubbe içinde ise şemselerin saadet düğümlerine bağlanması ile oluşan süslemelerin iç yüzeyine rumi ve hatayilerden oluşan kompozisyonlar işlenmiştir. Kubbe kasnağında yer alan pencerelerin çevresinde yapılan bordürde hatayi, penç ve yaprakların oluşturduğu süslemeler bulunmaktadır. Bu camide Klasik Dönem Osmanlı izlerinin hissedilmesi sadece motif olarak değil renk olarak da kırmızı ve lacivert rengin ağırlıklı kullanılması şeklinde de karşımıza çıkmaktadır(Fotoğraf 11-12-13-14). Sözü ettiğimiz diğer camilerden olan Laleli Cami ve Eyüp Sultan Cami ana kubbelerinde ise kubbe göbeğinde süslemeli yazıdan sonra kubbe göbeğinin çevresinde ve kubbe etek üstüne yapılmış dendanlı süslemelerin iç yüzeyi rumi ve hatayi kompozisyonları ile doldurulmuştur. Laleli Cami kubbe kasnağında yer alan pencerelerin çevresine yapılan bordür içlerinde ve pencerelerin köşelerinde yine hatayi süslemeler yapılmıştır(Fotoğraf 33-34-35-36). Eyüp Sultan Cami kubbe kasnağında yer alan pencere çevreleri ve pencere aralarında rumi ve hatayi süslemeler yer alır(Fotoğraf 71-72-73-74-75-76). Yeni Fatih Cami ana kubbesinde ise kubbe göbek kısmında süslemeli yazıdan sonra büyüklü küçüklü dendanlı süslemelerin iç yüzeyi örgülü tepelik rumilerin oluşturduğu tarzda yapılmış bitkisel süslemeler mevcuttur. Kubbe etek üstüne yapılan süslemelerde ise yine büyüklü küçüklü dendanların iç yüzeyi hatayi-rumi tomurcuğu ve yapraklaşmış rumilerin dallara sarılmasıyla oluşan sarılma rumi çeşidi süslemelerden oluşmaktadır(Fotoğraf 39-40-41-42). Eyüp Sultan Cami'nin kubbe kasnağında yer alan pencerelerin aralarına yapılan rumi motifleri ile Yeni Fatih Cami'nin etek üstünde yer alan rumi motifleri birbirine benzemektedir.

18. yy olarak değerlendirmeye aldığımız bu camilerden Klasik Dönem motiflerinden rumiler, hatayiler, palmet ve lotus gibi motiflerle karşılaşılsa da, bu motifler klasik dönemde yapılan motiflerden tarz olarak tamamen farklıdır. Çünkü bu dönemde yapılan klasik motiflerde farklılaşmalar hem motif hem renk hem de ışık gölgelerle artık batının etkisine ait olduğunu kanıtlar niteliktedir. Batı etkisinin olduğu Osmanlı da mimari ve süslemelerinin de batılı anlamda ağırlık kazandığı barok ve

rokoko tarzı süslemeler yapılmıştır. Klasik Döneme ait görülen süslemeler ile batılı süslemeye ait olan barok, rokoko ve ampir tarzı süslemelerin karışması batıdan farklı olarak Osmanlı da Türk baroku, Türk rokokosu ve Türk ampiri diye adlandırdığımız bir süslemeyi ortaya koymuştur. Barok süslemenin temsilcisi kabul edilen Nur-u Osmaniye Cami başta olmak üzere Ayazma Cami, Hamid-i Evvel Cami, Şeb Sefa Kadın Cami ve Mihrişah (Halıcıoğlu) Cami ana kubbe süslemeleri yukarıda bahsedildiği şekilde yapılmış süslemeli camilerdir. Bu camilerden Hamid-i Evvel Cami ve Ayazma Cami ana kubbeleri hariç diğer camilerin kubbe içine süsleme yapılmamıştır. Süslemeler dendanların oluşturduğu şekilde kubbe göbeğinde süslemeli yazıdan sonra ve kubbe etek üstüne yapılmıştır. Nur-u Osmaniye Cami'nin ana kubbesinde yaprak sırtlı S ve C kıvrımlarının ağırlıkta olduğu barok tarzda süslemeler yapılmıştır. Nur-u Osmaniye Cami'ne yapılan bu süslemenin benzer nitelikte olanını Klasik Dönem selâtin camisi olan Şehzade Cami'nde de görmek mümkündür. Fakat son dönemlerde yapılan restorasyon neticesinde ana kubbede yer alan süslemelerin ortaya çıkarılması sonucunda bahsedilen bu yaprak sırtlı süslemelerden ana kubbede sadece bir bölüm bırakılmıştır. Ayazma Cami ana kubbesinde ise yazılı süslemeden sonra kubbe göbeğini çevreleyen ve kubbe etek üstüne S kıvrımların oluşturduğu kıvrımların tepelerine stilize çiçeklerin oturtulduğu süslemeler yapılmıştır(Fotoğraf 27-28-29). Hamid-i Evvel Cami ana kubbesi ise S ve C kıvrımların ağırlıkta olduğu fakat geleneksel motiflerinde batı tarzına yansıdığı şekilde palmetlerin yapıldığı bitkisel süslemeler yer almaktadır. Hamid-i Evvel Cami'nin kubbe göbeğine ve kubbe etek üstüne yapılan süslemeler stilize yaprak ve dallardan oluşan kıvrımlı süslemelerdir. Kubbe içinde şemselerin içi ve kubbe kasnağında yer alan şemselerin içi yine S ve C kıvrımlarla yaprakların oluşturduğu bitkisel ağırlıklı süslemelerdir(Fotoğraf 45-46-47-48-49-50-51). Şeb Sefa Kadın Cami ana kubbesinde ise kubbe göbeğinde süslemeli yazı sonrasında iki farklı dendanlı süsleme iç yüzeyleri ve kubbe etek üstünde yer alan dendanlı süslemelerin iç yüzeyi merkezinde rokoko tarzında yapılmış akant yaprağından oluşan, bu akant yaprağının çevresinde kıvrım dallar ve gülçelerin olduğu bitkisel süsleme karşımıza çıkmaktadır. Kubbe kasnağı pencere üstünde yer alan bordür de yine merkezde akant yaprağının olduğu S kıvrımlı süslemeye yer verilmiştir(Fotoğraf 54-55-56-57-58-59). Mihrişah (Halıcıoğlu) Cami ise kubbe göbek kısmına ait bitkisel süsleme olarak S ve

C kıvrımlarının aralarına yapılmış tek dal üzerine sıralanan küçük çiçek kompozisyonları yer alır(Fotoğraf 62-63-64-65-66-67).

Geometrik süslemeler, 18. yy içerisinde yer alan camilerin geometrik süslemelerine baktığımızda Yeni (Gülnuş Emetullah) Valide Cami ana kubbesinde geometrik süsleme yoktur. Nur-u Osmaniye Cami, Ayazma Cami ve Yeni Fatih Cami kubbe göbeğinde süslemeli yazıda bazı harflerin kubbe avize bağlantısına doğru uzatılmasından meydana gelen geometrik geçmeler yapılmıştır(Fotoğraf 17-27-39). Bu geometrik geçmeler beş ve altı kollu yıldızları oluşturmuştur. Ayazma Cami kubbe içinde yer alan kandil bağlantı motifleri sekiz kollu yıldızlardan oluşmaktadır(Fotoğraf 26-27). Bundan başka Laleli Cami ana kubbesinde bitkisel süslemeli dendanların dış konturlarına sarı renkte düğümlü geçmeler yapılmıştır. Eyüp Sultan Cami anakubbesinde kubbe göbeğinde süslemeli yazıdan sonra bitkisel süslemeli bordürün iki yanına zencirek motifleri yapılmıştır.

Süslemeli Yazı(Hat); 18. yy da yapılan Geç Dönem Osmanlı selâtin cami ana kubbelerinde yer alan süslemeli yazılar genellikle kubbe göbeğinde, kubbe kuşağında ve pandantiflerde görülmektedir. Konu kubbe göbeği ve kubbe eteğindeki yazıları içermektedir. Kubbe göbeğinde istiflenmiş yazılardan bazıları yukarıda geometrik süslemede de bahsedildiği üzere yazının bazı harflerinin uzatılmasından oluşan geometrik süslemeler ile birlikte yapılmıştır. Yeni(Gülnuş Emetullah) Valide Cami, Ayazma Cami ve Şeb Sefa Kadın Cami ana kubbe göbeğinde celi sülüs hat ile yazılmış Fatır Suresi 41. ayet kubbe göbeğine dairesel olarak yerleştirilmiştir. Nur-u Osmaniye Cami ana kubbe göbeğinde Tevbe Suresi 112. ayet e yer verilmiştir. Laleli Cami ana kubbesi kubbe göbeğinde İsrâ Suresi 1. ayet, Yeni Fatih Cami ana kubbe göbeğinde Ta ha Suresi 1. ayetten 6. ayete kadar ve Eyüp Sultan Camisi ana kubbe göbeğinde ise Nur Suresi 35. ayete yer verilmiştir. Bu camilerin çoğunda da yine yazılar celi sülüs hat ile yazılmıştır. Bundan başka Hamid-i Evvel Cami ana kubbe göbeğinde ‘‘Ya Kaadiyül Hâcat, ya Samîül Esvat, ya mücibü Deavat, ya Refiüdderecat’’ yazılmıştır. 18. yy camileri içerisinde kubbesinde kuşak yazısı olan Hamid-i Evvel Cami tek örnektir. Bu camide kullanılan kuşak yazısında ise Esma’ül Hüsna’ya yer verilmiştir. Kubbe kuşağında Esma-i Hüsna’ya yer verilen Erken Dönem selâtin camisi olan II. Bayezit Cami’de Geç Dönem süslemeli yazıdır. Süslemeli yazıların genel olarak bir değerlendirmesini yapacak olursak camilerde ismi zikredilen hattatlar bulunsun da

kubbe göbeğinde ve pandantiflerde yer alan celi sülüs hat ile yazılmış olan yazılarda hattatlara ait imzaların olmaması nedeniyle hangi hattatlara ait olduğu tespit edilememiştir. Hamid-i Evvel Cami ana kubbesinde yer alan kuşak yazısının ise ilk olarak Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi tarafından celî sülüsle yazıldığı; ancak buyazıların 1945 yılındaki tamirde Halim Efendi tarafından yenilendiği bazı kaynaklardabelirtilmektedir(Özkafa, 2008: 200). Bunun dışında Erken Döneme ait olan Kütahya Ulu Cami ana kubbesinde yer alan geç dönem kalemîşi örneklerinde de 18. yy içinde yer alan Laleli Cami’ndeki gibi kubbe göbeğinde İsrâ Suresi yazılıdır. Fakat Laleli Cami’nde 1. ayet yer alırken Kütahya Ulu Cami’nde ise 84. ayet 4 kez tekrar edilmiştir¹⁵. İncelediğimiz camiler içinde geç dönemde kubbe göbeğinde ayet tekrarının yapıldığı tek örnek Kütahya Ulu Cami diyebiliriz. Bu örnek dışında Edirne’de yer alan II. Bayezit Cami’nin ana kubbe göbeğinde İsrâ Suresi 1 ve 2. ayet kullanılmıştır.

18. yy içerisinde yer alan camilerin harim kubbelerine genel olarak baktığımızda bitkisel, geometrik süsleme ve süslemeli yazıdan başka süslemelerde görülmektedir. Bunların başında batılı süslemenin etkisinden olan perde motifi, silmeler, arkait süslemeler, mimari öğeleri hatırlatan süslemeler yapılarında kendini gösterir. Nur-u Osmaniye Cami ve Yeni Fatih Cami kubbe kasnaklarında yer alan pencere çevrelerine mimari öğeleri hatırlatan yalancı sütunların yapıldığı süslemeler işlenmiştir. Fatih Cami ana kubbesinin kasnakta yer alan pencere korkuluk altına yapılan siyah beyaz süslemeler arkait tarzda yapılan süslemeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hamid-i Evvel Cami ana kubbe eteğinde mermer taklidi örnekte farklı bir uygulama olarak kendini gösterir. Bu özelliğin benzerini yine Erken Dönem selâtin camisi olan Kütahya Ulu Cami’nin ana kubbesinde görmek mümkündür. Yine Hamid-i Evvel Cami ana kubbe içinde yer alan şemse motiflerinin iç yüzeylerine yapılan madalyonlu süslemeler ile Klasik Dönem selatin camisi olan Şehzade Cami ana kubbe içinde yer alan restorasyon sırasında bir örnek bırakılan şemse motifinin kuruluş düzeni kısmen benzerdir.

18. yy batının etkisi ile mimari ve süslemede farklılaşmaya giden Osmanlı da kubbe içine yapılan süslemelerde batı etkisi rahatlıkla izlenmektedir. Fakat bu etki

¹⁵ Marmara Üni. Öğr. Üye. Prof. Dr. Murat Sülün’den bilgi alınmıştır.

tamamen özünden ayrılma şeklinde değildir. Yeni(Gülnuş Emetullah) Valide Cami, kubbe içi boşlukların az izlenir tarzda klasik özellikleri hatırlatırken Laleli Cami'nde yine klasik süslemelerden hatayiler kendini gösterir. Fakat her ne kadar Osmanlının geleneksel motiflerinden ayrılma olmasa da diğer camilerde batı etkisi hatırlatan barok, rokoko ve ampir etki daha çoktur. Camilerde genel olarak yapılan süslemeler de sıva üstü kalem işidir.

19.yy 'da yapılan Osmanlı selâtin camilerinden Selimiye Cami(1801-1805), Nusretiye Cami(1823-1826), Küçük Mecidiye Camisi(1848), Hırka-i Şerif Cami(1848-1851),Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami(1848-1854), Bezm-i Âlem Valide Sultan(Dolmabahçe) Cami(1854), Teşvikiye Cami(1854), Sadabad Cami(1862), Pertevniyal Valide Cami(1869-1871), Yıldız Hamidiye Cami(1881-1885), Cihangir Cami(1889-1890), Eminönü Hidayet Cami(1887) ve Büyük Ada Hamidiye Cami(1889) harim kubbeleridir. Bu harim kubbelerine yapılan süsleme tasarımları birbirinden farklı olduğu gözlemiştir. Bunlar;

Bitkisel süslemeler; 19. yy olarak tarihlendirilen camiler içerisinde Üsküdar Selimiye Cami ana kubbesi Klasik Osmanlı cami örneklerinin tasarımlarına benzer şekilde tasarlanmıştır. Üsküdar Selimiye Cami ana kubbesinde, kubbe göbeği, kubbe içi dilimlere ayrılan kısımlarda ve kubbe içinde şemse motiflerinin iç yüzeyinde klasik dönem özelliğinden tamamen uzaklaşmış ortabağ ve tepelik rumilerin kompozisyon oluşturduğu örnekleri görmek mümkündür(Fotoğraf 78-79-80-81-82-83-84). Nusretiye Cami'nde kubbe göbeğinde altın yaldızdan yoğun akant yapraklarının oluşturduğu süsleme görülmektedir. Bunun dışında kubbe içinde vazo formu verilen akant yapraklarından ve stilize çiçeklerden oluşan bitkisel süsleme yapılmıştır(Fotoğraf 86-87-88-89-90). Küçük Mecidiye caminde avize bağlantı yerinde akant yaprakları, kubbe içine yapılan paftaların her birinin içine akant yaprakları, kıvrım dallar ve çiçeklerden oluşan bir kompozisyon yapılmıştır. Bu kompozisyonun üstüne vazoda çiçekler işlenmiştir. Dilimlerin alt kısımları ise gülçelerden yapılan gırlanları oluşturur. Dilimlerin araları çiçekler ve kıvrım dallardan oluşan kompozisyonlar yer alır(Fotoğraf 92-93-94-95-96-97). Hırka-i Şerif Cami'nde de harim kubbesinde bitkisel süsleme ağırlıktadır. Paftalara ayrılan kubbede her bir paftanın içi helezonlar çizen kıvrım dallar ve çiçeklerden oluşmaktadır. Kubbe içinde 2. sırada yer alan geniş paftaların içine vazoda çiçek motifi işlenirken etrafına yine

kıvrım dallar yerleştirilmiştir. Yine aynı pafta içerisinde asma dalları ve üzüm salkımını da görmek mümkündür(Fotoğraf 101-102-103-104-105). Bu süslemenin benzer örneğini Erken Osmanlı selâtin camisi olan Kütahya Ulu Cami'nin ana kubbe göbeklerinde de görmek mümkündür(Fotoğraf 179-182). Hırka-i Şerif Cami kubbe kasnağında yer alan pencere üstlerinde çiçekler ve yapraklardan oluşan kompozisyonlar yerleştirilmiştir. Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami, Bezm-i Âlem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami ve Pertevniyal Valide Sultan Camiinde ise saray mimarisi hatırlatan tarzda süslemeleri görürüz. Bezm-i Âlem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami kubbesine küçükten büyüğe genişleyen perspektiflik kazandırılmaya çalışılan çiçekler yapılmıştır. Bunun dışında mimari öğelerin üstlerine ve bu öğelerin içine kıvrımlar oluşturan akant yapraklarından süslemeler yapılmıştır. Pandantiflerde kıvrılan yapraklardan oluşan kompozisyonlar bulunur(Fotoğraf 114-115-116-117). Pertevniyal Valide Sultan Cami ana kubbesi öze dönüşün simgesini ifade eden tarzda rumilerle bezenmiştir. Kubbe içinde mimari öge şeklinde yapılan dilimli süslemelerin iç yüzeylerine yine diğer camilerde olduğu gibi vazoda çiçekler yerleştirilmiştir(Fotoğraf 133-134-135-136-137-138-139). Teşvikiye Cami'nde ana kubbe diğerlerine göre daha sade bir süslemeye sahiptir. Üçgen dilimli kubbenin üçgenin sivri ucuna ve geniş kısmına kıvrım dallar ve yapraklar işlenmiştir(Fotoğraf 119-120-121-122-123). Bu uygulamanın benzer örneğini Klasik Dönem selâtin camisi olan Süleymaniye Cami ana kubbesinin kasnağında yer alan pencere üstlerinde de görmek mümkündür(Fotoğraf 198-199). Sadabad Cami'nin ana kubbesinde yoğun bir bitkisel bezemeyi görmek mümkündür. Geniş ve dar şekilde dilimlere ayrılan kubbe içinde, geniş dilimlerin iç yüzeyinde vazoda çiçekler görülürken dar dilimlerin içinde tek bir daldan yukarı doğru kıvrılan yapraklar, güller ve sümbüllerden oluşan kompozisyonları görmek mümkündür(Fotoğraf 128-129-130-131). Yıldız Hamidiye Cami, kubbe göbek kısmında kapalı form ve tepelik rumilerden oluşan bir süsleme yapılmıştır. Bunun dışında kubbe kasnağı pencere aralarında fon oluşturan kıvrım dallar işlenmiştir(Fotoğraf 142-143-144). Cihangir Cami ana kubbesinde yine dilimlerde vazoda çiçek motifi işlenmiştir. Dilimlerin üst kısımlarına ise güller, beş yapraklı çiçekler ve yapraklardan oluşan süslemeleri görmek mümkündür. Kubbe göbeğinde ise akant yaprakları ve kıvrım dalların işlendiği bir kompozisyon oluşturulmuştur(Fotoğraf 151-152-153-154). Eminönü Hidayet Cami'nde ince

dilimlere ayrılan kubbenin her bir diliminde rumili kompozisyonun işlendiği görülür(Fotoğraf 158-159-160). Büyük Ada Hamidiye Cami'nde ise yine dilimlere ayrılan kubbede her bir dilimin içinde kıvrımlar yapan yaprakları ve stilize çiçekleri görmek mümkündür. Dilimlerin aralarına yapılan zencireklerin araları da çiçek motiflerini oluşturmaktadır(Fotoğraf 165-166-167-168).

Yukarıda bahsedilen camilerinden bazılarının kubbe içinde yer alan vazoda çiçek veyahutta vazo formu kazandırılan bir süsleme içinde çiçek şeklindeki örneklerin benzerlerini Erken ve Klasik Dönemde yapılmış olan bazı selâtin camilerinde görmek mümkündür. Bunlar arasında Edirne 'de yer alan II. Bayezit Cami ana kubbenin etek üstüne yapılan süslemesinde vazo formu verilmiş içinde çiçeklerin olduğu bir süsleme yapılmıştır(Fotoğraf 185-187). Bunun dışında yine Bergama'da yer alan Bergama Ulu (Yıldırım) Cami'nin orta kısımda yer alan kubbe göbeğinde girland aralarında yer alan vazo formlu çiçekli süslemeleri görürüz. Bergama Ulu Cami'nin bu kubbesinde yine avize bağlantısının bulunduğu kısımda akant yapraklı süslemeler yukarıdaki bahsedilen camiler ile benzer özelliktedir(Fotoğraf 171-173-175).

Geometrik Süsleme; 19. yy yapılan camilerden Üsküdar Selimiye Cami ana kubbesinde kubbe içinde dilimlerde yer alan şemse motiflerinin iki ucuna altı kollu yıldız motifi yapılmıştır. Bezm-i Âlem Valide Sultan(Dolmabahçe) Cami kubbe içinde mimari öğelerin iç yüzeyine baklava formunda süslemeler yapılmıştır(Fotoğraf 117). Sadabad Cami kubbe göbeği sekiz kollu yıldız formunda düzenlenmiştir(Fotoğraf 126-127). Pertevniyal Valide Sultan Cami'nde kubbe eteğinde dikdörtgen paftalar süslemeye derinlik kazandırmıştır(Fotoğraf 138-139). Yıldız Hamidiye Cami kubbe göbeğinde yer alan bordüre zencerek motifi yapılmıştır. Kubbe içinde yıldız motifleri yer alır(Fotoğraf 141-142). Cihangir Cami kubbe göbeğinde kubbe göbeğini bölümlere ayıran baklava dilimlerini görmek mümkündür(Fotoğraf 149).

Süslemeli Yazı(Hat); 19.yy'da yapılan selâtin camilerinde genellikle diğer camilerin çoğunda süslemeli yazı görülmez. Fakat süslemeli yazının olduğu camilerde bulunmaktadır. Üsküdar Selimiye Cami, Küçük Mecidiye Cami, Hırka-i Şerif Cami, Sadabad Cami, Pertevniyal Valide Cami, Yıldız Hamidiye Cami ve Büyük Ada Hamidiye Cami kubbe göbeğinde süslemeli yazıgördüğümüz örnekler arasındadır. Yazılar genellikle celi sülüs hat ile yazılmış olup hattatları kesin olarak bilinmemektedir. Üsküdar Selimiye Cami, Küçük Mecidiye Cami ve Hıka-i Şerif

Cami'nin kubbe göbeğinde yer alan süslemeli yazıda Nur Suresi 35. ayet kullanılmıştır. Pertevniyal Valide Cami ve Büyük Ada Hamidiye Cami kubbe göbeğinde ise besmele-i şerif ve İhlâs Suresi yazılıdır. Erken Dönem selatin cami örneğinden Kütahya Ulu Cami giriş kısmında yer alan kubbe göbeğinde yine İhlâs Suresine yer verilmiştir. Bundan başka Yıldız Hamidiye Cami'nde besmele-i şerif ve Necm Suresinin ilk üç ayete yazılı iken Sadabad Cami'nde ise Ayete'l Kürsi'ye yer verilmiştir. Bu camiler içerisinde kuşak yazısına yer verilen tek örnek ise Yıldız Hamidiye Cami olarak karşımıza çıkmaktadır. Caminin kubbe kasnağının altına uygulanan bu kuşak yazısında örgülü kûfi süslemeli yazı çeşidi ile yazılmış olan sürekli tekrarlanan bir ibare olan "El-hamdü lillahi 'alâ ni'meti'l-İslâm"(İslam nimetinden ötürü Allah'a hamd olsun)yazılmıştır. Süslemeli yazı kare ve dikdörtgen paftalara ayrılmış kısımların içine yerleştirilmiştir. "El-hamdü lillah" kısmı kare, "âlâ ni'meti'l-İslâm" kısmı dikdörtgen çerçeveler içine yazılmış vaziyetteki ibarenin zemin boşluklarındaki ve yoğun bir süsleme vardır. Her bir süslemeli yazı arasına ise saadet düğümü denilen motifler yapılmıştır. Dolayısıyla bu kuşakta, yazı ve süsleme daha iç içe durumdadır. Yazı çeşidi de örgülü kûfi olunca, yazı diğer motifler arasında adeta kaybolmuştur. Süslemeli yazı örneğinde saadet düğümü kullanılmasına ilişkin örnek kuşakta olmasa da Klasik Dönem selâtin camisi olan Süleymaniye Cami'nin kubbe göbeğine yapılan süslemeli yazıda harf kollarının yukarıya doğru uzatılmasıyla saadet düğümü dediğimiz süsleme yapılmıştır. Yazı ve saadet düğümü bu her iki camide bütüncül kullanılmıştır. Fakat Süleymaniye Cami'nde kullanılan yazı çeşidi Yıldız Hamidiye Cami'ndeki gibi kufi değil celi sülüstür.

19. yy'da yapılan geç döneme ait kubbe içi süsleme örneklerinde bilinen bitkisel, geometrik süsleme ve süslemeli yazı dışında farklı süsleme unsurlarını da görmek mümkündür. Bu süslemeleri camiler olarak değerlendirecek olursak Küçük Mecidiye Cami kubbe içinde ve Hırka-i Şerif Cami kubbe içinde paftalara ayrılarak süslemenin yapılması, süslemede farklı bir unsur oluşturmuştur. Bu unsur da kubbeye derinlik katmıştır. Bezm-i Âlem Valide (Dolmabahçe) Cami'nde kubbe başlangıcından kubbe içinin yarısına kadar genişleyen karelerden perspektif bir süsleme yapılmıştır. Bu karelerin içine motiflerin yapılması kubbeye derinlik sağlamıştır. Süslemede bir başka unsur somaki mermer görünümü kazandırılan kısımlar bulunmaktadır. Bu görünümü Bezm-i Alem Valide Sultan (Dolmabahçe)

Cami ve Sadabad Cami kubbe içinde görmek mümkündür. Bir diğer süsleme ise kubbe içinde mimari öğelerin kullanılmasıdır. Kubbe içinde uygulanan bu süslemede gökyüzüne açıklan bir pencere görünümü kazandırılmış ve bu açıklıklar gökyüzünü hatırlatır tarzda maviye boyanmıştır. Bu süslemeyi Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami, Pertevniyal Valide Cami'nde görürüz. Bu Geç Dönem Camileri dışında aynı özelliği yine Klasik Dönem selâtin camisi olan Süleymaniye Cami'nin ana kubbesinde yer alan Geç Dönem kalemişi bezemelerinde de gökyüzü açıklığı şeklinde süslemeleri görmek mümkündür(Fotoğraf 196-197). Bazı camilerin kubbe içinde perde motifleri kullanılmıştır. Perde motifi 19. yy'da yapılan Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami kubbe içinde tek örnektir. Cihangir Cami'nde ise yine kubbe eteğinde vazo içinde çiçek motifinin altında farklı bir süsleme bulunmaktadır. Bu süslemede burgu şeklinde yapılan sopaya kırmızı bir kumaşın sarılmasından oluşan süslemedir. Erken Dönem Cami örneği olan Geç Dönem kalem işi süslemeli cami olan Edirne II. Bayezit Cami'nin kubbe kasnağındaki pencere aralarında da perde motifi görülmektedir(Fotoğraf 185).

3.2.2. Süsleme Tasarımının Değerlendirilmesi

17. yüzyılda yapılan selâtin camilerden Sultan Ahmet Cami ve Eminönü Yeni Cami ana kubbelerinin iç kısımlarına yapılan kalemişi süsleme tasarımı birbirinden oldukça farklıdır(Tablo 1). Sultan Ahmet Cami ana kubbesinde yer alan kalemişi süslemede ana kurgu yani tasarım bakımından kubbe göbek kısmına kadar dairesel düzendedir. Kubbe göbek kısmı bu dairesel düzen ile kubbe iç düzeninden ayrılmıştır. Kubbe iç kısmında ise bordürler kubbeyi 16 adet dikey bölmüş, bu bordürlerin uç kısımlarına başlık eklenmiş ve kubbe içi bu düzen ile dilimlenme yoluna gitmiştir. Kubbe içine yapılan bu alanlar süsleme ile doldurulmuştur. Bu tasarımın dışında kalan alanlar ise boş bırakılmıştır. Fakat bu boş alanlar ise kendi içinde dikine çizgisel düzenin birbirini kesmesi ile kubbe eteğine doğru genişleyen farklı bir süsleme görüntüsü ortaya çıkarmıştır. Sultan Ahmet Cami'nin tasarım konusunda net bir açıklama yapılacak olursak kubbe göbeğine kadar dairesel düzende devam eden kurgu kubbe içinde dilimlenme yoluna gidilmiş geleneksel motifler ise oluşan bu kurgu içine yerleştirilmiştir(Tablo 1.1).

17. yüzyılın bir diğer selâtin camisi olan Yeni Cami ana kubbesinde yer alan kalemişi süsleme tasarım bakımından Sultan Ahmet Cami'nden biraz daha farklıdır. Kubbe göbeğine kadar dairesel düzen oluşturan cami süslemesi bu bakımdan Sultan Ahmet Cami ile benzerdir. Fakat tasarım bakımından kubbe içinde dikine bir değil hem yatay hemde dikey doğrultuda ilerleyen bir düzen ile karşılaşırız. Kubbe göbek kısmında dairesel düzenin hemen arkasına yapılan başlıklı süslemenin ardından nöbetleşe yapılan kartuşlu süsleme ve şemse salbek motifi 4 sıra olarak kubbe içini genişleterek doldurur. Şemse salbek motifinin oran olarak kubbe eteğine doğru büyümesi ve kubbe etek üstü süslemesinin başlıklardan yapılarak başlık uçlarının şemse aralarını doldurması yapılan süsleme tasarımını tamamlamıştır. Eminönü'nde yer alan Yeni Cami kubbe içine ait tasarım hakkında genel olarak bir açıklama yapmak gerekirse kubbe iç düzeni motiflerin birbirine bağlanmasıyla kubbeyi çepeçevre dolanan düzen kartuşlarla dairesel bir düzen oluştururken şemse salbek motifleri sanki kubbeyi dilimlere ayırmış görüntüsü verilerek dilimlendirme şeklinde bir yol izlenmiştir(Tablo 1.2).

18. yüzyılda İstanbul'da inşa edilen selâtin camilerinin ana kubbe içinde yer alan süsleme tasarımında camilerin birçoğunun kubbe iç boş bırakılmıştır(Tablo 2). Bunun dışında istisna olan farklı süsleme tasarımına gidilen camilerde bulunmaktadır. Kubbe iç süslemesi olmayan camiler içinde Nur-u Osmaniye Cami, Laleli Cami, Şeb Sefa Kadın Cami, Mihrişah (Halıcıoğlu) Cami bulunmaktadır. Bu camilerin kubbe merkezinde başlayan ve kubbe göbek kısmını kubbe içinden ayıran dairesel bir düzen mevcuttur. Dairesel düzenden sonra yapılan dendanlı süslemeler kubbe göbeğinde yıldızvari bir tasarım ortaya çıkarmıştır. Hemen hemen yukarıda ismi geçen camilerin kubbe göbeğine uygulanan bu tasarım kubbe içinin boş bırakılmasından dolayı kubbe göbeğinin tasarım bakımından dikkat çeken bir bölümünü oluşturmuştur(Tablo 2.2; Tablo 2.4; Tablo 2.7; Tablo 2.8).

18. yy'da yapılan selâtin camilerin kubbe tasarımı bakımından farklı uygulamaya gidilen camileri bulunmaktadır. Bu camilerden Yeni Fatih Cami ve Ayazma Cami kubbe iç tasarımı, başlangıçta dairesel düzende devam eden süsleme dendanlı süsleme ile diğer camiler gibi oluşturulmuştur. Fakat kubbe içine yapılan kandil bağlantı motifleri kubbe içinde yıldız şeklinde iki sıra halinde dairesel bir açılım

göstermiştir(Tablo 2.3; Tablo 2.5). Diğer iki cami ise Hamid-i Evvel Cami ve Eyüp Sultan Cami'dir. Bu camiler başlangıçta 18. yy'da yapılan selâtin camileri ile aynı düzendedir. Diğer camiler gibi dairesel düzende başlayan süsleme kurgusu, dendanlı süslemeler ile kubbe göbek süslemesini tamamlamıştır. Fakat kubbe içi bu camide de boş bırakılmamış tasarım bakımından yatay ekseninde devam eden süsleme kubbe içine şemse salbek motifinin dikey doğrultuda yerleştirilmesi ile kubbe içinde birbirine bağlanan motifler olmasa da şemse salbek motifleri kubbe içinde dilimli bir tasarım kazandırmıştır(Tablo 2.6; tablo 2.9). Dilimli bir düzen görüntüsü kazanan bu camide Eminönü Yeni Cami gibi hem yatay hemde dikey düzen görülmektedir. Yeni(Gülnuş Emetullah)Valide Cami'nin kubbe içine yapılan süsleme tasarımı 18. yy'da yapılan bütün selâtin camilerinden kurgu olarak oldukça farklıdır. Gülnuş Emetullah (Yeni) Valide Cami kubbesine uygulanan tasarım Klasik Osmanlı camilerinde uygulanan tasarım ile benzerdir. Kubbe merkezinde dairesel düzende başlayan tasarım kubbe içinde Şemse motiflerinin saadet düğümlerine bağlanması ile dikey doğrultuda oluşturulan kurgu kubbeyi 24 dilime ayırarak dilimlenme şeklinde bir uygulamaya gidilmiştir. Fakat bu uygulama Sultan Ahmet Cami kubbesine yapılan süsleme tasarımı gibi olmamıştır. Kubbe içinde şemse ve saadet düğümlerinden yapılan bu süslemede kubbeye genel olarak bakıldığında şemselerin diğer motiflere göre oran olarak büyük yapılması ve yan yana dizilmesi kubbe içinde yatay bir düzeninde olduğunu göstermektedir. Kubbe içinde bulunan bu düzende dilimlenmeden başka 3 sıra yatay yani dairesel bir kurgu da yapıldığı görülür. Gülnuş Emetullah(Yeni) Valide Cami kubbe içinde yer alan süsleme tasarımını genel olarak açıklamak gerekirse hem yatay hemde dikey yönde işlenen bir tasarım programı izlemiştir(Tablo 2.1).

19. yüzyılda yapılan selâtin camilere baktığımızda kubbe iç süslemesi bakımından oldukça farklıdır. Batı etkisiyle yapılan camilerde süsleme tasarım uygulamaları farklıdır. 19. yy camileri içerisinde yer alan Selimiye Cami klasik dönemde yapılan camileri hatırlatır tarzda dilimli bir düzende yapılmıştır. Diğer camilerin süsleme tasarımları daha serbesttir(Tablo 3.1).

Nusretiye Cami kubbe içinde çizgisel bir tasarım yoktur. Bitkisel süsleme ile başlayan dalgalı tavan görünümü kazandırılan kubbe göbeğindeki tasarım kubbe

içinde 1/10 nispetinde bitkisel bir süsleme ile dikey doğrultuda dilimlere ayrılmıştır(Tablo 3.2).

Küçük Mecidiye Cami'nde kubbe göbek kısmında dairesel form ile başlayan süsleme tasarımı kubbe içinde çiçek yapraklarını hatırlatır tarzda bir dilimli uygulamaya gidilmiştir. Dilimlerin arasında kalan boşluklar ise yarım daireler ile doldurulmuştur(Tablo 3.3).

Hırka-i Şerif Cami'nde yer alan tasarım düzeni ise kubbe göbek kısmında dairesel formdan sonra hem dikey hem de yatay düzende yapılan dikdörtgen şeklindeki kasetlerin veya paftaların kubbe içine oran olarak bir büyük bir küçük şekilde yayılmasıyla sıralı bir süsleme tasarımını ortaya çıkarmıştır(Tablo 3.4).

Ortaköy (Büyük) Mecidiye Cami, kubbe göbeğinde başlayan perspektif şeklindeki açılım kubbe içi ve eteğine doğru mimari öğelerden oluşan süsleme ile dikey doğrultuda yapılan bir düzen görülmektedir. Fakat bu düzen aralarına yerleştirilen dairesel düzen kubbeyi hem parçalara ayırmış hem de yatay doğrultuda yapılan bir süsleme tasarımının olduğunu da göstermektedir(Tablo 3.5).

Teşvikiye Cami ve Büyükada Hamidiye Cami ana kubbesinde, kubbe içindeki süsleme tasarımında kubbe eteğine doğru üçgen şeklinde yapılan uygulama sekizgen ve ongen formunda birbirine benzerdir(Tablo 3.7; tablo 3.13). Fakat Büyükada Hamidiye Cami kubbe göbeğinde yazılı süsleme olması sebebiyle yazı çevresi dairesel bir düzen ile kapatılmıştır. Bu bakımından Teşvikiye Cami ile uygulama olarak ayrılır. Kubbe göbeğinde süslemeli yazıya yer verilmeyen Teşvikiye Cami'nde doğrudan kubbe merkezinden başlayan dikey doğrultuda üçgen şeklinde kubbe eteğine doğru genişleyen bir süsleme tasarımı yapılmıştır.

Sadabad Cami'nin kubbe süsleme tasarımı 19.yy 'da yapılan selâtin camilerinden farklıdır. Kubbe göbeğinde süslemeli yazı yer almasına rağmen dairesel bir süsleme tasarımına gidilmemiş sekiz kollu yıldız şeklinde bir süsleme tasarımı yapılmıştır. Sekiz kollu yıldız kollarından kubbe içine doğru üçgeni hatırlatan süsleme tasarımı ile dikey doğrultuda kubbe dilimlere ayrılmıştır. Fakat dilim araları yine ince dilim yapılmış gibi bitkisel süsleme yapılmıştır. Bu şekilde yapılan uygulama kubbede geniş ve dar şekilde münavebeli bir uygulama izlenimi kazandırır. Kubbe eteğinde kartuşlu uygulama ise kartuşların uçlarının birbirine bağlanması ile yatay bir düzen göstermektedir(Tablo 3.8).

Pertevniyal Valide Cami kubbe göbeğinde süslemeli yazıdan dolayı bir dairesel düzen mevcuttur. Fakat kubbe içinde yer alan mimari açıklık şeklindeki uygulama kubbeye dikey doğrultuda dilimli bir görünüm kazandırmıştır. Dilimli kemer görünümdeki süslemeler ise dilimli görünüm kazandırılan mimari öğelerin aralarına yerleştirilerek kubbeyi kademelendirmiştir. Kubbe eteğinde yer alan dikdörtgen kartuşlar ise tasarımda kubbe içini kubbe kasnağından dairesel olarak ayırmıştır(Tablo 3.9).

Yıldız Hamidiye Cami 19. yy selâtin camilerinden tasarım bakımından en ilginç örneklerinden biridir. Kubbe göbeğinde iç içe yer alan dairesel düzen kubbe içinin sadece yıldızlarla süslenmesi ile son bulmuştur. Kubbe göbeğinde ve kubbe etek üstünde bitkisel süslemeler yapılsa da 18. yy camilerinde yer alan süslemeler gibi bir tasarım göstermemiştir(Tablo 3.10).

Cihangir Cami'nin kubbe göbeğinde yazılı süsleme yoktur. Fakat süsleme tasarımı bakımından kubbe göbek kısmında dairesel bir düzen mevcuttur. Kubbe göbeğinde yer alan bu dairesel düzenin ardından sekizgen form kazandırılan kubbe içi üçgen dilimli bir açılım göstermiştir(Tablo 3.11).

Eminönü Hidayet Cami kubbesinde neredeyse hiç boşluk bırakılmadan tasarlanan bir süsleme bulunur. Bu süslemede kubbe göbeğinde geleneksel düzen olan dairesel bir düzen görülürken kubbe içinde dilimli bir uygulama söz konusudur. Fakat kubbe içinde yer alan bu dilimler diğer bütün camilere oranla daha dar ve birbirine bitişik olarak tasarlanmıştır. Dilimlenme yönteminde kubbe eteğine doğru genişleyen bir açılım oluşturulurken bu camide dilimlerin sık olması sebebiyle kubbe eteğine doğru genişleyen bir tasarım yoktur(Tablo 3.12).

19. yy da yapılan selâtin camilerine süsleme bakımından genel olarak baktığımızda camilerin hiç biri birbirine benzemez. Fakat tasarım bakımından kubbe göbeğinden kubbe içi ve eteğine doğru yapılan açılım bakımından birbirine benzemektedir. Bu benzerlik özellikle de kubbe göbeğinde dairesel bir tasarımla başlayan camiler kubbe içinde bazen üçgen bazen çiçek yaprağına benzer bazen de mimari öğelerle dikey doğrultuda dilimlenmiştir. Bunlar dışında kalan dilimli uygulama yapılmayan tek cami Hırka-i Şerif Cami'dir.

4.SONUÇ

Camilerin önemli bölümünden biri olan ana bölümü üst örtüsünü oluşturan kubbeler, devletin hükümdarlık simgelerinden birini oluşturmuştur.

Geç Dönemde İstanbul'da inşa edilen selatin cami ana kubbeleri taş ya da kargir duvarlar üzerine ahşap üst örtüsü şeklinde meydana gelmiştir. Yoğun kullanım alanına sahip olan bu malzeme yangına ve zaman karşı dayanıksızlığı sebebiyle çok fazla zarara uğramıştır. Sonuç olarak, çalışmamız neticesinde karşılaşılan durumlar aşağıda ifade edilmiştir.

- Türk Sanatı'nda belli bir kısmı oluşturan Geç Dönem selâtin camilerinde yer alan ana kubbelerine ait süsleme programı ele alınan konu içinde Klasik Dönem Osmanlı süsleme sanatının devam ettiği 17.yy'dan sonra yavaş yavaş batının etkisinin kendini göstermesiyle 18. yy'da farklı bir program izlenmiştir.
- 18. yy'da yapılan camiler içerisinde hemen hemen benzer bir uygulama olan kubbe göbek ve kubbe etek üstü süslemelerini gördük. Her ne kadar bu uygulamanın dışına çıkan Gülnuş Emetullah(Yeni Valide) Cami'nde kubbe içi doldurulduğu bir süsleme tasarımı olsa da genel olarak uygulama kubbe göbek ve etek üstünde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde kubbelerde barok, rokoko, ampir gibi süsleme unsurları ile karşılaşılsa da klasik süslemede kullanılan motiflerden de tamamen vazgeçilmiş değildir. Özellikle Laleli Cami ana kubbesinde klasik süsleme örnekleri seçicidir. Beylerbeyi Hamid-i Evvel Cami ile Eyüp Sultan Cami 18. yüzyıl içinde kubbe içinde şemse salbek motiflerinin uygulandığı örneklerdir. Bunu dışında Ayazma ve Yeni Fatih Cami'nin kubbe içlerinde de kandil bağlantı motifleri bulunmaktadır.
- 19. yy'da ise artık kubbeye yer alan süslemeler camilerin hemen hemen hepsinde farklıdır. Camilerin yapıldığı bölge kubbe süslemesinde önemli bir noktayı oluşturmuştur. Saray yapılarının bulunduğu bölgelere yakın yapılan camilerde süslemeler daha yoğun ve saray etkisinde iken, farklı yerlerde inşa edilen selâtin camilerin süslemeleri daha sadedir. Bu sadeliğe 19. yy içinde en güzel örneği Büyük Ada Hamidiye Cami ana kubbesi ve Teşvikiye Cami ana kubbesi oluşturur. Bunun dışında 19.yy'da sadece barok, rokoko, ampir gibi süslemeler değil öze

dönüşün ifadesi şeklinde süslemelerden rumili süslemelerin olduğu gibi hint, magrip, antikite süslemeler ve roma mimarisini hatırlatır tarzdayapılan süslemelerle karşılaşılmıştır.

- Desen ve motiflerin dışında çalışma içerisinde farklı hat uygulama örnekleri ile de karşılaşılmıştır. Camilerde celi sülüs hat süslemesi görülürken Yıldız Hamidiye Cami harim kubbesinde farklı bir yazı olan daha çok Selçuklu da gördüğümüz örgülü kufi yazı çeşidi uygulanmıştır.
- Geç dönem içinde yer alan selâtin cami ana kubbelerinde malakari, kalemişi örnekler çoğunluktadır. Fakat iki cami örneği olan Hırka-i Şerif Cami ve Küçük Mecidiye Cami harim kubbelerinde alçı malzeme kullanılarak kalıplama tekniği uygulanmıştır. Alçı malzemeyi Osmanlı Döneminde Erken dönem camilerinde yoğun görmek mümkün iken geç dönemde farklı bir uygulama olan bu iki camide de kullanıldığı gördük. Ayrıca Erken Osmanlı Döneminde yapılan selatin cami örneği olan Bergama Ulu Camiinde restorasyon sonucu yine bu iki cami ile benzer süsleme uygulanmış aynı şekilde alçı malzeme ve kalıplama tekniği kullanılmıştır. Bu uygulamalar dışında 19. yy içinde yer alan camilerde sıva üstüne boya uygulamalarında yapıldığı görülmüştür. Fakat zaman içinde yapılan restorasyon veya bozulmalar sonucu Kaya Üçer'in de tespit ettiği şekilde Ortaköy (Büyük Mecidiye) Caminin kubbe süslemesinde yer alan kayma çizimler neticesince fark edilmiştir. Ele alınan 24 adet selâtin camisi dışında yer alan Erken ve Klasik Dönemde inşa edilen bazı selâtin cami örneklerinde Geç Döneme ait onarımda ortaya çıkan kalem işi ve alçı süsleme örneklerinin de incelemesi yapılarak katalog bölümü içinde yer alan 24 selâtin camisi ile benzer yönleri ortaya konulmuştur.
- Camiler yapılırken yapıldığı yer, süslemelerde çalışan sanatçı, camiye yaptıran bani ve etkilendiği medeniyetler etkili olmuştur. Özellikle saray yapılarına yakın yapılan camiler süsleme bakımından daha ihtişamlıdır. Sultanların isteği doğrusunda yapılan camilerde altın varak daha çok kullanılmıştır. Bunun en güzel örneğini Yıldız Hamidiye Cami oluşturur.
- Süslemelerde yer alan etkilerde Osmanlı'nın geleneklerinden kopmadığını ve bu program neticesinde kubbe düzenlemesinin yapıldığı anlaşılmıştır. Özellikle sivil mimaride Türk evlerinin tavanlarına uygulanan süslemeler ile Geç Dönem

Osmanlı selâtin camilerinde incelemeye aldığımız örneklerin kubbe tasarım programlarının benzer olduğunu tespit edilmiştir. Türk evlerinin tavanlarında uygulamaya alınan dairel, sekizgen, dalgalı tavan örnekleri aynı şekilde konu içinde yer alan camilerin ana kurgu programını oluşturmuştur.

- Süslemelerde kubbe gökyüzü ile ilişkilendirildiği için ilahilik her zaman ve her motifte kendini göstermektedir. Türk kültüründe gökyüzünün önemi camilerde kubbe içi süslemelere yansıtılmıştır.
- Çalışma sürecinde camilerde meydana gelen hasarlarda en fazla zarara uğrayan kısım olan kubbeler olması sebebiyle alçı malzemeye göre kalem işi süslemesinde özgün renkleri görmek oldukça zordur. Hatta raspa sonuçlarında ortaya çıkan katmanlarda motifler yapıldıkları onarımlara bağlı olarak değişim gösterdiği görülmüştür. Bu değişim örnekleri çalışmamız sırasındaki incelediğimiz yapılarda Nur-u Osmaniye, Yeni Fatih Cami, Nusretiye Cami, vb. örnekler oluşturur. Bunun dışında restorasyonlarda sadece bazı bölümlerin değiştiğine dair bir kısım eski kalem işi örneklerinin bırakıldığı yapılarla da karşılaşılmıştır(Nur-u Osmaniye, Sultan Ahmet Cami, Şehzade Cami vb).
- Kaynaklarda ulaşılan camiler içinde Sadabad Cami'ye ait iki farklı kubbe tasarımı olmuş içinde yer alan süslemeler aynen mi yoksa kısmî olarak değiştirilerek mi işlendiğine dair bilgiye ulaşılmamıştır.
- Hamid-i Evvel Cami'nin kubbesinin yıkılmasına bağlı olarak fotoğraflardaki bilgilere göre aynı motiflerin uygulandığı görülmüştür. Fakat yapılan restorasyonlarda kubbe kasnağında yer alan pencere aralarına yapılan süslemelerde düzensizlik ile karşılaşılmıştır. Bunun dışında Fatih Özkafa'nın da ifade ettiği gibi süslemeli yazıda yer alan düzensiz istif çizimlerde daha net farkedilmiştir. Yine bu camide yer alan kalem işi süslemeleri restorasyonlarda uygulanan renklerinin öncekiler ile örtüşmediği daha canlı daha abartılı boyandığı tespit edilmiştir.
- Mihrişah Valide Sultan (Kumbarhane) Cami'nin avize bağlantı yerine yapılan süslemelerde yine muhtemelen restorasyon sonucunda iki farklı hatayı motifinin dallarının düzensiz yerleştiği görülmüştür.

- Üsküdar Selimiye Cami kubbe göbeğinin merkez kısmında yer alan rumi motifleri birbirini alt üst şeklinde tasarlanması gerekirken dalların bu şekilde düzenli ilerlemediği alt alt veya üst üst şeklinde yapıldığı görülmüştür.
- Çalışma sırasında restorasyon halinde bulunan Nusretiye Cami'nin yine çalışma sırasında restorasyonun bitmesi üzerine kubbe içinde yer alan süsleme örneğinin şemselerden oluşan dairesel bir süsleme tasarımından ortaya çıkan süsleme ile dalgalı tavandan sonra 1/10 nispetinde kubbeyi dilimlendiren motifler uygulandığını tespit edilmiştir.

Çalışma sonucunda Geç dönem Osmanlı selatin camileri belli bir plan dâhilinde süsleme programı uygulandığı görülmüştür. Camilerin süsleme programları yapılan döneme göre dairesel veyahutta dikine uygulanan dilimli kubbeye dönüştürülmüştür.

Ele aldığımız camilerin Geç Dönem selâtin cami örnekleri olması Osmanlı sanatında meydana gelen değişimin yaşandığını açıkça gözler önüne sermiştir. Camilerin kötü kaderi olan kubbelerin fazlaca zarar görmesi motiflerde ve renklerde bozulmalar ve sonuç olarakta ifade ettiğimiz olumsuzluklar tespit edilmiş olsa da 600 yıllık bir maziye sahip olan Osmanlı Devleti'nin izlerini günümüze kadar ulaştırması bakımından önem taşıdığı kaçınılmaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Zeynep(1994).Sultan Ahmet Külliyesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 7, 55
- Akbulut, Müşfika(2003). *Üsküdar Yeni Cami ve Külliyesi*. İlahiyat Ana Bilim Dalı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Aksu, Hatice(2008). Rokoko. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 35, 159-160.
- Aktuğ, İlknur(1995). Ayazma Cami İnşaat Defteri. 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiri Özetleri*,(23-27 Eylül 1991), Ankara: AyıBasım, 79-89
- Akturan, Birgül(2013). *Mimari Süslemede Şemse Kullanımı: İstanbul'daki Uygulamalar*. İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 129.
- Alioğlu, E. Füsün ve Aydemir, Olcay(2012). Nuru Osmaniye Cami ve 2010-2012 Yılları Restorasyonu, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, İstanbul, 5, 78-90.
- Alioğlu,e. Füsün(2015). Bir Balyan Ailesi Tasarımı: Sadabad Camisi. *Megaron*, İstanbul, 10, 3, 389-409.
- Apa, Gülay(2007). *Osmanlı Selâtin Cami Minberleri*. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya
- Altun, Ara(1993). Cihangir Cami. *Türkiye diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul, 7, 539-540.
- Altun, Ara(1981-1982). *Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi*. Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan, Kütahya İli 100. Yıl Kutlama Komitesi Yayını,199-203.
- Alp, Suat(1995). *Ahşap ve Alçı Süslemeciliğinde Çelebi Mehmet Dönemi Süsleme Repertuarı*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi , Ankara, 34.
- Aslanapa, Oktay(1986). *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul.
- Aslanapa, Oktay(2003). *Türk Sanatı*. İstanbul
- Arel, Ayda(1975). *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*. İstanbul, 69
- Arlı, Hakan(1994). Cihangir Cami. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 2, 431-432.

- Arseven, C. Esat (1947). Kubbe. *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, 2, 1145
- Ayverdi, E. Hakkı(1960). Ayazma Cami. *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 3, 1506
- Ayverdi, E. Hakkı(1953). *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III*, İstanbul, 348-356
- Arseven, C. Esat(1966). Kalem. *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, 2, 911-913.
- Aybek, Esra(2011). *Erken Osmanlı Camilerinde Alçı Süsleme Sanatı*. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 20-22.
- Batur, Afife(1994a). Ortaköy Cami. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 6, 143-144.
- Batur, Afife(1994b). Teşvikiye Cami. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 7, 257-258
- Batur, Afife(1994c). Valide Cami. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 7, 360-362.
- Batur, Selçuk(1994a).Beylerbeyi Cami. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 2, 203-204
- Batur, Selçuk(1994b). Selimiye Cami. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 6, 512-515.
- Batur, Selçuk(1994c). Mecidiye Cami. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 5, 314-316.
- Bayındır, Ahmet(2002). Eyüp Sultan'daki Anıtsal Kültürel Varlıklarımıza Örnekler. *Eyüp Sultan Sempozyumu 9. Tebliğler*, İstanbul, 605-606
- Baysal, A. Fuat(2013). *Edirne Osmanlı Erken Dönem Camileri Kalem İşî Örnekleri ve Analizleri*. İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 65.
- Bilgicioğlu, Banu(2011). Teşvikiye Cami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 40, 576.
- Bozkurt, Tolga(2007). *Osmanlı Selâtin Cami Mihrapları*. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 192-196
- Bozkurt, Tolga(2008). Erken dönem Osmanlı Selâtin Cami Mihrapları. *İstem*, 6,11, 206.
- Bülbül, A. Hamdi. Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camiinde Onarım Faaliyetleri,*Röleve ve Restorasyon Dergisi*, Ankara, 13, 119.

- Can, Selman(2002). *Osmanlı Mimarlık Teşkilatının 19. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri İle Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi*. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 75-78.
- Can, Selman ve Şahin, Pınar(2015). Arşiv Belgeleri Işığında Hırka-i Şerif Cami'nin 1848 Sonrası İnşa Süreci. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 34, 18-45.
- Can, Selman ve Tunç, Zeynep(2016). Ortaköy Cami Keşf-i Evvel Defterleri, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 37, 198-239.
- Can, Selman(2014). Yıldız Hamidiye Cami'nin İnşası ve Mimarına İlişkin Yeni Bilgiler. *Nurhan Atasoy'a Armağan*, İstanbul, 58-67.
- Can, Selman(2013). Yıldız Cami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 43, 540-541.
- Can, Selman(2011). II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Mimarisi ve Sanat Anlayışı. *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, Kayseri, 5, 25-41.
- Canca, E. Gülçin.(2004). Gülnuş Emetullah Valide Sultan/Yeni Valide Külliyesi'nin Lale Devri Mimarisi İçindeki Yeri. *Üsküdar Sempozyumu I 23-25 Mayıs 2003 Bildiriler II*, 2004 İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 92.
- Cantay, Gönül(2013). Fatih Cami ve Sultan II. Mahmut Kütüphanesi 2007- 2012 Onarımında Bezeme Çalışmaları. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, İstanbul, 7, 102-103
- Cantay, Gönül(2000). Eyüp Sultan Külliyesi. *Eyüp Sultan Sempozyumu 4. Tebliğler*, Kasım 2000 İstanbul: Seçil Ofset, 158
- Cantay, Gönül(2011). Süleymaniye Cami 2007-2011 Onarımlarında Bezeme Programlarıyla İlgili Çalışmalar, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, İstanbul, 3, 83.
- Çam, Nusret(1999). *İslam'da Sanat Sanatta İslam*. Ankara
- Çebi, M. Yalçın(2010). Bir Restorasyon Öyküsü Pertevniyal Valide Sultan Cami, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, İstanbul, 1, 73
- Çelik, Serpil(2001). *Mevcut Belgeler Işığında Süleymaniye Külliyesi Yapım Süreci*. Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 227-325.
- Çetinaslan, Mustafa(2012). *Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri*. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 210-214

- Çobanoğlu, A. Vefa(2003). Laleli Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 27, 86-89.
- Çobanoğlu, A.Vefa(2003).Mehmet Ağa, Sedefkâr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28, 430
- Çobanoğlu, A. Vefa(2013). Üsküdar Yeni Cami ve Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 43, 439
- Çoruhlu, Tülin(1994). Selimiye. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 6, 512.
- Deniz, Şefaattin(2015). Sultan Abdülmecid Vakıflarından Çırağan Mecidiye Cami. *Vakıflar Dergisi*, Ankara, 44, 105-118.
- Deniz, Şefaattin(2017). *Çırağan/ Küçük Mecidiye Cami ve 2012-2015 Restorasyon Çalışmaları*. İstanbul, 53-73.
- Demir, Ülkü(2010). *Laleli Camisi'nin İç Mekân Dekor/ Süsleme Tasarımı*. Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Demiriz, Yıldız(1979). *Osmanlı Mimarisinde Süsleme Erken Devir I (1300-1453)*, İstanbul, 22-23.
- Demiriz, Yıldız(1989). Mimar Sinan Yapılarında Kalem İşleri, *Vakıf Haftası Dergisi*, İstanbul.
- Derman, M. Uğur(2002). Kazasker Mustafa İzzet Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 25, 304-307.
- Derin, Sevil. Tarihi Süreçte Eyüp Sultan Camisi. *Sanat Tarihi Dergisi*, İstanbul, 25/2, 177-191.
- Doğan, Özlem(2013).Fatih Cami ve I. Mahmut Kütüphanesi 2007-2012 Onarımı Bezeme Araştırma ve Uygulamaları. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, İstanbul, 7, 22-23.
- Doğanay, Aziz(2002). Tezyinat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 41, 80.
- Durak, Sait(2012). Restorasyon Sorunları Çerçevesinde Nuru Osmaniye Cami. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, İstanbul, 5, 104-107
- Engin, Süha(1987). Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii. *Röle ve Restorasyon Dergisi*, Ankara, 6, 121-124.
- Erçağ, Beyhan(1991)İstanbul Şehzade Cami ve Restorasyonu. *Vakıf Haftası Dergisi*, İstanbul, 8, 213-228.

- Erçağ, Beyhan(1992). Mimar Sinan Eseri Olan Şehzade Cami ve Rüstem Paşa Cami Restorasyonu. *Mimarlık Dergisi*, İstanbul, 30, 3, 18-21.
- Erdoğan, Muzaffer(1962). Lale Devri Baş Mimarı Kayserili Mehmet Ağa. *İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Neşriyatı*, 48, 1.
- Erdoğan, Muzaffer(1962).Son İncelemelere Göre Fatih Camin Yeniden İnşası Meselesi. *Vakıflar Dergisi*, Ankara, 5, 161-162
- Ersen, Ahmet ve Diğerleri(2011). Süleymaniye Cami 2007-2010 Restorasyonu ve Restorasyon Kararları. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, İstanbul, 3, 9-10.
- Ersoy, Ayla(1989). *İstanbul'daki Altı ve Sekiz Destekli Camilerimizin Gelişimi*. İstanbul, 92-96.
- Ersoy H. Yüksel(1997). Kubbe. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, 2, 1065
- Ertuğrul, Selda(1994). Dolmabahçe Cami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 9, 502-503.
- Erzincan, Tuğba(2010). Şebsefa Kadın Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, 397-398
- Esen, Sıdika(1991). Ortaköy Cami. 8. *Restorasyon Haftası Kitabı*, Ankara, 370.
- Esin, Emel(1971). Türk Kubbesi (Göktürklerden Selçuklulara Kadar). *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 3, 159
- Eyice, Semavi(1991).Ayazma Cami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 4, 230-231
- Eyice, Semavi(1993).Ayazma Cami. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, I
- Eyice, Semavi(1994). Fatih Külliyesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 3
- Eyice, Semavi(1995a).Fatih Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 12, 244-248.
- Eyice, Semavi(1995b). Eyüp Sultan Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 12, 9-10.
- Eyice, Semavi(2007). Nusretiye Cami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 33, 274-276.
- Eyice, Semavi(2002). Küçük Mecidiye Cami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 26, 527-528
- Eyice, Semavi(1997). Hamidiye Cami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 15, 464-465.

- Eyice, Semavi(1992). II. Bayezit Cami ve Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 6, 42-45.
- Fırat, Havva(2015). *İstanbul Yıldız Hamidiye Camii Süslemelerinde Rumi*. Geleneksel Türk El Sanatları Ana Bilim Dalı, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 13-63.
- Gökyay, O. Şaik(1988). Risale-i Mimariye Mimar Mehmet Ağa-Eserleri. *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara
- Göncüoğlu, S. Faruk(1998). Humbarhane Kışlası ve Cami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 18, 353-354.
- Göncüoğlu, S. Faruk ve Diğerleri(2013). *İstanbul'un Kitabı Fatih*. Fatih Belediyesi Başkanlığı Kültür Yayınları, İstanbul, I, 131-132.
- Gündoğdu, Hamza(2013). Osmanlı Klasik Dönem Sonu Külliye Anlayışı Bağlamında Üsküdar Yeni Valide Külliyesi. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII. 2-4 Kasım 1352'den Bugüne Şehir*, İstanbul: Prfabrik İletişim Sanatları, 116-117.
- Gündüz, Filiz(2007). Ortaköy Cami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 33, 408-409.
- Güleç, Ahmet(2013).Fatih cami ve I. Mahmut Kütüphanesi Harç ve Sıvalarının Karakterizasyonu. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, İstanbul, 7, 112.
- Hasol, Doğan (1998). Kubbe. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul, 280
- Haskan, M. Nermi(2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar I*. İstanbul, 379-391
- Hatipoğlu, Oktay(2007). *19. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem işi Tezyinatı*. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 74.
- İnce, Kasım(2002). Osmanlı Sanatının 1789-1839 Dönemine Bir Bakış. *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, 15, 504-521.
- İnci, Nurcan(1985). 18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler, *Vakıf Dergisi*, İstanbul, 19, 223-236
- Kabakçı, Bekir(2013). Cami Tezyinatının Yapılış Amacı, Günümüzdeki Uygulamaların Sorunları Beklentiler ve Çözüm Önerilerine İlişkin Bir Deneme. *Kalemişi Dergisi*, Konya, 1, 30

- Karaçağ, Abdullah(2002). *Beylikler Devri Mimarisinde Alçı Süslemeler*. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 20-22.
- Karpuz, Haşim(2004). *Anadolu Selçuklu Mimarisi*. Konya
- Katkak, Bülent(2016). *Mimar Sinan'ın İstanbul'u*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul. 363.
- Kekeç, Tevhit(1993). Bergama Camileri. *Bergama Belleten*, İzmir, 4, 43-45.
- Koçu, R. Ekrem(1961). Beylerbeyi Cami. *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 5, 2676
- Kuban, Doğan(1994a).Yeni Cami Külliyesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 7, 464-465
- Kuban, Doğan(1954). *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul, 1954,
- Kuban, Doğan(1998). *Mimarlık Kavramları*, İstanbul,
- Kuban, Doğan(1994b). Nuru Osmaniye Külliyesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 6, 101
- Kunduracı, Osman(2017). Konya Evlerinde Tavan Göbekleri. *VIII. Uluslararası Türk Sanatı Tarihi ve Forkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, Konya, 125.
- Kunter, H. Baki ve Ülgen, A. Saim(1938). Fatih Cami. *Vakıflar Dergisi*, Ankara, 1, 91-101
- Kuş, Fatma(2012). Kütahya Ulu Cami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 42, 107-108.
- Kurtbil, Z. Hatice(2012). Bergama Ulu Cami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 42, 85.
- Mülayim, Selçuk(1992). Beylerbeyi Cami ve Külliyesi,*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 6, 75-76
- Mülayim, Selçuk(2002). Kubbe, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 26, 301
- Mülayim, Selçuk(2010). Süleymaniye Cami ve Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 38, 114-118.
- Neftçi, Aras(2010).Yeni Valide Cami Yapım Hikâyesi. *Sanat Tarihi Defterleri 13- 14 Özel Sayısı Filiz Özer'e Armağan*, İstanbul, 140.
- Neftçi, Aras(2002).*Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci*. Sanat Tarihi Ana bilim Dalı, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tezi, İstanbul, 15-41.
- Nemlioğlu, Candan(1989). 15. 16. Ve 17. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Kalem İşleri. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.

- Okçuoğlu, Tarkan(1994). Hamidiye Cami. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 3, 543-544.
- Orman, T. Sezgin (2013).Yeni Valide Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 43, 433
- Orman, İsmail(2010). Şehzade Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 38, 483-485.
- Ögel, Bahattin(2010). *Türk Mitolojisi II*, Ankara, 261.
- Ögel, Semra(1979/2). Türk Mimarisinde Kubbeli Mekân Gelişmesinin Anahatları, *Yapı*, İstanbul, 32, 30
- Ögel, Semra(1989). İstanbul'da XIX. Yüzyılın Sekizgen Camileri. *Sanat Tarihinde Doğudan Batıya: Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri*, İstanbul, 65–69.
- Öz, Tahsin(1938). Sultan Ahmet Cami, *Vakıflar Dergisi*, Ankara, 1
- Özel, Sibel(2010). *Bezm-i Âlem Valide Sultan Camisi*. Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 45-46.
- Özgüleç, Muzaffer(2013).*Gülnuş Emetullah Sultan'ın İmar Faaliyetleri*. Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Özgüleç, Muzaffer(2016).Üsküdar Yeni Valide Külliyesi'nin Bilinmeyen Yönleri. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX 11-13 Kasım 2016 Bildiriler III*, Aralık 2017 İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 307.
- Özkafa, Fatih(2016).Üsküdar'daki Osmanlı Camilerinin Kubbe Yazıları. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildiriler IX 11-13 Kasım 2016 III*, Aralık 2017 İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 325.
- Özkafa, Fatih(2008). *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Özsayiner, Z. Cihan(2012). Nuru Osmaniye Cami Hat Düzeni. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, İstanbul, 5, 116.
- Özsayiner, Z. Cihan(1987). İstanbul Beylerbeyi Cami. *İlgi*, İstanbul, 21, 50, 22.

- Öztürk, Nuran(2009). *Küçük Mecidiye Camii'indeki Süsleme Özellikleri*. Geleneksel Türk el Sanatları Ana Sanat Dalı, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 53-54
- Pamukçıyan, B. Kevork(1990). Üsküdar'daki Selimiye Cami'nin Mimarı Kimdir?. *Tarih-Toplum Dergisi*, İstanbul, 13, 85-87.
- Patacı, O. Özlem(2017). Ampir Üslubunda Bir Sultan Camisi: Nusretiye. *Akademik Bakış Dergisi*, Kırgızistan, 56, 169-207
- Peremeci, O. Nuri(1940). *Edirne Tarihi*. Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Yayını, İstanbul, 68-72.
- Ramazanoğlu, M. Gözde(2003). *Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı*. Mimarlık Ana Bilim Dalı, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 190-195
- Ramazanoğlu, M. Gözde(2009). Selimiye Cami ve Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 36, 434-436
- Renda, Günsel(1982). Restorasyon Çalışmalarında Kalem İşleri ve Duvar Resimlerinin Yeri. *Röleve ve Restorasyon Dergisi*, İstanbul, 4, 1982, 79-90.
- Renda, Günsel(1985). 19. yy'da Kalemîşi Nakış ve Duvar Resmi. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul, 6, 1530-1534.
- Revnakoğlu, S. Cemaleddin.(2011), *Veysel Karenî ve Üveysilik* (Haz. İ. Dervişoğlu, M. D. Bayın), Köprü Yayınları, İstanbul,
- Saner, Turgut(1994). Hidayet Cami. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 4, 71.
- Sav, Murat(2017). *Çırağan Küçük Mecidiye Cami ve 2012-2015 Restorasyon Çalışmaları*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınevi, İstanbul, 216-224.
- Sezgin, Haluk(1984). *Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış*. Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 208
- Sözen, Metin ve Tanyeli, Uğur(2005). Kubbe, *Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul,140
- Subaşı, Hüsrev(2011). Süleymaniye Cami Hatları 2010 Restorasyonu. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, İstanbul, 3, 135-136.
- Suman, Selva(2011). Questioning An "Icon Of Change": The Nuru Osmaniye Complex And The Writing Ottoman Architectural History (I).*METU JFA*, 2, 145.

- Suner, Yasemin(1994). Şebsefa Kadın Cami ve Sıbyan Mektebi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 7, 141.
- Suner, Yasemin(1994). Nusretiye Cami. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 6, 105-107.
- Sülün, Murat(2012). Sanat Eserlerini Ayetle Bezemenin Felsefesi. *Diyanet İlmi Dergisi Kur'an Özel Sayısı*, Ankara, 655-683.
- Şahin, Şeyma(2002).Türk İstanbul'un Simgesi: Fatih Cami. *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, 12, 132-133.
- Şahin, Pınar(2015). *Hırka-i Şerif Cami*. Türk Sanatı Ana Bilim Dalı, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 35-37.
- Tanman, M. Baha(1994). Eyüp Sultan Külliyesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 3, 237-239.
- Tanman, M. Baha(1998). Hırka-i Şerif Cami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 17, 378-382.
- Tanman, M. Baha(1994). Hırka-i Şerif Cami. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 4, 69.
- Taş, İsmail(2011). Türk Düşüncesinde Kozmogoni- Kozmoloji. Konya, 212.
- Türker, Ebru(2015). *Cihangir Camisi'nin Mimari Tarihi*. Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 82-91
- Tüzen, Adnan ve Bayram, Sadi(1991). İstanbul-Üsküdar Ayazma Cami ve Ayazma Cami inşaat defteri. *Vakıflar Dergisi*, İstanbul, 22, 204
- Uğurlu A. Hilal(2012). *III. Selim'in İstanbul'u: Siyasi ve Askeri Dönüşümler Işığında İmar Faaliyetleri*. Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 160-162.
- Üçer, Kaya(1988). *Klasik, Barok, Rokoko ve Ampir Kalem İş Üslupları*. Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Üçer, Kaya(2010). *İstanbul'un 100 Kubbesi*. İstanbul, 77
- Üçüncüoğlu, Kemal(1975).Beylerbeyi Cami. *Röleve ve Restorasyon Dergisi*, Ankara, 2, 219.
- Yavaş, Doğan(2007a). Aksaray Valide Külliyesi İnşaat Defterleri. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bursa, 13, 2, 437-438

- Yavaş, Doğan(2007b). Pertevniyal Valide Sultan Cami. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 34, 241-242.
- Yetkin, S. Kemal(1970).*Türk Mimarisi*. Ankara, 208
- Yıldırım, Mustafa(2016). İslam Sanatında Estetik ve Etik İlişkisi. *II. Uluslar arası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu*, Konya, 2
- Yücel, Utku; Bekiroğlu, E. Havva ve Özel, Oktay(2014). Küçük Mecidiye Cami Kubbe Künk Sistemi ve Uygulama Süreci. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, İstanbul, 8, 8-14

İnternet Kaynakları

- <https://emlakkulisi.com/yildiz-hamidiye-camisinin-restorasyonu/> (Erişim Tarihi: 20.01.2019)
- <https://emlakkulisi.com/yildiz-hamidiye-camisindeki-restorasyon-calismalarinda-gizli-imza-bulundu> (Erişim Tarihi: 20.01.2019)
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Hidayet_Camii (Erişim Tarihi: 04.02.2019)
- <http://v3.arkitera.com/v1/haberler/2004/01/26/vallaury.htm> (Erişim Tarihi: 04.02.2019)
- <http://www.gezinotlarim.net/camilerimiz/adalar-hamidiye-camii.html> (Erişim Tarihi: 22.02.2019)
- <http://www.gezinotlarim.net/camilerimiz/adalar-hamidiye-camii.html> (Erişim Tarihi: 22.02.2019)
- <http://www.gezinotlarim.net/camilerimiz/adalar-hamidiye-camii.html> (Erişim Tarihi: 03.03.2019)
- <http://www.berksav.org/berksav&turkislameserleri1.asp> (Erişim Tarihi: 12.03.2019)
- http://kutahya_net.tripod.com/EserOsmanli.htm (Erişim Tarihi: 14.03.2019)
- <http://www.restoraturk.com/index.php/kalemisi/164-kalem-isiteknikleri> (Erişim Tarihi: 17.03.2019)
- <https://core.ac.uk/download/pdf/80960757.pdf> (Erişim Tarihi: 23.03.2019)

- <http://kalemisinedir.blogspot.com/p/kalemisi-teknikleri.html> (Erişim Tarihi: 23.03.2019)
- <http://kadiogluinsaat.net/portfolio-item/humbarhane-camii-2/> (Erişim Tarihi: 24.03.2019)
- <https://www.habervaktim.com/haber/62560/tarihi-cami-kurtarilacak.html> (Erişim Tarihi: 26.03.2019)
- <https://www.turizminsesi.com/haber/cami-restorasyonunda-sarnic-cikti--4974.htm> (Erişim Tarihi : 26.03.2019)
- <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1095139-nusretiye-camiinde-restorasyon-hizlandi#> (Erişim Tarihi: 27.03.2019)
- <https://www.ntv.com.tr/sanat/sultanahmet-camisinde-kapsamli-restorasyon,6iFlZOvXBEW8Q6E3SM7X6A> (Erişim Tarihi: 21.05.2019)
- <https://bimtas.istanbul/bimtas-proje-detay.aspx?pno=104> (Erişim Tarihi: 20.06.2019)
- http://www.unutulmussanatlar.com/2012/11/malakari-sanat_50.html (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

TABLÖLAR**Tablo 1. 17.yy Selâtin Cami Ana Kubbeleri**

Tablo 1.1. Sultan Ahmet Cami

Tablo 1.2. Eminönü Yeni Cami

Tablo 2. 18.yy Selâtin Cami Ana Kubbeleri

Tablo 2.1. Yeni (Gülnuş Emetullah) Valide Cami

Tablo 2.2. Nur-u Osmaniye Cami

Tablo 2.3. Ayazma Cami

Tablo 2.4. Laleli Cami

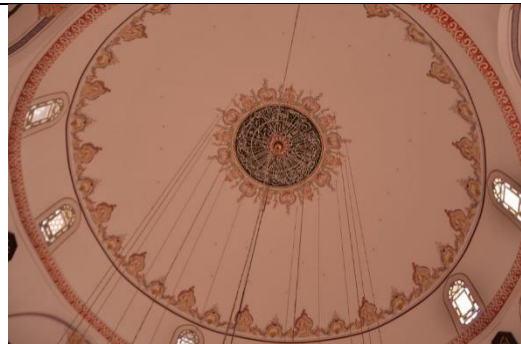
Tablo 2.5. Yeni Fatih Cami

Tablo 2.6. Hamid-i Evvel Cami

Tablo 2.7. Şeb Sefa Kadın Cami

Tablo 2.8. Mihrişah (Halıcıoğlu) Cami

Tablo 2.9. Eyüp Sultan Cami

Tablo 3. 19.yy Selâtin Cami Ana Kubbeleri

Tablo 3.1. Üsküdar Selimiye Cami

Tablo 3.2. Nusretiye Cami

Tablo 3.3. Küçük Mecidiye Cami

Tablo 3.4. Hırka-i Şerif Cami

Tablo 3.5. Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami

Tablo 3.6. Bezm-i Alem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami

Tablo 3.7. Teşvikiye Cami

Tablo 3.8. Sadabad Cami

Tablo 3.9. Aksaray Pertevniyal Valide Cami

Tablo 3.10. Yıldız Hamidiye Cami

Tablo 3.11. Cihangir Cami

Tablo 3.12. Eminönü Hidayet Cami

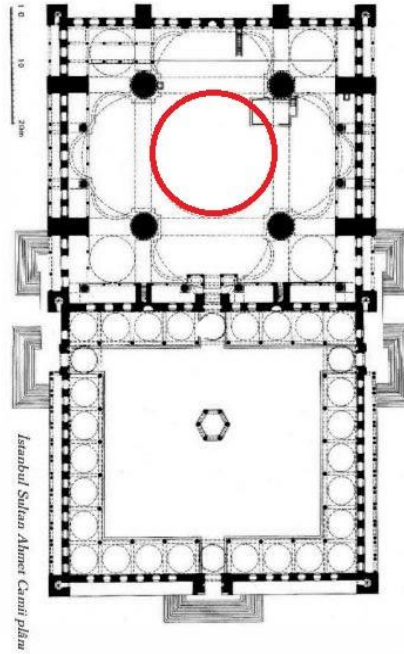

Tablo 3.13. Büyük Ada Hamidiye Cami

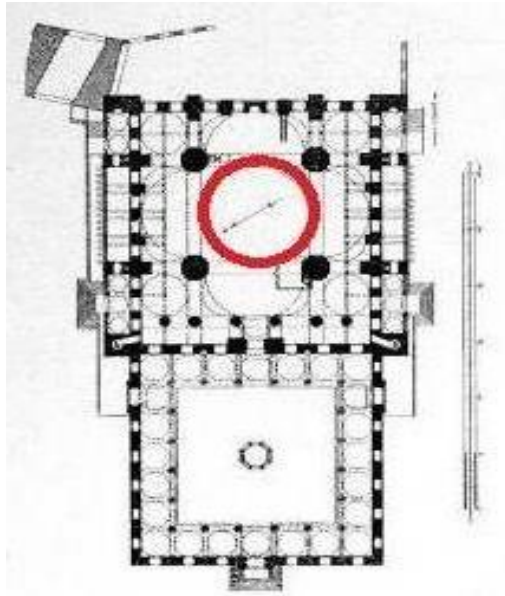
PLAN LİSTESİ

1. Sultan Ahmet Cami Planı
2. Eminönü Yeni Cami Planı
3. Yeni (Gülnuş Emetullah) Valide Cami Planı
4. Nur-u Osmaniye Cami Planı
5. Üsküdar Ayazma Cami Planı
6. Laleli Cami Planı
7. Yeni Fatih Cami Planı
8. Beylerbeyi Hamid-i Evvel Cami Planı
9. Şeb Sefa Kadın Cami Planı
10. Mihrişah (Halıcıoğlu) Kumbahane Cami Planı
11. Eyüp Sultan Cami Planı
12. Üsküdar Selimiye Cami Planı
13. Nusretiye Cami Planı
14. Küçük Mecidiye Cami Planı
15. Hırka-i Şerif Cami Planı
16. Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Planı
17. Bezm-i Alem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami Planı
18. Teşvikiye Cami Planı
19. Sadabad Cami Planı
20. Aksaray Pertevniyal Valide Cami Planı
21. Yıldız Hamidiye Cami Planı
22. Cihangir Cami Planı
23. Eminönü Hidayet Cami Planı
24. Büyük Ada Hamidiye Cami Planı

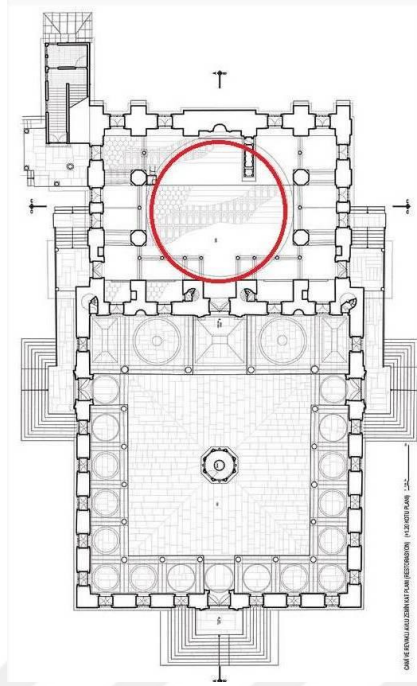
PLANLAR

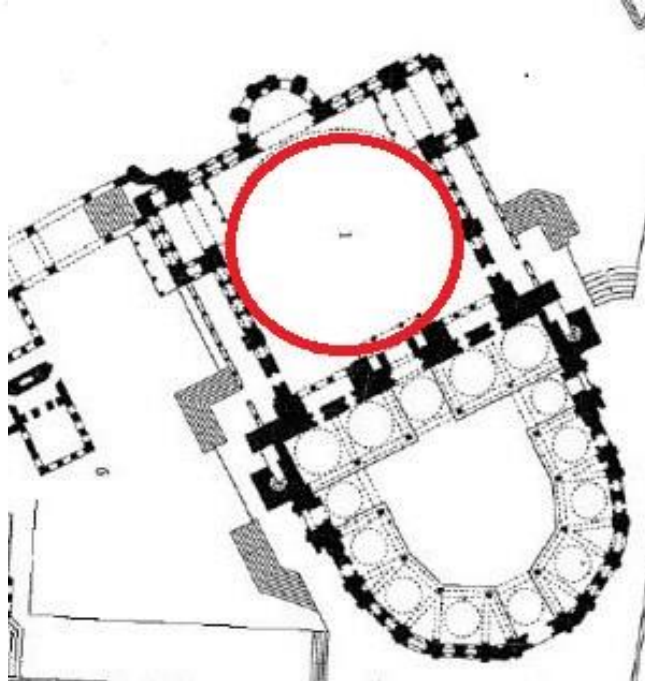
Plan 1: Sultan Ahmet Cami(M. Sözen'den)

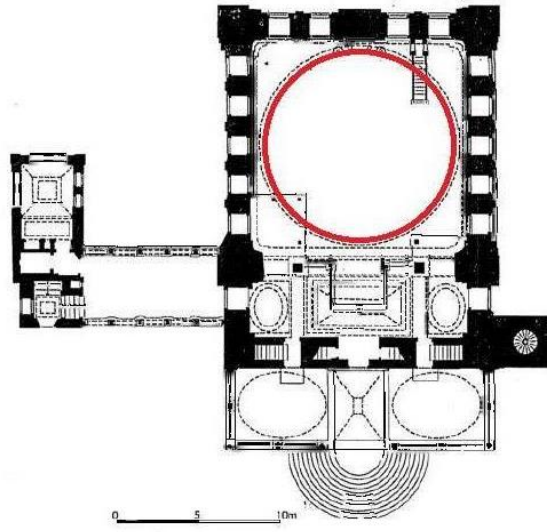
Plan 2: Eminönü Yeni Cami (Arching.org'dan)

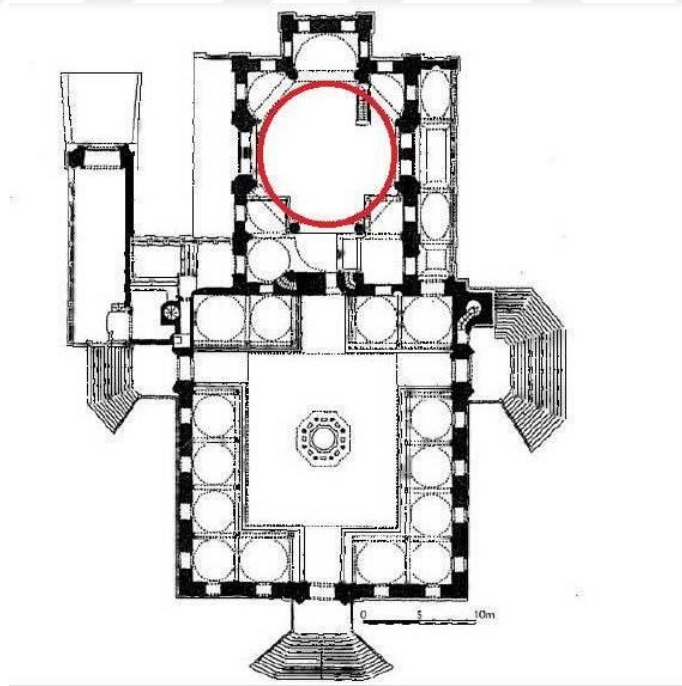
Plan 3: Yeni (Gülnuş Emetullah) Valide Cami (Avunduk Mimarlık'tan)

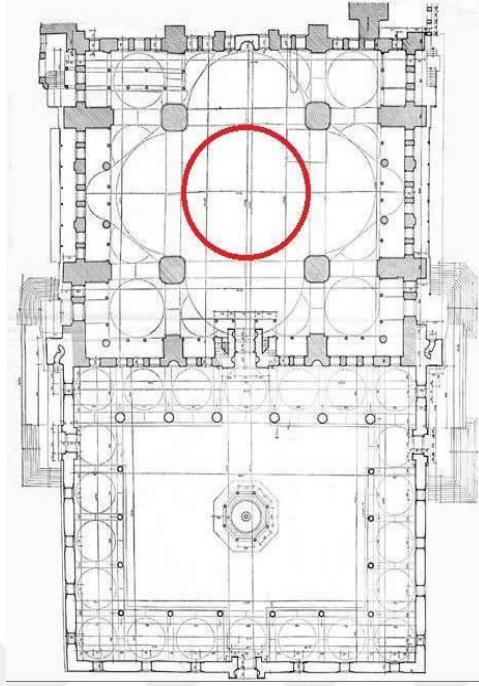
Plan 4: Nur-u Osmaniye Cami (M. Sözen'den)

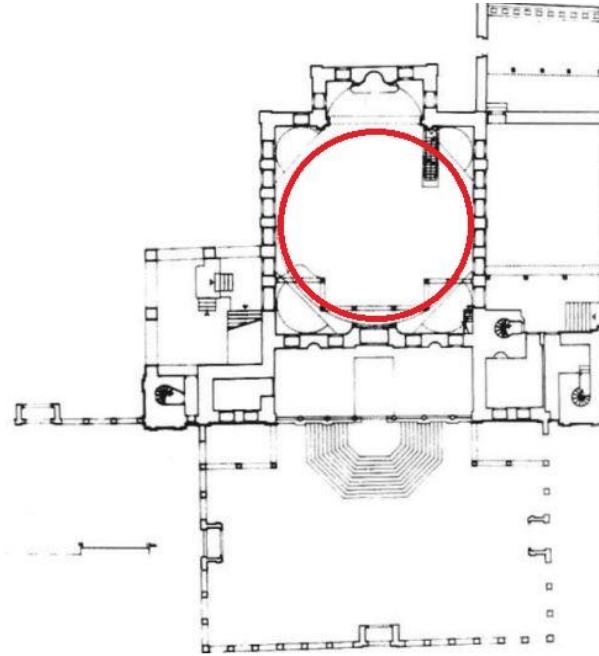
Plan 5: Üsküdar Ayazma Cami (M. Sözen'den)

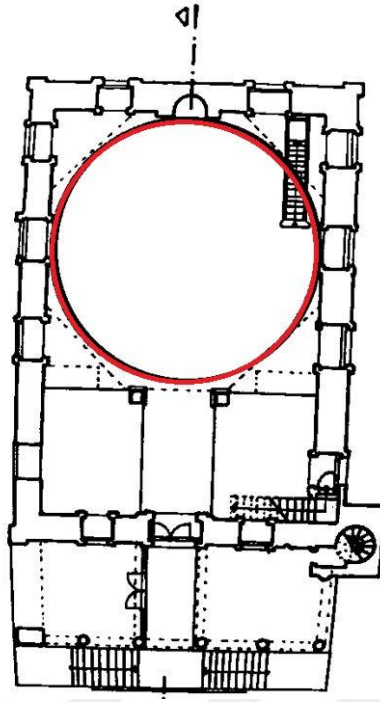
Plan 6: Laleli Cami (M. Sözen'den)

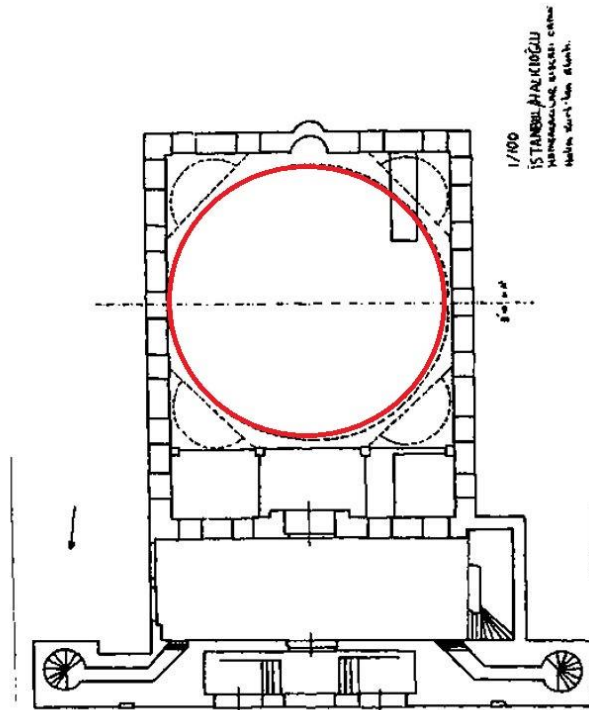
Plan 7: Yeni Fatih Cami(E. H. Ayverdi'den)

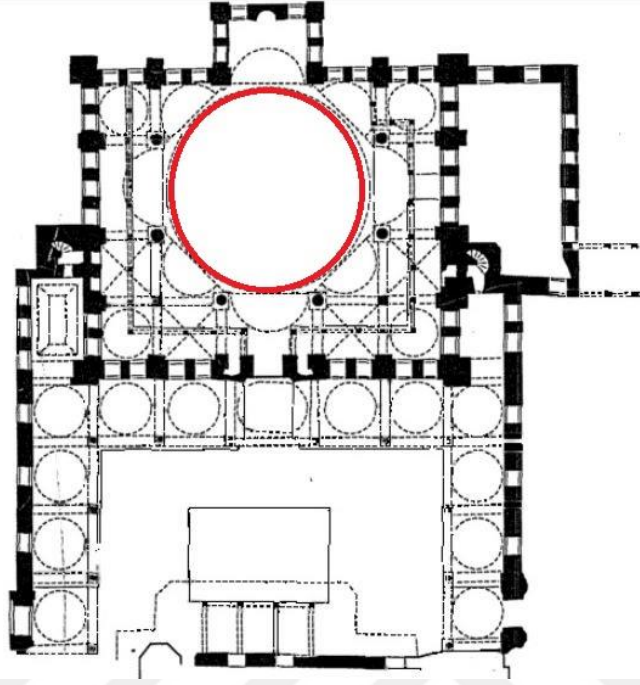
Plan 8: Beylerbeyi Hamid-i Evvel Cami (S. Batur'dan)

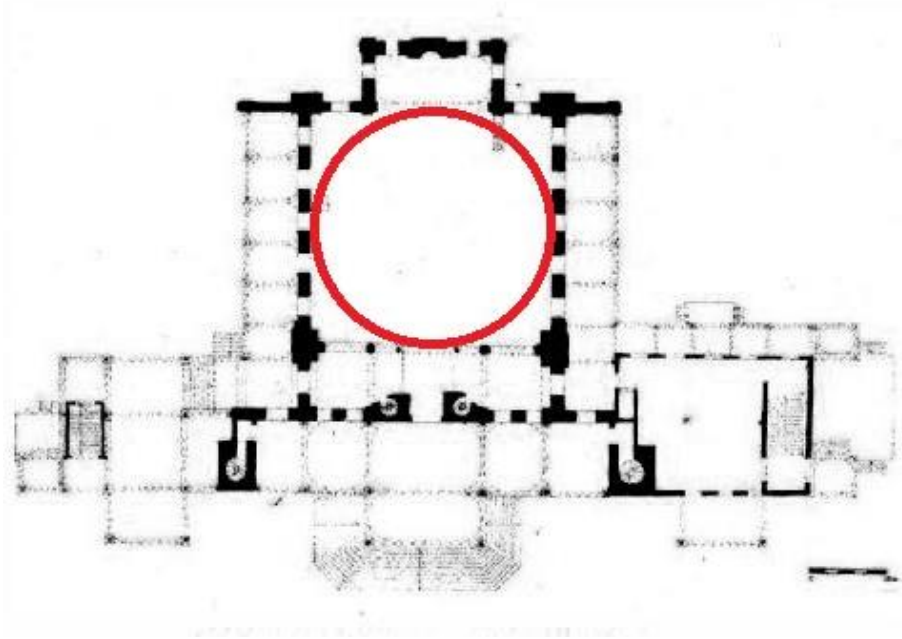
Plan 9: Şeb- Sefa Kadın Cami

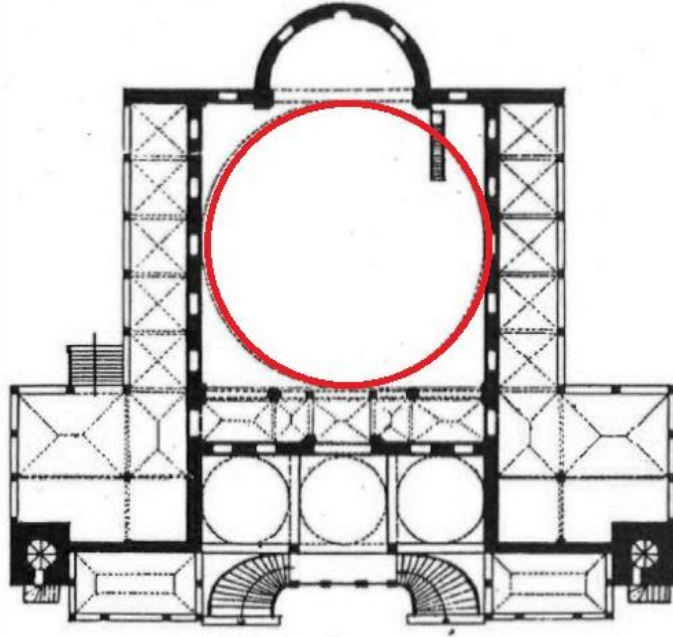
Plan 10: Mihrişah(Halıcıoğlu) Kumbarhane Cami (H. Kurt'tan)

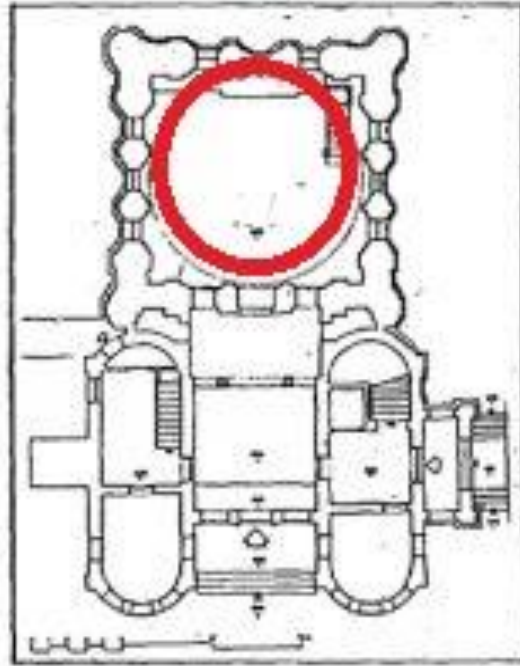
Plan 11: Eyüp Sultan Cami (E. H. Ayverdi'den)

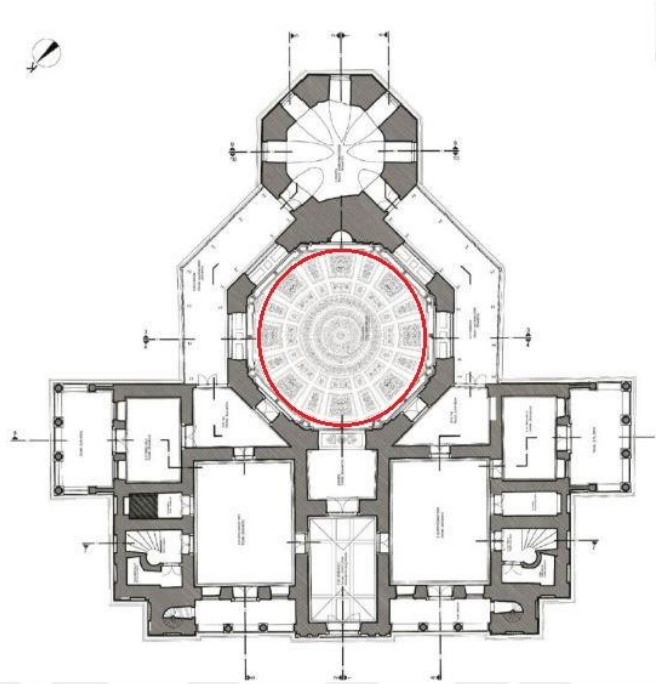
Plan 12:Üsküdar Selimiye Cami (M. Sözen'den)

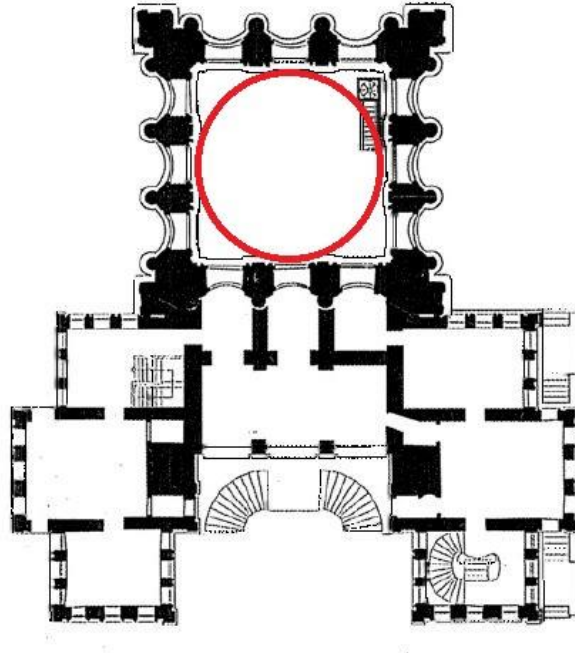
Plan 13: Nusretiye Cami (S. Batur'dan)

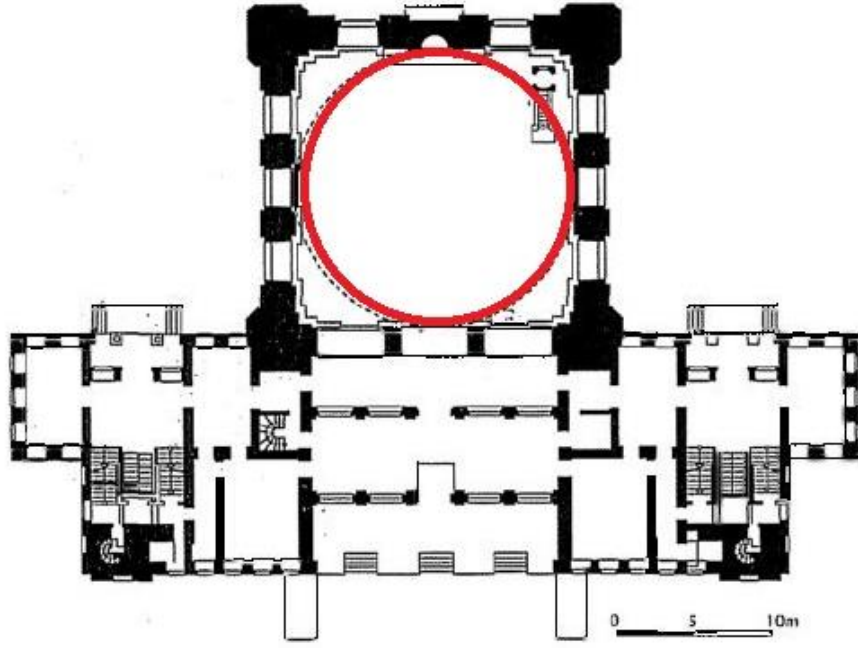
Plan 14: Küçük Mecidiye Cami (S. Batur'dan)

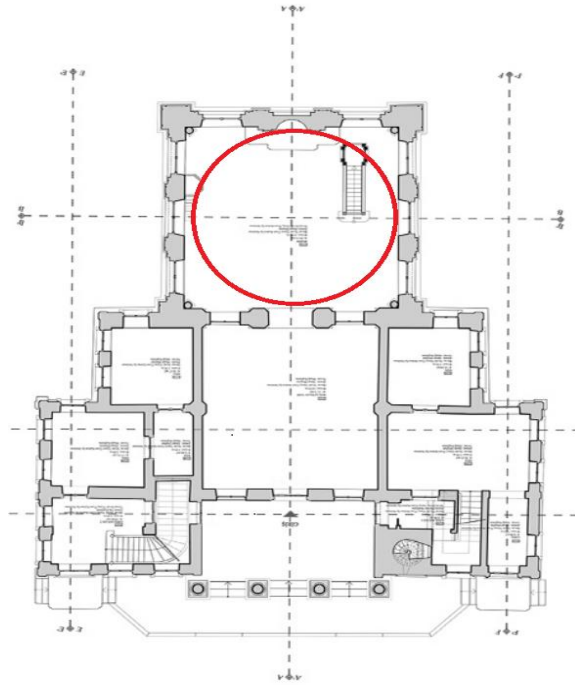
Plan 15: Hırka-i Şerif Cami (İ. İ. Ö. Arşiv'den)

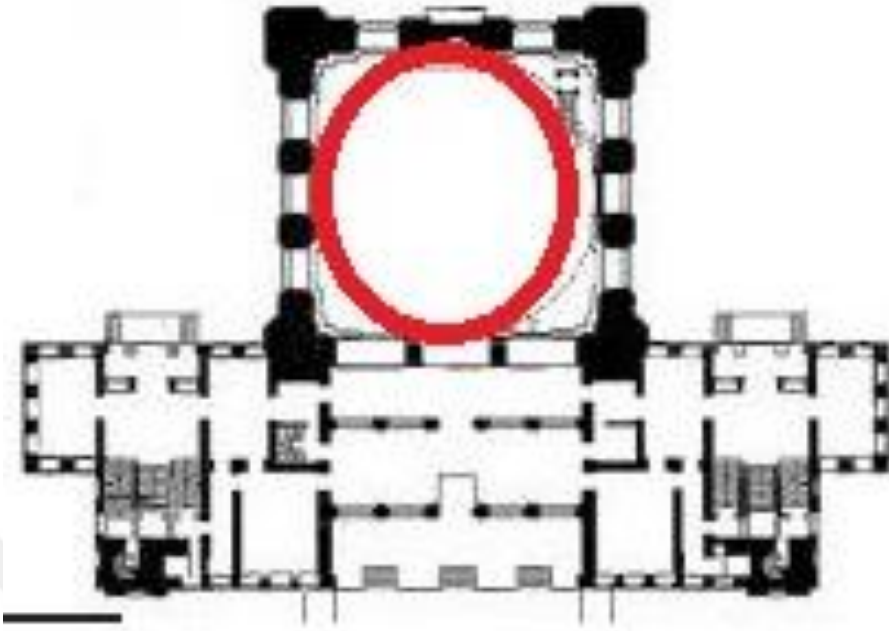
Plan 16: Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami (M. Sözen'den)

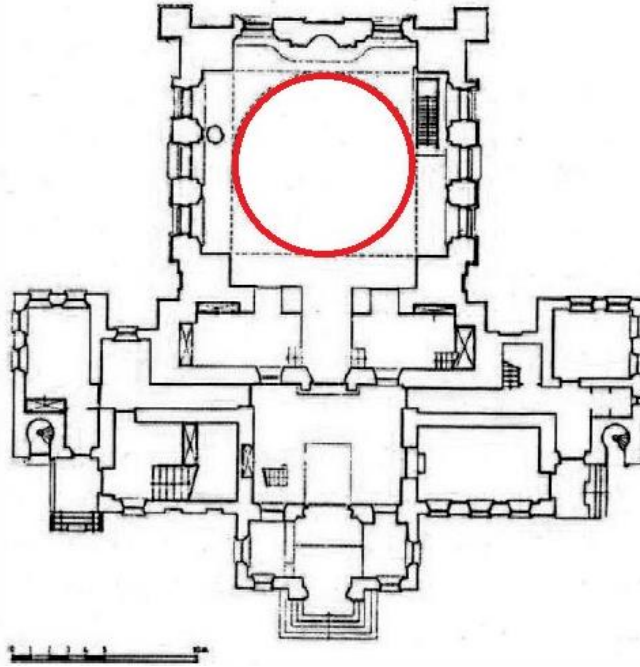
Plan 17: Bezm-i Âlem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami

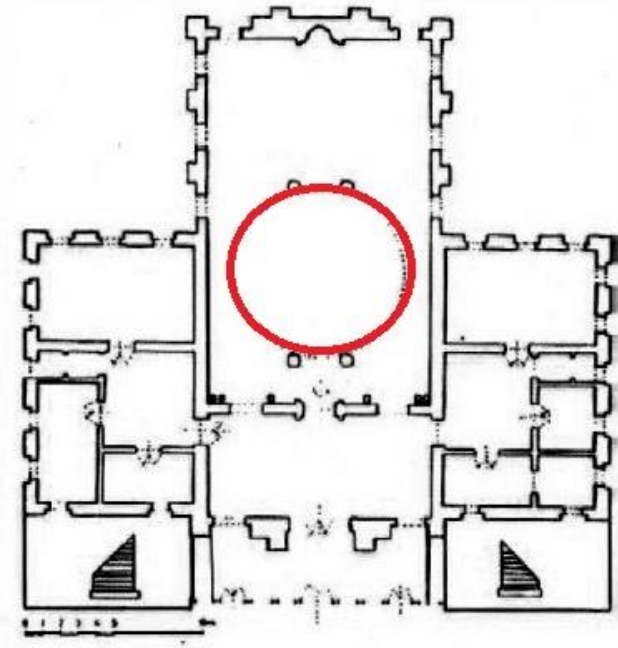
Plan 18: Teşvikiye Cami (D2 Mimarlık'tan)

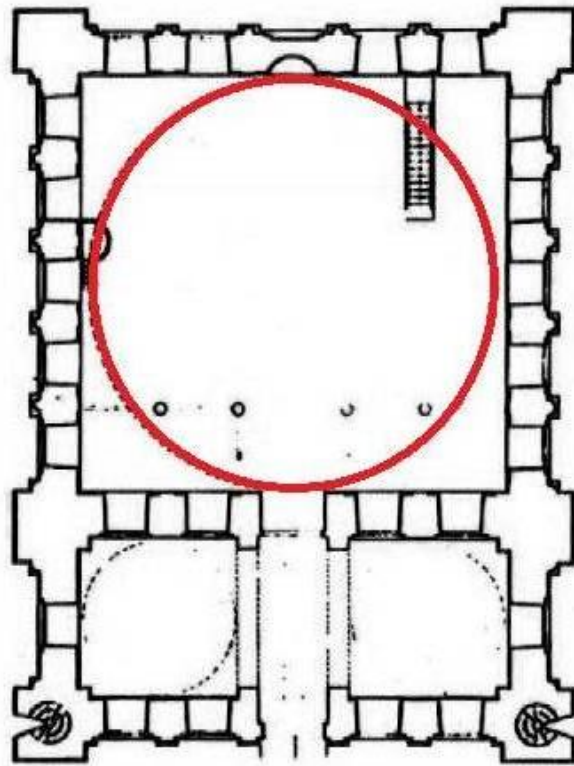
Plan 19: Sadabad Cami (M. Sözen'den)

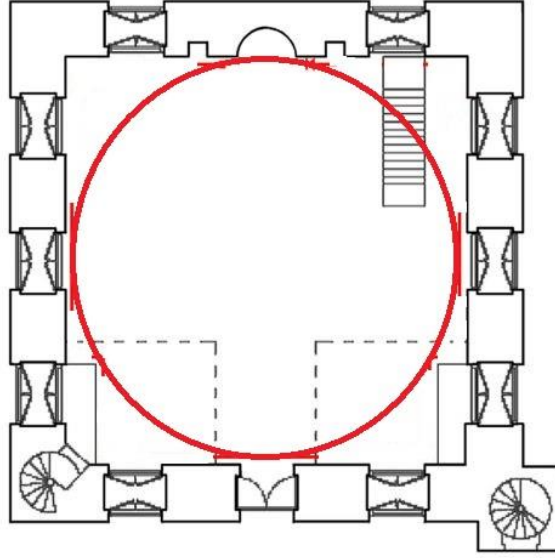
Plan 20: Aksaray Pertevniyal Valide Cami (M. Sözen'den)

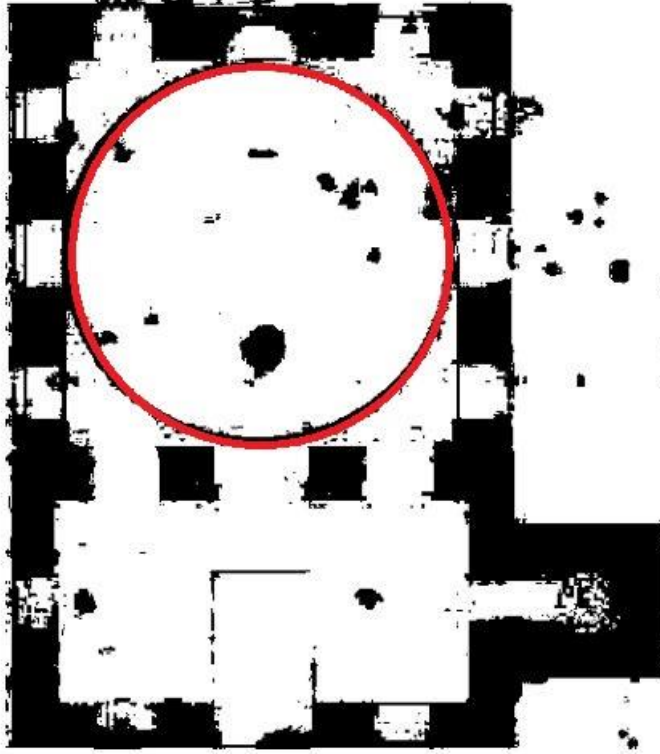
Plan 21: Yıldız Hamidiye Cami (O. Aslanapa'dan)

Plan 22: Cihangir Cami

Plan 23: Eminönü Hidayet Cami

Plan 24: Büyük Ada Hamidiye Cami

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1: Sultan Ahmet Cami Kubbe Kesiti

- 1a: Kubbe Göbeği Süsleme Yazı Detayı
- 1b: Kubbe Pencere Arası Süsleme Detayı
- 1c: Kubbe Kuşak Yazısı Detayı
- 1d: Kubbe İçi Süsleme Detayı

Çizim 2: Yeni (Gülnuş Emetullah)Valide Cami Kubbe Kesiti

- 2a: Kubbe Göbek Süsleme Detayı
- 2b: Kubbe Pencere Süsleme Detayı
- 2c: Kubbe İçi Süsleme Detayı 1
- 2d: Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

Çizim 3: Nur-u Osmaniye Cami Kubbe Kesiti

- 3a: Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1
- 3b: Kubbe Göbek Süsleme Detayı 2
- 3c: Kubbe Etek Süsleme Detayı
- 3d: Kubbe Pencere Süsleme Detayı

Çizim 4: Üsküdar Ayazma Cami Kubbe Kesiti

- 4a: Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1
- 4b: Kubbe Göbek Süsleme Detayı 2
- 4c: Kubbe Etek Süslemesi
- 4d: Kubbe Pencere Süslemesi
- 4e: Kubbe İçi Kandil Bağlantı Motifi

Çizim 5: Laleli Cami Kubbe Kesiti

- 5a: Kubbe Göbek Süslemeli Yazı Detayı
- 5b: Kubbe Göbek Bitkisel Süsleme Detayı
- 5c: Kubbe Etek Süslemesi
- 5d: Kubbe Pencere Süsleme Detayı

Çizim 6: Yeni Fatih Cami Kubbe Kesiti

- 6a: Kubbe Göbek Süslemeli Yazı Detayı
- 6b: Kubbe İçi Kandil Bağlantı Motifleri
- 6c: Kubbe Göbek Bitkisel Süsleme Detayı

6d: Kubbe Etek-Pencere Süslemesi

Çizim 7: Hamid-i Evvel Cami Kubbe Kesiti

7a: Kubbe Göbek Süsleme Detayı

7b: Kubbe Etek Süslemesi

7c:Kubbe Göbek Bitkisel Süsleme Detayı

7d: Kubbe Pencere- Pencere Araları Süsleme Detayı

7e: Kubbe İçi Şemse Motifi

Çizim 8:Şeb Sefa Cami Kubbe Kesiti

8a: Kubbe Göbek Süslemeli Yazı Detayı

8b: Kubbe Etek Süslemesi

8c: Kubbe Göbek Bitkisel Süsleme Detayı

8d: Kubbe Pencere Süslemesi

Çizim 9: Mihrişah (Halıcıoğlu) Kumbahane Cami Kubbe Kesiti

9a: Kubbe Göbek Süslemeli Yazı Detayı

9b: Kubbe Etek Süslemesi

9c: Kubbe Göbek Bitkisel Süsleme Detayı

9d: Kubbe Pencere Süsleme Detayı

Çizim 10: Eyüp Sultan Cami Kubbe Kesiti

10a: Kubbe Göbek Süsleme Detayı

10b: Kubbe Göbek Bitkisel Süsleme Detayı

10c: Kubbe Pencere Süsleme Detayı

10d: Kubbe Etek Süslemesi

10e: Kubbe İçi Şemse Motifi

Çizim 11: Üsküdar Selimiye Cami Kubbe Kesiti

11a: Kubbe Göbek Süslemesi

11b: Kubbe Pencere Araları Süsleme Detayı

11c: Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

11d: Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

11e: Kubbe Pencere Süslemesi

Çizim 12: Nusretiye Cami Kubbe Kesiti

12a: Kubbe Göbek Süsleme Detayı

12b: Kubbe İçi Süslemesi

12c: Kubbe Pencere Süsleme Detayı

Çizim 13: Küçük Mecidiye Cami Kubbe Kesiti

13a: Kubbe Göbek Süslemeli Yazı Detayı

13b: Kubbe Etek Süslemesi

13c:Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

13d: Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

Çizim 14: Hırka-i Şerif Cami Kubbe Kesiti

14a: Kubbe Göbek Süslemesi

14b: Kubbe İçi 1. Sıra Pafta Detayı

14c: Kubbe İçi 2. Sıra Pafta Detayı

14d: Kubbe İçi 3. Sıra Pafta Detayı

14e: Kubbe Pencere Detayı

Çizim 15: Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Kubbe Kesiti

15a: Kubbe Göbek Süslemesi

15b: Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

15c: Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

15d: Kubbe İçi Süsleme Detayı 3

Çizim 16:Bezm-i Alem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami Kubbe Kesiti

16a: Kubbe Göbek Süslemesi

16b: Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

16c: Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

Çizim 17: Teşvikiye Cami Kubbe Kesiti

17a: Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

17b: Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

Çizim 18: Sadabad Cami Kubbe Kesiti

18a: Kubbe Göbek Süslemesi

18b: Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

18c: Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

18d: Kubbe İçi Süsleme Detayı 3

Çizim 19:Aksaray Pertevniyal Valide Cami Kubbe Kesiti

19a: Kubbe Göbek Süslemesi

19b: Kubbe Pencere Süslemesi

19c: Kubbe İi Ssleme Detayı 1

19d: Kubbe İi Ssleme Detayı 2

19e: Kubbe İi Ssleme Detayı 3

izim 20: Yıldız Hamidiye Cami Kubbe Kesiti

20a: Kubbe Gbek Detayı

20b: Kubbe Pencere Sslemesi

20c: Kubbe Gbek Bitkisel Ssleme Detayı

20d: Kubbe Etek Sslemesi

izim 21: Cihangir Cami Kubbe Kesiti

21a: Kubbe Gbek Sslemesi

21b: Kubbe Etek Sslemesi

21c: Kubbe İi Süsleme Detayı 1

21d: Kubbe İi Süsleme Detayı 2

izim 22: Eminönü Hidayet Cami Kubbe Kesiti

22a: Kubbe Gbek Süslemesi 1

22b: Kubbe Gbek Süslemesi 2

22c: Kubbe İi Süsleme Detayı 1

22d: Kubbe İi Süsleme Detayı 2

izim 23: Byk Ada Hamidiye Cami Kubbe Kesiti

23a: Kubbe Gbek Süslemesi

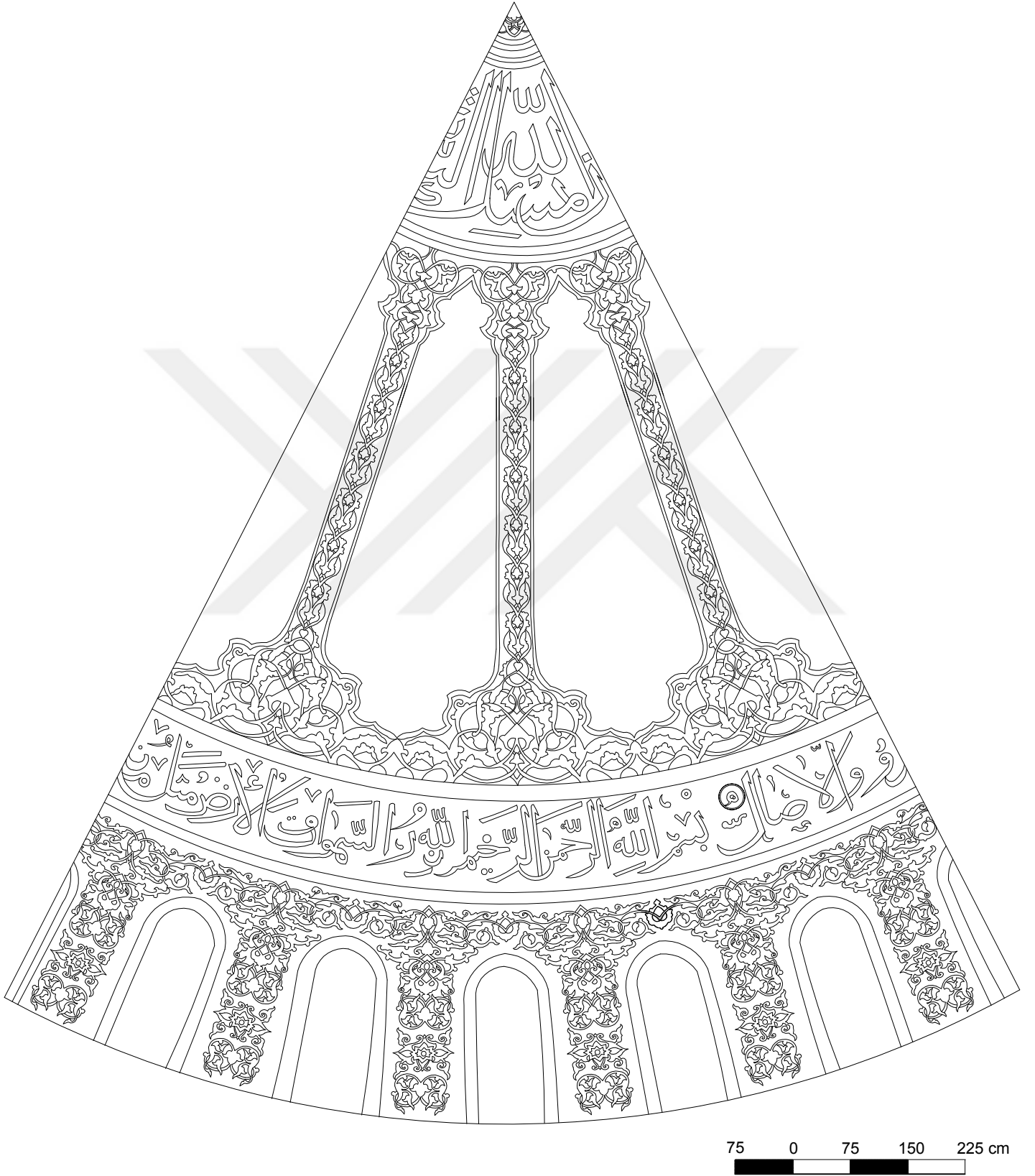
23b: Kubbe İi Süsleme Detayı 1

23c: Kubbe İi Süsleme Detayı 2

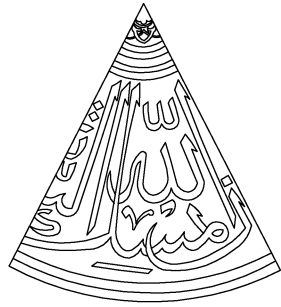
23d: Kubbe Etek Süslemesi

23e: Kubbe İi Süsleme Detayı 3

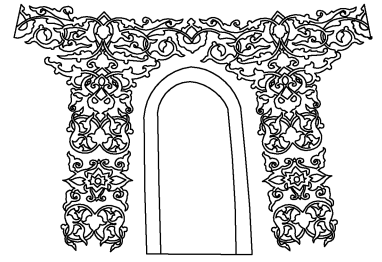
ÇİZİMLER

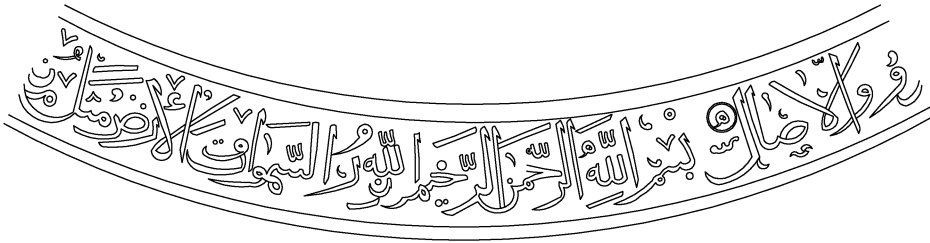
Çizim 1: Sultan Ahmet Cami 1/6 Kubbe Kesiti

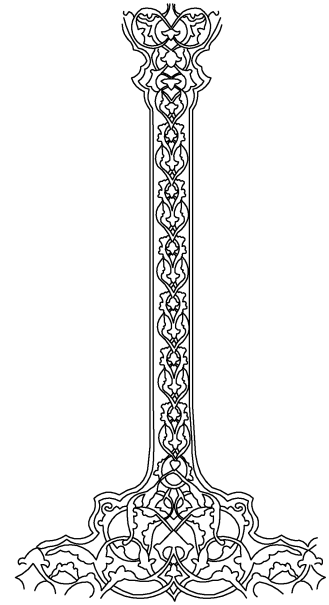
1a: Kubbe Göbeği Süsleme Yazı Detayı

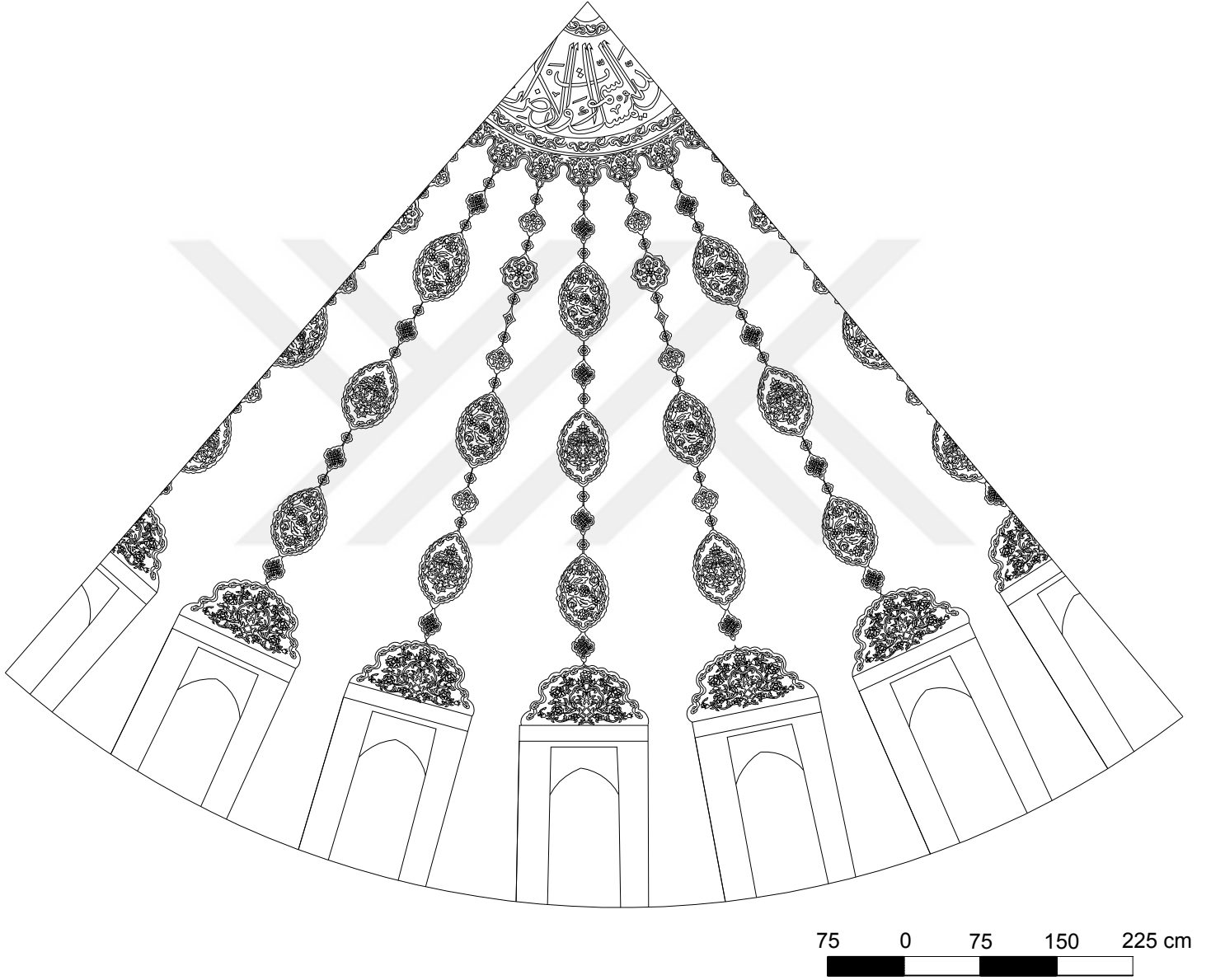
1b: Kubbe Pencere Arası Süsleme Detayı

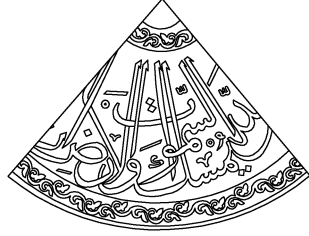
1c: Kubbe Kuşak Yazısı Detayı

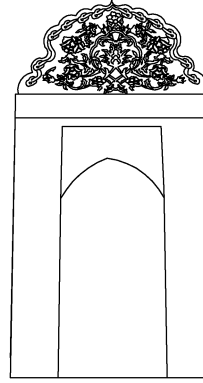
1d: Kubbe İçi Süsleme Detayı

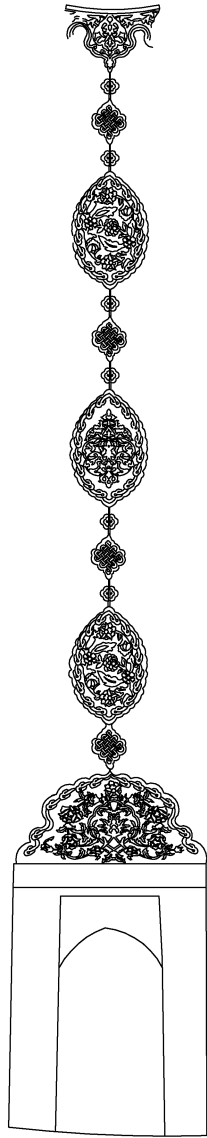
Çizim 2: Yeni Valide (Gülnuş Emetullah) Cami 1/4 Kubbe Kesiti

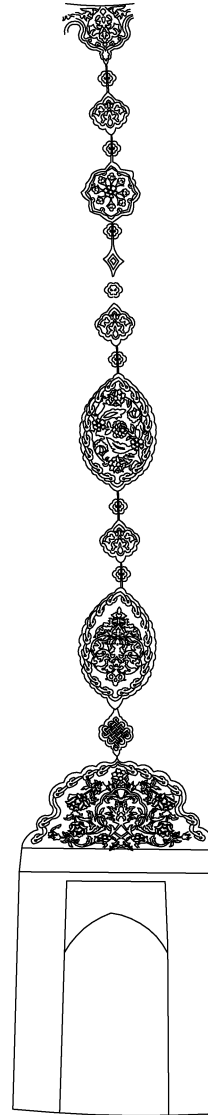
2a: Kubbe Göbek Süsleme
Detayı

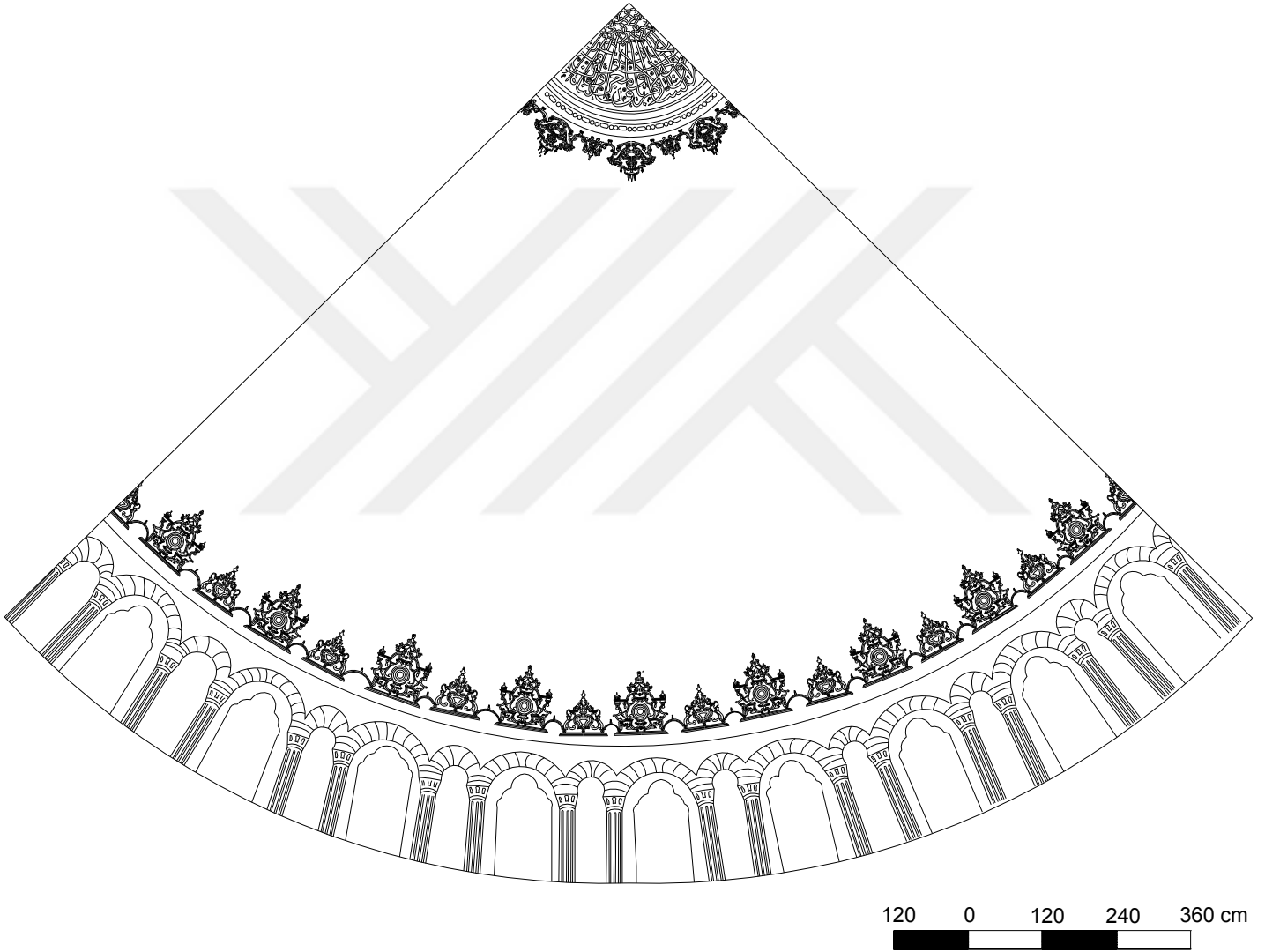
2b: Kubbe Pencere
Süsleme Detayı

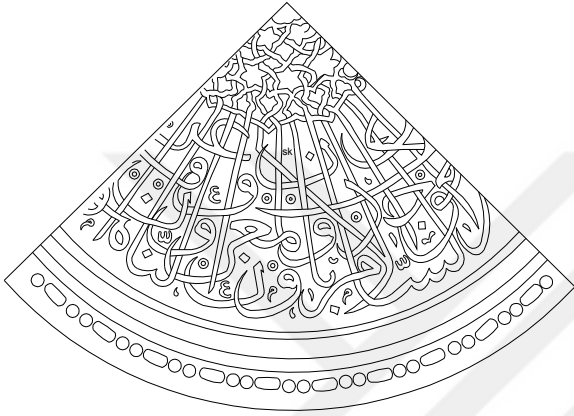
2c: Kubbe İçi Süsleme
Detayı 1

2d: Kubbe İçi Süsleme
Detayı 2

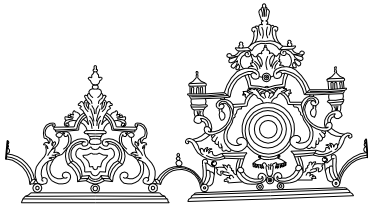
Çizim 3: Nur-u Osmaniye Cami 1/4 Kubbe Kesiti

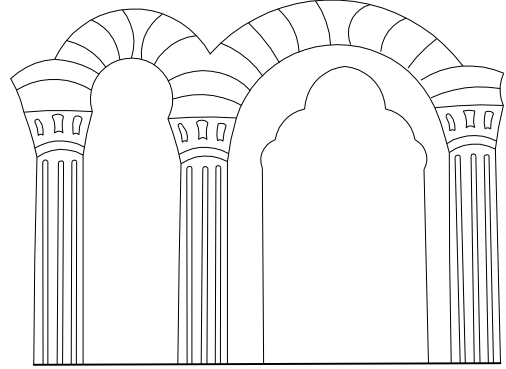
3a: Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1

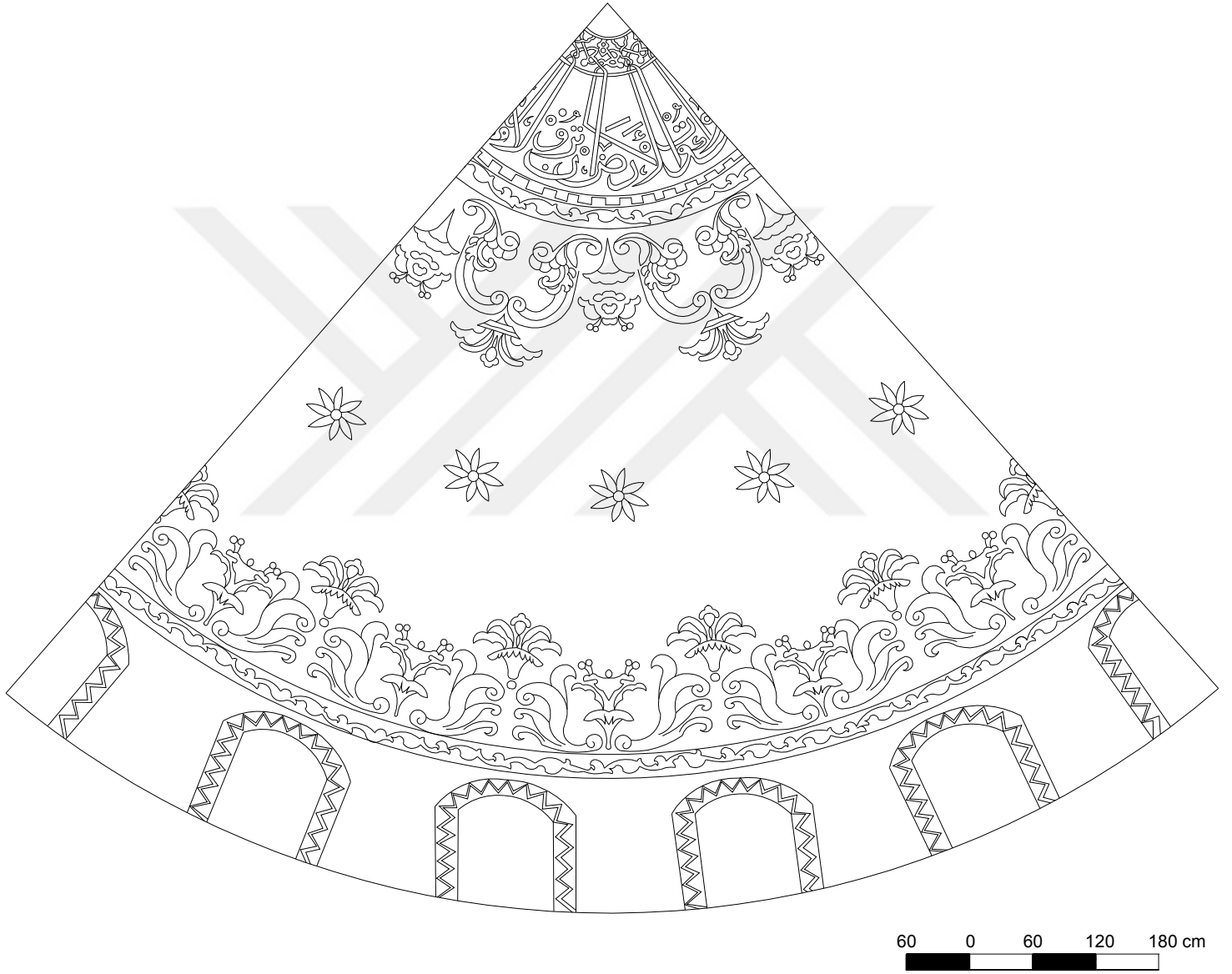
3b: Kubbe Göbek Süsleme Detayı 2

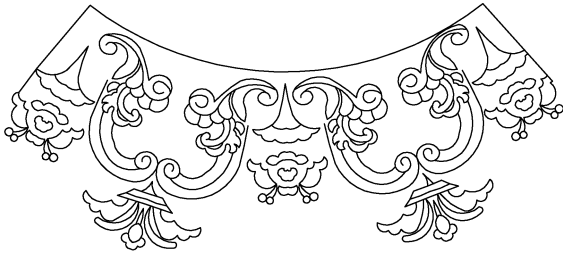
3c: Kubbe Etek Süsleme Detayı

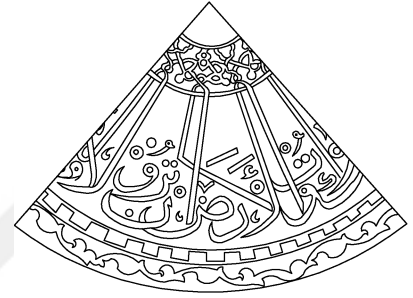
3d: Kubbe Pencere Süsleme Detayı

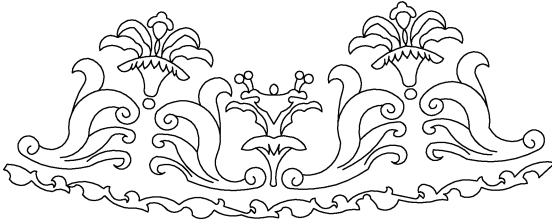
Çizim 4: Üsküdar Ayazma Cami 1/4 Kubbe Kesiti

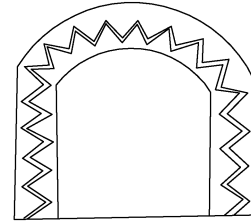
4a: Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1

4b: Kubbe Göbek Süsleme Detayı 2

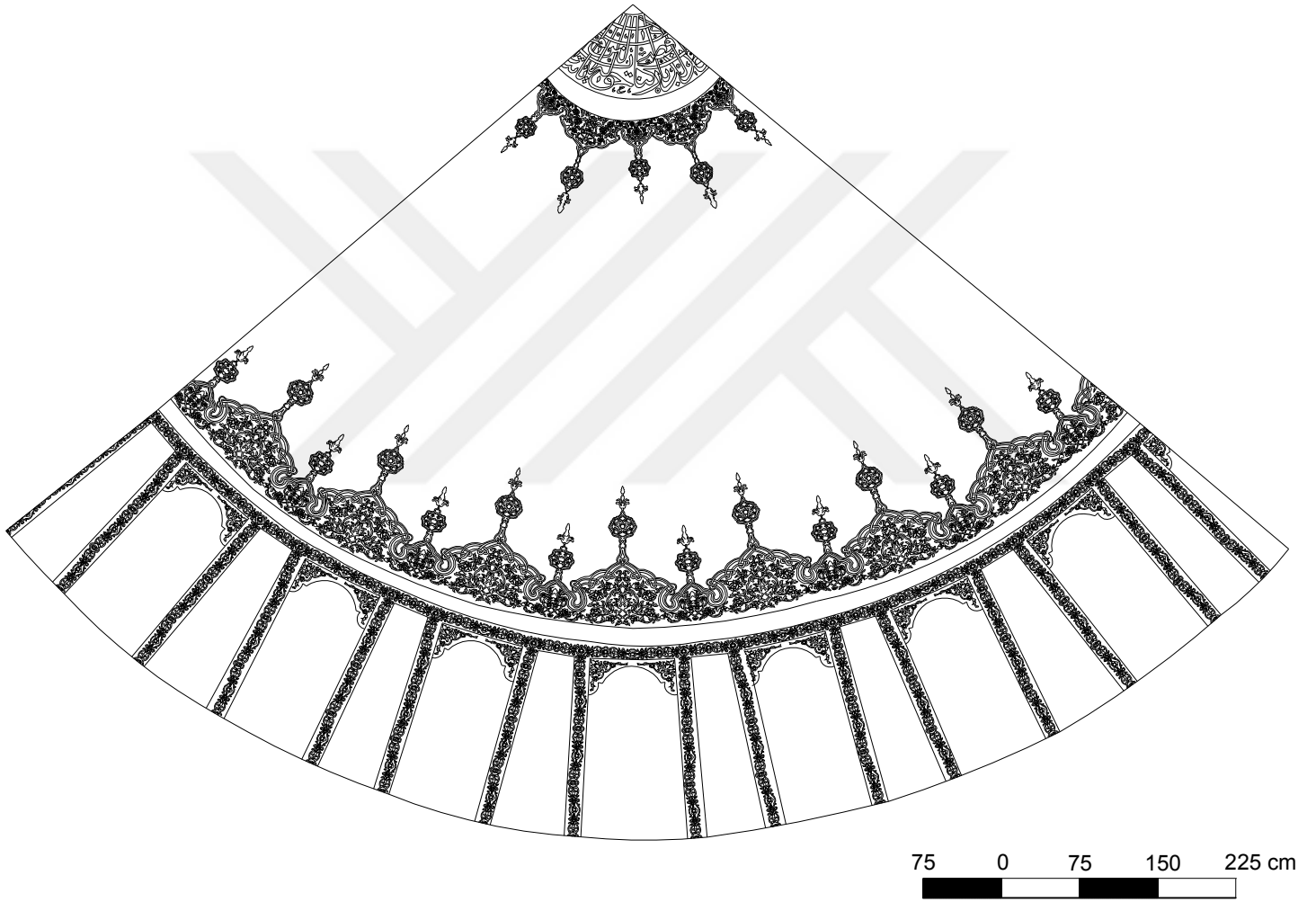
4c: Kubbe Etek Süslemesi

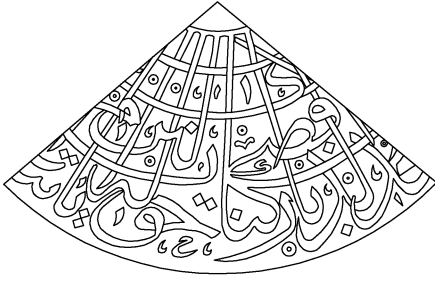
4d: Kubbe Pencere Süslemesi

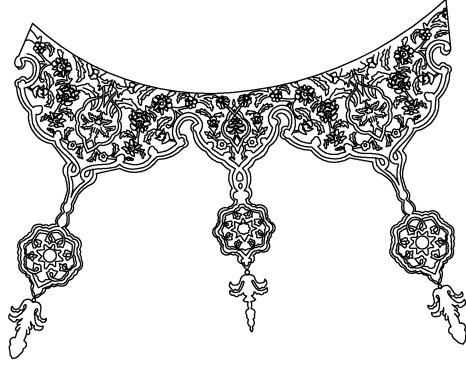
4e: Kubbe İçi Kandil Bağlantı Motifi

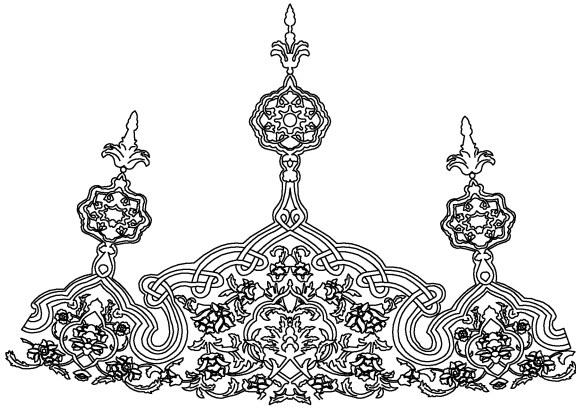
Çizim 5: Laleli Cami 1/4 Kubbe Kesiti

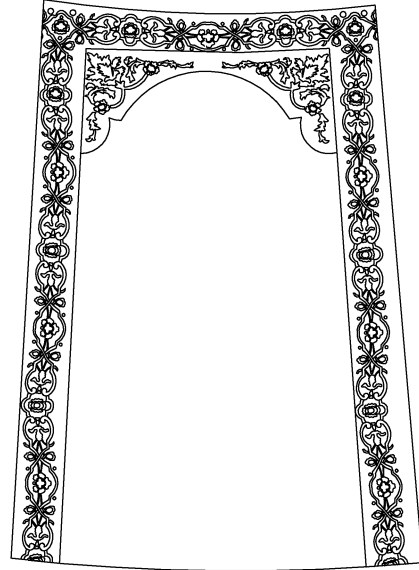
5a: Kubbe Göbek Süslemeli Yazı Detayı

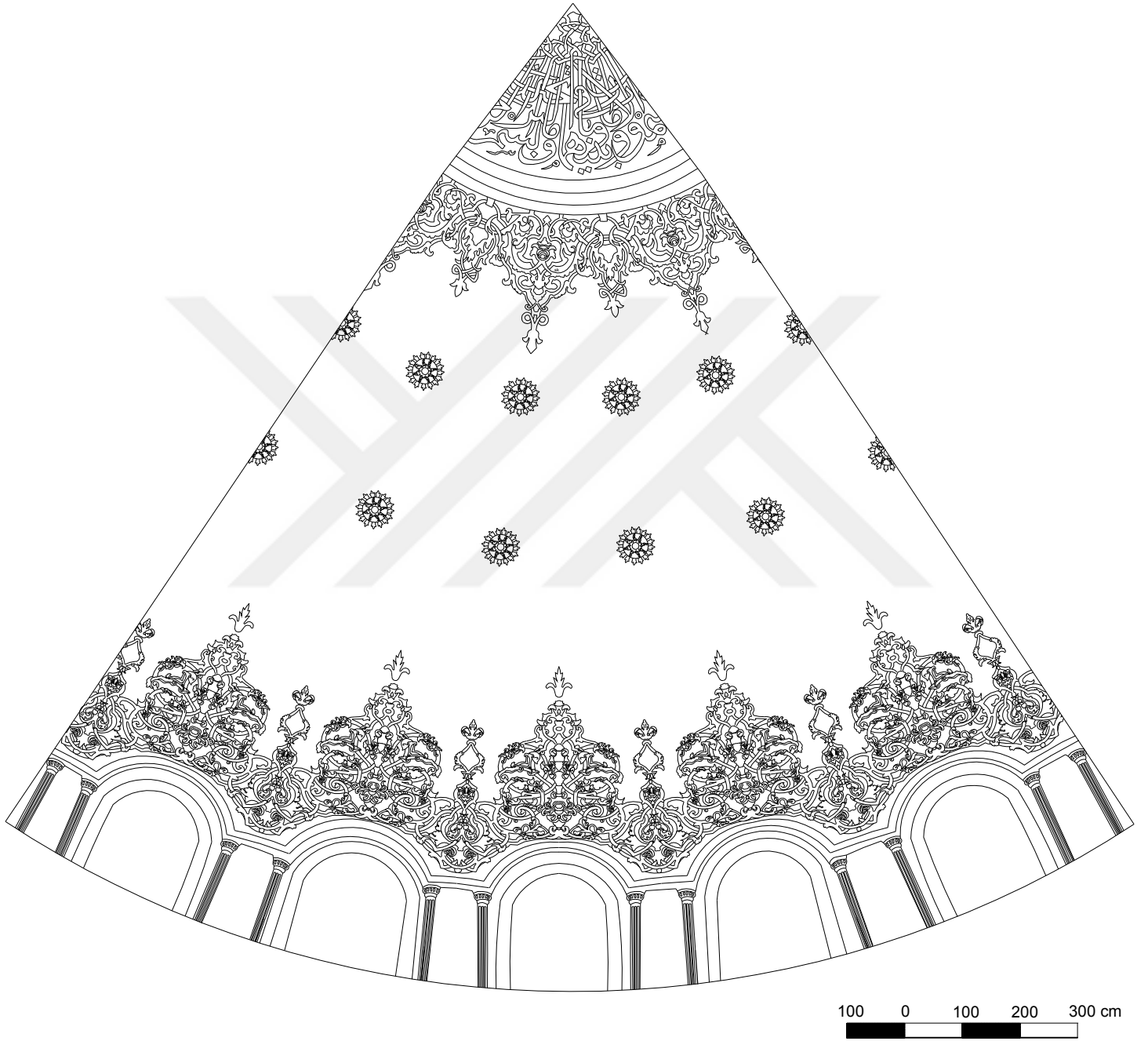
5b: Kubbe Göbek Bitkisel Süsleme Detayı

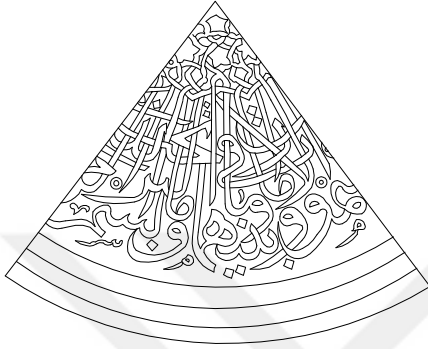
5c: Kubbe Etek Süslemesi

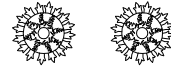
5d: Kubbe Pencere Süsleme Detayı

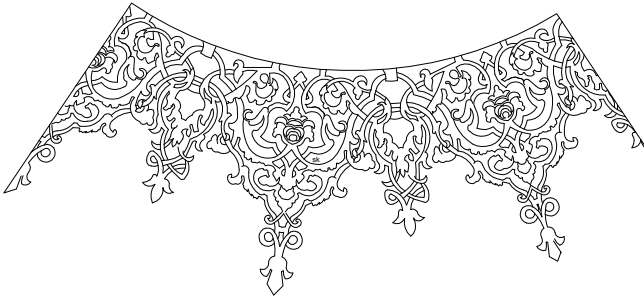
Çizim 6: Yeni Fatih Cami 1/5 Kubbe Kesiti

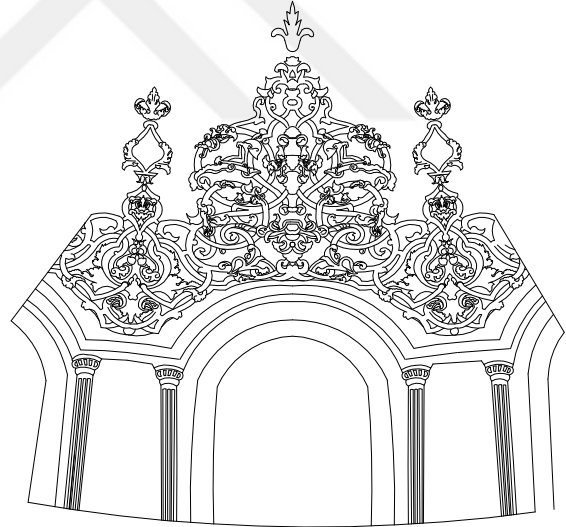
6a: Kubbe Göbek Süslemeli Yazı Detayı

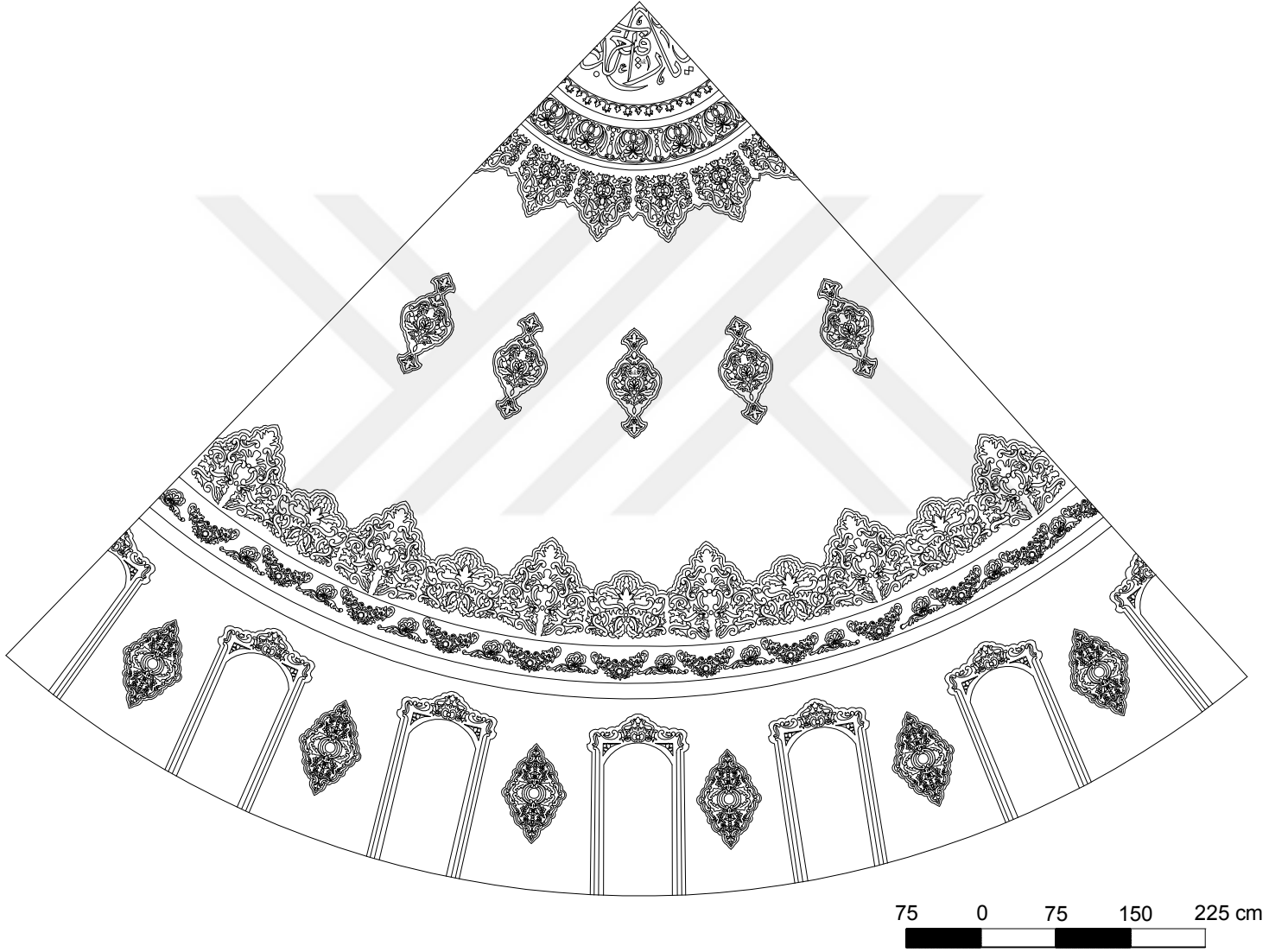
6b: Kubbe İçi Kandil Bağlantı Motifleri

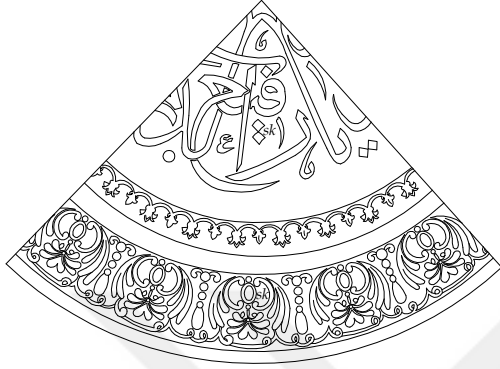
6c: Kubbe Göbek Bitkisel Süsleme Detayı

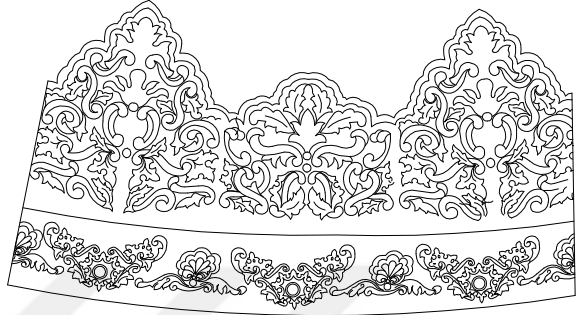
6d: Kubbe Etek-Pencere Süslemesi

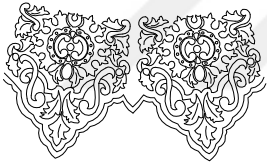
Çizim 7: Hamid-i Evvel Cami 1/4 Kubbe Kesiti

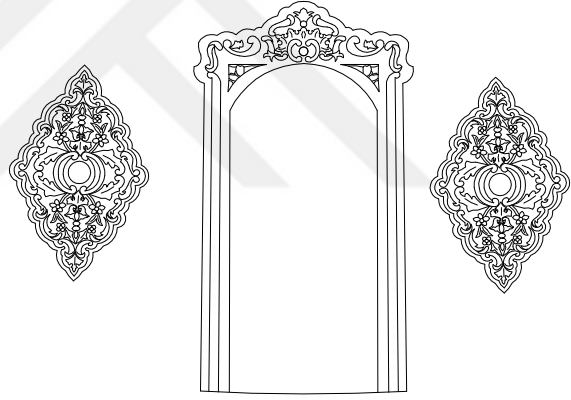
7a: Kubbe Göbek Süsleme Detayı

7b: Kubbe Etek Süslemesi

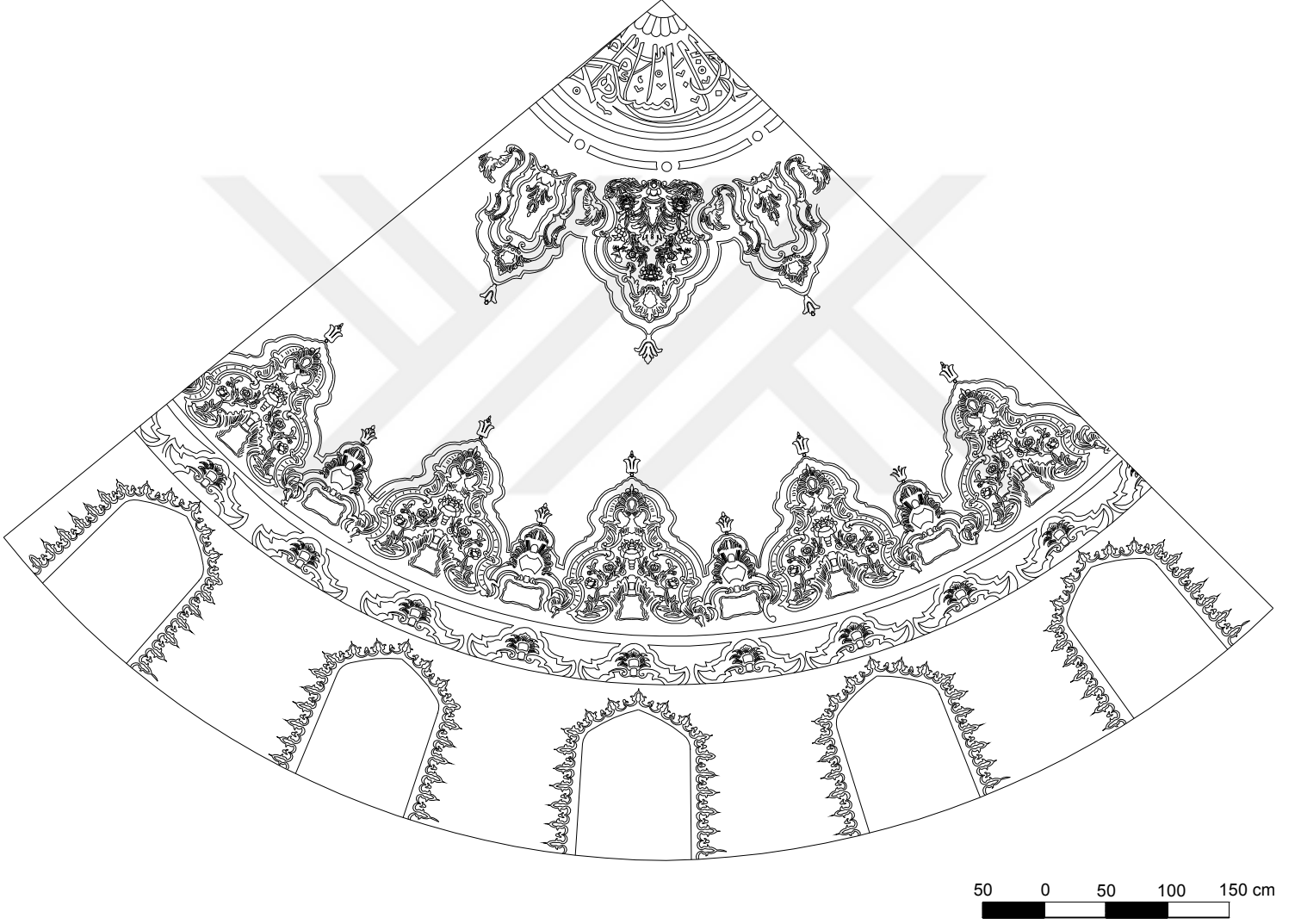
7c: Kubbe Göbek Bitkisel Süsleme Detayı

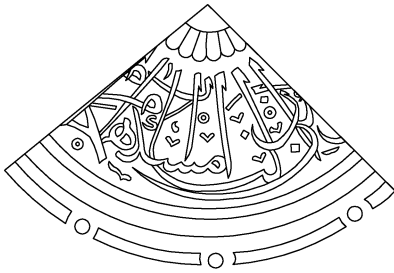
7d: Kubbe Pencere- Pencere Araları Süsleme Detayı

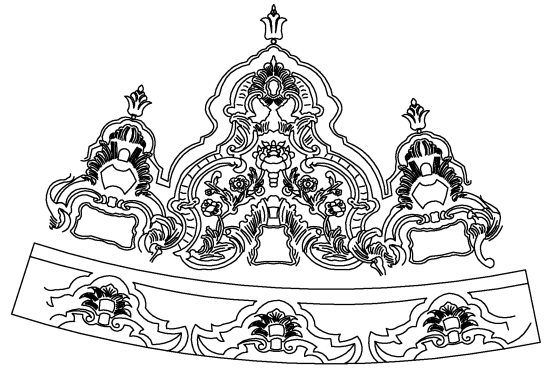
7e: Kubbe İçi Şemse Motifi

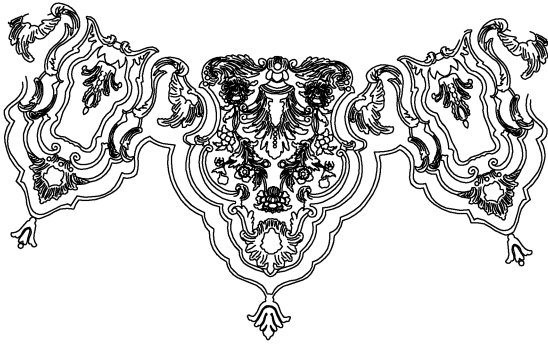
Çizim 8: Şeb Sefa Cami 1/4 Kubbe Kesiti

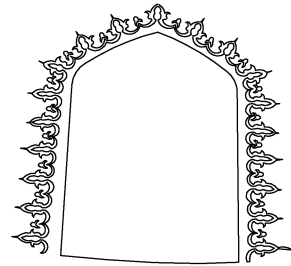
8a: Kubbe Göbek Süslemeli Yazı Detayı

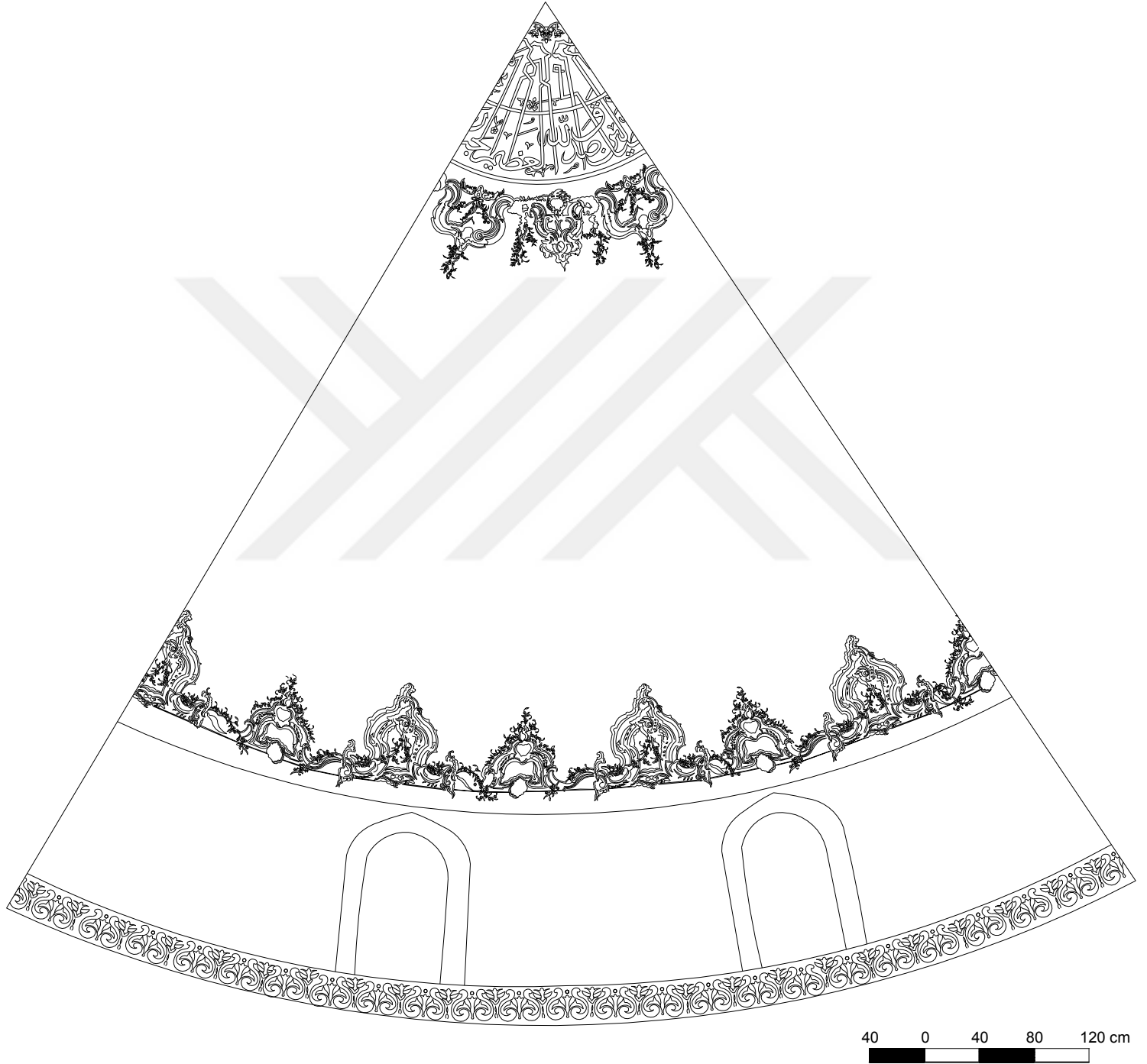
8b: Kubbe Etek Süslemesi

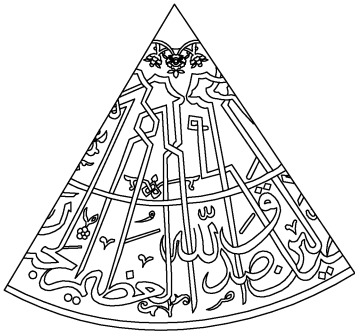
8c: Kubbe Göbek Bitkisel Süsleme Detayı

8d: Kubbe Pencere Süslemesi

Çizim 9: Mihrişah Cami 1/6 Kubbe Kesiti

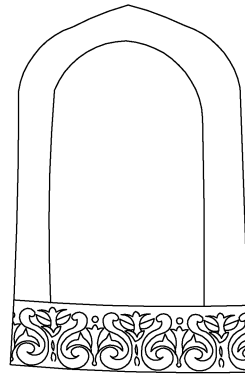
9a: Kubbe Göbek Süslemeli Yazı Detayı

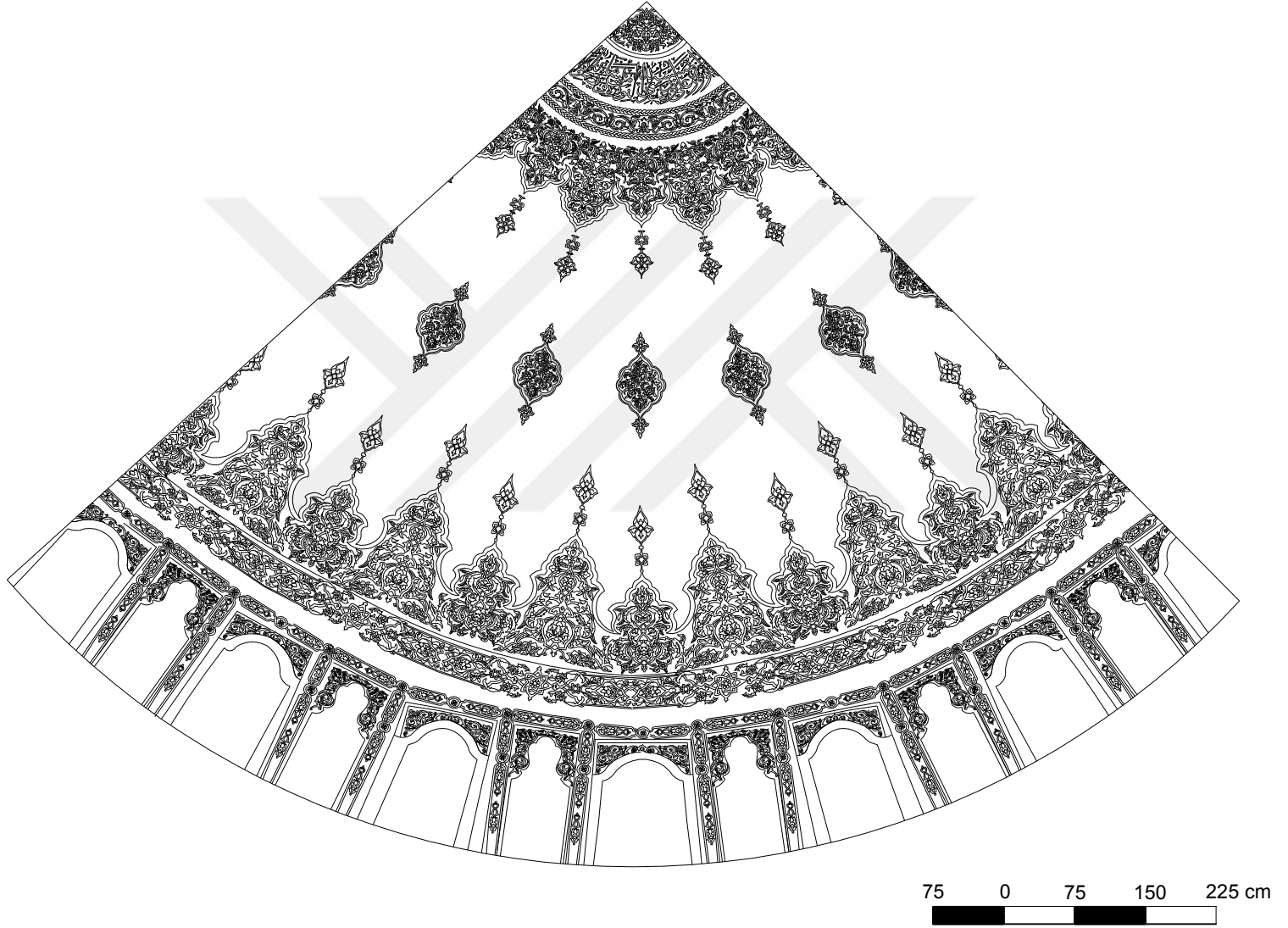
9b: Kubbe Etek Süslemesi

9c: Kubbe Göbek Bitkisel Süsleme Detayı

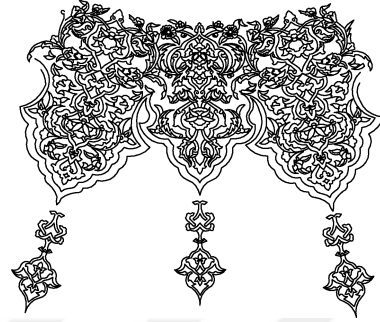
9d: Kubbe Pencere Süsleme Detayı

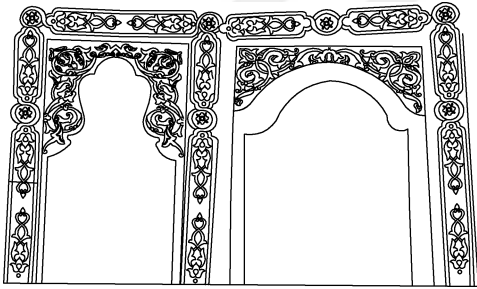
Çizim 10: Eyüp Sultan Cami 1/4 Kubbe Kesiti

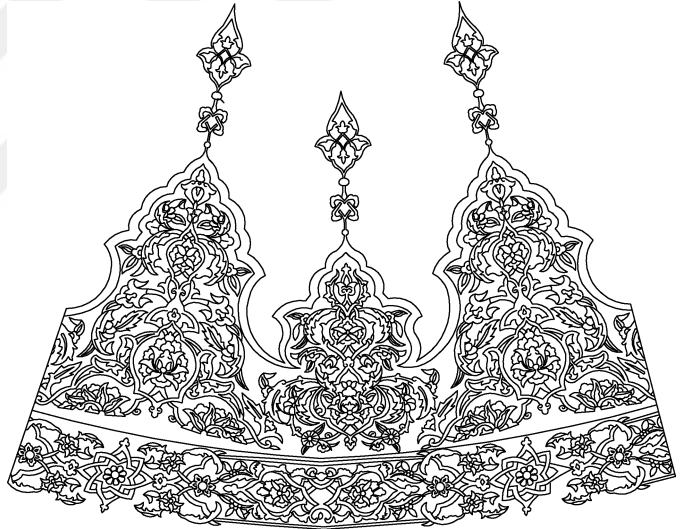
10a: Kubbe Göbek Süsleme Detayı

10b: Kubbe Göbek Bitkisel Süsleme Detayı

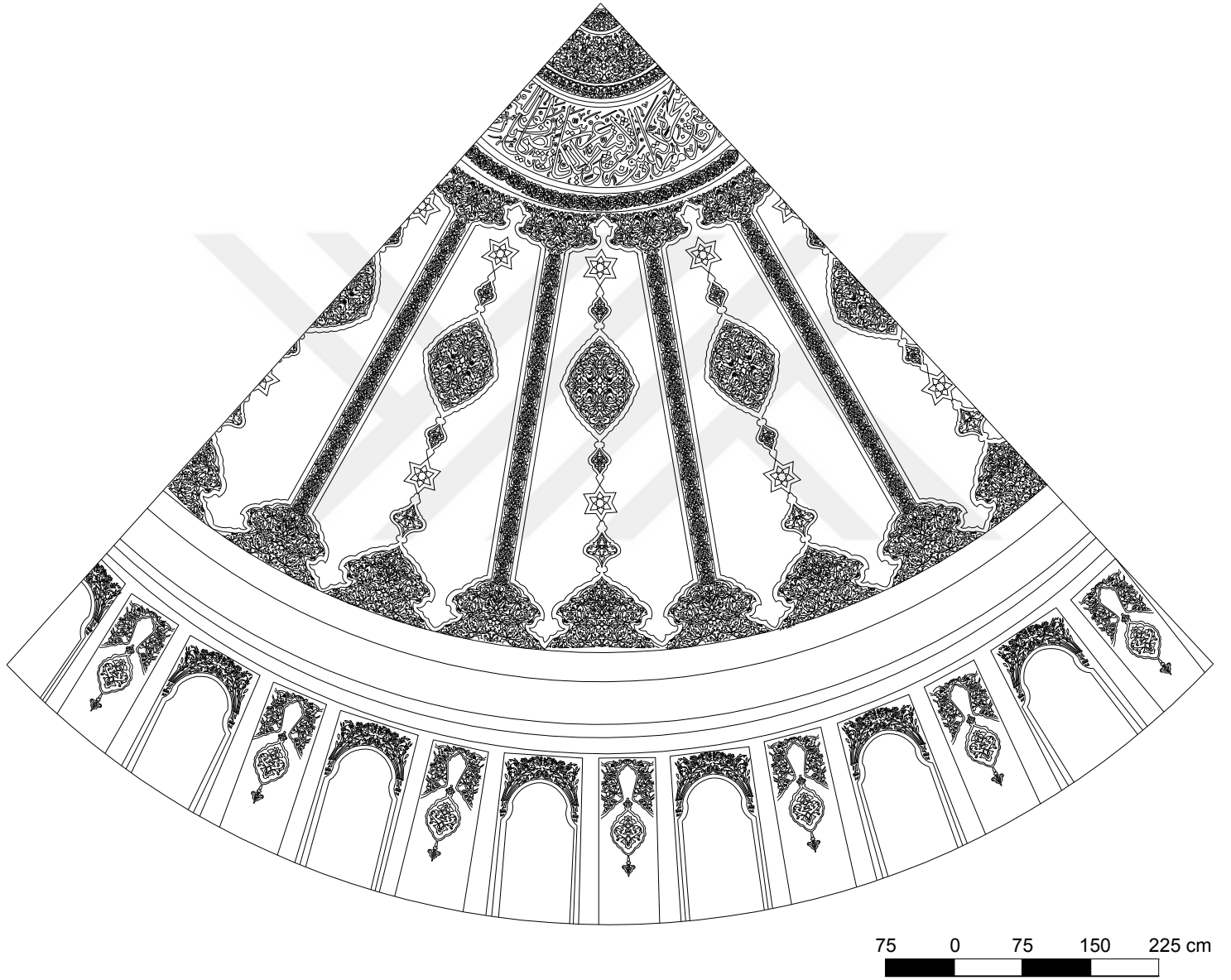
10c: Kubbe Pencere Süsleme Detayı

10d: Kubbe Etek Süslemesi

10e: Kubbe İçi Şemse Motifi

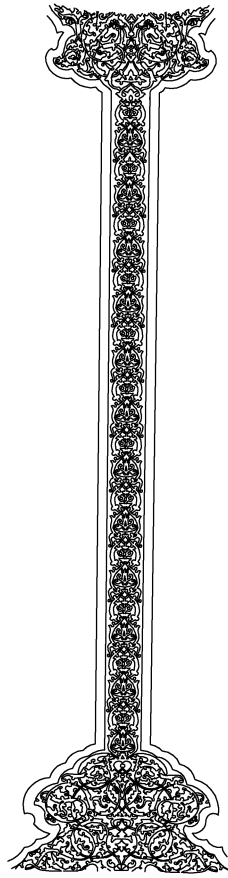
Çizim 11: Üsküdar Selimiye Cami 1/4 Kubbe Kesiti

11a: Kubbe Göbek Süslemesi

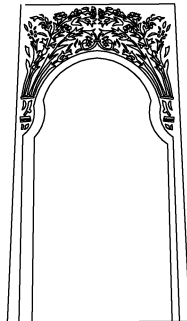
11b: Kubbe Pencere Araları
Süsleme Detayı

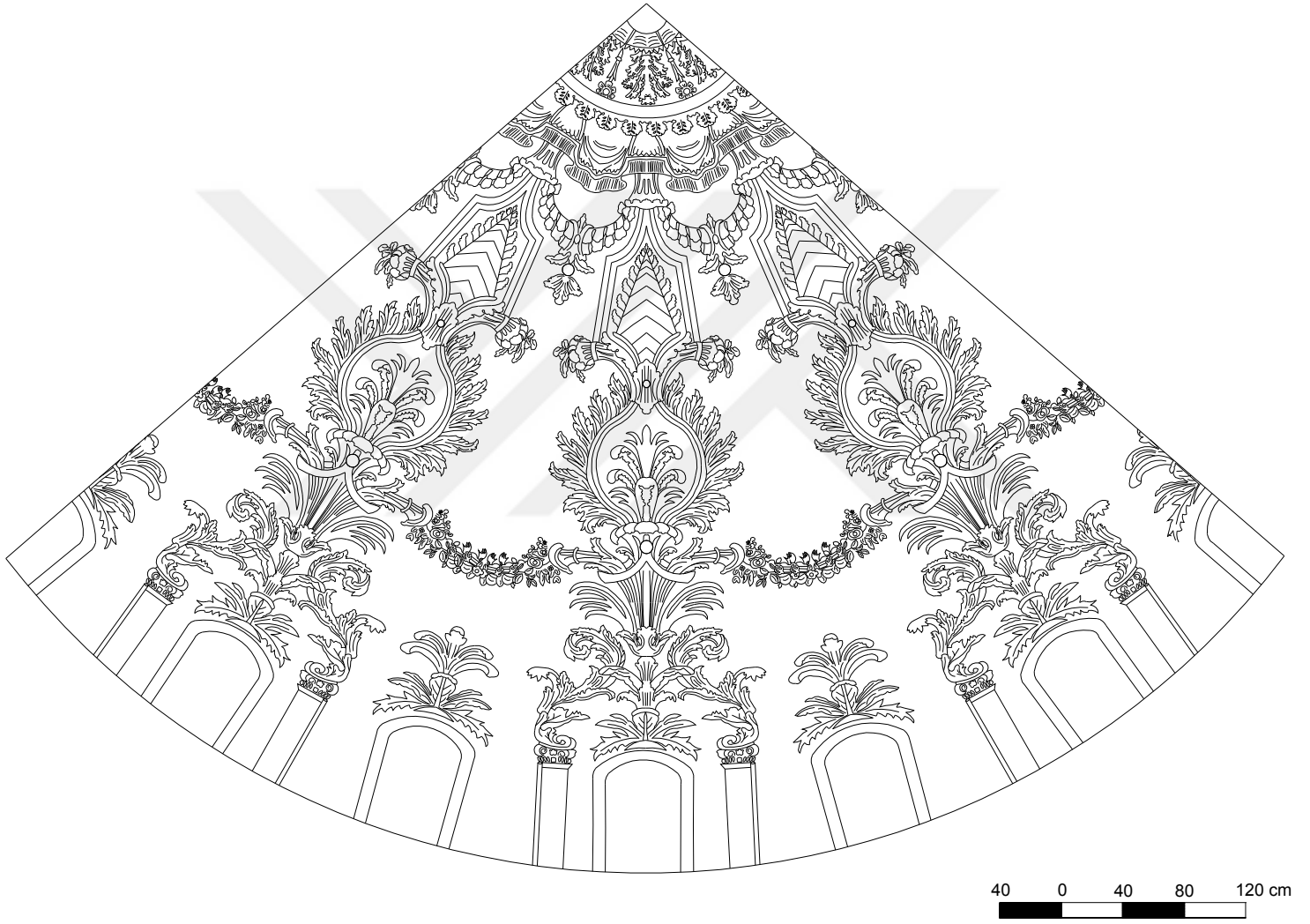
11c: Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

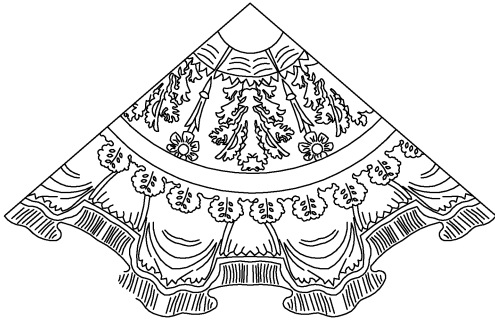
11d: Kubbe İçi
Süsleme Detayı 2

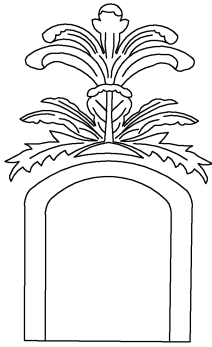
11e: Kubbe Pencere Süslemesi

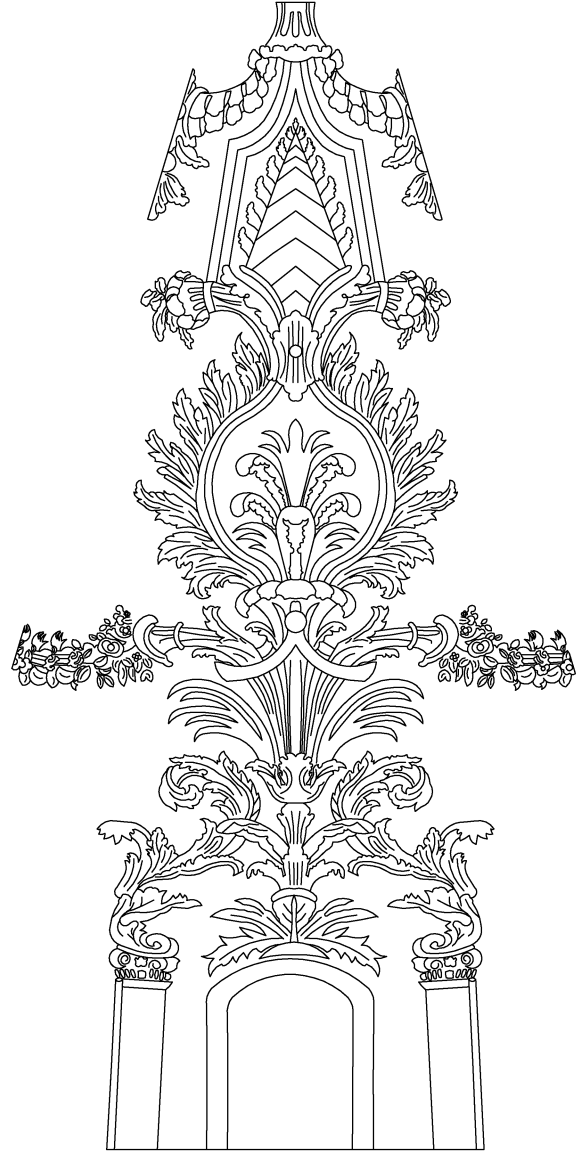
Çizim 12: Nusretiye Cami 1/4 Kubbe Kesiti

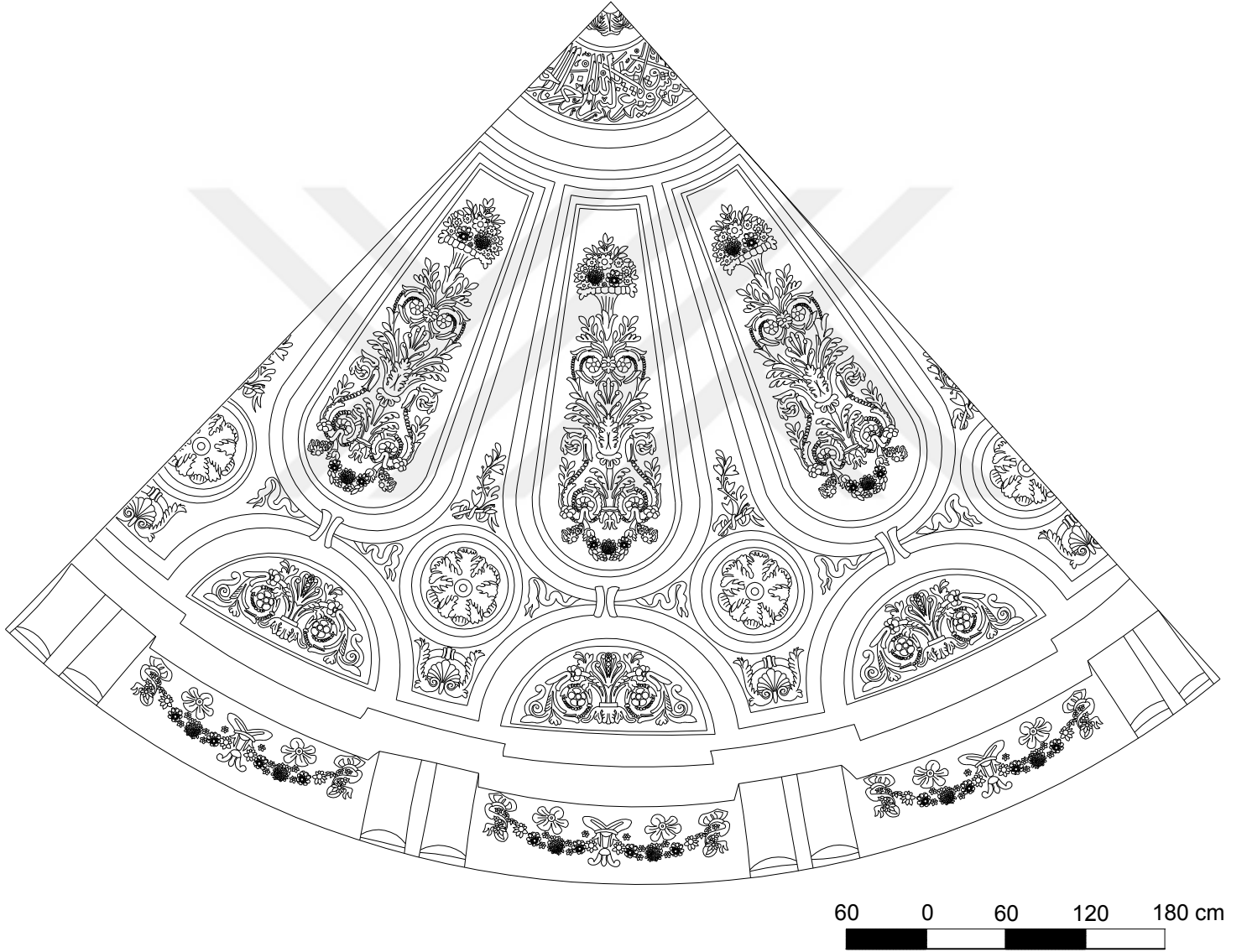
12a: Kubbe Göbek Süsleme Detayı

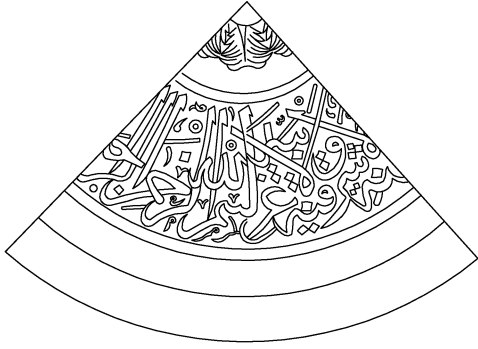
12b: Kubbe İçi Süslemesi

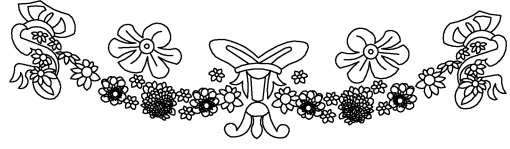
12c: Kubbe Pencere Süsleme Detayı

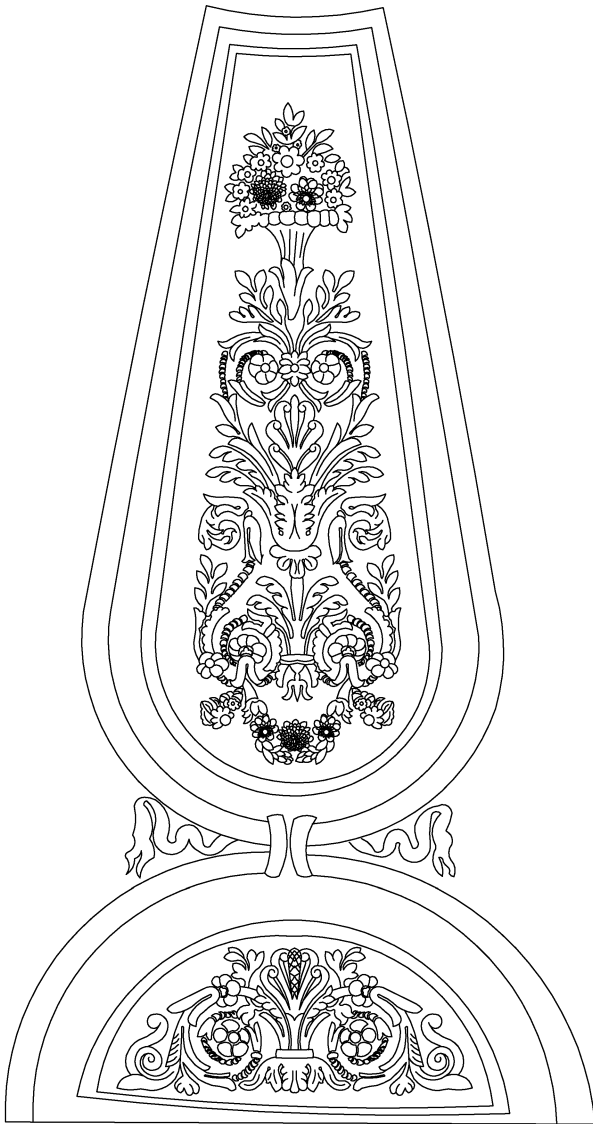
Çizim 13: Küçük Mecidiye Cami 1/4 Kubbe Kesiti

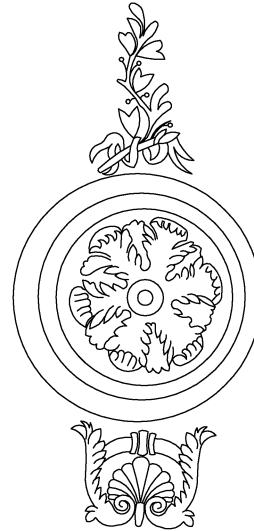
13a: Kubbe Göbek Süslemeli Yazı Detayı

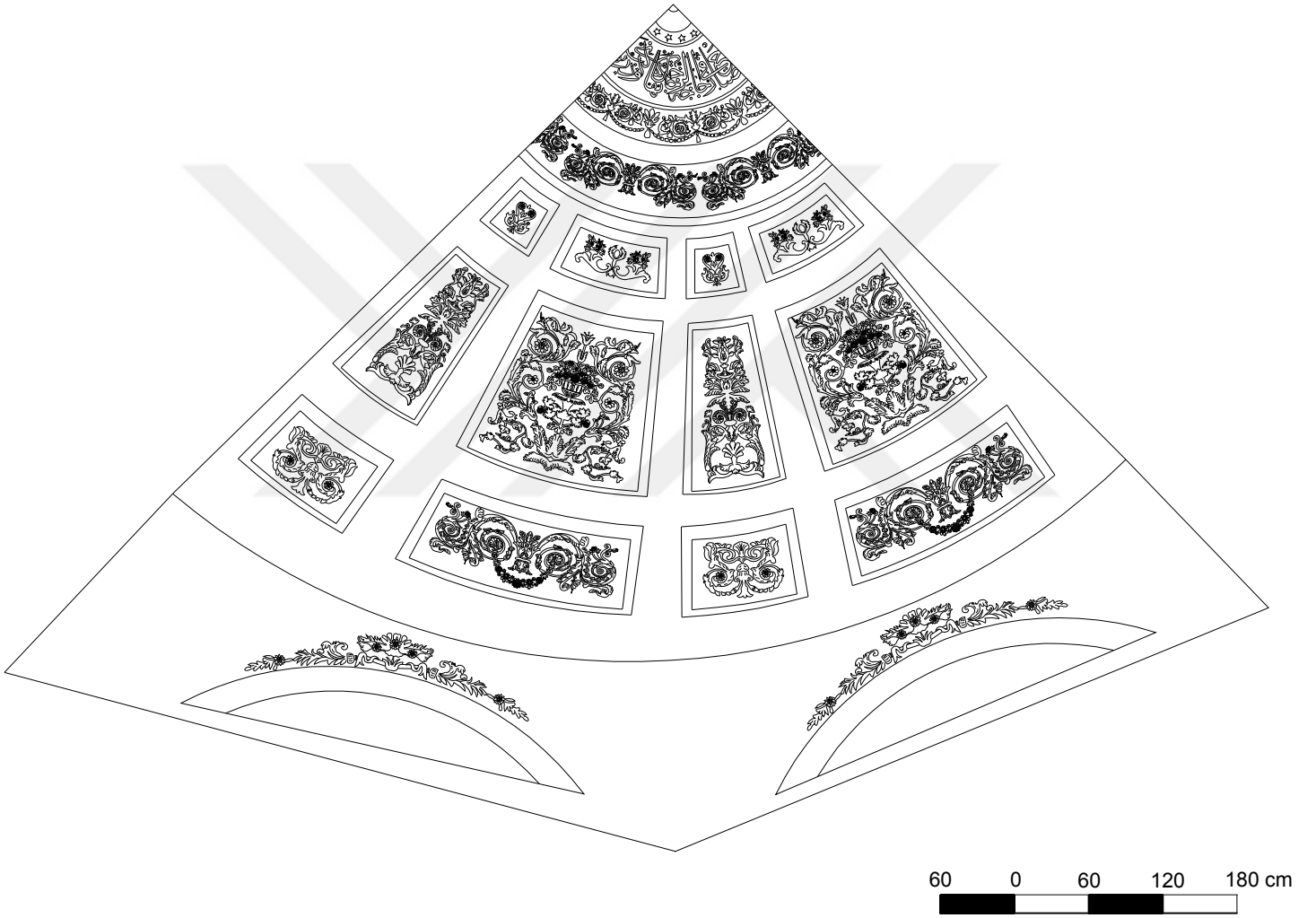
13b: Kubbe Etek Süslemesi

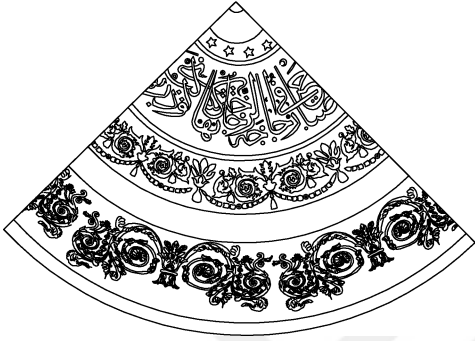
13c: Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

13d: Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

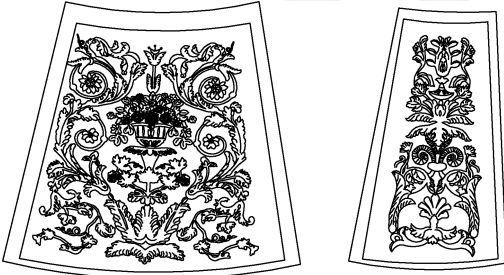
Çizim 14: Hırka-i Şerif Cami 1/4 Kubbe Kesiti

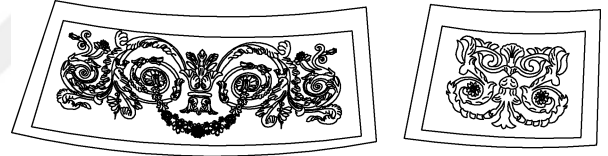
14a: Kubbe Göbek Süslemesi

14b: Kubbe İçi 1. Sıra Pafta Detayı

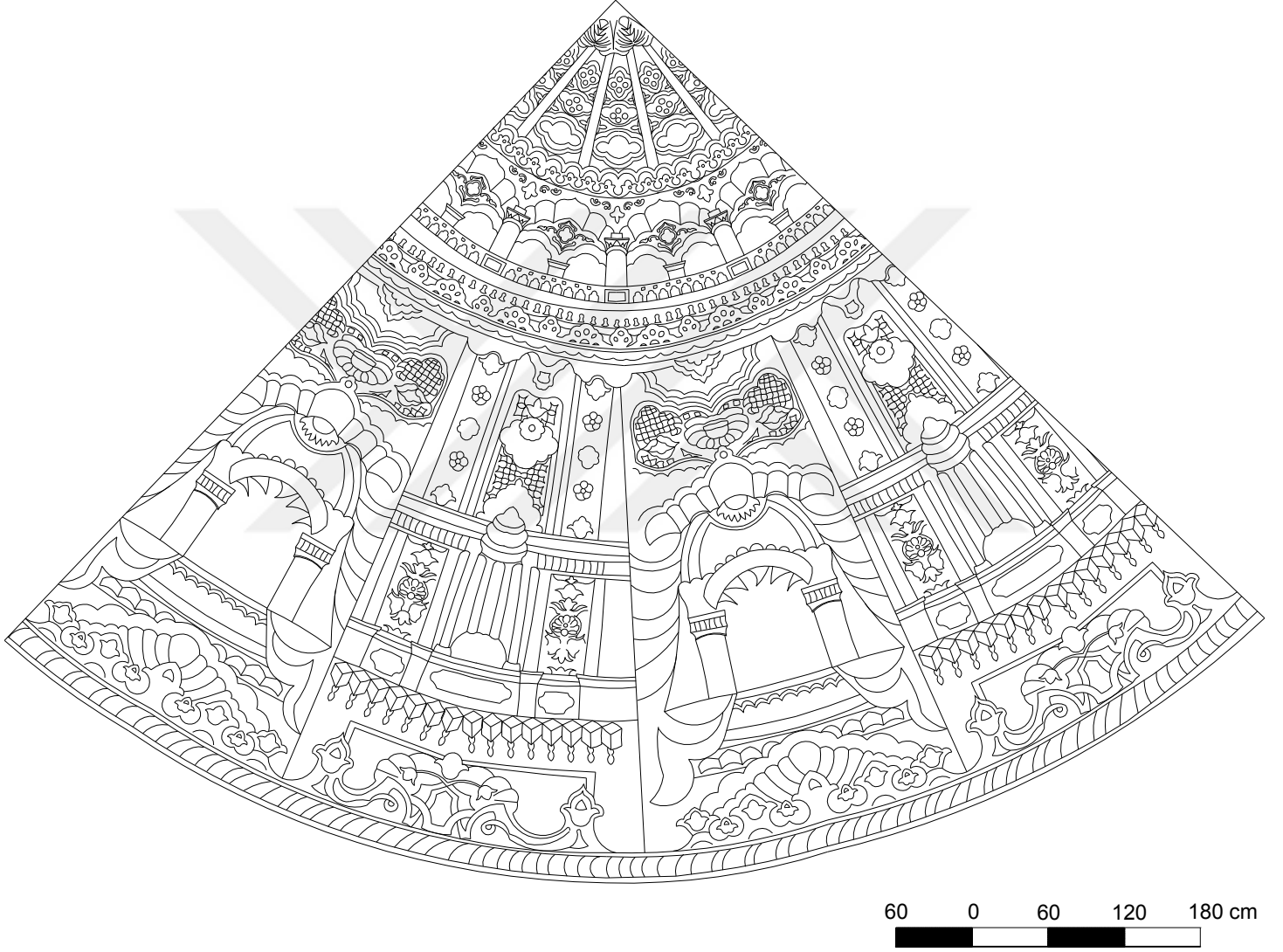
14c: Kubbe İçi 2. Sıra Pafta Detayı

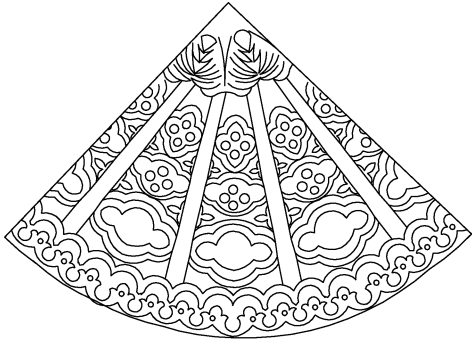
14d: Kubbe İçi 3. Sıra Pafta Detayı

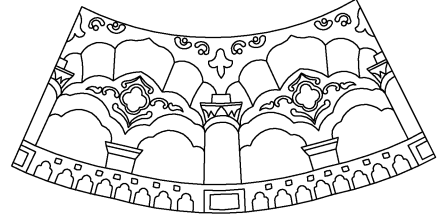
14e: Kubbe Pencere Detayı

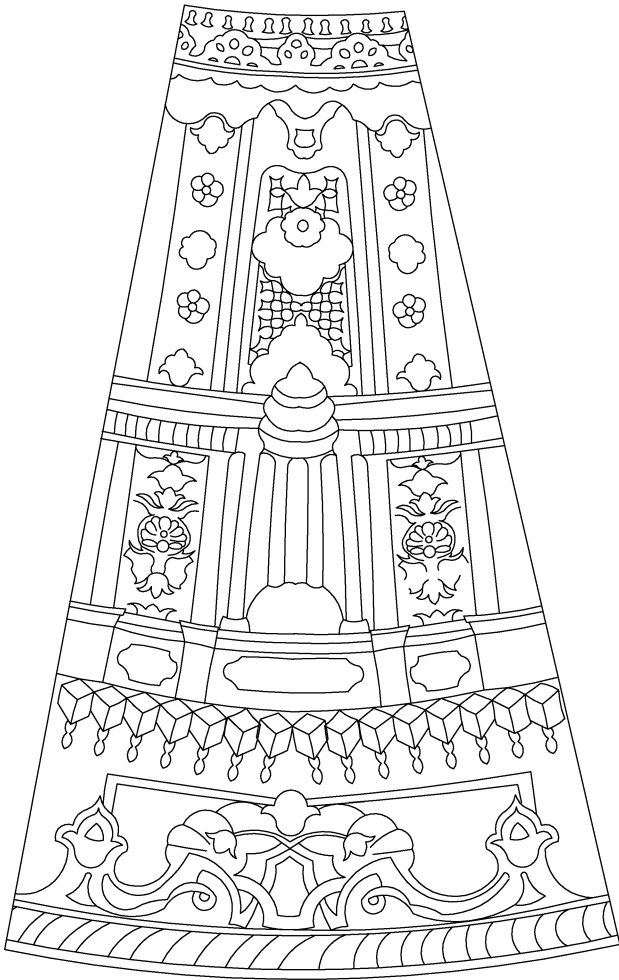
Çizim 15: Büyük Mecidiye Cami 1/4 Kubbe Kesiti

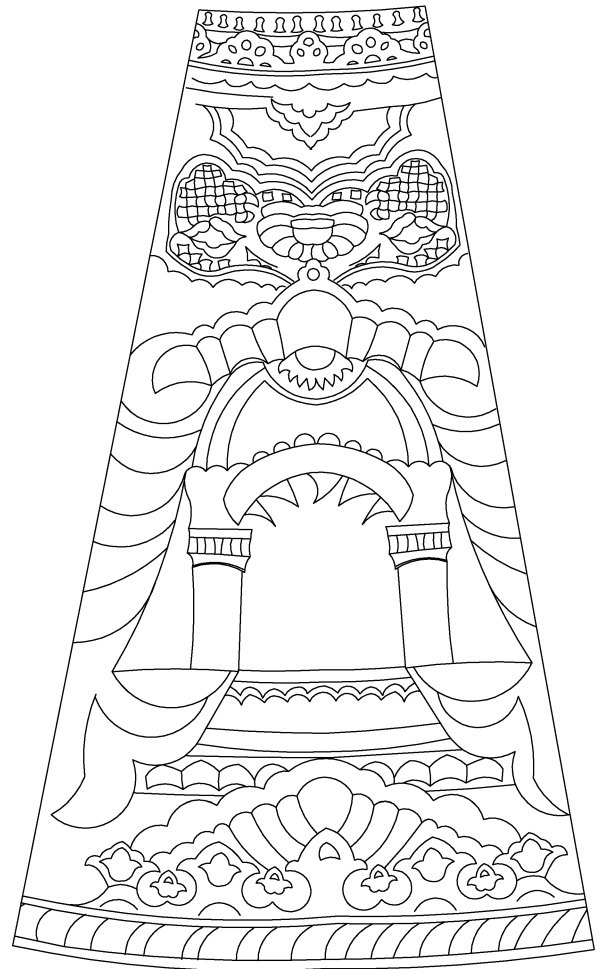
15a: Kubbe Göbek Süslemesi

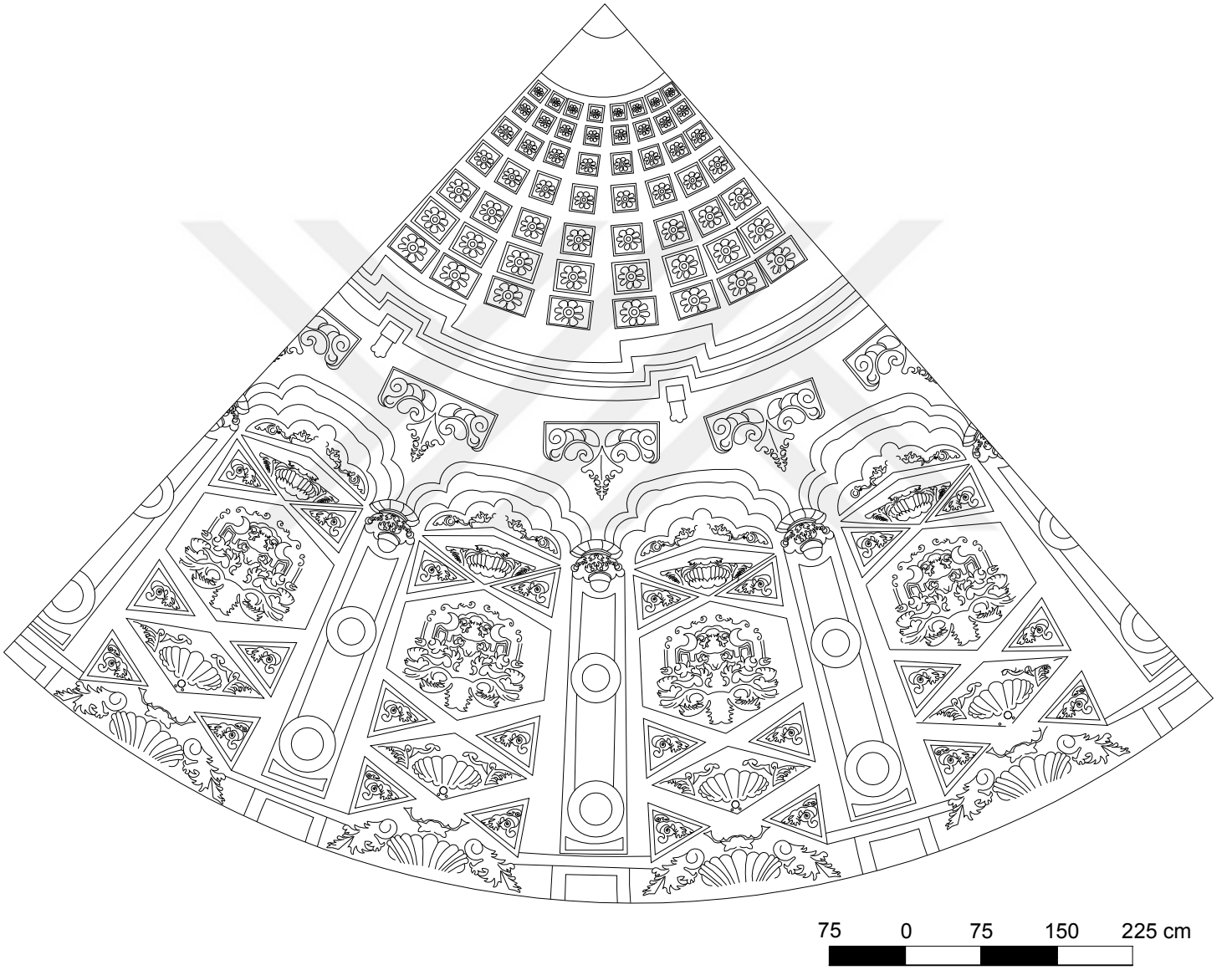
15b: Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

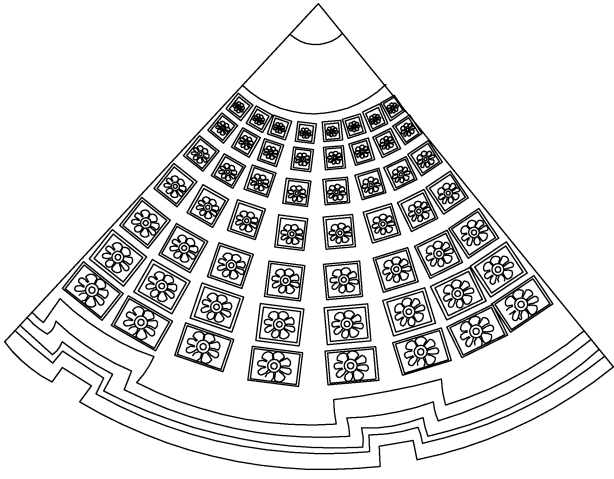
15c: Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

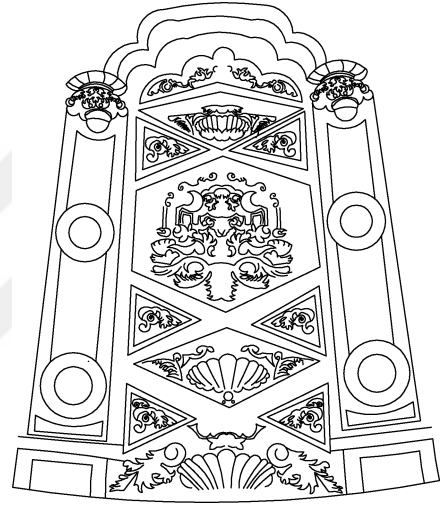
15d: Kubbe İçi Süsleme Detayı 3

Çizim 16: Bezm-i Alem Cami 1/4 Kubbe Kesiti

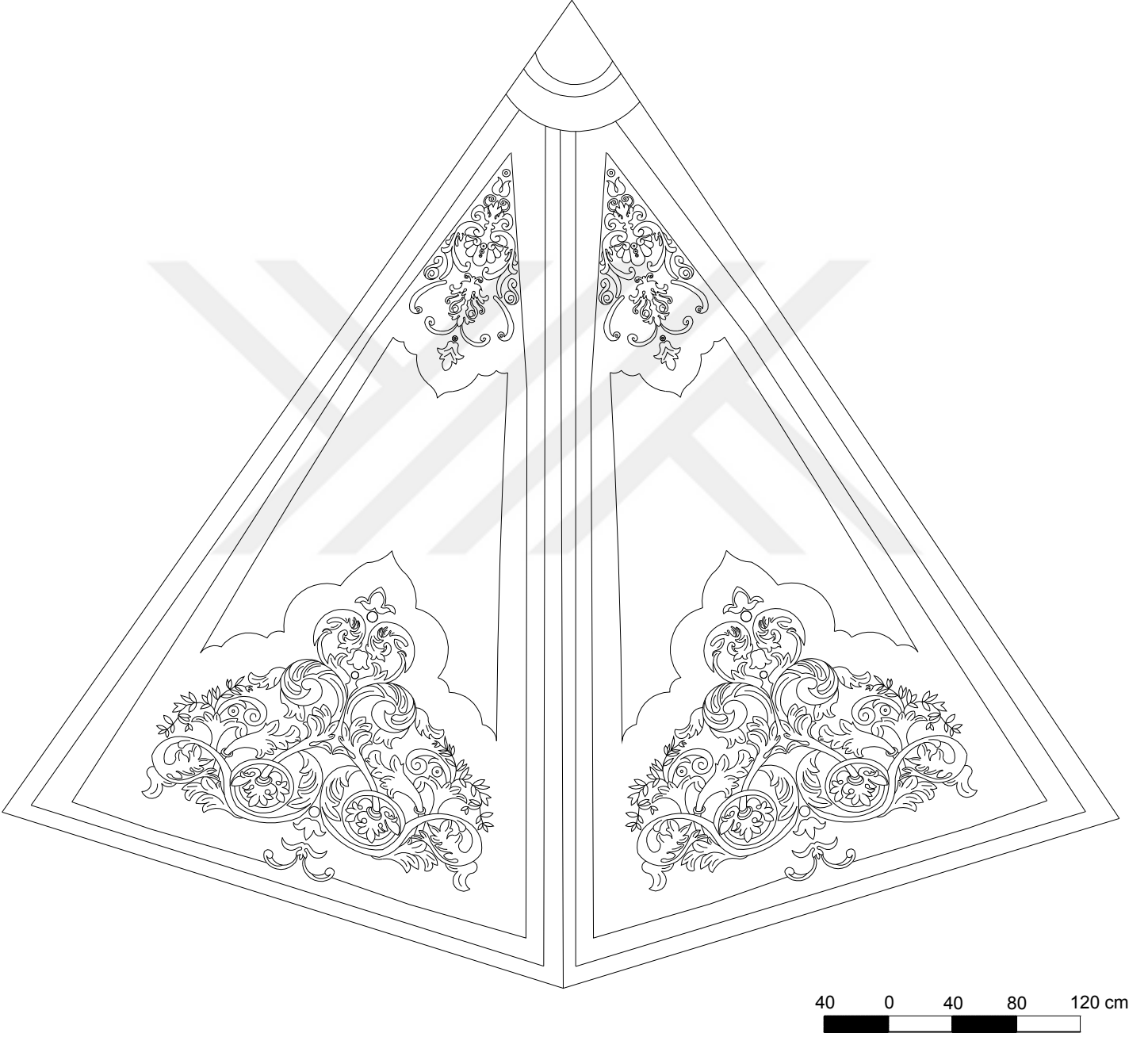
16a: Kubbe Göbek Süslemesi

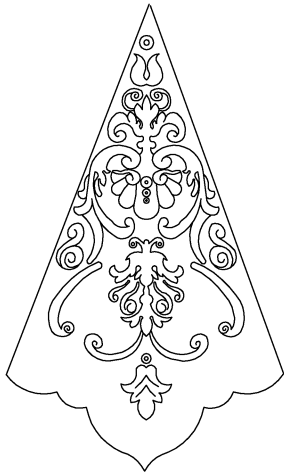
16b: Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

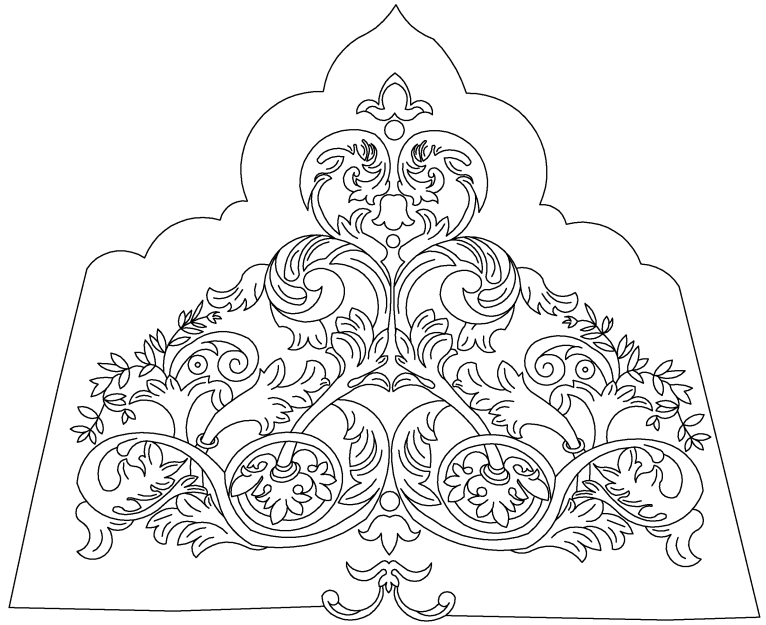
16c: Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

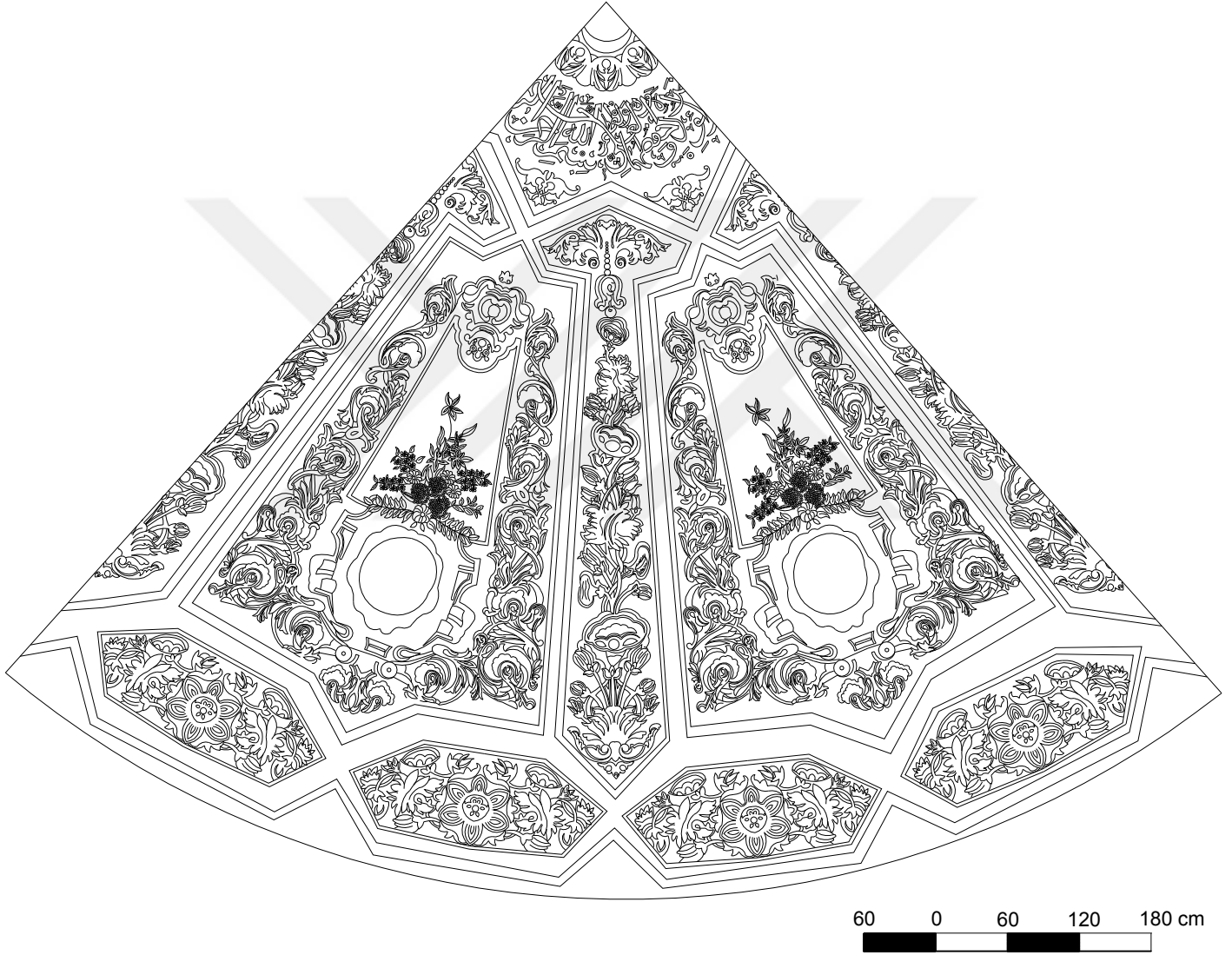
Çizim 17: Teşvikiye Cami 1/5 Kubbe Kesiti

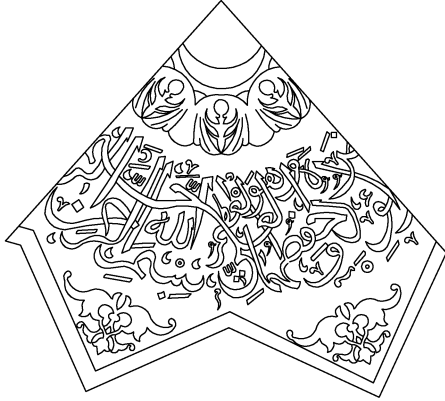
17a: Kubbe İi Süsleme Detayı 1

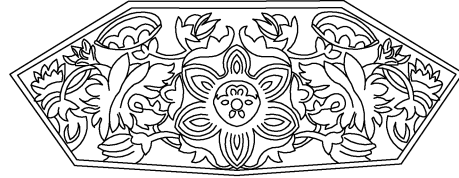
17b: Kubbe İi Süsleme Detayı 2

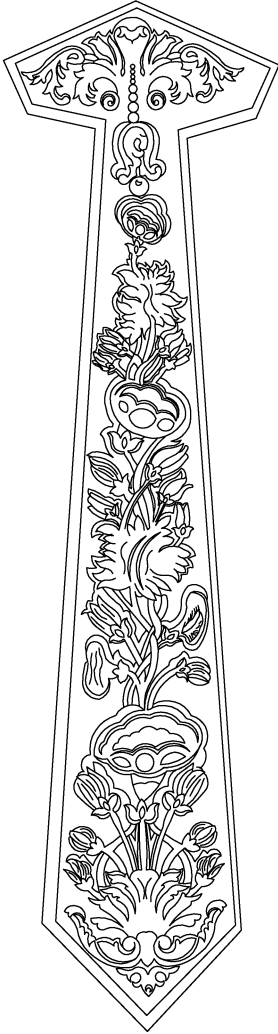
Çizim 18: Sadabad Cami 1/4 Kubbe Kesiti

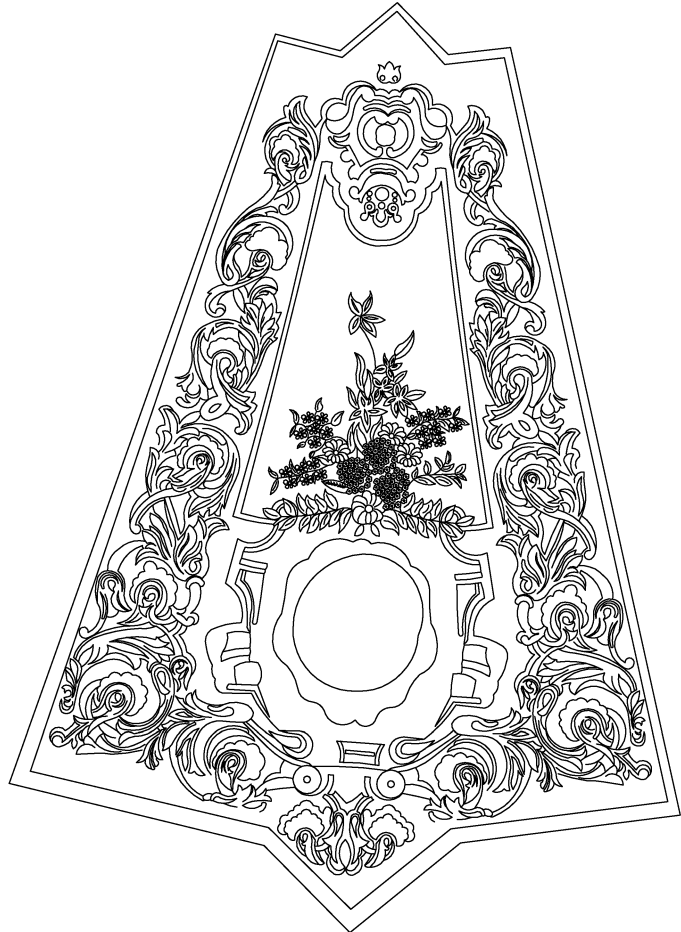
18a: Kubbe Göbek Süslemesi

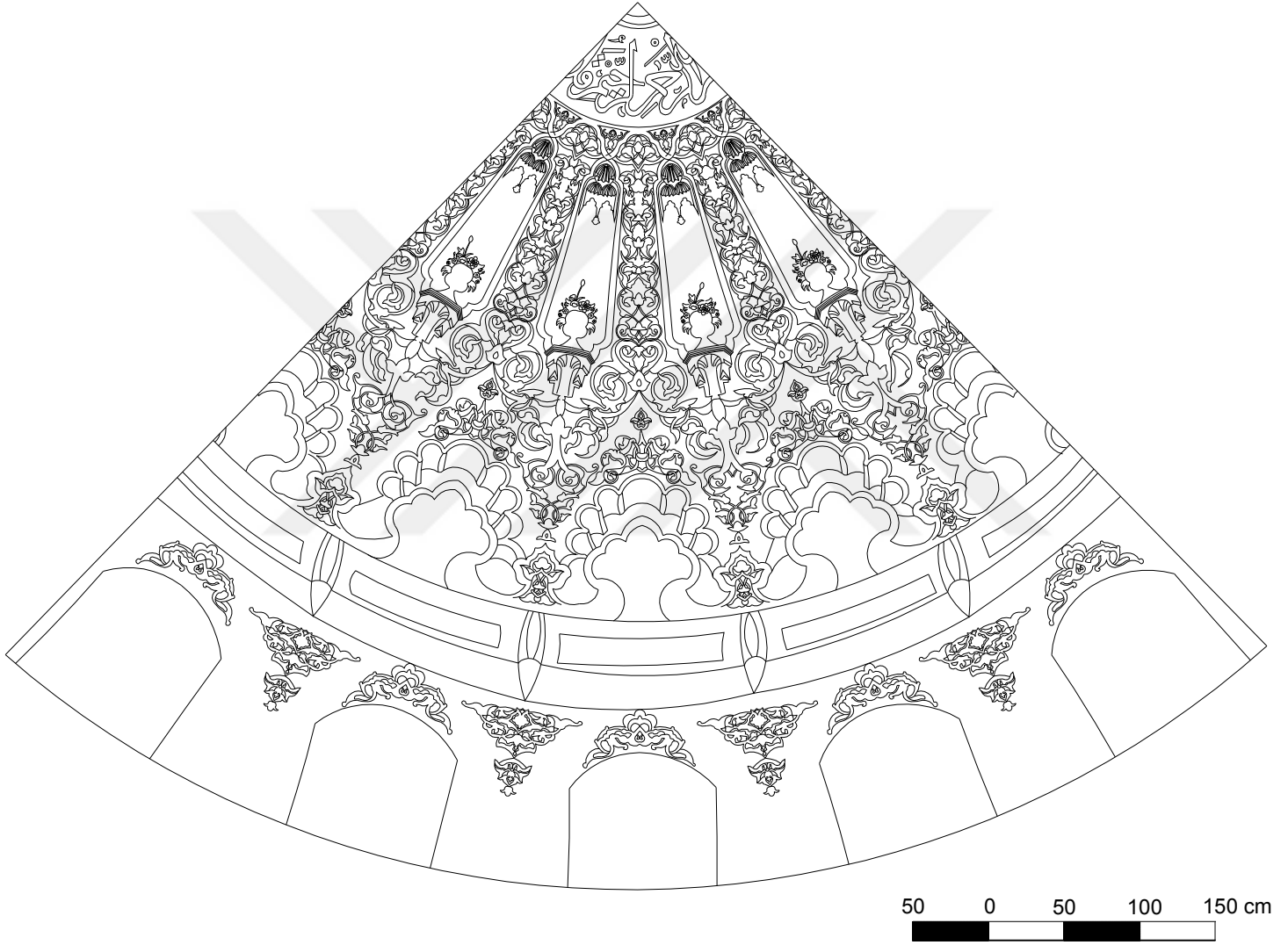
18b: Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

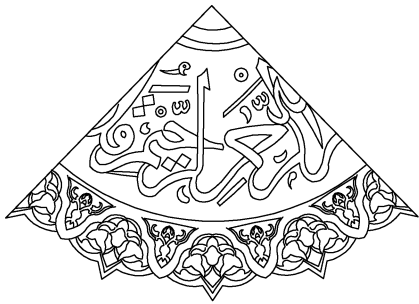
18c: Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

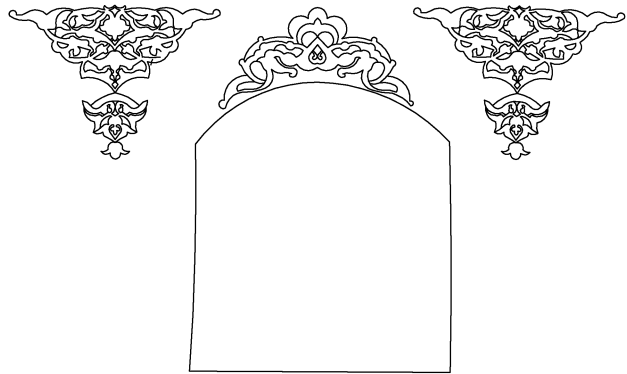
18d: Kubbe İçi Süsleme Detayı 3

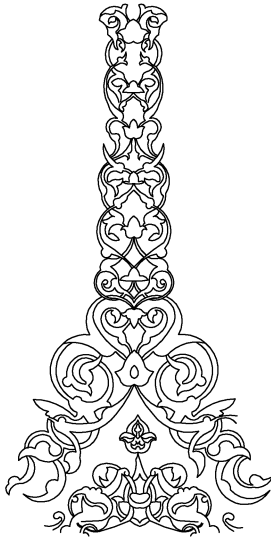
Çizim 19: Pertevniyal Cami 1/4 Kubbe Kesiti

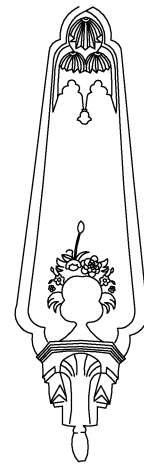
19a: Kubbe Göbek Süslemesi

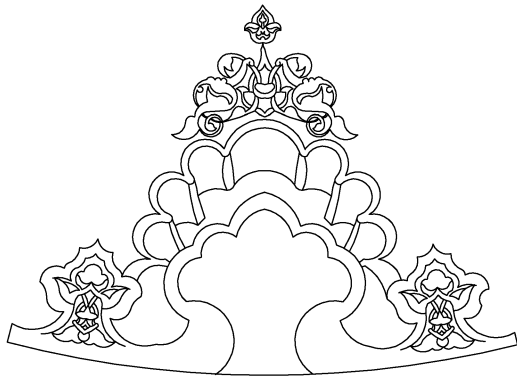
19b: Kubbe Pencere Süslemesi

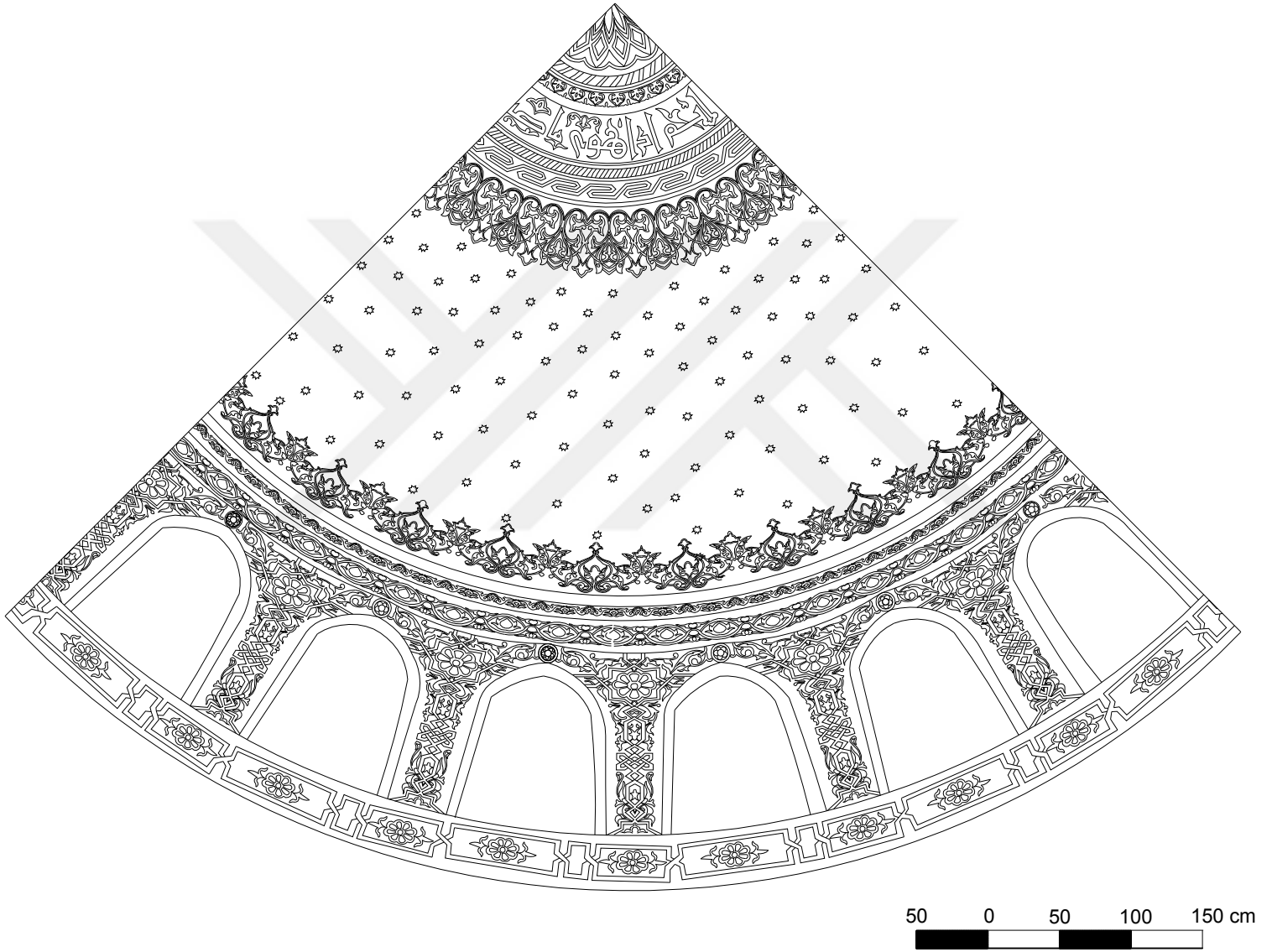
19c: Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

19d: Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

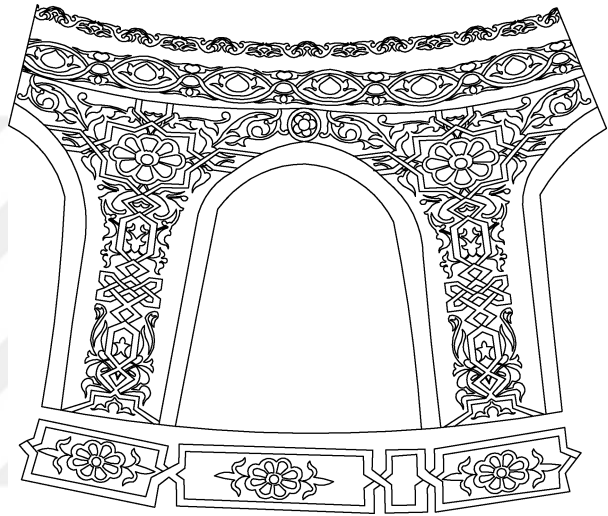
19e: Kubbe İçi Süsleme Detayı 3

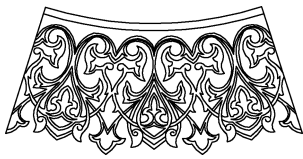
Çizim 20: Yıldız Hamidiye Cami 1/4 Kubbe Kesiti

20a: Kubbe Göbek Detayı

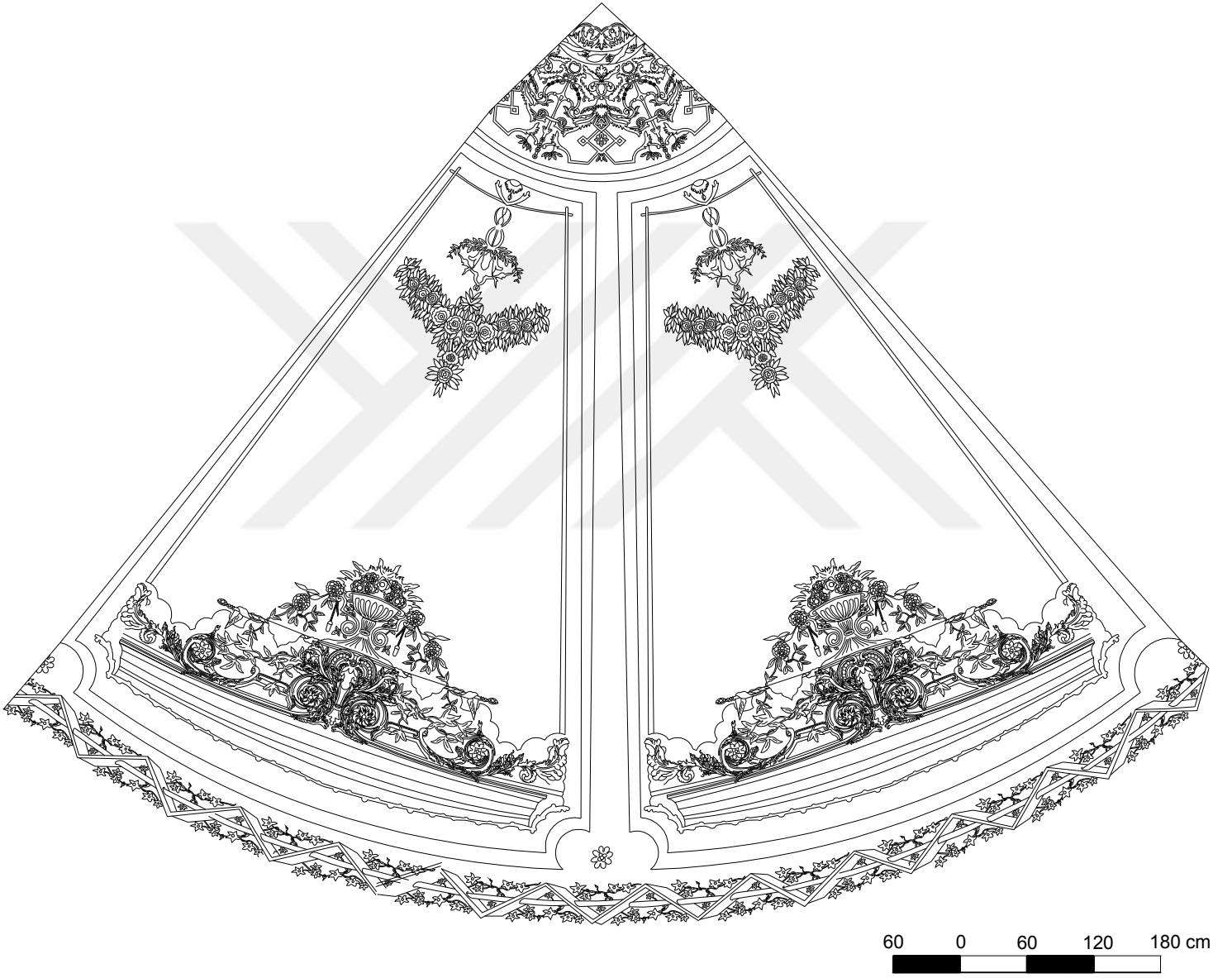
20b: Kubbe Pencere Süslemesi

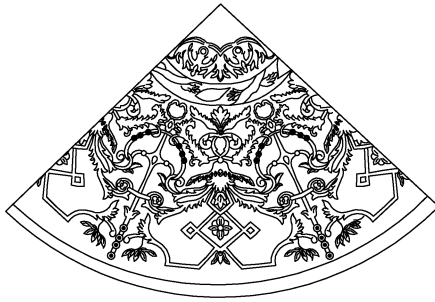
20c: Kubbe Göbek Bitkisel Süsleme Detayı

20d: Kubbe Etek Süslemesi

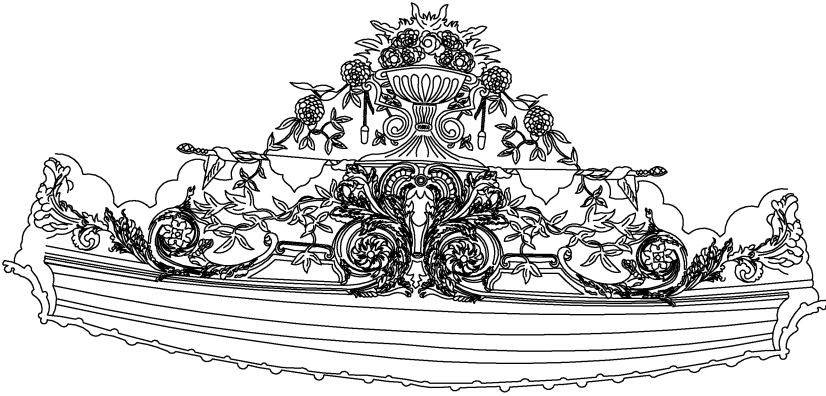
Çizim 21: Cihangir Cami 1/5 Kubbe Kesiti

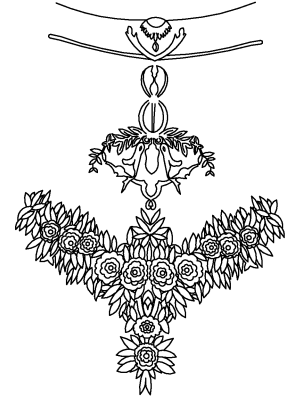
21a: Kubbe Göbek Süslemesi

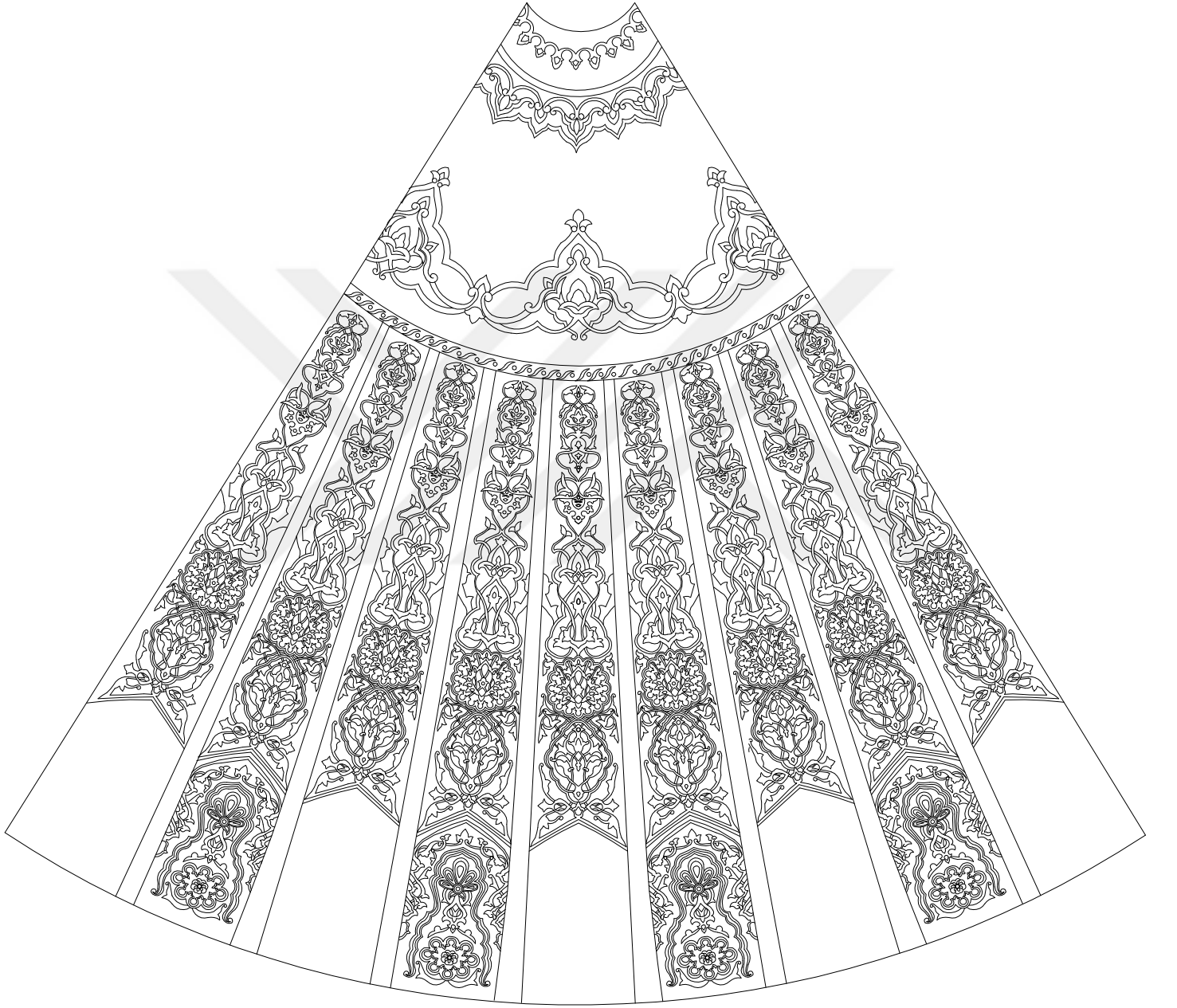
21b: Kubbe Etek Süslemesi

21c: Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

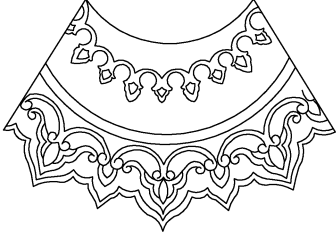

21d: Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

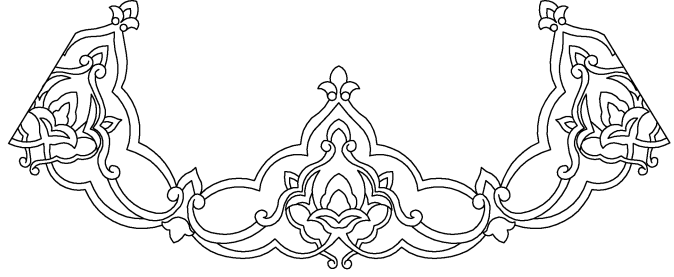

40 0 40 80 120 cm

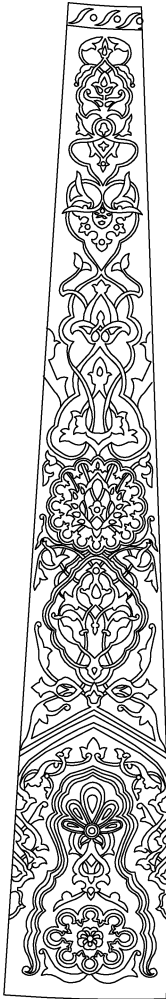
Çizim 22: Hidayet Cami 1/6 Kubbe Kesiti

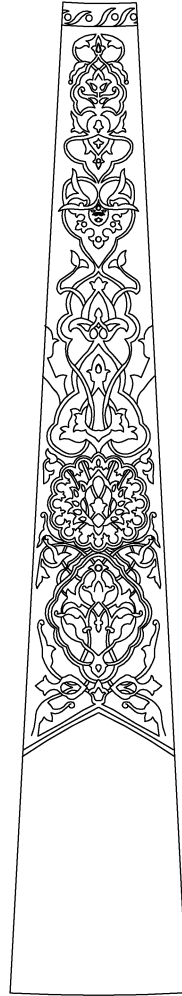
22a: Kubbe Göbek Süslemesi 1

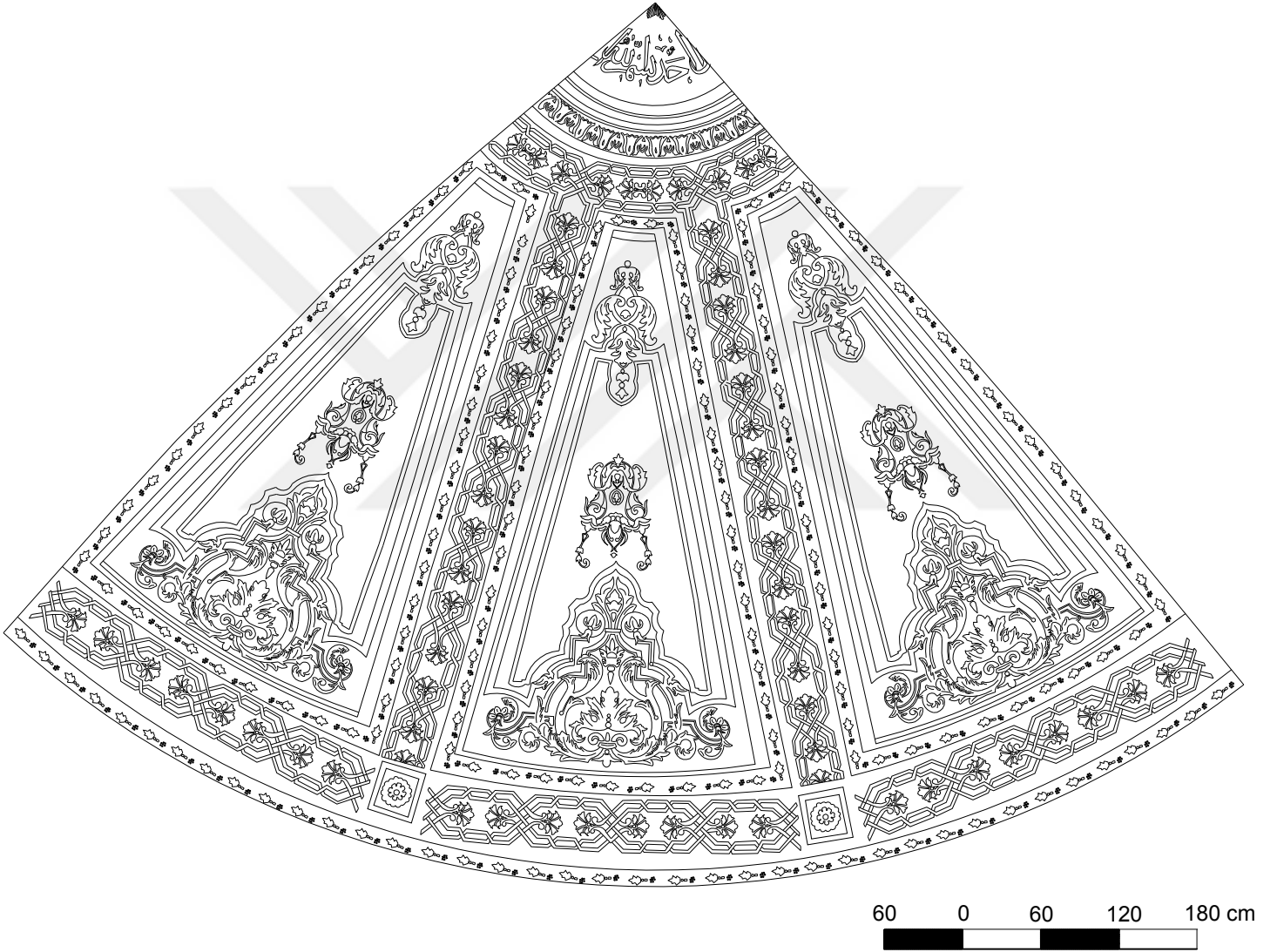
22b: Kubbe Göbek Süslemesi 2

22c: Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

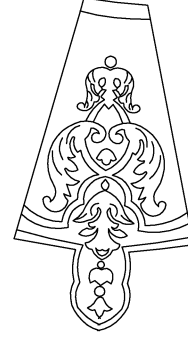
22d: Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

Çizim 23: Büyük Ada Hamidiye Cami 1/4 Kubbe Kesiti

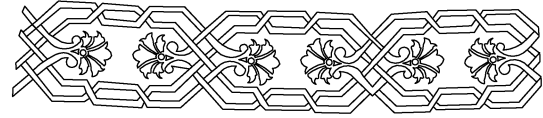
23a: Kubbe Göbek Süslemesi

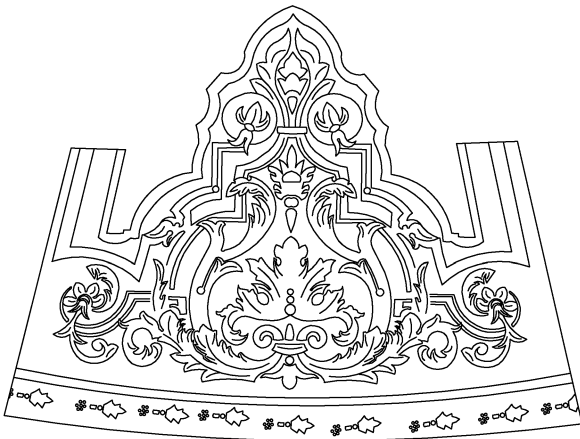
23b: Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

23c: Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

23d: Kubbe Etek Süslemesi

23e: Kubbe İçi Süsleme Detayı 3

FOTOĞRAF LİSTESİ

- Fotoğraf 1:** Sultan Ahmet Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 2: Sultan Ahmet Cami Kubbe Genel Görünüş
Fotoğraf 3: Sultan Ahmet Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı
Fotoğraf 4: Sultan Ahmet Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı
Fotoğraf 5: Sultan Ahmet Cami Kubbe Kasnak Araları Süsleme Detayı
Fotoğraf 6: Yeni Cami Kubbe Genel Görünüş
Fotoğraf 7: Yeni Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 8: Yeni Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı1
Fotoğraf 9: Yeni Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2
Fotoğraf 10: Yeni(Gülnuş Emetullah) Valide Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 11: Yeni(Gülnuş Emetullah) Valide Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 12: Yeni(Gülnuş Emetullah) Valide Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 13: Yeni(Gülnuş Emetullah) Valide Cami Kubbe - Pandantif Süsleme
Fotoğraf 14: Yeni(Gülnuş Emetullah) Valide Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı
Fotoğraf 15: Nur-u Osmaniye Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 16: Nur-u Osmaniye Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 17: Nur-u Osmaniye Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 18: Nur-u Osmaniye Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1
Fotoğraf 19: Nur-u Osmaniye Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 2
Fotoğraf 20: Nur-u Osmaniye Cami Kubbe Göbek Restorasyon Öncesinde Yer Alan Motif Detayı
Fotoğraf 21: Nur-u Osmaniye Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi
Fotoğraf 22: Nur-u Osmaniye Cami Kubbe Etek Üstü Süsleme Detayı
Fotoğraf 23: Nur-u Osmaniye Cami Kubbe Etek Üstü Restorasyon Öncesinde Yer Alan Süsleme Detayı
Fotoğraf 24: Nur-u Osmaniye Cami Kasnak Genel Görünüş
Fotoğraf 25: Ayazma Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 26: Ayazma Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 27: Ayazma Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 28: Ayazma Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı
Fotoğraf 29: Ayazma Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi
Fotoğraf 30: Laleli Cami Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 31: Laleli Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 32: Laleli Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 33: Laleli Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1
Fotoğraf 34: Laleli Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi
Fotoğraf 35: Laleli Cami Kubbe Etek Üstü – Kasnak Pencere Süslemesi
Fotoğraf 36: Laleli Cami Kubbe Etek Üstü – Kasnak Pencere Süsleme Detayı
Fotoğraf 37: Yeni Fatih Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 38: Yeni Fatih Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 39: Yeni Fatih Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 40: Yeni Fatih Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı
Fotoğraf 41: Yeni Fatih Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi
Fotoğraf 42: Yeni Fatih Cami Kubbe Etek Üstü Süsleme Detayı
Fotoğraf 43: Hamid-i Evvel Cami Genel Görünüş

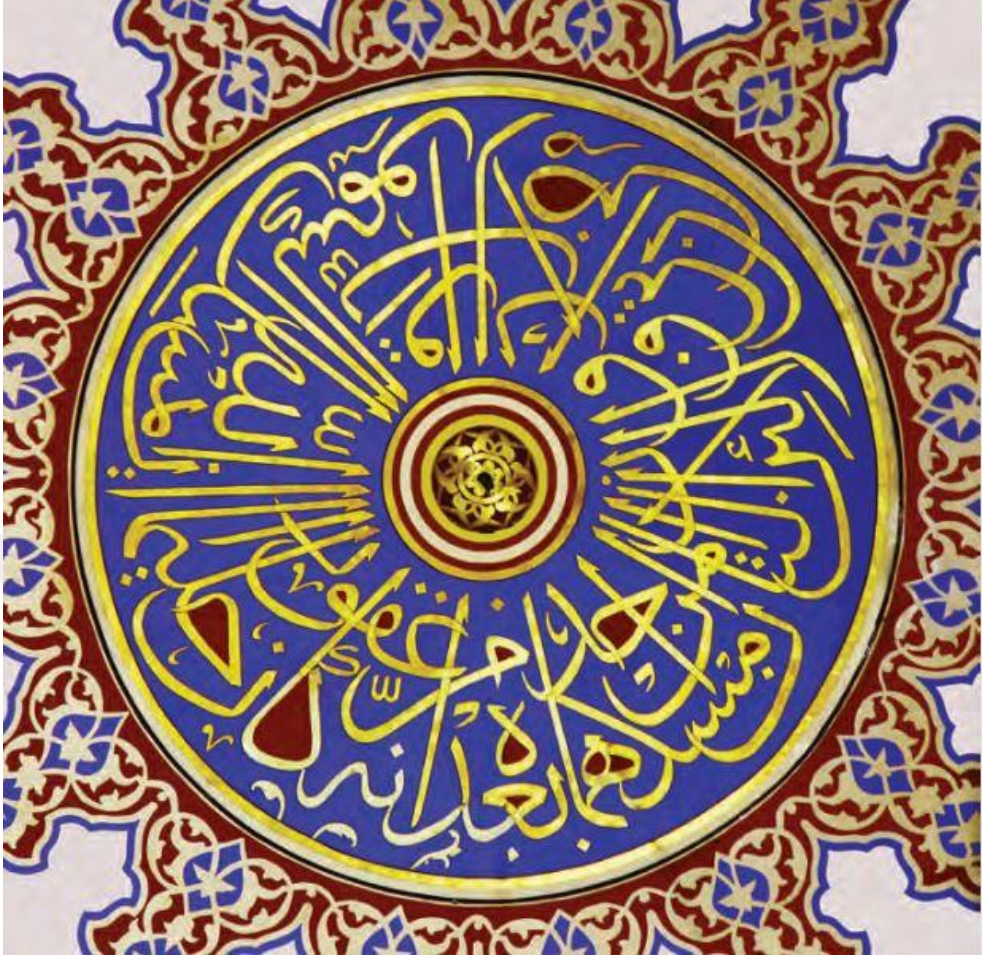
- Fotoğraf 44:** Hamid-i Evvel Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 45: Hamid-i Evvel Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 46: Hamid-i Evvel Cami Göbek Süsleme Detayı
Fotoğraf 47: Hamid-i Evvel Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi
Fotoğraf 48: Hamid-i Evvel Cami Kubbe Etek Üstü Süsleme Detayı
Fotoğraf 49: Hamid-i Evvel Cami Kubbe İçi Şemse Motifi
Fotoğraf 50: Hamid-i Evvel Cami Kubbe Kasnak Süslemesi
Fotoğraf 51: Hamid-i Evvel Cami Kubbe Kasnak Pencere Arası Süsleme Detayı
Fotoğraf 52: Şeb Sefa Kadın Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 53: Şeb Sefa Kadın Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 54: Şeb Sefa Kadın Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 55: Şeb Sefa Kadın Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1
Fotoğraf 56: Şeb Sefa Kadın Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 2
Fotoğraf 57: Şeb Sefa Kadın Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi
Fotoğraf 58: Şeb Sefa Kadın Cami Kubbe Etek Üstü Süsleme Detayı
Fotoğraf 59: Şeb Sefa Kadın Cami Kubbe Kasnak Süslemesi
Fotoğraf 60: Mihrişah (Halıcioğlu) Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 61: Mihrişah (Halıcioğlu) Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 62: Mihrişah (Halıcioğlu) Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 63: Mihrişah (Halıcioğlu) Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1
Fotoğraf 64: Mihrişah (Halıcioğlu) Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 2
Fotoğraf 65: Mihrişah (Halıcioğlu) Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi
Fotoğraf 66: Mihrişah (Halıcioğlu) Cami Kubbe Etek Üstü Süsleme Detayı
Fotoğraf 67: Mihrişah (Halıcioğlu) Cami Kubbe Kasnak Altı Süsleme Detayı
Fotoğraf 68: Eyüp Sultan Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 69: Eyüp Sultan Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 70: Eyüp Sultan Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 71: Eyüp Sultan Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1
Fotoğraf 72: Eyüp Sultan Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 2
Fotoğraf 73: Eyüp Sultan Cami Kubbe İçi Şemse Motifi
Fotoğraf 74: Eyüp Sultan Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi
Fotoğraf 75: Eyüp Sultan Cami Kubbe Etek Üstü Süsleme Detayı
Fotoğraf 76: Eyüp Sultan Cami Kubbe Kasnak Süslemesi
Fotoğraf 77: Üsküdar Selimiye Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 78: Üsküdar Selimiye Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 79: Üsküdar Selimiye Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 80: Üsküdar Selimiye Cami Kubbe Göbek Detayı 1
Fotoğraf 81: Üsküdar Selimiye Cami Kubbe Göbek Detayı 2
Fotoğraf 82: Üsküdar Selimiye Cami Kubbe İçi Süsleme
Fotoğraf 83: Üsküdar Selimiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı
Fotoğraf 84: Üsküdar Selimiye Cami Kubbe Kasnak Süslemesi
Fotoğraf 85: Nusretiye Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 86: Nusretiye Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 87: Nusretiye Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 88: Nusretiye Cami Kubbe İçi Süsleme
Fotoğraf 89: Nusretiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı

- Fotoğraf 90:** Nusretiye Cami Restorasyon Öncesinde Kubbede Yer Alan Şemse Motifi
- Fotoğraf 91:** Küçük Mecidiye Cami Genel Görünüş
- Fotoğraf 92:** Küçük Mecidiye Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
- Fotoğraf 93:** Küçük Mecidiye Cami Kubbe Göbek Süslemesi
- Fotoğraf 94:** Küçük Mecidiye Cami Kubbe İçi Süsleme
- Fotoğraf 95:** Küçük Mecidiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1
- Fotoğraf 96:** Küçük Mecidiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2
- Fotoğraf 97:** Küçük Mecidiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 3
- Fotoğraf 98:** Küçük Mecidiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 4
- Fotoğraf 99:** Hırka-i Şerif Cami Genel Genel Görünüş (P. Şahin'den)
- Fotoğraf 100:** Hırka-i Şerif Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
- Fotoğraf 101:** Hırka-i Şerif Cami Kubbe Göbek Süslemesi
- Fotoğraf 102:** Hırka-i Şerif Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1
- Fotoğraf 103:** Hırka-i Şerif Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2
- Fotoğraf 104:** Hırka-i Şerif Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 3
- Fotoğraf 105:** Hırka-i Şerif Cami Kubbe Kasnak Düzeni
- Fotoğraf 106:** Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Genel Görünüş
- Fotoğraf 107:** Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
- Fotoğraf 108:** Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1
- Fotoğraf 109:** Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 2
- Fotoğraf 110:** Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1
- Fotoğraf 111:** Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2
- Fotoğraf 112:** Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Kubbe Etek Altına Ait Süsleme
- Fotoğraf 113:** Bezm-i Âlem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami Genel Görünüş
- Fotoğraf 114:** Bezm-i Âlem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
- Fotoğraf 115:** Bezm-i Âlem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1
- Fotoğraf 116:** Bezm-i Âlem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2
- Fotoğraf 117:** Bezm-i Âlem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 3
- Fotoğraf 118:** Teşvikiye Cami Genel Görünüş
- Fotoğraf 119:** Teşvikiye Cami Kubbe İçi Genel Görünüş (O. Hatipoğlu'dan)
- Fotoğraf 120:** Teşvikiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1 (O. Hatipoğlu'dan)
- Fotoğraf 121:** Teşvikiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2 (O. Hatipoğlu'dan)
- Fotoğraf 122:** Teşvikiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 3 (O. Hatipoğlu'dan)
- Fotoğraf 123:** Teşvikiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 4 (O. Hatipoğlu'dan)
- Fotoğraf 124:** Sadabad Cami Genel Görünüş
- Fotoğraf 125:** Sadabad Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
- Fotoğraf 126:** Sadabad Cami Kubbe Göbek Süslemesi
- Fotoğraf 127:** Sadabad Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı
- Fotoğraf 128:** Sadabad Cami Kubbe İçi Süsleme
- Fotoğraf 129:** Sadabad Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1
- Fotoğraf 130:** Sadabad Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2
- Fotoğraf 131:** Sadabad Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 3

- Fotoğraf 132:** Pertevniyal Valide Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 133: Pertevniyal Valide Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 134: Pertevniyal Valide Cami Göbek Süslemesi
Fotoğraf 135: Pertevniyal Valide Cami Kubbe İçi Süsleme
Fotoğraf 136: Pertevniyal Valide Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1
Fotoğraf 137: Pertevniyal Valide Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2
Fotoğraf 138: Pertevniyal Valide Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 3
Fotoğraf 139: Pertevniyal Valide Cami Kubbe Kasnak Süslemesi
Fotoğraf 140: Yıldız Hamidiye Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 141: Yıldız Hamidiye Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 142: Yıldız Hamidiye Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 143: Yıldız Hamidiye Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı
Fotoğraf 144: Yıldız Hamidiye Cami Kubbe Etek Süslemesi
Fotoğraf 145: Yıldız Hamidiye Cami Kubbe Etek- Kasnak Süslemesi
Fotoğraf 146: Yıldız Hamidiye Cami Kubbe Kasnak Altı Süsleme Detayı
Fotoğraf 147: Cihangir Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 148: Cihangir Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 149: Cihangir Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 150: Cihangir Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı
Fotoğraf 151: Cihangir Cami Kubbe İçi Süsleme
Fotoğraf 152: Cihangir Cami Kubbe İçi Süsleme Dilimi
Fotoğraf 153: Cihangir Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1
Fotoğraf 154: Cihangir Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2
Fotoğraf 155: Cihangir Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı
Fotoğraf 156: Eminönü Hidayet Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 157: Eminönü Hidayet Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 158: Eminönü Hidayet Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 159: Eminönü Hidayet Cami Kubbe İçi Süsleme
Fotoğraf 160: Eminönü Hidayet Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı
Fotoğraf 161: Eminönü Hidayet Cami Kubbe Geçışı
Fotoğraf 162: Büyükada Hamidiye Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 163: Büyükada Hamidiye Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 164: Büyükada Hamidiye Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 165: Büyükada Hamidiye Cami Kubbe İçi Süslemesi
Fotoğraf 166: Büyükada Hamidiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1
Fotoğraf 167: Büyükada Hamidiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2
Fotoğraf 168: Büyükada Hamidiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 3
Fotoğraf 169: Bergama Ulu Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 170: Bergama Ulu Cami Mihrap Önü Kubbe Genel Görünüş
Fotoğraf 171: Bergama Ulu Cami Mihrap Önü Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 172: Bergama Ulu Cami Orta Kubbe Genel Görünüş
Fotoğraf 173: Bergama Ulu Cami Orta Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 174: Bergama Ulu Cami Giriş Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 175: Bergama Ulu Cami Giriş Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 176: Kütahya Ulu Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 177: Kütahya Ulu Cami Kubbelerin İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 178: Kütahya Ulu Cami Mihrap Önü Kubbe Görünüş

- Fotoğraf 179:** Kütahya Ulu Cami Mihrap Önü Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 180: Kütahya Ulu Cami Kubbe Kasnak- Pandantif Süslemesi
Fotoğraf 181: Kütahya Ulu Cami Giriş Kubbe Genel Görünüş
Fotoğraf 182: Kütahya Ulu Cami Giriş Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 183: Kütahya Ulu Cami Kasnak-Pandantif Süslemesi
Fotoğraf 184: Edirne II. Bayezit Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 185: Edirne II. Bayezit Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 186: Edirne II. Bayezit Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 187: Edirne II. Bayezit Cami Kubbe İçi Süsleme
Fotoğraf 188: İstanbul Şehzade Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 189: İstanbul Şehzade Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 190: İstanbul Şehzade Cami Restorasyon Öncesinde Kubbe İçinde Yer Alan Süsleme
Fotoğraf 191: İstanbul Şehzade Cami Restorasyon Öncesinde Kubbe İçinde Yer Alan Şemse Motifi
Fotoğraf 192: İstanbul Şehzade Cami Restorasyon Öncesinde Kubbe Etek Üstünde Yer Alan Süsleme
Fotoğraf 193: Süleymaniye Cami Genel Görünüş
Fotoğraf 194: Süleymaniye Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
Fotoğraf 195: Süleymaniye Cami Kubbe Göbek Süslemesi
Fotoğraf 196: Süleymaniye Cami Kubbe İçi Süsleme
Fotoğraf 197: Süleymaniye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı
Fotoğraf 198: Süleymaniye Cami Kubbe Kasnak Süslemesi
Fotoğraf 199: Süleymaniye Cami Kubbe Kasnak Süsleme Detayı

FOTOĞRAFLAR**Fotoğraf 1:** Sultan Ahmet Cami Genel Görünüş**Fotoğraf 2:** Sultan Ahmet Cami Kubbe Genel Görünüş

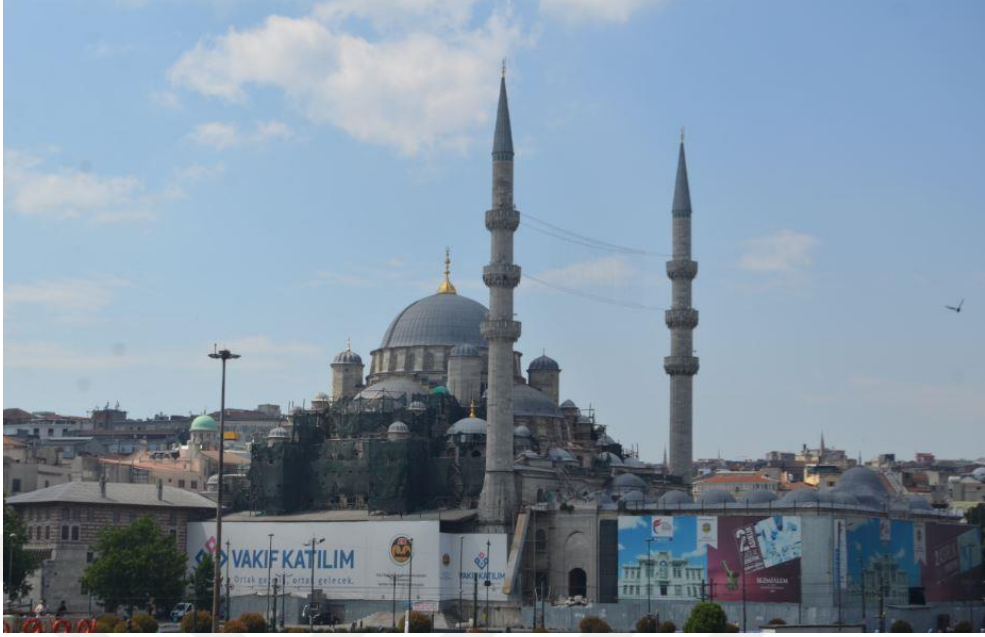
Fotoğraf 3: Sultan Ahmet Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı

Fotoğraf 4: Sultan Ahmet Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı

Fotoğraf 5: Sultan Ahmet Cami Kubbe Kasnak Araları Süsleme Detayı
(<https://www.alamy.com/stock-photo-blue-mosque-or-sultan-ahmet-camii-34440503.html>)

Fotoğraf 6: Yeni Cami Kubbe Genel Görünüş

Fotoğraf 7: Yeni Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 8: Yeni Cami Kubbe Göbek Süsleme Detay1
 (<https://www.istanbuldakicamiler.com/yeni-camii-fotograf-galerisi>)

Fotoğraf 9: Yeni Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2
 (<https://www.istanbuldakicamiler.com/yeni-camii-fotograf-galerisi>)

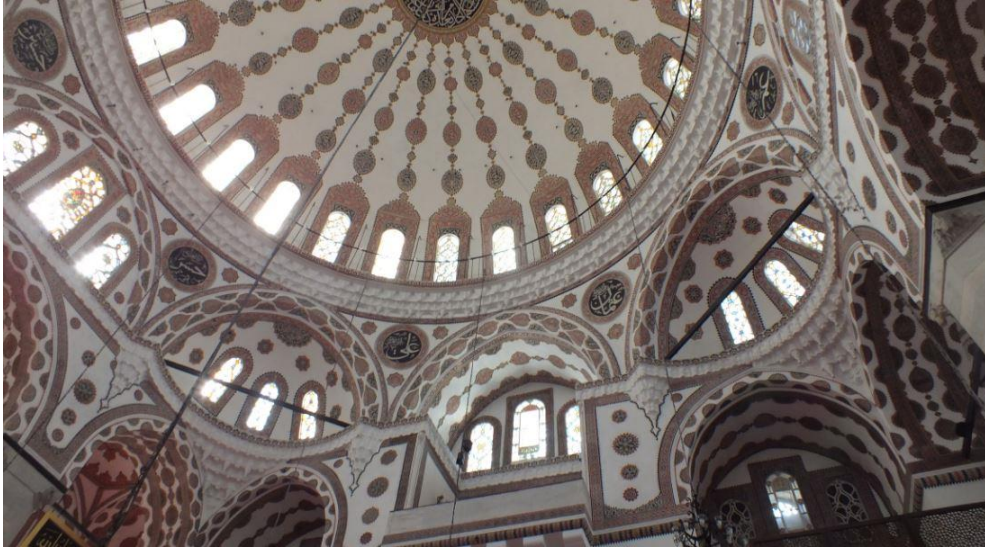
Fotoğraf 10: Yeni(Gülnuş Emetullah) Valide Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 11: Yeni(Gülnuş Emetullah) Valide Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 12:Yeni(Gülnuş Emetullah) Valide Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 13: Yeni(Gülnuş Emetullah) Valide Cami Kubbe - Pandantif Süsleme

Fotoğraf 14: Yeni(Gölnuş Emetullah) Valide Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı

Fotoğraf 15: Nur-u Osmaniye Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 16: Nur-u Osmaniye Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 17:Nur-u Osmaniye Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 18:Nur-u Osmaniye Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1

Fotoğraf 19:Nur-u Osmaniye Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 2

Fotoğraf 20: Nur-u Osmaniye Cami Kubbe Göbek Restorasyon Öncesinde Yer Alan Motif Detayı

Fotoğraf 21: Nur-u Osmaniye Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi

Fotoğraf 22: Nur-u Osmaniye Cami Kubbe Etek Üstü Süsleme Detayı

Fotoğraf 23: Nur-u Osmaniye Cami Kubbe Etek Üstü Restorasyon Öncesinde Yer Alan Süsleme Detayı

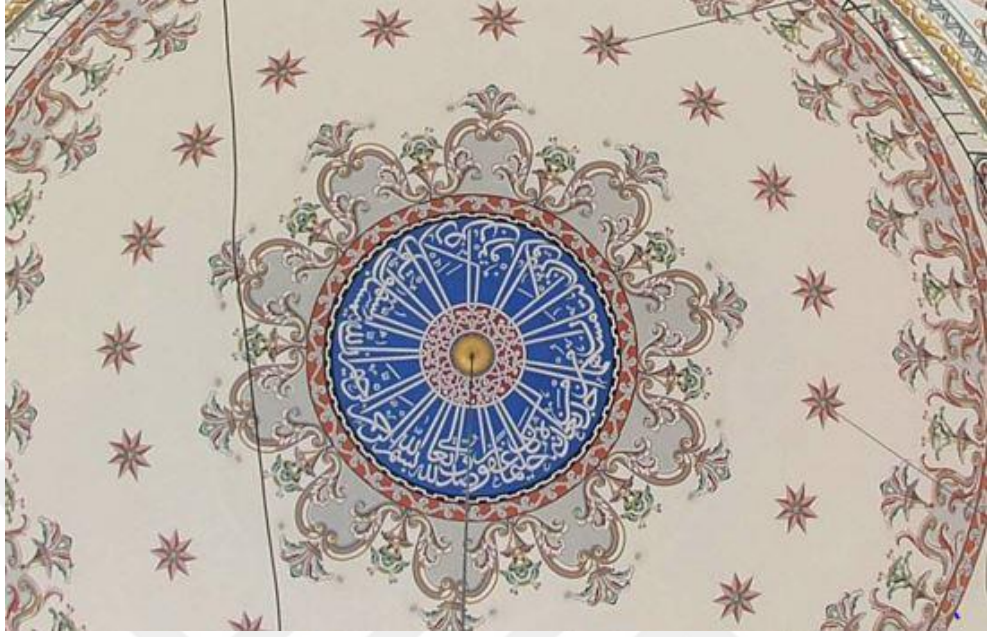
Fotoğraf 24: Nur-u Osmaniye Cami Kasnak Genel Görünüş

Fotoğraf 25: Ayazma Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 26: Ayazma Cami Kubbe İçi Genel Görünüş
(<http://www.arpaboyuyol.com/uskudar/>)

Fotoğraf 27:Ayazma Cami Kubbe Göbek Süslemesi
(<http://www.arpaboyuyol.com/uskudar/>)

Fotoğraf 28:Ayazma Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı

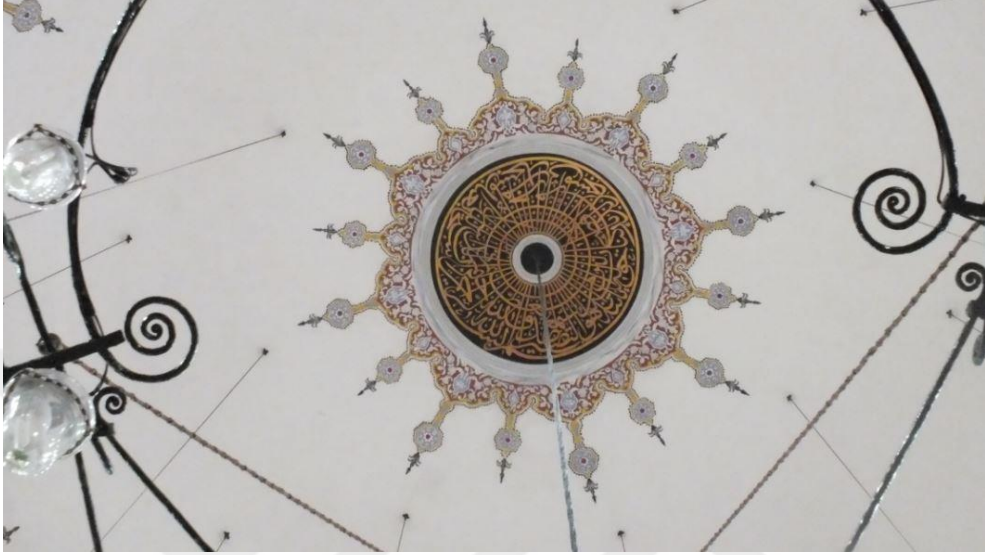
Fotoğraf 29: Ayazma Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi

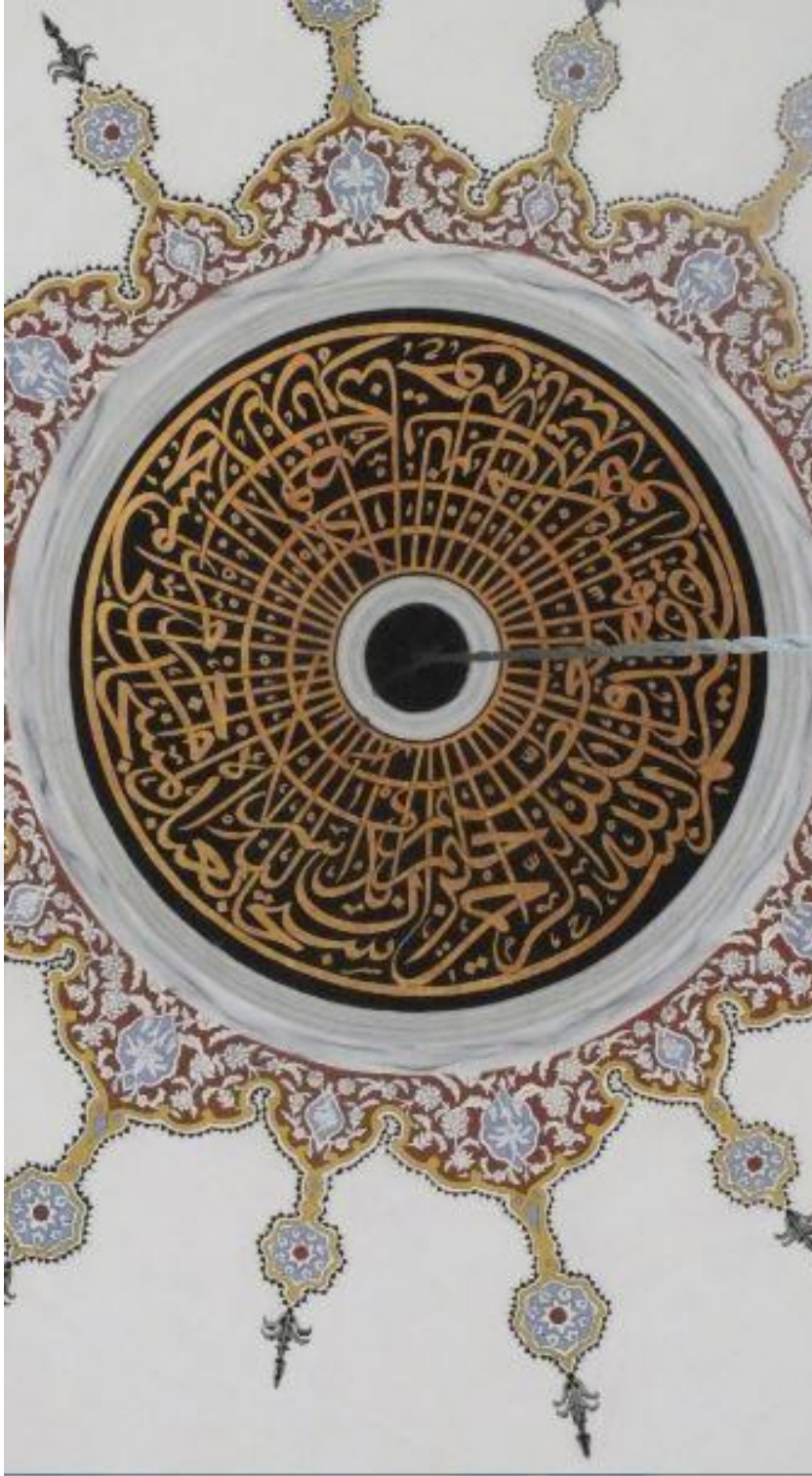
Fotoğraf 30: Laleli Cami Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 31: Laleli Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 32:Laleli Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 33:Laleli Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1

Fotoğraf 34:Laleli Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi

Fotoğraf 35:Laleli Cami Kubbe EtekÜstü – Kasnak Pencere Süslemesi

Fotoğraf 36:Laleli Cami Kubbe Etek Üstü – Kasnak Pencere Süsleme Detayı

Fotoğraf 37: Yeni Fatih Cami Genel Görünüş

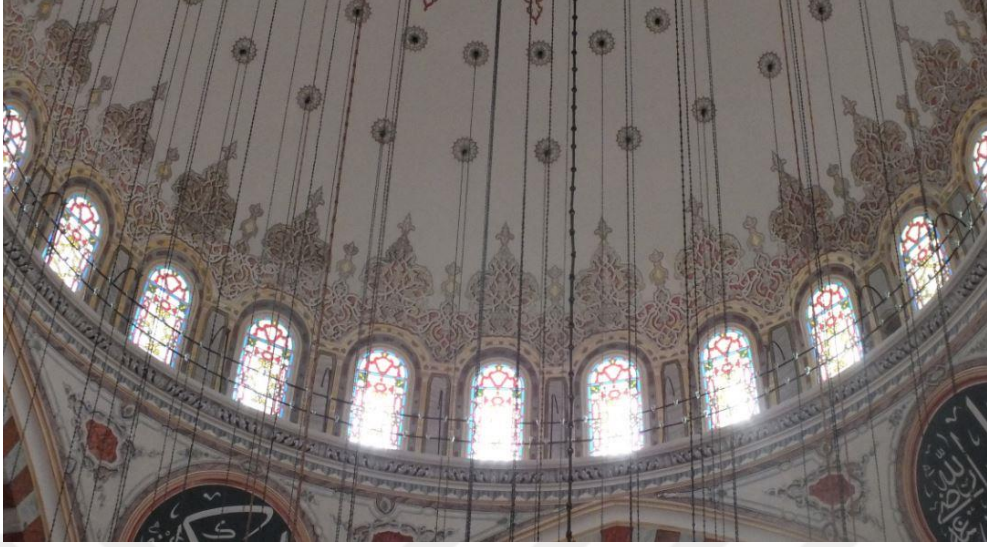
Fotoğraf 38: Yeni Fatih Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 39:Yeni Fatih Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 40:Yeni Fatih Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı

Fotoğraf 41: Yeni Fatih Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi

Fotoğraf 42:Yeni Fatih Cami Kubbe Etek Üstü Süsleme Detayı

Fotoğraf 43: Hamid-i Evvel Cami Genel Görünüş

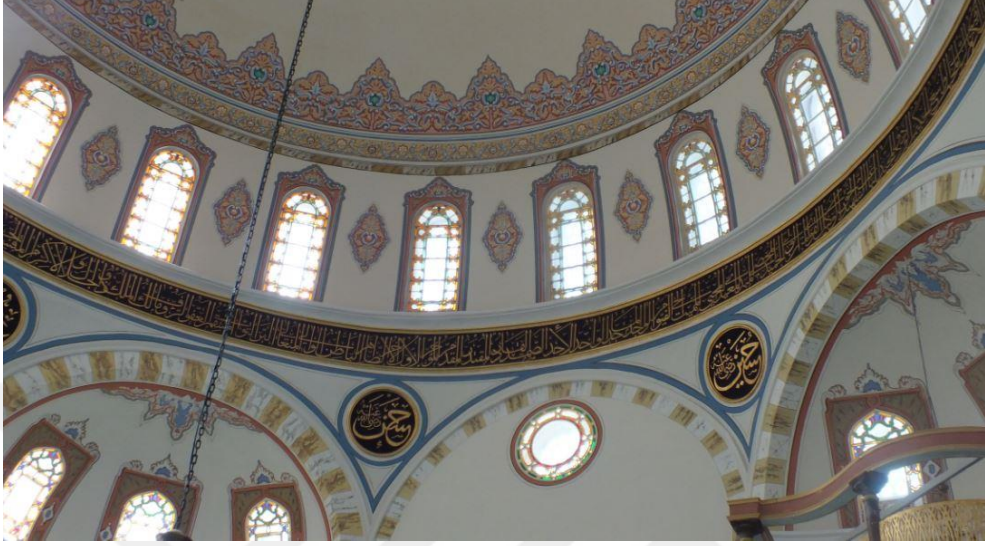
Fotoğraf 44: Hamid-i Evvel Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 45: Hamid-i Evvel Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 46: Hamid-i Evvel Cami Göbek Süsleme Detayı

Fotoğraf 47: Hamid-i Evvel Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi

Fotoğraf 48: Hamid-i Evvel Cami Kubbe Etek Üstü Süsleme Detayı

Fotoğraf 49: Hamid-i Evvel Cami Kubbe İçi Şemse Motifi

Fotoğraf 50: Hamid-i Evvel Cami Kubbe Kasnak Süslemesi

Fotoğraf 51: Hamid-i Evvel Cami Kubbe Kasnak Pencere Arası Süsleme Detayı

Fotoğraf 52: Şeb Sefa Kadın Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 53:Şeb Sefa Kadın Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 54:Şeb Sefa Kadın Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 55: Şeb Sefa Kadın Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1

Fotoğraf 56: Şeb Sefa Kadın Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 2

Fotoğraf 57: Şeb Sefa Kadın Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi

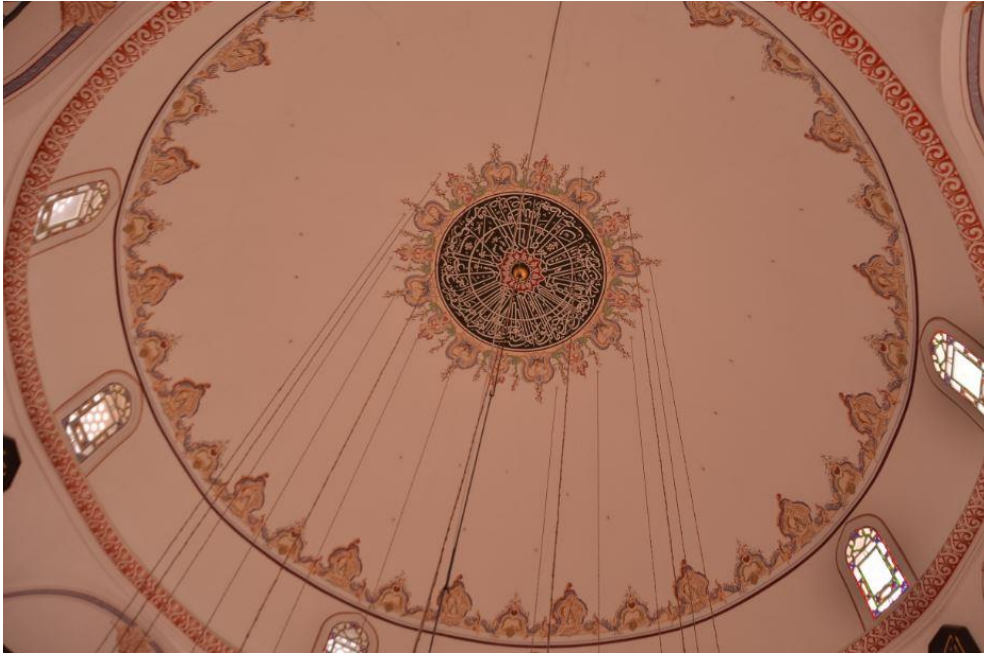
Fotoğraf 58: Şeb Sefa Kadın Cami Kubbe Etek Üstü Süsleme Detayı

Fotoğraf 59: Şeb Sefa Kadın Cami Kubbe Kasnak Süslemesi

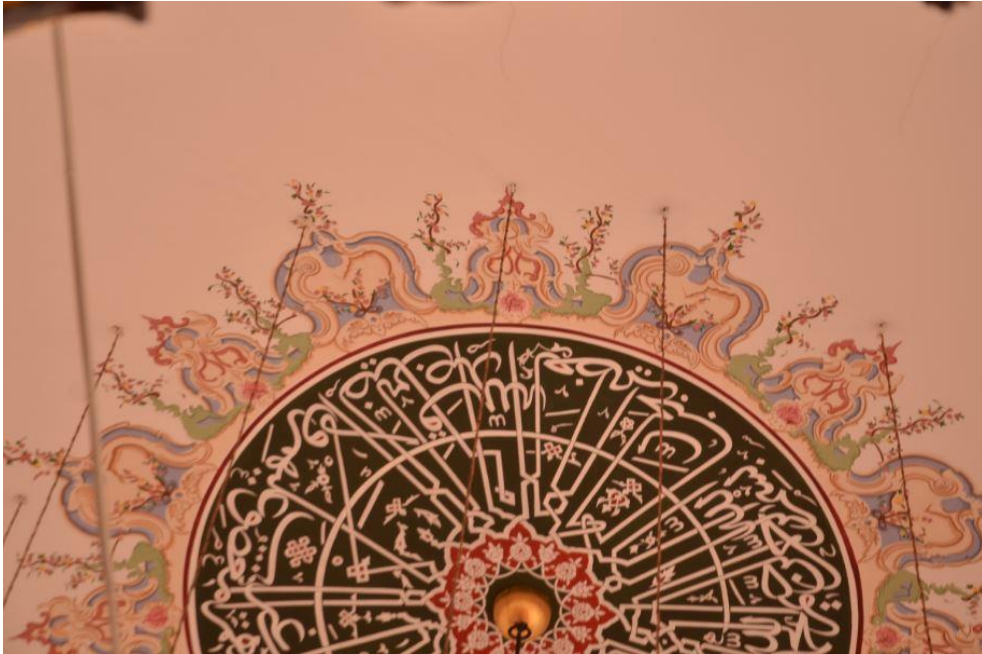
Fotoğraf 60:Mihrişah (Halıcıoğlu) Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 61: Mihrişah (Halıcıoğlu) Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 62: Mihrişah (Halıcıoğlu) Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 63: Mihrişah (Halıcıoğlu) Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1

Fotoğraf 64:Mihrişah (Halıcıoğlu) Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 2

Fotoğraf 65:Mihrişah (Halıcıoğlu) Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi

Fotoğraf 66:Mihrişah (Halıcıoğlu) Cami Kubbe Etek Üstü Süsleme Detayı

Fotoğraf 67: Mihrişah (Halıcıoğlu) Cami Kubbe Kaskak Altı Süsleme Detayı

Fotoğraf 68: Eyüp Sultan Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 69: Eyüp Sultan Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 70: Eyüp Sultan Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 71: Eyüp Sultan Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1

Fotoğraf 72: Eyüp Sultan Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 2

Fotoğraf 73: Eyüp Sultan Cami Kubbe İçi Şemse Motifi

Fotoğraf 74: Eyüp Sultan Cami Kubbe Etek Üstü Süslemesi

Fotoğraf 75: Eyüp Sultan Cami Kubbe Etek Üstü Süsleme Detayı

Fotoğraf 76: Eyüp Sultan Cami Kubbe Kaskanak Süslemesi

Fotoğraf 77: Üsküdar Selimiye Cami Genel Görünüş

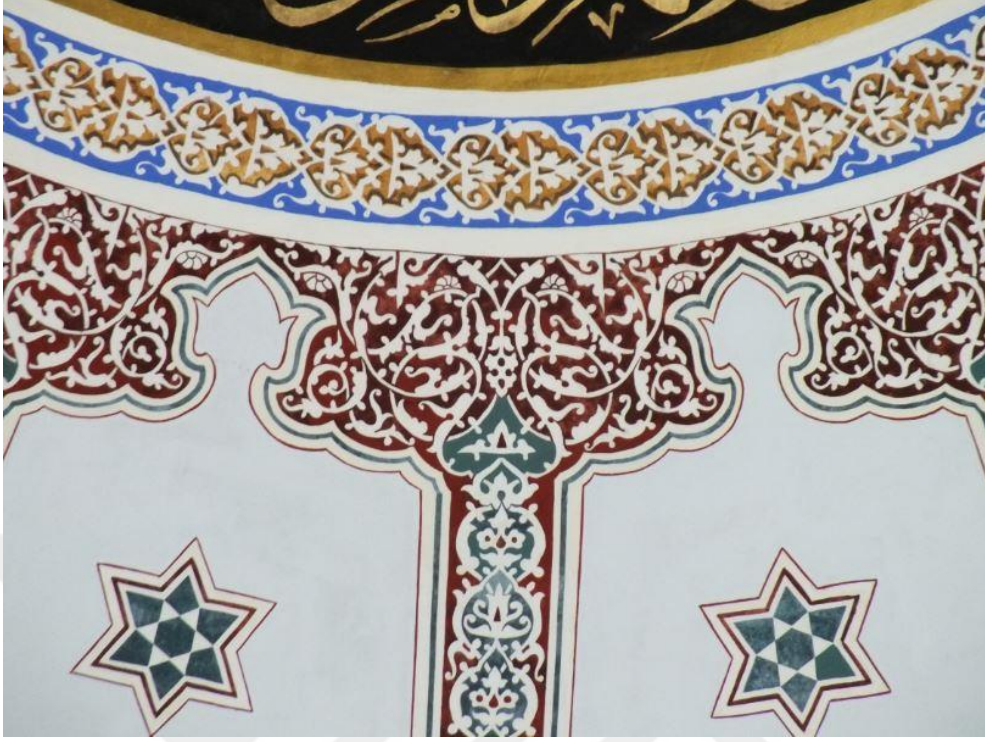
Fotoğraf 78: Üsküdar Selimiye Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 79: Üsküdar Selimiye Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 80: Üsküdar Selimiye Cami Kubbe Göbek Detayı 1

Fotoğraf 81: Üsküdar Selimiye Cami Kubbe Göbek Detayı 2

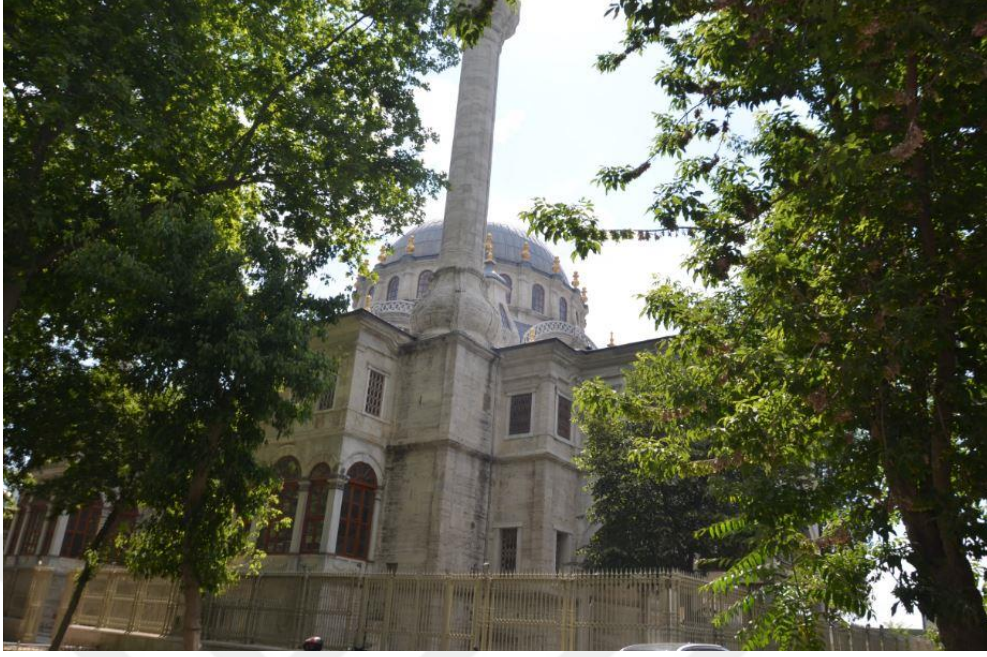
Fotoğraf 82: Üsküdar Selimiye Cami Kubbe İçi Süsleme

Fotoğraf 83: Üsküdar Selimiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı

Fotoğraf 84: Üsküdar Selimiye Cami Kubbe Kaskanak Süslemesi

Fotoğraf 85: Nusretiye Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 86: Nusretiye Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 87: Nusretiye Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 88: Nusretiye Cami Kubbeİçi Süsleme

Fotoğraf 89: Nusretiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı

Fotoğraf 90: Nusretiye Cami Restorasyon Öncesinde Kubbede Yer Alan Şemse Motifi

Fotoğraf 91: Küçük Mecidiye Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 92: Küçük Mecidiye Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 93: Küçük Mecidiye Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 94: Küçük Mecidiye Cami Kubbe İçi Süsleme

Fotoğraf 95: Küçük Mecidiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

Fotoğraf 96: Küçük Mecidiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

Fotoğraf 97: Küçük Mecidiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 3

Fotoğraf 98: Küçük Mecidiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 4

Fotoğraf 99: Hırka-i Şerif Cami Genel Genel Görünüş (P. Şahin'den)

Fotoğraf 100: Hırka-i Şerif Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 101: Hırka-i Şerif Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 102: Hırka-i Şerif Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

Fotoğraf 103: Hırka-i Şerif Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

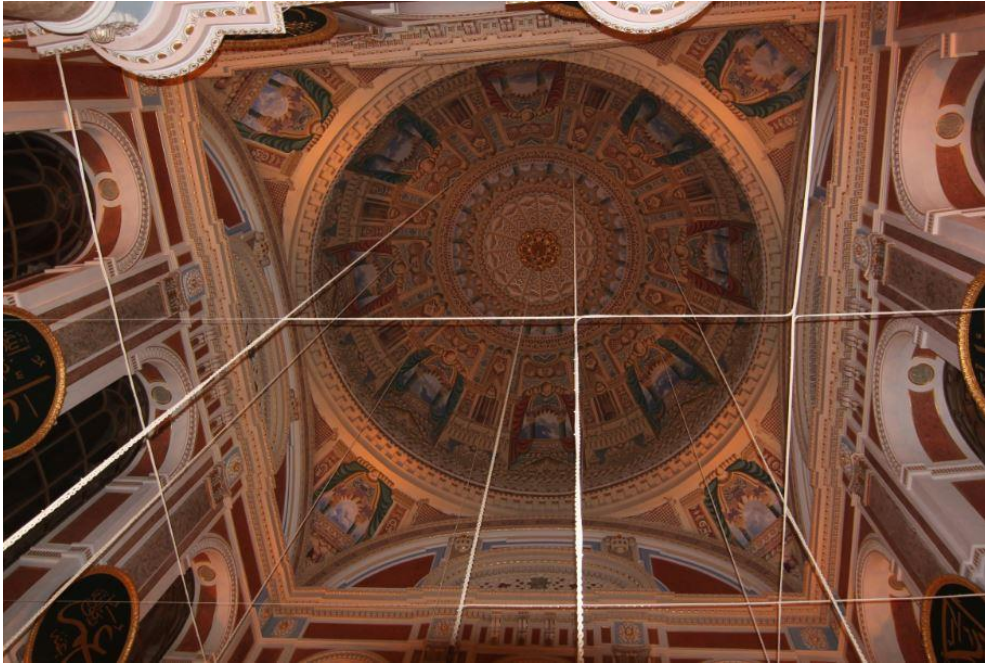
Fotoğraf 104: Hırka-i Şerif Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 3

Fotoğraf 105: Hırka-i Şerif Cami Kubbe Kasnak Düzeni

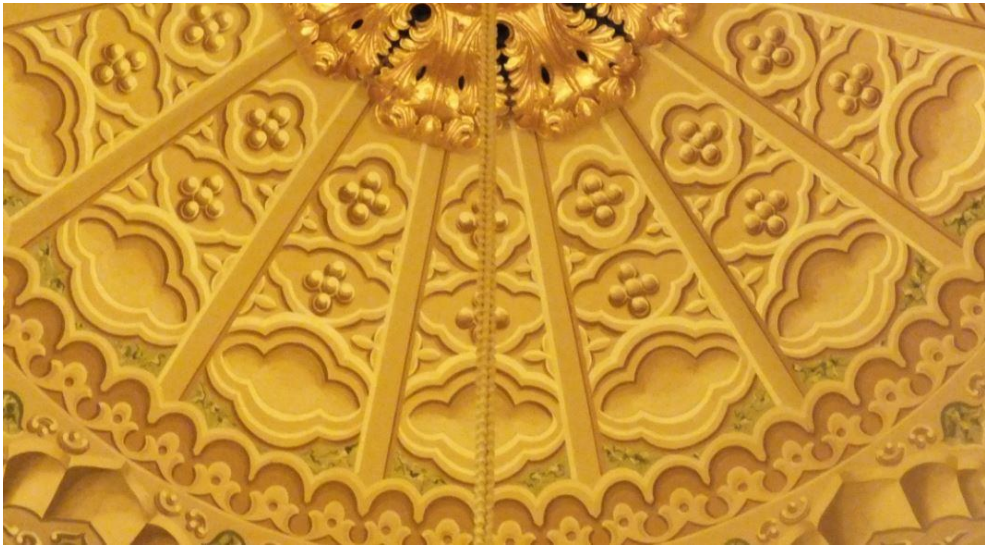
Fotoğraf 106: Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 107: Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 108: Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı 1

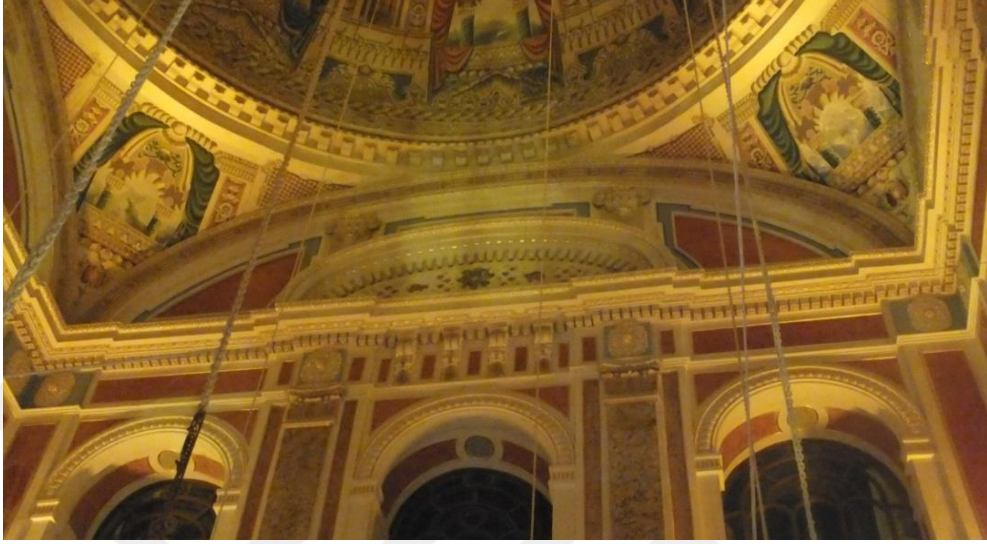
Fotoğraf 109: Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami KubbeGöbek Süsleme Detayı 2

Fotoğraf 110: Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

Fotoğraf 111: Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

Fotoğraf 112: Ortaköy (Büyük Mecidiye) Cami Kubbe Etek Altına Ait Süsleme

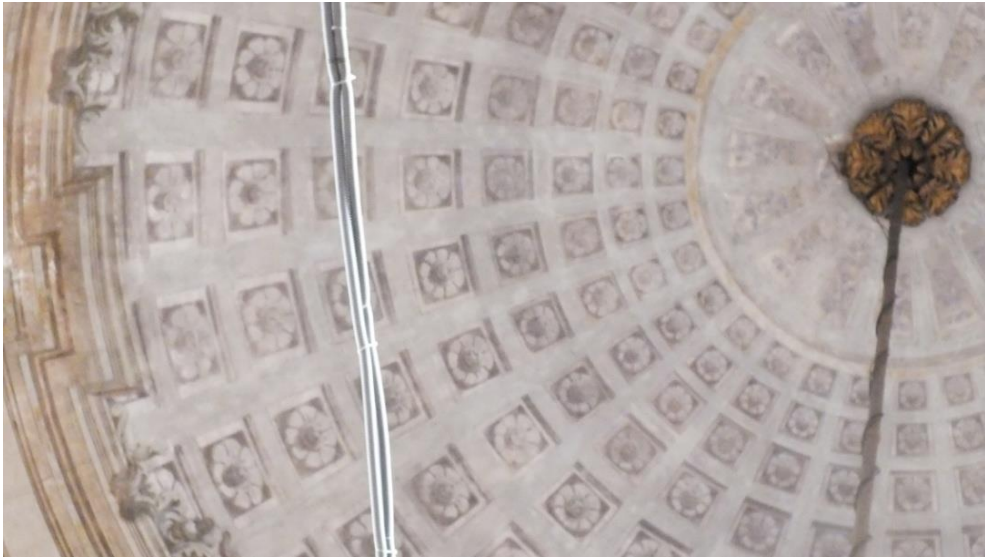
Fotoğraf 113:Bezm-i Âlem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 114:Bezm-i Âlem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 115:Bezm-i Âlem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

Fotoğraf 116:Bezm-i Âlem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

Fotoğraf 117:Bezm-i Âlem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami Kubbe İçi Süsleme
Detayı 3

Fotoğraf 118: Teşvikiye Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 119: Teşvikiye Cami Kubbe İçi Genel Görünüş (O. Hatipoğlu'dan)

Fotoğraf 120:Teşvikiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1(O. Hatipoğlu'dan)

Fotoğraf 121: Teşvikiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2 (O. Hatipoğlu'dan)

Fotoğraf 122: Teşvikiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 3 (O. Hatipoğlu'dan)

Fotoğraf 123: Teşvikiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 4 (O. Hatipoğlu'dan)

Fotoğraf 124:Sadabad Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 125: Sadabad Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

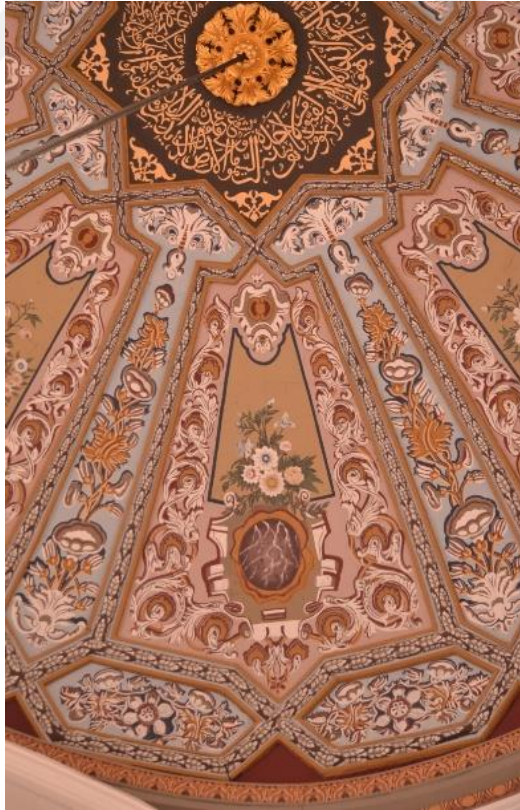
Fotoğraf 126: Sadabad Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 127: Sadabad Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı

Fotoğraf 128: Sadabad Cami Kubbe İçi Süsleme

Fotoğraf 129: Sadabad Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

Fotoğraf 130: Sadabad Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

Fotoğraf 131: Sadabad Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

Fotoğraf 132: Pertevniyal Valide Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 133: Pertevniyal Valide Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 134: Pertevniyal Valide Cami Göbek Süslemesi

Fotoğraf 135: Pertevniyal Valide Cami Kubbe İçi Süsleme

Fotoğraf 136: Pertevniyal Valide Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

Fotoğraf 137: Pertevniyal Valide Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

Fotoğraf 138: Pertevniyal Valide Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 3

Fotoğraf 139: Pertevniyal Valide Cami Kubbe Kasnak Süslemesi

Fotoğraf 140: Yıldız Hamidiye Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 141: Yıldız Hamidiye Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 142: Yıldız Hamidiye Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 143: Yıldız Hamidiye Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı

Fotoğraf 144: Yıldız Hamidiye Cami Kubbe Etek Süslemesi

Fotoğraf 145: Yıldız Hamidiye Cami Kubbe Etek- Kasnak Süslemesi

Fotoğraf 146: Yıldız Hamidiye Cami Kubbe Kasnak Altı Süsleme Detayı

Fotoğraf 147:Cihangir Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 148:Cihangir Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 149:Cihangir Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 150:Cihangir Cami Kubbe Göbek Süsleme Detayı

Fotoğraf 151:Cihangir Cami Kubbe İçi Süsleme

Fotoğraf 152:Cihangir Cami Kubbe İçi Süsleme Dilimi

Fotoğraf 153:Cihangir Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

Fotoğraf 154:Cihangir Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

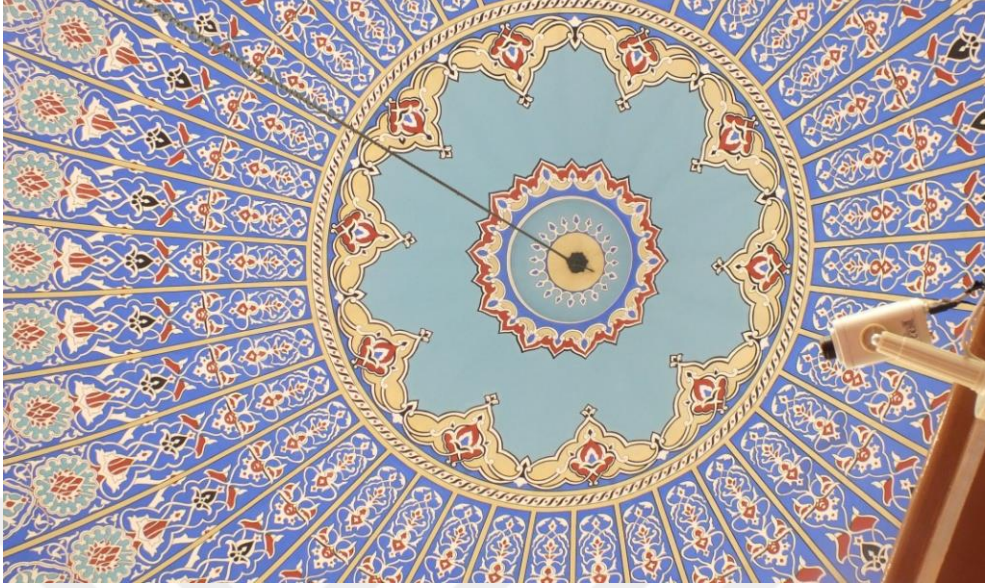
Fotoğraf 155:Cihangir Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı

Fotoğraf 156:Eminönü Hidayet Cami Genel Görünüş

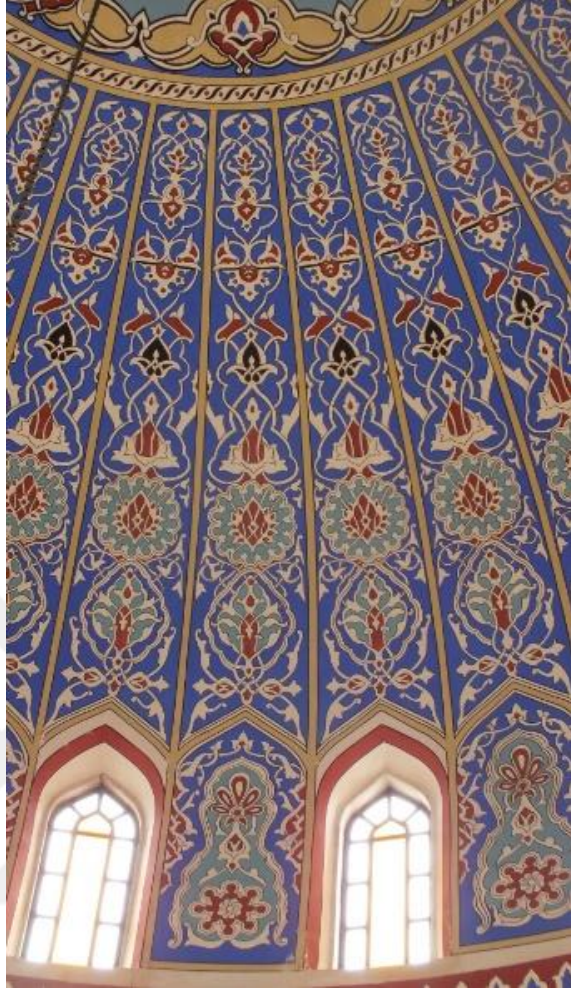
Fotoğraf 157:Eminönü Hidayet Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 158:Eminönü Hidayet Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 159:Eminönü Hidayet Cami Kubbe İçi Süsleme

Fotoğraf 160:Eminönü Hidayet Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı

Fotoğraf 161:Eminönü Hidayet Cami Kubbe Geçişi

Fotoğraf 162:Büyükada Hamidiye Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 163:Büyükada Hamidiye Cami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 164:Büyükada Hamidiye Cami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 165:Büyükada Hamidiye Cami Kubbe İçi Süslemesi

Fotoğraf 166:Büyükada Hamidiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 1

Fotoğraf 167:Büyükada Hamidiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 2

Fotoğraf 168:Büyükada Hamidiye Cami Kubbe İçi Süsleme Detayı 3

Fotoğraf 169: Bergama Ulu Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 170: Bergama Ulu Cami Mihrap Önü Kubbe Genel Görünüş

Fotoğraf 171: Bergama Ulu Cami Mihrap Önü Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 172: Bergama Ulu Cami Orta Kubbe Genel Görünüş

Fotoğraf 173: Bergama Ulu Cami Orta Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 174: Bergama Ulu Cami Giriş Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 175: Bergama Ulu Cami Giriş Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 176: Kütahya Ulu Cami Genel Görünüş
<http://hayalimdekikutahya.com/kutahya-nin-tarihi-yerleri/kutahya-ulu-camii.html>

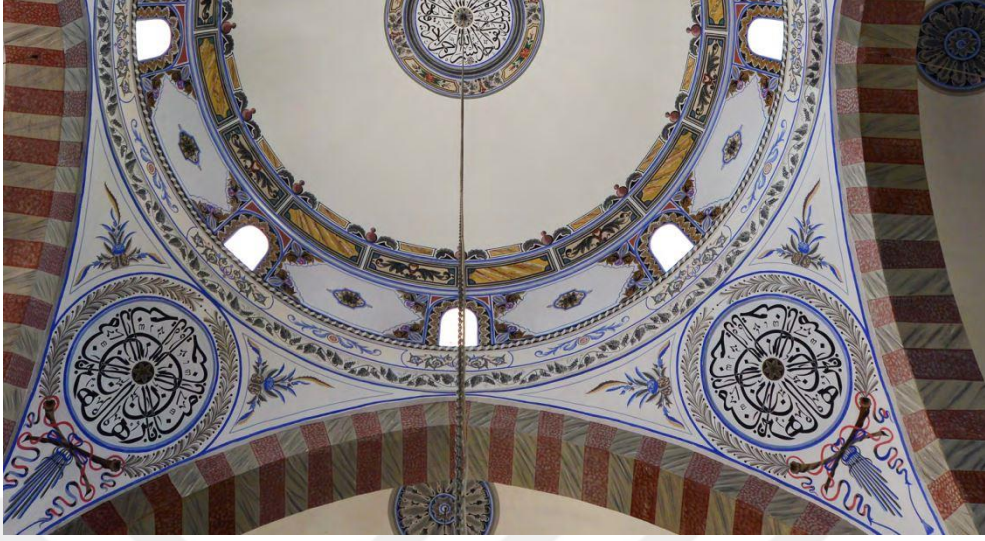
Fotoğraf 177: Kütahya Ulu Cami Kubbelerin İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 178: Kütahya Ulu Cami Mihrap Önü Kubbe Görünüş

Fotoğraf 179: Kütahya Ulu Cami Mihrap Önü Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 180: Kütahya Ulu Cami Kubbe Kasknak- Pandantif Süslemesi

Fotoğraf 181:Kütahya Ulu Cami Giriş KubbeGenel Görünüş

Fotoğraf 182: Kütahya Ulu Cami Giriş Kubbe Göbek Süslemesi

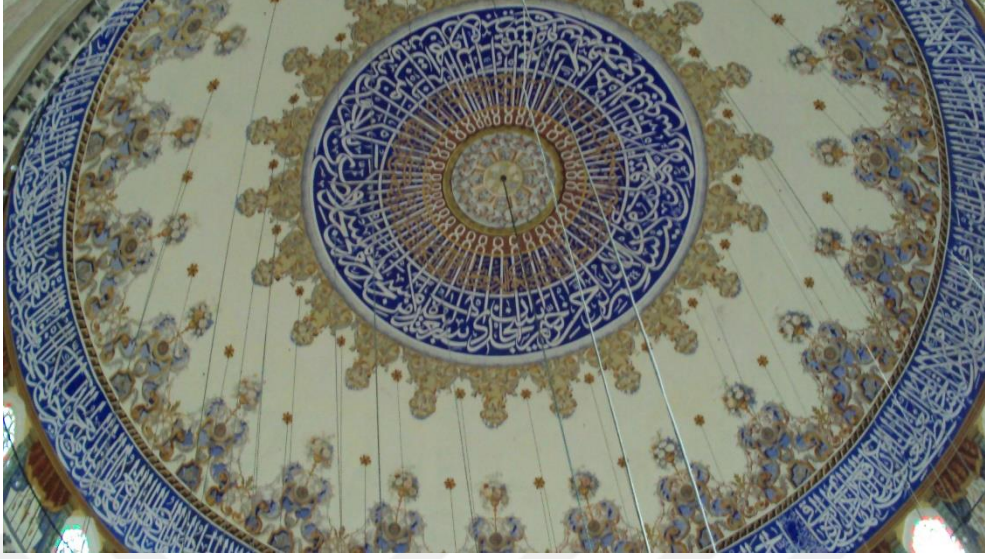
Fotoğraf 183: Kütahya Ulu Cami Kasnak-Pendantif Süslemesi

Fotoğraf 184: Edirne II. Bayezit Cami Genel Görünüş

Fotoğraf 185:Edirne II. BayezitCami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 186:Edirne II. BayezitCami Kubbe Göbek Süslemesi

Fotoğraf 187:Edirne II. BayezitCami Kubbe İçi Süsleme

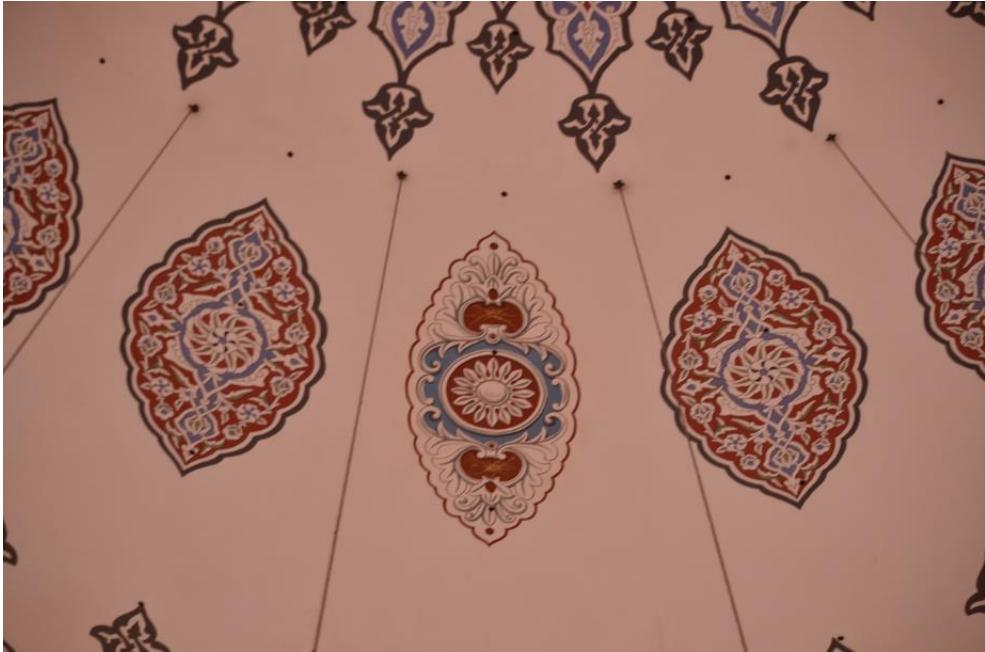
Fotoğraf 188:İstanbul ŞehzadeCami Genel Görünüş

Fotoğraf 189:İstanbul ŞehzadeCami Kubbe İçi Genel Görünüş

Fotoğraf 190:İstanbul ŞehzadeCami Restorasyon Öncesinde Kubbe İçinde Yer Alan Süsleme

Fotoğraf 191:İstanbul ŞehzadeCami Restorasyon Öncesinde Kubbe İçinde Yer Alan Şemse Motifi

Fotoğraf 192:İstanbul ŞehzadeCami Restorasyon Öncesinde Kubbe Etek Üstünde Yer Alan Süsleme

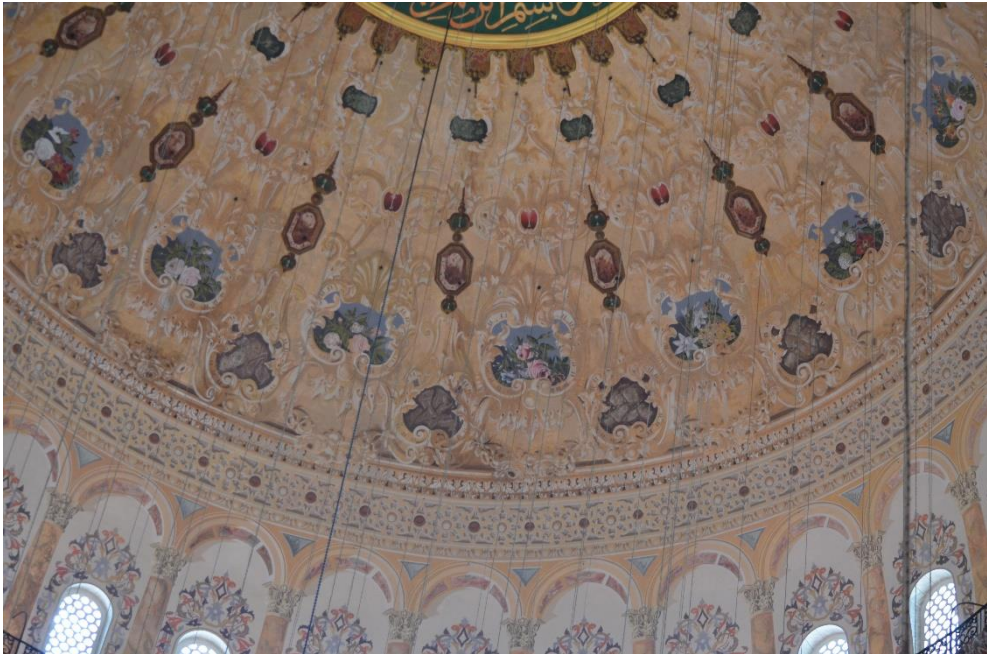
Fotoğraf 193:SüleymaniyeCami Genel Görünüş

Fotoğraf 194:SüleymaniyeCami Kubbe İçi Genel Görünüş

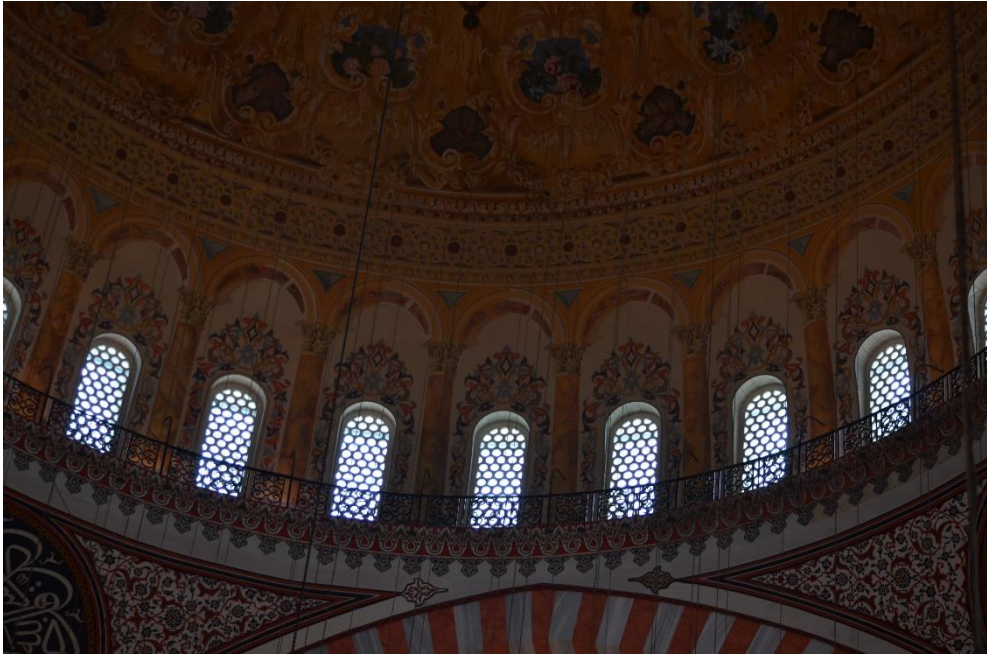
Fotoğraf 195:SüleymaniyeCami Kubbe Göbek Süslemesi

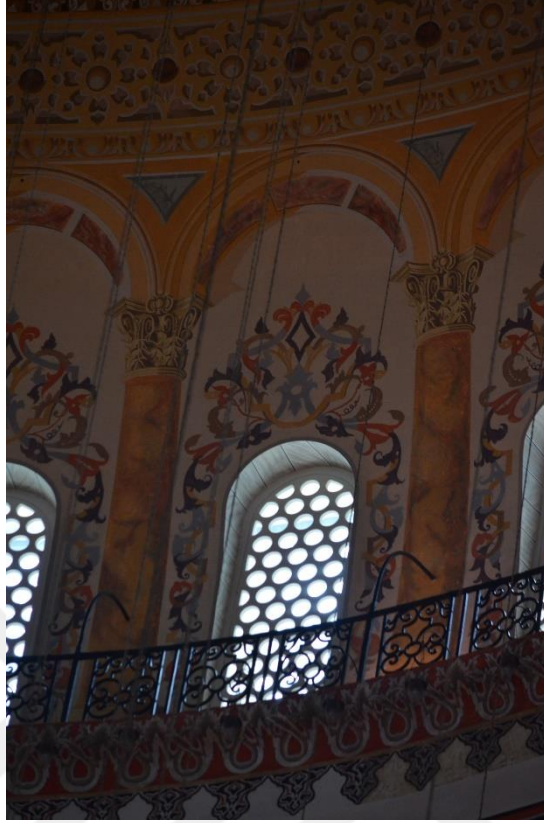
Fotoğraf 196:SüleymaniyeCami Kubbe İçi Süsleme

Fotoğraf 197:SüleymaniyeCami Kubbe İçi Süsleme Detayı

Fotoğraf 198:SüleymaniyeCami Kubbe Kasknak Süslemesi

Fotoğraf 199:SüleymaniyeCami Kubbe Kaskanak Süsleme Detayı

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Şeyma KORKMAZ
Uyruğu : T.C
Doğum Yeri ve Tarihi : Konya- 20.11.1986
Telefon : 5543569627
Faks :
e-mail : seymakm@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Adı, İlçe, İl	Bitirme Yılı
Lise	: Selçuklu Atatürk Lisesi	2004
Üniversite	: Selçuk Üniversitesi	2009
Yüksek Lisans	: Selçuk Üniversitesi	

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2009-2010	Çumra Sedat Çumralı Kız Teknik Ve Meslek Lisesi	Öğretmen

UZMANLIK ALANI: Sanat Tarihi,

YABANCI DİLLER:İngilizce, Orta Seviye Arapça, başlangıç seviyede Farsça

BELİRTMEK İSTEĞİNİZ DİĞER ÖZELLİKLER: İleri seviye Elsanatları Tasarımı, İleri seviye Fotoğrafçılık, orta derece keman çalmak, Bilgisayar işletmenliği, kitap okumak, osmanlıca arşivleri okumak.